

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

1968-1970 YILLARI ARASINDA IRAK VE SURİYE'DE BAAS İKTİDARI
(Türk Basını ve Seçilmiş Dış Basın Ekseninde)

Yüksek Lisans Tezi

Göktuğ KIPRIZLI

Ankara-2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

1968-1970 YILLARI ARASINDA IRAK VE SURİYE'DE BAAS İKTİDARI
(Türk Basını ve Seçilmiş Dış Basın Ekseninde)

Yüksek Lisans Tezi

Göktuğ KIPRIZLI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN

Ankara-2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

Göktuğ KIPRIZLI

1968-1970 YILLARI ARASINDA IRAK VE SURİYE'DE BAAS İKTİDARI
(Türk Basını ve Seçilmiş Dış Basın Ekseninde)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Göktuğ KIPRIZLI

İmzası

.....

TEŞEKKÜR

Bu alıőma s¼recinde yapmış olduğu değerli rehberliği ve tavsiyeleri dolayısıyla baőtta danıőman hocam *Prof. Dr. Neşe ÖZDEN*'e teőekk¼r¼ bir borç bilirim. Çalışma için sağladığı yol g¼sterici desteğinden dolayı *Arő. G¼r. Cağfer G¼LER*'e teőekk¼r ederim. Hayatımın her d¼neminde bana destek ve yardımlarını esirgemeyen annem *Iőın KIPRIZLI* ve babam *İbrahim KIPRIZLI*'ya teőekk¼r ederim. Ayrıca bu çalışmanın y¼r¼t¼lmesinde bana g¼sterdikleri anlayış ve özverili yardımlarından dolayı T¼rkiye B¼y¼k Millet Meclisi K¼t¼phane ve Arőiv Hizmetleri personeline Ő¼kranlarımı sunarım.

Trabzon 2017

G¼kt¼ė KIPRIZLI

ÖNSÖZ

23 Şubat 1966 tarihinde gerçekleşen askerî darbe sonucunda Suriye Baas Partisi yönetimi ele geçirmişti. Irak'ta ise Nisan 1966'da Devlet Başkanlığı koltuğuna geçen Abdurrahman Arif ülkeyi yönetmeye başlamıştı. Ancak 5-10 Haziran 1967 arasında gerçekleşen ve Altı Gün Savaşı olarak da bilinen Arap-İsrail Savaşı sonrasında hem Irak hem de Suriye iç siyasetinde önemli değişimler meydana gelmişti.

Diğer taraftan aynı çatı altında birleşmekle beraber Baas Partisi'nin Irak ve Suriye kolları arasında -özellikle her iki Baas kanadının eş zamanlı olarak ülke yönetiminde bulunmaya başlamaları ile birlikte- bazı ayrışma noktaları olduğu göze çarpmaktaydı. Bu çerçevede 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın Irak ve Suriye iç politikasına yansımaları, Irak ve Suriye Baas Partileri idaresi altında her iki ülkenin Türkiye ile ilişkileri ve iktidarlarının ilk yıllarında her iki Baas Partisi arasındaki ayrışmanın başlangıçtaki karakteristiği tez çalışmasının incelediği konulardır.

Çalışmanın *Birinci Bölümü*'nde, Irak'ta Abdurrahman Arif öncesi dönemdeki siyasal gelişmeleri ortaya koyabilmek için Abdülkerim Kasım ve Abdüsselam Arif dönemleri incelenmiş sonrasında Abdurrahman Arif'in Cumhurbaşkanlığı dönemi mercek altına alınmıştır. *İkinci Bölüm*'de, Irak'ta Baas Partisi'nin gerçekleştirdiği 17 Temmuz 1968 askerî darbesi ve bu darbenin basındaki yankıları ele alınmış, Baas darbecilerinin gerçekleştirdikleri askerî darbeyi meşru gösterme ve sonrasındaki kadrolaşma çabalarına yer verilmiştir. Darbe sonrasında ülke içerisinde yaşanmakta olan olayları aydınlatmak amacıyla, darbecilerin ülke yönetiminde kendi yerlerini emniyete alma çabaları çerçevesinde gerçekleştirdikleri idamlar gözler önüne serilmiştir. Ayrıca Irak'ın siyasal gündeminin önemli maddeleri olan ve darbeden sonra yeniden ön plana çıkan Iraklı Türkmenler'in Irak yönetiminden beklentileri ile Barzani'ye bağlı Kürt hareketinin faaliyetleri irdelenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü Bölüm'de, 17 Temmuz darbesinin Irak dış politikasına yansımaları değerlendirilebilmek için Irak Baas Partisi'nin dış politika anlayışı ele alınmış ve Irak-Türkiye ilişkilerine vurgu yapılmıştır. İngiltere'nin değişen deniz aşırı politikası ve Şattularap Meselesi dolayısıyla ortaya çıkan Irak-İran gerginliği üzerinden Irak'ın içinde bulunduğu bölgesel krizler, Irak Baas Partisi'nin benimsemiş olduğu dış politikanın etkinliği ve sınırlarını analiz etmek için konu edinilmiştir.

Dördüncü Bölüm'de, Suriye özelinde, Şubat 1966 askerî darbesini takip eden dönemde Nureddin el-Atasi'nin politikalarına ve Savunma Bakanlığı döneminde General Hafız'ın Nureddin el-Atasi yönetimine karşı duyduğu rahatsızlığın ilk sinyallerine değinilmiştir. **Beşinci Bölüm**'de, Nureddin el-Atasi dönemindeki gelişmeler; Irak ve Suriye Baas Partileri arasındaki ayrışma, Suriye Baas Partisi'nin Filistin Meselesine yaklaşımı ve diğer Arap devletlerinin konuya dair bakış açıları ve Ürdün İç Savaşı'nın Suriye iç politikasına etkisi çerçevesinde detaylandırılmıştır.

Altıncı Bölüm'de ise, 13 Kasım 1970 tarihinde General Hafız'ın gerçekleştirdiği askerî darbeye değinildikten sonra General Hafız'ın ülke yönetiminde etkisinin gittikçe arttığı süreç içerisinde Suriye dış politikası, Şam'ın Çin ile yakınlaşma stratejisi, Hatay Meselesi üzerinden Suriye-Türkiye ilişkileri, Suriye'nin Mısır-Sudan-Libya Üçlü Federasyonu aracılığı ile Arap dünyasındaki yanlızlığının üstesinden gelme arayışları ve Suriye-Lübnan ilişkileri bağlamında incelenmiştir.

Bu çalışmayla, Türk basını ve Dünya basınından seçilmiş gazete ve dergilerde yer alan haberler, açıklamalar ve yorumlar ışığında, Irak ve Suriye'de 1968-1970 yılları arasında meydana gelen gelişmelerin her iki ülke iç ve dış siyasetine yansımaları incelenmeye çalışılacaktır.

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
BAC:	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM:	Birleşmiş Milletler
bkz.	Bakınız
CENTO:	Central Treaty Organization (Merkezî Antlaşma Teşkilatı)
CIA:	Central Intellengence Agency (Merkezî Haberalma Teşkilatı)
ERAP:	Enterprise de Recherches et d'Activité Petrolières (Petrol Araştırması ve Faaliyetleri İşletmesi)
INOC:	İraq National Oil Company (İrak Millî Petrol Şirketi)
IPC:	İraq Petroleum Consortium (İrak Petrol Konsorsiyumu)
İ.K.K.:	İhtilal Kumandanlığı Konseyi
KDP:	Kürdistan Demokratik Partisi
S.	Sayı
s.	Sayfa
yy.	Yüzyıl

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
KISALTMALAR	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: IRAK'TA 1968 ÖNCESİNDE İKTİDAR MÜCADELESİ	12
1.1. Abdülkerim Kasım ve Abdüsselam Arif Dönemlerinde Irak'taki Siyasal Gelişmeler	12
1.2. Abdurrahman Arif'in Cumhurbaşkanlığı Dönemi	15
İKİNCİ BÖLÜM: IRAK'TA BAAS PARTİSİNİN 17 TEMMUZ DARBESİ İLE YENİDEN YÜKSELİŞİ VE İÇ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER	31
2.1. 17 Temmuz Darbesi ve Basındaki Yankıları	31
2.2. Baas Darbecilerinin Abdurrahman Arif Eleştirisi Üzerinden İktidara Tutunma Çabaları	43
2.3. Baas İktidarının Darbe Sonrasındaki Kadrolaşması	51
2.4. Darbe Sonrası Ülke İçindeki Krizler	59
2.4.1. Baas İktidarının Kendini Güvenceye Alma Girişimleri ve İdamlar	60
2.4.2. Irak Türkmenlerinin Statü Beklentileri	69
2.4.3. Darbe Sonrasında Barzani'ye Bağlı Kürt Hareketinin	80

Irak'taki Faaliyetleri ve Yurt Dışından Destek Arayışları	
2.4.3.1. Barzani'ye Bağlı Kürt Hareketi, Dış Aktörlerle İlişkileri ve 1968 Sonrası Gelişmeler	81
2.4.3.2. Barzani'nin Türkiye'den Yardım Arayışları	111
2.4.3.3. Yurt Dışındaki Kürt Lobisi ve Kamuran Bedirhan	121
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: IRAK'TA DARBE SONRASINDA DIŞ POLİTİKADAKİ DEĞİŞİMLER VE BELİREN BÖLGESEL KRİZLER	128
3.1. Irak Baası'nın Dış Politika Konsepti	128
3.2. Irak Baası'nın Türkiye İle İlişkileri	133
3.3. Bölgedeki Krizler	137
3.3.1. İngiltere'nin Değişen Deniz Aşırı Politikası Nedeniyle Körfez'de Yeni Arayışlar	138
3.3.2. Irak-İran Gerginliği	150
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SURİYE'NİN 1966 SONRASI SİYASAL KASTI	164
4.1. Devlet Başkanı Nureddin el-Atasi İktidarı ve Politikaları	164
4.2. Hafız Esat'ın Savunma Bakanlığı Dönemi ve İktidarı Ele Geçirme Çabaları	175
BEŞİNCİ BÖLÜM: SURİYE'DE NUREDDİN EL-ATASI'DEN HAFIZ ESAT'A BAAS PARTİSİ BÜNYESİNDEKİ GELİŞMELER	188

5.1. Nureddin el-Atasi Yönetimindeki Suriye Baas Partisi'nin Irak Baası'ndan İdeolojik Ayrışması	188
5.2. Suriye Baası'nın Filistin Meselesine Yaklaşımı ve Diğer Devletlerin Tutumu	197
5.3. Nureddin el-Atasi İktidarını Yıpratması ve Suriye İç Siyasetine Etkisi Kapsamında Ürdün Savaşı	219
ALTINCI BÖLÜM: SURİYE'DE 1970 ESAT DARBESİ VE DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİ	235
6.1. 13 Kasım Darbesi ve Esat'ın İktidarının Başlaması	235
6.2. Suriye'nin Çin ile Artan Yakınlaşması	251
6.3. Hatay Meselesi ve Suriye-Türkiye Arasında Yaşananlar	254
6.4. Suriye'nin Mısır-Sudan-Libya Üçlü Federasyonuna Dahil Olma Çabası	256
6.5. Suriye-Lübnan İlişkileri	261
SONUÇ	266
KAYNAKÇA	283
EKLER	288
EK-1: 1968-1970 Irakve Suriye'deki Baas Gelişmelerine İlişkin Gazete/Dergi Haber ve Makaleleri	288
EK-2: Irak ve Suriye'de Önemli Gelişmelere Dair Kronolojik Sıralama	320

EK-3: Irak'ta 17 Temmuz Darbesi	327
EK-4: Irak'ta İdamlar	328
EK-5: Iraklı Türkmenler	329
EK-6: Ürdün İç Savaşı ve ABD	330
EK-7: Ürdün İç Savaşı'nın Sona Ermesi	331
EK-8: Mısır-Libya-Sudan Üçlü Federasyonu	332
EK-9: Irak'ta Yönetim Değişikliği ile Sonuçlanan Askerî Darbeler	333
EK-10: Suriye Devleti Savunma Bakanı Hafız Esat'ın 1970 Yılındaki Askerî Darbesi	334
ÖZET	335
ABSTRACT	337

GİRİŞ

Irak ve Suriye, bazı ortak karakteristik özelliklere sahip olmuştur. Özellikle her iki ülkede de ordu siyasal hayatta önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Birbiri ardına gerçekleşen kısa ömürlü askerî darbelerden sonra hem Irak'ta hem de Suriye'de, farklı kanatlardan gelmiş olsalar da, Baas Partisi, iktidarı ele geçirmiştir.

Edward Luttwak tarafından darbe, en dar anlamıyla, devlet aygıtının içerisine sızan (*infiltration*) küçük ama etkili aktörlerin, hükümeti, devlet yönetiminden uzaklaştırmayı amaçladıkları eylemleri olarak tanımlanmaktaydı. Luttwak ayrıca söz konusu aktörlerin, gücü ele geçirmeyi hedeflediklerini belirtmekteydi.¹ Powell ve Thyne, darbeleri, ordu veya başka elitlerin mevcut yöneticiyi görevinden uzaklaştırmayı amaçlayan hukuka aykırı girişimleri olarak tarif etmekteydi.² Jenkins ve Kposowa ise çalışmalarında darbenin düzenli silahlı güçler veya iç güvenlik kuvvetleri tarafından gerçekleştirilebileceğine işaret etmekteydi.³

Diğer taraftan Quinlivan'ın belirttiği üzere, darbe önleyici tedbirler, diğer küçük grupların sistemi ele geçirmesi ihtimalini en aza indirmeyi amaçlayan bir yapının kurulmasına hizmet ederek,⁴ rejimlerin darbelere karşı daha dayanıklı hale getirilmesinde önemli rol oynamaktaydı.

¹ Edward Luttwak, *Coup d'etat*, Penguin Press, 1968, s.12.

² Jonathan M. Powell ve Clayton L. Thyne, "Global instances of coups from 1950 to 2010 a new dataset", *Journal of Peace Research*, 2011, 48.2, s.252.

³ Jenkins, J. Craig, ve Augustine J. Kposowa. "Explaining Military Coups D'etat: Black Africa, 1957-1984." *American Sociological Review*, 1990, 861.

⁴ James T. Quinlivan, "Coup-proofing: Its practice and consequences in the Middle East", *International Security*, 1999, 24.2, s.133.

Söz konusu önlemler arasında; düzenli ordu kuvvetlerini dengelemek için rakip askerî güçlerin ve paramiliter unsurların oluşturulması,⁵ siyasal ve toplumsal destek sağlamak amacıyla aile, etnik veya mezhepsel bağların kullanılması,⁶ subayların yerlerinin kasıtlı olarak değiştirilmesi,⁷ rejime karşı sadakatin arttırılması amacıyla iç güvenliğe yönelik farklı istihbarat birimlerinin kurulması, herhangi bir ayrı kimlik veya bağlılık ilişkilerinin kurulmasını önlemek amacıyla askeriye'nin teknik uzmanlığının arttırılması ve bu önlemler için gerekli diğer faaliyetlerin finanse edilmesi bulunmaktadır.⁸ Ayrıca, Pilster ve Böhmelt'in belirttiği üzere, liderler, personel alımı, terfileri ve görevlendirilmesi süreçlerine bu amaçla müdahil olabilirler. Askeri kuvvetler üzerinde baskı kurabilmek amacıyla da aile, etnik ve mezhepsel veya dini bağlar kullanılabilir.⁹

Girod'un çalışmasının gösterdiği üzere, bir ülkenin ekonomik durumu ve dış mali destek sağlaması noktasındaki yeteneği de onun darbelere karşı dayanıklı olma seviyesini belirlemektedir.¹⁰ Düşük gelirli ülkeler dışardan malî destek sağlayabilmeye devam etmek için donör ülkelerin çoğulculuk ve kalkınma yönündeki siyasal taleplerini

⁵ Ulrich Pilster ve Tobias Böhmelt, "Coup-proofing and military effectiveness in interstate wars, 1967–99", *Conflict Management and Peace Science*, 2011, 28.4, s.335.

⁶ Geraint Hughes, "Coup-Proofing, Insurgencies and Militias, 2015", Erişim: <http://defenceindepth.co/2015/08/24/coup-proofing-insurgencies-and-militias/>.

⁷ Holger Albrecht, "Does coup-proofing work? Political–military relations in authoritarian regimes amid the Arab uprisings", *Mediterranean Politics*, 2015, 20.1, s.39.

⁸ James T. Quinnlivan, "Coup-proofing: Its practice and consequences in the Middle East", *International Security*, 1999, 24.2, s.135.

⁹ Ulrich Pilster ve Tobias Böhmelt, "Coup-proofing and military effectiveness in interstate wars, 1967–99", *Conflict Management and Peace Science*, 2011, 28.4, s.335.

¹⁰ Desha M. Girod, "Reducing postconflict coup risk: The low windfall coup-proofing hypothesis", *Conflict Management and Peace Science*, 2015, 32.2, s.153.

karşılmak zorunda kalmaktadır. Yüksek gelirli ülkeler ise doğal kaynaklarını kullanarak kendi rejimini güvence altına almaya çalışmaktadır.¹¹

Devletlerin iç dinamikleri de darbe girişimlerinin ortaya çıkmasında önemli etkiye sahiptir. Düşük seviyede halk desteği darbe ihtimalini arttırmaktadır.¹² Marcum ve Brown, sadakat normunu göz önünde bulundurarak koalisyon yapılarının etkisine dikkat çekmekteydi. Küçük koalisyonların kendilerine tanınan ekonomik ayrıcalıklardan mahrum kalmamak için rejimi koruyacağı ve rejimin devamlılığını sağlayacağı öngörülmekle beraber bu durumun darbe riskini azaltmadığı belirtilirken, daha büyük kitlelere dayanacağı ve kitle menfaati sağlayacağı için geniş koalisyonlara dayanan liderlerin darbe girişimleri ile karşılaşmasının daha düşük bir ihtimal olduğu analiz edilmekteydi.¹³

Kamrava, ulusal karakterin kendine özgü niteliğine ve tarihsel tecrübelerine bağlı olarak, Orta Doğu'da devlet ve askeriye arasındaki ilişkinin dört biçimde ortaya çıkacağını belirtmektedir. Bunların; paralı askerler ve/veya aile ve kabile bağlarına dayanarak ordunun sadakatinin temin edilmesi, ideolojiye bağlı subayların sivil otokratlara dönüşmesi, profesyonelleşme ve rütbe sahibi kimselerin kişisel ihtiraslarını dengelemek için paramiliter örgütlerin oluşturulması veya, demokratik, parlamenter bir

¹¹ Desha M. Girod, "Reducing postconflict coup risk: The low windfall coup-proofing hypothesis", *Conflict Management and Peace Science*, 2015, 32.2, s.167-168.

¹² Jonathan Powell, "Determinants of the attempting and outcome of coups d'état", *Journal of Conflict Resolution*, 2012, 56.6, s.1037.

¹³ Anthony S.Marcum ve Jonathan N. Brown, "Overthrowing the 'Loyalty Norm' The Prevalence and Success of Coups in Small-coalition Systems, 1950 to 1999", *Journal of Conflict Resolution*, 2016, 60.2, s.256-282.

sistemin tesis edilmesine rağmen, askerîyenin etkinsinin devamlı olarak hissedilmesi şeklinde ortaya çıkabileceğine işaret edilmekteydi.¹⁴

1968 tarihine kadar dört başarılı askerî darbe yaşanan Irak'ta ve 1970 yılına kadar beş başarılı askerî darbe tecrübe eden Suriye'de ortaya çıkan gelişmeler incelenirken söz konusu argümanların göz önünde bulundurulması çalışmanın bütünselliği açısından önemlidir.

Bu çalışmanın üç temel motivasyon kaynağı bulunmaktadır. İlk olarak 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın Irak ve Suriye üzerinde yaratmış olduğu etkinin incelenmesi ve iç politikada sebep olduğu değişimlerin gözlemlenmesi çalışmanın temel güdüsüdür. Soğuk Savaş'ın tüm hızıyla kendini Orta Doğu coğrafyasında hissettirdiği 1968-1970 yılları arasında Irak'ta iktidara gelen ve 1966 yılından itibaren Suriye'de yönetimde bulunan sosyalist çizgiye sahip Baas Partisi'nin her iki kanadının, Batı Bloku kurumlarıyla sıkı bir işbirliği içerisinde olan Türkiye ile ilişkilerinin incelenmesi diğer bir motivasyon kaynağıdır. Son olarak Irak ve Suriye Baas Partileri arasındaki farklılıkların başlangıçta altında yatan temel nedenlerinin araştırılması, çalışmanın diğer bir motivasyon kaynağıdır.

Tez çalışması yürütülmeden önce ise Irak ve Suriye'de Baas Partisi iktidarlarını farklı açılardan ele alan kitaplar incelenmiştir. Özge Özkoç kitabında, Soğuk Savaş döneminde (1943-1991) Arap milliyetçiliği düşüncesi içerisinde Baas Partisi'nin konumu ve dönemin uluslararası şartlarını göz önünde bulundurularak Baas Partisi'nin özellikle Suriye'de yol açtığı iç ve dış politikadaki dönüşümü incelemeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte kitapta aynı zamanda Baas Partisi'nin ortaya çıkışı, gelişimi ve geçirdiği değişimler irdelenmektedir. Başlangıç evresi incelendikten sonra, 1966 yılını

¹⁴ Mehran Kamrava, "Military Professionalization and Civil-Military Relations in the Middle East", *Political Science Quarterly*, 2000, 115.1, s.70.

takiben Suriye'de iktidara gelen aşırı Baasçılar ve bu kadroların iç ve dış politikadaki etkisi analiz edildikten sonra 1970 yılında gücü ele geçiren Lazkiyeli havacı General Hafız yönetiminin Suriye'ye etkileri üzerinde durulmaktadır.

Özkoç'un kitabı yürütülen tez'in üç motivasyon ayağından birini oluşturan 1967 Savaşı'nda İsrail karşısında alınan mağlubiyetin Irak ve Suriye'deki yönetim değişikliklerindeki rolünün anlaşılması konusuna Suriye özelinde değinmektedir.¹⁵ Diğer taraftan Özkoç'un çalışması 1963-1966 yılları arasında gözlemlenen Baas Partisi içersindeki ayrışmaya vurgu yapmaktadır. Son olarak Özkoç çalışmasında, Suriye'de yönetimi elinde tutan Baas Partisi idaresi altında şekil alan dış politikayı mercek altına alınmakta ancak çalışmada Suriye'nin Türkiye ile ilişkilerindeki süreklilik veya değişimlerinin analiz edilmediği görülmektedir. Özkoç'un çalışmasında Türkçe ve İngilizce kitap ve makalelere ek olarak *Keesing's Contemporary Archive* üzerinden belgelere erişim sağlanarak söz konusu belgeler kullanılmıştır.

Doğan Şentürk, kitabında Baas Partisi'nin kuruluşuna zemin hazırlayan etmenleri inceledikten sonra Parti'nin kuruluşu ve örgütlenme yapısını ele alarak Parti'nin ideolojisini analiz etmektedir.¹⁶ Şentürk, Baas Partisi'nin Irak'taki oluşum süreci ve gelişimini ele alarak Saddam Hüseyin'in Parti içersindeki yükselişi üzerinde durduktan sonra Baas Partisi'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin hem kurulmasında hem de dağılmasındaki rolüne odaklanmaktadır. Şentürk daha sonra Baas Partisi içersindeki mezhepçilik, bölgeselcilik ve hizipçilik konularına eğilmektedir. Şentürk'ün çalışması doğrudan 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın Irak ve Suriye üzerindeki etkilerine değinmemekle birlikte kitapta Irak'ın Türkiye ile ilişkiler ele alınmakla beraber 1968-

¹⁵ Özge Özkoç, *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2008.

¹⁶ Doğan Şentürk, *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.

1970 zaman aralığında özel bir vurgu yapılmamaktadır. Son olarak Baas Partisi içindeki mezhepçilik ve hiziplere dikkat çeken Şentürk, konuyu Suriye özelinde ele almakta olup Irak ve Suriye Baas Partileri arasındaki ayrılığa değinmemektedir. Şentürk'ün çalışmasında, Türkçe ve İngilizce makalelere ve ağırlıklı olarak kitaplara başvurulmuştur.

Nikolaos van Dam, kitabında Suriye Baas Partisi içersindeki hiziplere dikkat çekerek bu hizipleşmeyi oluşturan etmenlerin üzerinde durmaktadır.¹⁷ Bu hizipleşmenin Suriye Baas Partisi üzerindeki etkisine değindikten sonra Nusayri topluluğun kendi içindeki güç mücadelesine ışık tutan van Dam, Lazkiyeli havacı General Hafız'ın iktidarı ele geçirmesinden sonra yaşanan değişimin altını çizmektedir. van Dam kitabında, Arapça gazete ve süreli yayınlardan alıntılar yapmakla beraber çalışmasında Arapça, İngilizce, Almanca, Fransızca ve Flemenkçe kitap ve makalelere yer vermektedir. Çalışma, Irak ve Suriye Baas Partileri arasındaki ayrılığın anlaşılması bağlamında yaşanan gelişmeleri detaylı bir şekilde ele alması, olayların farklı boyutlarını okuyucu ile paylaşması ve tartışmalara alternatif açıklamalar getirmesi sebebiyle bu çerçevede yürütülen analizlere katkıda bulunmaktadır.

Eberhard Kienle, kitabında Irak-Suriye ikili ilişkileri hakkında kısa bir bilgilendirmede bulunduktan sonra 1968 sonrasında her iki ülkedeki Baas Partileri arasındaki ayrılığın altında yatan sebepleri analiz etmektedir.¹⁸ İki Baas Partisi arasındaki çekişmeyi farklı dönemlere bölerek ele alan yazar, 1968-1972 arası dönemi iç politikaya yönelik çekişmenin gözlemlendiği, 1972-1975 aralığını iki parti arası bölgesel rekabetin yaşandığı, 1975-1978 yıllarını bölgesel rekabetin şiddetlendiği,

¹⁷ Nikolaos van Dam, *The Struggle for Power in Syria: Politics and Society under Asad and the Ba'th Party*, IB Tauris, 2011.

¹⁸ Eberhard Kienle, *Ba'th v. Ba'th: the conflict between Syria and Iraq, 1968-1989*, IB Tauris, 1990.

1978-1979 yıllarını yakınlaşma ile beraber rekabetin farklı araçlarla devam ettiği ve 1979 sonrasında iki parti arası çekişmenin açıktan sürdüğü safhalar olarak dönemlendirmektedir. Yazar çalışmasında Fransızca, İngilizce ve Almanca makale ve kitaplardan faydalanmaktadır.

John F. Devlin, kitabında Baas Partisi'ni kuruluşundan itibaren ele alarak Parti'nin Orta Doğu coğrafyasındaki genişlemesine, parti içerisinde farklı görüş ve düşüncelere sahip grupların ortaya çıkarak bu grupların kendi ülkelerindeki yapılanmalarına değinmektedir.¹⁹ Ancak bu süreç, yazar tarafından 1966 yılına kadar incelemeye alınmaktadır. Devlin'in kitabı, Baas Partisi'nin Irak'ta iktidarı ele geçirmeden önceki dönemine ışık tutarak parti içerisinde filizlenen hiziplerin yaklaşım farklılıklarının incelenmesine yardımcı olmaktadır. Çalışmada Beyrut Amerikan Üniversitesi'nin Arap Siyaseti Dökümanları (*Arab Political Documents*) Koleksiyonundan, ABD Hükümeti Yurt Dışı Yayın ve Bilgi Hizmeti (*U.S. Government, Foreign Broadcast Information Service*) radyo yayınlarından, İngiliz radyo-televizyon yayınlarından, zaman dizinlerinden, yıllıklardan, *al-Ba'th* (Şam), *al-Sahafah* (Beyrut) ve *al-Ahrar* (Beyrut) gibi Baas Partisi'nin gazetelerine ilaveten *al-Ahram* (Kahire), *Iraq Times* (Bağdat), *al-Jaridah* (Beyrut), *Jerusalem Post*, *L'Orient* (Beyrut) ve *New York Times* gibi gazetelerden yararlanılarak, İngilizce, Fransızca ve Arapça kitap ve makaleler kaynak olarak kullanılmıştır.

Elyas Farah, kitabında öncelikle Arap Devrimci ideolojisinin doğuşu, bu ideolojinin ekonomik, sosyal ve kültürel eğilimleri, milliyetçilik düşüncesinin gelişmesi ve Arap Birliği fikrinin oluşması gibi konuları derinlemesine ele alarak gelişmeleri 1940'lardan başlamak üzere 1970'li yılların sonuna kadar onar yıllık aralıklarla

¹⁹ John F. Devlin, *The Bath Party: a history from its origins to 1966*, Hoover Institution Press, 1976.

incelemektedir.²⁰ Kitapta doğrudan Mişel Eflak'ın kendi çalışmalarından yararlanılarak, *al-Ba'th* gazetesinden de kısım kısım alıntılar yapılmaktadır. Farah'ın çalışması Baas Partisi'nin ideolojik gelişim ve yapılanmasının anlaşılması hakkında bilgi vermektedir.

Kamel Abu Jaber'in kitabı, Arap Baas Sosyalist Partisi'ne dair "*ilk derinlikli inceleme*" olması dolayısıyla önem arz etmektedir.²¹ Yazar kitabında Arap sosyalizminin gelişimini ve Arap Sosyalist Partisi'nin doğuşunu incelemektedir. Jaber öte yandan, Baas Partisi'nin Hurani'nin Sosyalist Partisi ile birleşmesi sonucu Suriye iç politikasının sınırları dışına çıkarak daha geniş kapsamlı politikalar geliştirmesi sürecine, BAC'ın kuruluş ve Baas partisi ile BAC arasında çıkan anlaşmazlık sonucu Suriye'nin BAC'tan ayrılışına değinmektedir. Irak Baas Partisi'nin Irak'ta iktidarın bir parçası olduğu sırada 1963 yılında gerçekleşen darbeye ve söz konusu darbeden sonra Irak ve Suriye Baas Partileri'nin Mısır ile yakınlaşma süreci ve bu süreç içinde ortaya çıkan fikir ayrılıkları kitapta konu edinilmektedir. Irak'ta Baasçıların kendi aralarındaki çekişmeleri ve bu çekişmeler (Jaber söz konusu çekişme sebeplerini; şahsi rekabetler ve Parti içindeki sol -komünist eğimli oldukları iddia edilen ve kollektif çiftçiler ve sosyalist kampa yakın duran- ve sağ -mülayim sosyalizasyon destekçileri olarak tanımlanan- ayrışması olarak değerlendirmektedir.) sonucunda Abdurrahman Arif'in Baasçıları tasfiye etmek için beklediği fırsatın ayağına gelmesi analiz edilmektedir. Son olaraksa Irak'ta 1963 yılında Baasçıların tasviyesi süreci ve bu gelişmenin Irak ve Suriye Baas Partileri üzerindeki etkisi, Baas ideolojisinin unsurları, Baas Partisi'nin sosyalizm algısı, Baas ideolojisinin uygulamada aldığı şekil ve Baas'ın örgütlenme biçiminden bahsedilmektedir.

²⁰ Elyas Farah, *Arabische Sozialistische Ba'th Partei: Entwicklung Arabischer Revolutionärer Ideologie*, 1978.

²¹ Kamel Abu Jaber, *Arap Baas Sosyalist Partisi*, Çev. Ahmet Ersoy, Altınok Matbaası, Ankara, 1970.

Yürütülen tez çalışması kapsamında ise her iki darbenin kendi ülkelerinin içinde ve dışında sebep olduğu etkileri gözlemlemek için 1968 ve 1970 yılları arasındaki gazete ve dergiler incelenmiştir.

1968-1970 tarih aralığının belirlenmesinin altında yatan sebep, her iki ülke için de önemli değişimlerin yaşandığı yıllar olmuş olmasıdır. 1968 yılı, Irak'ta Arif kardeşlerden sonra Baas Partisi'nin bir kez daha iktidara geldiği ve daha sonra Saddam Hüseyin'in devlet kontrolünü ele geçirmesi ile sonuçlanacak Irak Baas Partisi iktidarının başlangıcıydı. Suriye için ise 1968-1970 yılları, Lazkiyeli havacı General Hafız'ın iktidarı kendi kontrolü altına almaya başladığı tarih aralığıydı.

Hem 1956 Süveyş Krizi'nden sonra bölgede etkisini arttıran Sovyetler Birliği'nin bölgede atmış olduğu adımların yakından takip edileceği hem de ülkesinin yanı başında ortaya çıkan gelişmelere kayıtsız kalmayacağı ve coğrafi yakınlığa ek olarak tarihsel, sosyal ve kültürel bağların bulunduğu Irak ve Suriye'de yaşanan değişimlerin yakından takip edileceği düşünülerek Türk basınının Irak ve Suriye'deki gelişmelere geniş yer vereceği beklenmekteydi.

İngiliz mandası altında kurulan Irak'ta yaşanan gelişmelere İngiltere basınının geniş yer vereceği öngörülerek, artan Sovyet etkisinin sonucunda hem İngiliz hem de Amerikan basınının bölgeye ilgi göstereceği beklentisi, İngiliz ve Amerikan basınının taranmasındaki temel nedenlerdir.

Diğer taraftan tarihsel bir perspektif ile yaklaşıldığında, Almanya'nın Bağdat demiryolu, altyapı yatırımları ve sulama projeleri ile Osmanlı coğrafyasında etkin olmaya çalışan ve Balkanlar, Anadolu ve Orta Doğu'ya yönelik gösterdiği ilgisi hatırlandığında, Alman basınının incelemeye alınmasının sebepleridir. Özellikle Almanya'nın Batı ve Doğu Blokları arasında bölünmüşlüğü Alman basınının Irak ve

Suriye'deki gelişmeler karşısındaki tutumunun incelenmesini daha da merak uyandırıcı hale getirmektedir.

Basın taraması yapılırken özellikle gazete ve dergilerin politik eğilimleri dikkate alınmış ve farklı görüş veya görüşleri yansıtması amacıyla materyal taraması yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türk basını taraması yapılırken sol kanat görüşü yansıtması amacıyla *Cumhuriyet*, sosyal demokrat çizgiyi belirtmesi amacıyla *Akşam*, sağ kanat görüşü yansıtması amacıyla *Tercüman*, açık bir politik görüşü temsil etmemesi ile beraber merkez algıyı ortaya koyması amacıyla *Milliyet* ve *Hürriyet* gazeteleri ile beraber merkez sağ görüşü temsilen de *Orta Doğu Dergisi* incelemeye alınmıştır.

Aynı şekilde İngiltere'den merkez sol görüşü temsilen *Guardian*'ın kardeş gazetesi olan *the Observer* ve muhafazakâr siyasi düşünceyi temsilen *the Times* gazeteleri ile birlikte Amerikan basınından *New York Times* ve *Washington Post* tarafından ortak çıkarılan ve sol kanadı temsil eden *International Herald Tribune* gazetesi, 1970'lerde muhafazakâr olarak değerlendirilen *Times* ve muhafazakâr eğilimden haftalık dergi *Newsweek* dergileri araştırılmıştır.

Batı Alman basınından ise merkez liberal profile sahip *die Zeit* gazetesi, merkez sağ ve muhafazakâr görüşten *die Welt* gazetesi ve başlangıçta sol eğilimli ancak daha sonradan liberal bir çizgi edinen *der Spiegel* dergisi dönemin basın hayatındaki saygınlıkları göz önünde bulundurularak tercih edilmiştir. Ayrıca dış politika ile ilgili gelişmeleri Batı Alman basınında yakından okuyucularıyla paylaşan *Aussen Politik* dergisi incelenmiştir. Doğu Alman basınına ulaşılamamış olması ise araştırmanın kaynak kısıtını oluşturmaktadır.

Ayrıca, incelenen tarih aralığında, çalışmanın konu edindiği olaylar göz önünde bulundurularak, öne çıkan günlerde *Adalet*, *Babıalide Sabah*, *Ulus*, *Bugün*, *Başkent*,

Vatan, Son Havadis, Günaydın, Yeni Gazete, Yeni Tanin, İttihad, Hakikat, Yeni Gün, Zafer ve Yeni Asır gazeteleri ile birlikte *Aydınlık* dergisi ve Dışişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*'ni taranmış ve belirtilen kaynaklara çalışmada yer verilmiştir.

Not edilmesi gerekmektedir ki, söz konusu basılı kaynaklar incelenirken Suriye Devleti Savunma Bakanı General Hafız'ın soyadının, 'Esad' ve ağırlıklı olarak 'Esat' yazıldığı görülmüştür. Dönemin terminolojisi ile uyumlu olması amaçlanarak bu tez çalışması kapsamında 'Esat' tercih edilmiştir. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise dönem basının kullandığı dilin tez çalışmasının geneline hakim olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada araştırma metodu olarak tarihsel gelişmeler için derin analiz (*depth analysis*) yöntemi benimsenmiştir. Kronolojik sıralama yapılarak Suriye ve Irak'taki gelişmeleri ele alan diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada Türk, İngiliz, Amerikan ve Batı Alman gazete ve dergilerinin kullanılmış olması, gelişmelerin günlük bazda derinlemesine analiz edilmesini sağlamıştır. Ayrıca karşılaştırmalı yöntemin (*comparative method*) yeri geldikçe kullanılması amaçlanmıştır. Son olarak söylem analizi (*discourse analysis*) basın açıklamaları ve liderlerin görüşlerinin incelenmesinde kullanılan yöntem olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM: IRAK'TA 1968 ÖNCESİNDE İKTİDAR MÜCADELESİ

Irak'ta 17 Temmuz 1968 Baas Partisi'nin gerçekleştirdiği darbenin oluşum ve etkilerini ele alırken, krallık rejminin yıkarak cumhuriyeti ilan eden Kasım darbesini, daha sonra Kasım yönetimine son vererek iktidara el koyan Abdüsselam Arif'in uygulamalarını ve 17 Temmuz darbesinin kurbanı Abdurrahman Arif yönetiminin iç ve dış politikasını irdelemek gerekmektedir. Irak'ta cumhuriyetin ilanından sonra başlayan bu iktidar değişiklikleri ve mücadeleleri, ordunun Irak iç politikasında ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir.

1.1. Abdülkerim Kasım ve Abdüsselam Arif Dönemlerinde Irak'taki Siyasal Gelişmeler

Irak siyasal hayatı özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra darbe ve karşı darbeler ile şekillenmişti. Bu bağlamda General Abdülkerim Kasım'ın 1958'de ve Abdüsselam Arif'in 1963'te gerçekleştirdikleri darbeler, hem Irak siyasal tarihi hem de Baas Partisi'nin iktidara yükselmesi sürecinde önemli dönüm noktaları olmuştu.

Irak, General Abdülkerim Kasım'ın yönettiği bir darbeye 14 Temmuz 1958 tarihinde krallık yönetimine son verilmesi sonucu cumhuriyet sistemi ile yönetilmeye başlandı.²² Kasım, 1948 Filistin Savaşı'nda gösterdiği yararlıklar sonucu dikkat çekmiş ve İngiltere'de 1956 yılında Devizes Yüksek Subaylar Kumanda Okulu'nu bitirdikten sonra Irak'a dönmüştü.²³

14 Temmuz 1958 tarihinde, İstanbul'da yapılacak Bağdat Paktı toplantısı için hazırlanmakta olan Kral Faysal ve Prens Abdullah'ın "*delik deşik*" edilerek öldürülmesi

²² Ertan Ünal, "Irak 10 Yıldır İhtilal Ülkesi Oldu", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.1.

²³ Ertan Ünal, "Irak 10 Yıldır İhtilal Ülkesi Oldu", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7.

ve yaşanan kanlı sokak savaşları sonucunda Abdülkerim Kasım'ın nihai amacına ulaştığı Akşam gazetesi yazarı Ertan Ünal tarafından not edilmekteydi.²⁴

Kasım'ın 1963'e kadar yönettiği Irak'ta hem komünist hem de milliyetçilere karşı baskı politikası uygulamış olduğu Ertan Ünal tarafından dile getirilmekle birlikte Ünal'a göre Kasım'ın Batı ile gergin olan ilişkileri onun iktidarda kalmasını zorlaştırmıştı.²⁵

Kasım'ın iktidarına, 8 Şubat 1963 tarihinde Hava Kuvvetleri'nin desteği ile paraşütçü birlikleri son vermişti. Kasım, bulunduğu Milli Savunma Bakanlığı binasının bombalanmasına rağmen hayatta kalmış; ancak "zalimliği" ile nam salan Halk Mahkemesi Başkanlarından Mehdavi ve Gizli İstihbarat Başkanı Taha El Şeyh ile birlikte kurşuna dizilerek öldürülmüştü.²⁶

Abdüsselam Arif²⁷, Kasım devrildikten sonra yönetime el koymuş ve Baasçıların çoğunlukta olduğu yeni bir hükümet kurmuştu. Ancak 1963 yılının Kasım ayı içerisinde Arif, Baasçıları bütün kilit mevkilerden uzaklaştırmıştı.²⁸ Baas Partisi'nin 1963 yılında iktidardan uzaklaştırılmasının ardından kanun dışı ilan edildiği ise Cumhuriyet gazetesi Dış Haberler Servisi tarafından hatırlatılmaktaydı.²⁹

General Abdüsselam Arifi özellikle Orta Doğu dergisi farklı yönleriyle satırlarına taşımıştı. Orta Doğu dergisi yazarlarından Celâl Tevfik Karasapan, Arifi

²⁴ Ertan Ünal, "Irak 10 Yıldır İhtilal Ülkesi Oldu", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7; Kasım, yaptığı basın açıklaması ile 1934'te Harbiye'den mezun olduktan sonra hayalinde bir cumhuriyet kurmak olduğunu söylemişti.

²⁵ Ertan Ünal, "Irak 10 Yıldır İhtilal Ülkesi Oldu", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7.

²⁶ Ertan Ünal, "Irak 10 Yıldır İhtilal Ülkesi Oldu", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7.

²⁷ Abdüsselam Arif 1921 yılında Bağdat Irak'ta doğdu. 1958'de Irak'ta Haşimi Monarşisi'ne son veren askerî darbede Kasım ile birlikte önemli rol oynadı. "Abd Al-Salam 'Arif | President Of Iraq.", *Encyclopedia Britannica*, 2014, Web. 4 Eylül 2017.

²⁸ "Irak'ta Askerî Darbe: Arif Devrildi", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1968, s.7.

²⁹ "Irak'ta Durum Normale Döndü", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.1.

"milliyetçi bir vatansever" olarak tanımlamak ve onun Irak'ı hem Kasım'dan hem de 18 Kasım'da "sergüzeştçi" Baasçılardan kurtardığından bahsetmekteydi.³⁰ Öte yandan yine aynı dergide Arif'i anti-Baasçı olması açısından değil kapitalist olmayan yaklaşımıyla da ön plana çıkararak yorumlara yer verilmişti. Örneğin, "Üçüncü Dünya rejimlerini tahlil eden" Sovyet yazar Georgiy Mirsky'nin dergide yer alan görüşünde, Abdüsselam Arif'in "yarı faşist sağcı" olarak nitelenen Baas rejimini devirmesi ve devletleştirmeler ile birlikte kapitalist olmayan ekonomik büyüme modelini benimsemesi dolayısıyla Sovyetlerin sempatisini kazandığının altı çizilmekteydi. Sovyet yazara göre, bu dönemdeki Mısır'dakine benzer Arap Sosyalist Birliği'nin kurulması girişimleri ülke içindeki komünistler tarafından memnuniyet verici gelişmeler olarak değerlendirilmekteydi.³¹

Abdüsselam Arif'in Sovyetlerin sempatisini kazandığı iddiasını destekleyecek şekilde Akşam gazetesi yazarı Ertan Ünal da, Arif yönetiminin Rusya ve sosyalist blok ülkeleri ile yakın ticari ilişkileri olduğunu ve petrol konusunda milliyetçi bir politika izlediğini belirtmekteydi.³²

Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif'in Sovyet sempatisini kazanması ülkedeki rakipleriyle yüzleşmek zorunda kalması gerçeğini değiştirmede. Abdüsselam Arif'in Arap Zirvesi Konferansı sebebiyle Kazablanka'da olmasından dolayı Hava Tuğgeneralisi Arif Abdürrezzak, bu durumdan yararlanmak istemişti.³³ Abdürrezzak'ın Nasırcı subaylarla işbirliği yapması sonucunda 1965 yılının Eylül ayında yaşanan darbe girişiminin önüne, Abdüsselam'ın kardeşi Abdurrahman Arif'in geçtiği ve bu sayede

³⁰ Celâl Tefik Karasapan, "Irak Cumhurbaşkanı Memleketinizde Selâmlarken", *Orta Doğu*, Şubat 1967, S.58, s.4.

³¹ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'ın Yeni Rejimi ve Sovyetler", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.32.

³² Ertan Ünal, "Irak 10 Yıldır İhtilal Ülkesi Oldu", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7.

³³ Celâl Tefik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.5.

Arif'in yönetimde kaldığı Ertan Ünal tarafından aktarılmaktaydı. Yazının devamında belirtildiği üzere, Abdüselam Arif'in 1966 yılında helikopter kazası sonucu hayatını kaybetmesinden sonra Abdurrahman Arif Ulusal Savunma Bakanlığı tarafından Genel Kurmay Başkanı görevini yürüttüğü sırada cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve yönetimi devralmıştı.³⁴

Bir diğer deyişle Kasım, Irak'ta darbe sonrasında bir rejim değişikliği meydana getirmiş ve krallığa son vererek kanlı bir darbe sonucu cumhuriyeti ilan etmiş ve baskıcı bir yönetim oluşturmuştu. Ancak bu baskıcı rejimin bir tepkisi olarak Baasçıların da desteğini sağlayan Abdüselam Arif, Kasım'ı yönetimden düşürerek kontrolü ele geçirmiş ve başlangıçta ortaklık kurduğu Baas kadrolarını yönetimden uzaklaştırarak ülkede mutlak hakimiyet kurmayı amaçlamıştı. Buna ek olarak, Abdüselam Arif'in yönetim süresi boyunca Irak ile Sovyet Rusya arasındaki yakınlaşma dikkat çeken bir gelişme olmuştu.

1.2. Abdurrahman Arif'in Cumhurbaşkanlığı Dönemi

Abdurrahman Arif, Krallık döneminden itibaren subay olarak görev yapmış ve ılımlı kişiliğinin de katkısıyla aktif siyasetten uzak durmuştu.³⁵ Diğer taraftan gerektiğinde siyaset sahnesinde etkin olmaktan da çekinmemişti.³⁶ Arif'in iktidarı sürecinde kendisine karşı Abdürrezzak tarafından Haziran 1966 tarihinde girişilen -bu

³⁴ Ertan Ünal, "Irak 10 Yıldır İhtilal Ülkesi Oldu", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7.

³⁵ Celâl Tefvik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.5.

³⁶ Abdurrahman Arif, kardeşi Abdüselam Arif'i Abülkerim Kasım karşısında desteklemişti. 1963 yılında ise aşırı Baasçıların "<Komünist Avi> gibi memleketi anarşiye götüren azgınlıklarının" üstesinden gelinmesinde yine Abdurrahman Arif etkin bir konuma sahip olmuştu. Celâl Tefvik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.5.

girişim Abdürrezzak'ın ikinci darbe denemesiydi- başarısız darbe teşebbüsünden sonra ülkeyi çok daha sıkı bir askerî rejimle yönetmeye başladığı anlaşılmaktaydı.³⁷

Ülkedeki darbe girişimlerine karşı iktidarda kalmasını bilen Abdurrahman Arif dış politikada diğer Arap devletlerine yönelik etkin bir politika takip etmişti. Abdülkerim Kasım'ın 1963 yılında iktidardan düşürülmesine kadar Kuveyt üzerinde egemenlik iddia eden Irak'ın yeni Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif'in 3 Aralık 1966'da, başkan olduktan sonra ilk dış ziyaretini Kuveyt'e yapması Irak'ın komşularına yönelik dış politika yaklaşımı bakımından önemli bir gelişmeydi. Aslında Irak ile Kuveyt arasındaki yakınlaşma sürecinin ilk belirtileri Abdüsselam Arif döneminde Kuveyt Emiri Şeyh Sabah-es-Salim-es-Sabah'ın ilk dış ziyaretini Haziran 1965'te Bağdat'a gerçekleştirmesi ile gözlemlenmişti.³⁸ Bu görüşmeler sonucunda hudut anlaşmazlığını detaylı incelemek üzere karma komisyon kurulmasına karar verildiği ve su meselesini çözecek bir antlaşma imzalandığı Orta Doğu dergisindeki yazıda belirtilmekteydi. Ayrıca, yabancı üslerin kaldırılması, Güney Arabistan ve Yemen'in desteklenmesi, İsrail'in saldırısı durumunda Ürdün ve Suriye'ye yardım edilmesi ve emperyalizm ve Siyonizm'e karşı Arap devletlerinin ortak bir politika takip etmesi gerekliliği konularında görüş birliğine varılmıştı.³⁹ Irak'ın, Kuveyt ile İsrail tehditine karşı denge kurma arayışı bu noktada dikkat çekiciydi.

Abdurrahman Arif yönetiminde Irak'ın Kuveyt ile 4 Aralık 1967 tarihinde başlayan görüşmeleri kapsamında hudut tespiti, Şattülarap'tan tatlı içme suyu sağlanması ve Kuveyt hazinesinden Irak'a istikrazda bulunulması gibi konular

³⁷ "Irak'ın Fırtınalı Son 10 Yılı", *Hürriyet*, 18 Temmuz 1968, s.9.

³⁸ "Irak - Bac Siyasî Liderliği Toplantısı", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.33.

³⁹ "Irak - Bac Siyasî Liderliği Toplantısı", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.33-34; Irak Dışişleri Bakanı Adnan Paçacı ise bu görüşmelerin faydalı geçtiğini bildirmişti.

görülmüştü.⁴⁰ Ancak Akşam Araştırma Servisi tarafından hazırlanan Akşam gazetesindeki yazıda, Irak'ın Ürdün üzerinde tahayyül ettiği askerî emellerine ilaveten,⁴¹ Kuveyt'i de tehdit ettiğinin anlaşıldığının ve Kuveyt'in bir savunma örgütü oluşturduğunun bilgisi verilmekteydi.⁴²

Irak ile Kuveyt arasındaki uzaklaşmanın tarihsel arka planına bakıldığında,⁴³ bu meselenin Osmanlı Devleti'nin parçalanma dönemine kadar uzandığı ve İngiltere'nin mandalar oluşturmak suretiyle bölgeyi kontrol etme politikasının etkili olduğu anlaşılmaktaydı. Belirtilmesi gerekmektedir ki İngiltere'nin 1970'li yıllarda Basra Körfezi'nden çekilmeye başlayacak olması bölgede dengeleri değiştirecekti. Hatta, bölgede daha etkin olma arayışlarına giren Irak, özellikle Saddam döneminde Kuveyt üzerindeki iddialarını bir adım ileri götürmek isteyecekti.

Irak, Kuveyt ile ivme kazanan yakın coğrafyasında Arap devletleri ile yakınlaşma süreci çerçevesinde Mısır ile de ilişkilerini geliştirme imkânı bulmuştu. Bu bağlamda 1964 yılının Ekim ayında kurulan Irak-Birleşik Arap Cumhuriyeti Siyasî Liderliği, Cumhurbaşkanı Mareşal Abdüsselam Arif döneminde 1966'nın Şubat ayında toplanmıştı. Birinci toplantı sonunda Filistin Kurtuluş Teşkilatı'na destek verilmesine, İsrail hattında yaşayanların silahlandırılmasına ve gericiliğe karşı Yemen ve Güney Arabistan'daki kurtuluş mücadelesinin desteklenmesine karar verilmişti.⁴⁴ Bu toplantıda

⁴⁰ "Irak - Bac Siyasî Liderliği Toplantısı", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.33.

⁴¹ "Barut Fıçısı Orta Doğu'nun İçyüzü", *Akşam*, 18 Ekim, 1969, 5.

⁴² "Barut Fıçısı Orta Doğu'nun İçyüzü", *Akşam*, 19 Ekim, 1969, 5.

⁴³ İngiltere eliyle Kuveyt'in Irak'tan uzaklaştırılması sürecinin çok eski zamanlara uzandığı hususunda derginin dikkat çektiği bilgiye bakıldığında, Bağdat Valiliği döneminde Midhat Paşa, Kuveyt Şeyhi'ni yanına çekmeye çalışmış, eski Harbiye Nazırı ve Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın hatıratından aktarıldığı üzere Balkan Harbinden sonraki zayıflama sürecinde İngilizler, nüfuzları altındaki bu şeyhliği diplomatik müzakere konusu haline getirmişlerdi. "Irak - Bac Siyasî Liderliği Toplantısı", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.33.

⁴⁴ "Irak - Bac Siyasî Liderliği Toplantısı", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.32.

alınan kararlardan da anlaşıldığı üzere İsrail'le karşı işbirliği ve Filistin Meselesi her iki Arap ülkesi için de önemli konu başlıklarıydı. Irak-Birleşik Arap Cumhuriyeti Siyasî Liderliği ikinci kez 26 Kasım 1966 tarihleri arasında toplanmıştı.⁴⁵

Abdurrahman Arif'in, Mısır ile yakınlaşma girişimleri kapsamında 3 Şubat 1967 tarihinde Kahire'ye yaptığı ziyarette, Birleşik Arap Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nasır ile yaptığı ortak açıklamada, ilerici kuvvetleri Arap gericiliği ve emperyalizm ittifakına karşı destekleme taraftarı olduklarını, Filistin Kurtuluş Teşkilatı ve Yemen Cumhuriyeti kurtuluş hareketlerinin desteklenmesi noktasında mutabık kaldıklarını açıkladığı Orta Doğu dergisindeki yazıda belirtilmekteydi. Buna ilaveten BAC Başkanı Nasır gerici kuvvetlerin emperyalizm ve Siyonizm ile işbirliği yaparak ilerici hareketleri engelleme arayışlarında olduklarını ileri sürmüş ve gerici hareketlere karşı mücadele edilmesi gerekliliğini vurgulamıştı. Nasır'ın Orta Doğu dergisinde aktarılan açıklamasında, ABD ve İngiltere'nin Suudi Arabistan Meliki Faysal'ı, Ürdün Meliki Hüseyin'i ve Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'yı hem Birleşik Arap Kumandanlığı hem de Filistin davası ve Filistin Kurtuluş Teşkilatı aleyhine faaliyet göstermeye teşvik ettiklerine dikkat çekilmekteydi.⁴⁶ Bu toplantı sonunda yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Filistin Meselesi ve İsrail tehdidi her iki ülke yetkililerinin gündemlerinde önemli yer işgal etmekteydi.

⁴⁵ "Irak - Bac Siyasî Liderliği Toplantısı", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.32-33; "BAC adına Başbakan Yardımcısı Zekeriya Muhiddin, Arap Sosyalist Birliği (Mısır'ın iktidar partisi) liderlerinden Kemâleddin Rifat, Devlet Bakanı Emn Hüveyda ve Başkan Nasır'ın özel temsilcisi Hasan Sabri-el-Khuli ve Irak adına Başbakan Naci Talib, yardımcısı ve içişleri bakanı Receb Abdülhamid, Savunma Bakanı General Şakir Mahmud Şükri ve Plânlama, Milli İstikâmet, Ekonomi ve Ziraî Reform bakanları" katılmıştı.

⁴⁶ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'taki 8 Şubat 1963 İhtilâlinin Yıldönümü Birbirinden Farklı İki Anılış", *Orta Doğu*, Şubat 1967, s.22-23.

Diğer taraftan Arif, doğrudan Arap davasını ilgilendiren Filistin Meselesi ve Yemen kurtuluş mücadelesi gibi konulara açıkça destek vermekten çekinmemiş ancak bir dönem aynı İmparatorluğun parçası olarak yaşadığı ve kendileri gibi Müslüman bir toplum olan Kıbrıs Türkleri'nin yaşadığı sorunlara yönelik daha temkinli açıklamalarda bulunmuştu. Cumhurbaşkanı Arif 20-26 Şubat 1967'de Türkiye ziyaretinde Kıbrıs konusu üzerine "*Kıbrıs'ın bağımsızlığını korunmasına dayanan ve iki Cemaatin milletlerarası andlaşmalarla teminat altına alınmış meşru*" haklarının korunarak bu soruna barışçıl çözüm bulunması fikrini paylaştıklarını açıklamıştı.⁴⁷

Irak Başbakanı Tahir Yahya'nın İran'a yedi günlük resmî ziyarette bulunacağı the Times gazetesi tarafından paylaşılmıştı. Haberin devamında Irak'ın Tahran Büyükelçisi Muhammed el-Yasin'in açıklamalarına yer verilmiş ve bu ziyaret kapsamında kıta sahanlığı, kültür ve ekonomi alanlarında antlaşmalar imzalanmasının beklendiği ve petrol üretiminde işbirliği kurulmasına yönelik konuşulacağını düşünülüyor aktarılmıştı.⁴⁸

Irak Cumhurbaşkanı Abdürrahman Arif, bir yandan Kuveyt, Mısır ve İran gibi bölge devletleriyle ilişkilerini geliştirirken diğer yandan bölge dışı aktörlerle de yakınlaşmayı amaçlamıştı.

İngiltere ile diplomatik ilişkilerin sürdürülmesine yönelik olarak Abdürrahman Arif döneminde Irak Dışişleri Bakanı İsmail Khairallah'ın İngiliz makamları nezdindeki temasları bu çerçevede değerlendirilebilirdi.⁴⁹

Ancak Arif, özellikle Fransa ve Sovyetler Birliği ile işbirliği alanları kurmayı hedeflemişti. Bu çerçevede Abdürrahman Arif'in Fransa ile petrol ve savunma sanayî

⁴⁷ Celâl Tefik Karasapan, "Irak Cumhurbaşkanı Memleketinizde Selâmlarken", *Orta Doğu*, Şubat 1967, S.58, s.6.

⁴⁸ "Iraq Mission to Tehran", *the Times*, 24 Haziran 1968, s.5.

⁴⁹ Nicholas Herbert, "Iraq Seeks British Friendship Again", *the Times*, 8 Mart 1968, s.5.

alanlarında yakınlaşması dikkate değer bir gelişme olmuştu. Arif'in Şubat 1968'de Paris'e yapmış olduğu ziyaretini takiben Fransa'nın,⁵⁰ hem kendisinin hem de Hollanda'nın da pay sahibi olduğu İngiliz şirketinin işletmesi altında bulunan Ramalla petrol bölgesinde ayrıca faaliyette bulunmak üzere ayrı müzakerelere başlamış olmasının Anglo-Sakson basınında eleştiriye maruz kaldığı Tercüman gazetesi yazarı Şükrü Baban tarafından belirtilmekteydi.⁵¹ Fransa'nın Irak petrol kaynaklarına yönelik başlatmış olduğu bu girişim, Irak Hükümeti'nin IPC ile işbirliğini reddederek,⁵² INOC ile Fransız ERAP arasında 4 Ocak'ta bir antlaşma imzalanması ile sonuçlanmış ve böylece ERAP Irak'ta henüz petrol bulunmamış sahalarda araştırma yapma, kuyu açma, taşıma, geliştirme ve pazarlama hakları elde etmişti.⁵³

1930'lardan itibaren IPC'nin etkisini azaltmak için çaba harcanan Irak'ta, Abdurrahman Arif dönemine gelindiğinde Basra bölgesinde Fransız Devlet Petrol Şirketi ve diğer sahalarda da Sovyetler Birliği ile anlaşmaya varılmıştı.⁵⁴ Sovyetler Birliği'nin arayışlarının kendi petrol ihtiyaçlarından çok batılı şirketleri zor durumda bırakmak amacını taşıdığı ve geleceğe yönelik siyasî hesapları çerçevesinde şekillendiği yorumu Economist dergisine atıf yapılarak Orta Doğu dergisinde paylaşılmaktaydı.⁵⁵

⁵⁰ Şükrü Baban, "Fransa'nın Irak'a Silah Vermesi Meselesi", *Tercüman*, 12 Şubat 1968, s.2.

⁵¹ Şükrü Baban, "Irak, Fransız Uçaklarını Alacak Fakat Petrolünü Kendi İşletecek", *Tercüman*, 16 Nisan 1968, s.2.

⁵² "Irak Petrolleri Üzerinde Fransız ve Sovyet İlgisi", *Orta Doğu*, Ocak 1968, s.37.

⁵³ "Irak - Fransız ve Irak - Sovyet Petrol İşbirliği", *Orta Doğu*, Mart 1968, S.71, s.32.

⁵⁴ "Irakın Durumu", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.38. Irak'ta IPC'nin etkisinin azaltılmasına yönelik diğer bir hamle El-Bekr ve yardımcısı Ammaş tarafından yapılarak IPC'nin elinde bulunan kuyulardan daha fazla petrol çıkarılmadığı takdirde gerekli tedbirlerin alınacağı uyarısında bulunulmuş ve Irak Millî Petrol Kumpanyasının ilk kuyusunun açılışı gerçekleştirilmişti. "Irak Petrol Kumpanyası Üzerinde Baskı Tehlikesi", *Orta Doğu*, Temmuz 1970, S.99, s.3.

⁵⁵ "Irakın Durumu", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.38. Irak'ın Sovyet Rusya'ya yönelik ekonomi politikası incelendiğinde ise Abdurrahman Arif'in Irak ile Sovyet Rusya arasındaki dış

Belirtmek gerekir ki Abdurrahman Arif döneminde Irak'ın Sovyetler Birliği ile yakınlaşması aynı şekilde Fransız çıkarlarına da hizmet etmekteydi. Orta Doğu dergisi, 18 Aralık 1967 tarihinde Londra Times gazetesinin Fransız Paris-Match gazetesi yazarı M. René Dabernot'tan aktardığı haberi paylaşarak bu durumun Fransa ile Sovyetler'in, İngiliz ve Amerikan petrol şirketleri ile sert bir rekabete girdiğine işaret ettiğini kaydetmekteydi.⁵⁶ Fransız petrol şirketlerinin Sovyet Rusya ile yakınlaşmak istediği Rusların ise İngiliz ve Amerikan petrol tekeline⁵⁷ karşı Avrupa devletleriyle işbirliği geliştirmeyi amaçladığı Orta Doğu dergisi tarafından Moskova'dan gelen haberlere dayanılarak aktarılmaktaydı. Orta Doğu dergisi'nde yer aldığı üzere 28 Aralık 1967 tarihinde Times bu gelişmeleri 1967 Savaşı'ndan sonra Sovyetlerin bölgede nüfus arttırma girişimlerinin kanıtı olarak değerlendirmişti. Yazının devamında Fransa'nın asıl

ticaret açığını dengelemeyi amaçladığı ve bu doğrultuda Dışişleri Bakanı Dr. Adnan Paçacı'yı Moskova'ya göndererek Paçacı ile Sovyet Dışişleri Bakanı M. Andrei Gromkyko arasında 1967 yılında bir görüşme gerçekleştiği kaydedilmişti. "Irak'ta İstikrar'a Doğru", *Orta Doğu*, Nisan 1967, S.60, s.28. Irak'ın Sovyet Rusya ile, Sovyet uzmanların Irak'ta petrol araştırmalarında bulunması ve Irak'a petrol için gerekli malzeme ve makinelerin gönderilmesi konusunda bir antlaşma müzakere etmek üzere INOC İdare Meclisi Başkanı Edip Çadır 17 Şubat 1968 tarihinde Moskova'ya hareket etmişti. "Irak - Fransız ve Irak - Sovyet Petrol İşbirliği", *Orta Doğu*, Mart 1968, S.71, s.33. Ayrıca 24 Aralık 1967'de INOC adına şirket idare kurulu başkanı Edib Çadır araştırma ve işletme konuları üzerine Sovyetlerden gelen bir heyet ile işbirliği antlaşması imzalamıştı. "Irak Petrolleri Üzerinde Fransız ve Sovyet İlgisi", *Orta Doğu*, Ocak 1968, s.37.

⁵⁶ "Irak Petrolleri Üzerinde Fransız ve Sovyet İlgisi", *Orta Doğu*, Ocak 1968, s.37.

⁵⁷ Irak'ta Anglo-Sakson petrol şirketlerinin petrol üretiminde tekel kurma ve imtiyaz sahibi olmaya yönelik hamleleri Abdurrahman Arif döneminden önceye gitmektedir. Irak'ta Musul ve Kerkük petrollerinin araştırılması ve işletilmesi imtiyazı Abdülhamit döneminde bir İngiliz şirketi adına hareket eden Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı Kalust Sarkis Gülbenkyan'a verilmişti. Irak, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz mandası haline geldikten sonra kurulan Arap Hükümeti, Irak petrollerinin imtiyazını 99 yıl süreyle İngiliz, Amerikan, Fransız ve Hollanda şirketlerinden oluşan Iraq Petroleum Company (Irak Petrol Kumpanyası)'na vermişti. "Irakın Durumu", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.38.

amacının ise İngiliz-Amerikan üstünlüğünü kırarak Cezayir petrolüne bağlı kalmaktan kurtulmak ve petrol kaynaklarını çeşitlendirmek olduğu söylenmekteydi.⁵⁸

Diğer taraftan petrol üretimindeki bu Anglo-Sakson hakimiyetine karşı bölgedeki siyasal gelişmelerle de ilişkili olarak özellikle Suriye'de iktidarda bulunan aşırı Baasçı kadrolar harekte geçmiş ve petrolü kendi politikaları doğrultusunda kullanmak istemişlerdi. Bu noktada, IPC'nın on yıllık hesabı yanlış gösterdiği gerekçesiyle ortaya çıkan anlaşmazlıktan kaynaklı Irak Hükümeti zor durumda kalmış,⁵⁹ petrol ihracatı konusunda oldukça hassas olan ve "Arap Petrolü Araplara aittir" görüşünü benimseyen Suriye olaya müdahil olmuştu.⁶⁰

Suriye'nin sert politikası sonucunda Irak petrollerini Lübnan üzerinden Trablusşam'a ve Suriye'nin Banyas Limanı üzerinden Akdeniz'e ulaştıran boru hattı işlevsiz duruma gelmişti.⁶¹ Irak Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunan IPC Genel Müdürü Christopher Dalley ise Bağdat Hükümeti'ne bazı ödemeleri gerçekleştirerek, boru hattı üzerindeki anlaşmazlıklara yönelik çözüm arayışı teşebbüslerinde bulunmuştu.⁶²

Cumhurbaşkanı Arif, 3 Şubat 1967'de Kahire'ye yaptığı ziyarette Irak petrollerinin Akdeniz üzerinden dünya piyasasına ulaştırılmasının Irak için önem arz

⁵⁸ "Irak Petrolleri Üzerinde Fransız ve Sovyet İlgisi", *Orta Doğu*, Ocak 1968, s.37.

⁵⁹ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye IPC Anlaşması", Mart 1967, *Orta Doğu*, S.59, s.32.

⁶⁰ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.30.

⁶¹ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.30; 1967 tarihinde 8 Şubat 1963 devriminin yıl dönümü konuşmasında Arif, Irak ham petrolünün Akdeniz kıyısına aktarılmasında kullanılan ve Suriye üzerinden geçen petrol boru hattının tekrardan açılacağını umduğunu belirtmişti.

⁶² "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.30. Ancak Arap Birliği'nin Suriye Daimî temsilcisi Dr. Sami Drubi, Suriye ile IPC arasında anlaşmaya varıldığı haberlerini yalanlamıştı. "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'taki 8 Şubat 1963 İhtilâlinin Yıldönümü Birbirinden Farklı İki Anılış", *Orta Doğu*, Şubat 1967, s.22.

ettiğini vurgulamıştı.⁶³ Ancak kısa bir süre önce Suriye Devlet Bakanı Züey'el-Hanî, ülkesinin müzakere konumunda değişiklik yapmayacağını belirtmiş ve şirket ile müzakere masasına oturma şartı olarak da alacaklarının yeni fiyat artışları ile birlikte ödenmesi gerektiğini bildirmişti.⁶⁴

Suudi Arabistan Eski Petrol Bakanı Abdullah-et-Tarikî, Beyrut'ta yayımlanan El-Envar gazetesinde konuya yönelik yaptığı değerlendirmesinde, Irak'ta devlet tarafından kurulan Irak Millî Petrol Şirketini Irak Petrol Şirketi'ne alternatif olarak göstermiş ve hattın millileştirilmesini tavsiye etmişti.⁶⁵

Söz konusu anlaşmazlığın Orta Doğu'da siyasî gerginliklere evrilmesi ihtimalinin ortaya çıkması üzerine Suriye Hükümeti adına Maliye Bakanı Muvaffak Çorbacı ile Devlet Bakanı el-Hanî ve IPC adına Müdür Christopher Dalley arasında bir sözleşme imzalanmıştı. Şirket'in Suriye'nin boru hattından kazandığı yıllık aidat gelirinin arttırılmasını kabul ettiği Orta Doğu dergisi tarafından belirtilmekteydi.⁶⁶ Aynı şekilde ihraç edilen petrolün variline zam yapılması üzerine anlaşma sağlandığı bilgisi Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan aktardığı haberinde aktarılmaktaydı.⁶⁷

⁶³ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'taki 8 Şubat 1963 İhtilâlinin Yıldönümü Birbirinden Farklı İki Anılış", *Orta Doğu*, Şubat 1967, s.22.

⁶⁴ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.30; Petrol Bakanı Esad Takla ise ham petrolün kamyonlarla taşınmaya başlandığını açıklamıştı. Diğer taraftan Suriye'de 22 kişilik Halk Petrol Komitesi kurulmuştu.

⁶⁵ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.31; Diğer taraftan Orta Doğu dergisi, Bağdat'taki El-Menar gazetesini yazarı Muhammed Durra'nın 18 Ocak'taki yazısında, bu tür millileştirme uygulamalarının Irak'ı "*fakirleştireceği*" ve "*komünizmin yayılmasına hizmet*" edeceğini ileri sürdüğünü aktarmaktaydı.

⁶⁶ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye IPC Anlaşması", Mart 1967, *Orta Doğu*, S.59, s.31-32.

⁶⁷ "Irak, Petrol Şirketlerine Bazı İsteklerini Kabul Ettirdi", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1970, s.3.

Suriye aynı zorluğu ilerleyen yıllarda Suudi Arabistan petrolünün Akdeniz üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasında da çıkarmıştı. Bu noktada Suriye, coğrafi konumunu bir koz olarak kullanmayı amaçlamıştı. Suriye'de aşırı Baasçıların, emperyalist devletlerin bölgeye nüfus etme yollarından biri olarak gördüğü petrol şirketleri ile anlaşmazlığa düşmesi şaşırtıcı değildi. Suriyeli Baasçılar ideolojik görüşleri çerçevesinde batılı şirket ve ülkelere zarar verebilmek beklentisi ile hareket etmiş ancak komşularına zarar verme ihtimali olan bu adımları atmaktan çekinmemişti.⁶⁸

Diğer taraftan Irak, Fransa ile petrol alanındaki işbiliğine ek olarak askerî anlamda da destek sağlamaya çalışmıştı. Tercüman gazetesi yazarı Şükrü Baban'a göre, Irak, Orta Doğu'da dondurulan çekişmenin tekrar alev almaması için bölge ülkelerine silah satmaktan kaçınan ABD ve Sovyetler Birliği'ne alternatif olarak Fransa'ya

⁶⁸ Bu yıllarda Türkiye de enerjiye erişim amacıyla petrol üreticisi ülkelere yönelik politikalar takip etmekteydi. Bu noktada Türkiye'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve bu bağlamda yeni işbirliği alanları oluşturma arayışları göze çarpmaktaydı. 22 Mart 1968 tarihinde Irak'ta faaliyet gösteren Bechtel-France Şirketi ve daha sonrasında Irak Devleti ile Türk Hükümeti (30.Hükümet, 1965-1969) arasında, Irak'tan Türkiye'ye doğal gaz boru hattı döşenmesi konusunda anlaşmaya varıldığı Cumhuriyet gazetesinin Middle East Economic Digest dergisine dayanarak aktarmaktaydı. Haberin devamında çeşitli finansman ve tedarik problemlerinin yanı sıra hattın Irak'ın kuzeyinden geçecek olması bu bölgede yeni bir çatışma ihtimalini beraberinde getireceği belirtilmekteydi. Hattın Suriye'nin kuzeyinden geçişi ise, batı sermayesi ile kurulan Irak Petrol Konsorsiyumu ile Suriye devleti arasındaki anlaşmazlıktan dolayı zor görüldüğü söylenmekteydi. "Irak Gazı Türkiye'de", *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1968, s.3. Türkiye'nin petrol kaynaklarını çeşitlendirme arayışları içerisinde İran ise başka bir oyuncu olarak ortaya çıkmaktaydı. 1966 yılında Türkiye ve İran arasında Ahvaz'dan İskenderun'a kadar uzanan bir boru hattı inşa edilmesi gündeme gelmişti. "Progress on Iran's dam project", *the Times*, 17 Eylül 1968. 1968 yılının Mart ayında aynı konu tekrar görüşülmüştü. İran'dan İskenderun'a bir petrol boru hattı inşa edilmesi Türk ve İranlı yetkililer arasında dile getirilmişti. Ancak Türk Hükümeti 1968 yılında yapılan antlaşma ile Irak'ı, İran'a tercih ettiğini göstermişti. Söz konusu proje ile Türkiye'nin Arap dünyasına yakınlaşma fırsatı bulacağı Cumhuriyet gazetesindeki haberde değerlendirilmekteydi. "Irak Gazı Türkiye'de", *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1968, s.3.

yakınlaşarak bu durumun üstesinden gelmeyi amaçlamıştı. Bu bağlamda Arif, Fransa'dan Miraj tipi uçaklar ve bazı silahlar istemişti.⁶⁹ Irak ile Fransa arasında yürütülen petrol müzakerelerinde somut bir kazanım elde edilmemekle beraber Miraj uçaklarının satışı konusunda Fransa olumlu adımlar atmıştı.⁷⁰ Irak'ın acilen ihtiyaç duyduğu bu uçaklara kavuşmasının, bu dönemde Fransa'nın üretim kapasitesinin yetersizliğinden dolayı zorlaştığı bilgisi Baban tarafından paylaşılmaktaydı. Baban'ın aktardığına göre, silah satışı ve petrol anlaşması arasında bağ olmadığı vurgulanmakla beraber bu yakınlaşmadan asıl rahatsızlık duyan taraf İsrail olmuştu.⁷¹

Cumhurbaşkanı Arifin, Sovyetler Birliği ile yakınlaşmasına ek olarak, dış politikada batılı ülkeler arasında iyi ilişkileri olan tek ülke Fransa olduğu sonucu çıkarılabılırdi. Ancak Arif'in de Gaulle'den silah yardımı talep etmesi onun gerekli desteği Fransa nezdinde sağlamasına yardımcı olmamış bununla birlikte söz konusu girişim özellikle Kürt ve İsrail çevrelerinden tepkiyle karşılanmıştı.⁷² Irak askerleri ile Barzani'ye bağlı Kürt güçler arasında tekrardan çatışmaların başlamasını ilginç bir tesadüfi gelişme olarak yorumlayan Şükrü Baban,⁷³ Molla Barzani'nin de Gaulle'e bir mektup yazarak silah satışının Irak Hükümeti ve Kürtler arasında varılacak anlaşmadan sonra gerçekleşmesini istediğinden ve bu noktada birtakım Fransız profesör ve yazarın da aynı yönde Fransız Hükümeti'ne çağrıda bulunduğundan bahsetmişti.⁷⁴

⁶⁹ Şükrü Baban, "Fransa'nın Irak'a Silah Vermesi Meselesi", *Tercüman*, 12 Şubat 1968, s.2.

⁷⁰ Şükrü Baban, "Irak, Fransız Uçaklarını Alacak Fakat Petrolünü Kendi İşletecek", *Tercüman*, 16 Nisan 1968, s.7.

⁷¹ Şükrü Baban, "Fransa'nın Irak'a Silah Vermesi Meselesi", *Tercüman*, 12 Şubat 1968, s.7.

⁷² Hulûsi Turgut, "Darbeye Sebep, İsrail Yenilgisi", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7.

⁷³ Şükrü Baban, "Irak, Fransız Uçaklarını Alacak Fakat Petrolünü Kendi İşletecek", *Tercüman*, 16 Nisan 1968, s.7.

⁷⁴ Şükrü Baban, "Fransa'nın Irak'a Silah Vermesi Meselesi", *Tercüman*, 12 Şubat 1968, s.7.

Barzani'nin mektubunda dikkat çeken bir nokta ise onun de Gaulle'yi mazlum milletlerin hürriyeti için çalışan ve Cezayir ve Vietnamlıların yararına faaliyet gösteren bir devlet adamı olarak tanımlaması olmuştu.⁷⁵ Barzani'nin yabancı devletlere yazdığı mektuplar aracılığıyla kendisinin beklentisi olduğu devlet adamlarını ve milletleri överek pragmatist şekilde davrandığı ve sağ veya sol liberal veya komünist geniş bir yelpazeden fayda sağlayabileceği her ülke, millet ve devlet adamıyla ilişki kurmaya çalıştığını gözlemlemek mümkündür.

Abdurrahman Arif dış politikada Mısır ile yakınlaşıp, Fransa ve Rusya ile yeni bağlar kurmaya çalışmış ve Kuveyt ile olan sorunlarını çözmek için çaba sarf etmiş diğer taraftan Abdürrezzak'ın Haziran 1966 tarihli ikinci başarısız darbe teşebbüsünden sonra ülkeyi çok daha sıkı bir rejimle yönetmeye başlamış ve bu bağlamda iç politikada da bazı düzenlemeler yapmıştı. Abdurrahman Arif'in Bağdat'ta çıkan El-Menar gazetesine verdiği demecine dayanarak Orta Doğu dergisi, Irak'ta ekonomi alanında yeni kamulaştırmalar yapılmayacağını, millî bankalar ve özel firmalara karşı alınan kısıtlayıcı tedbirlerin durdurulmasına karar verildiğini ve diğer taraftan rejime sadık ve inançlı unsurları toplayacak millî bir siyasî birliğin oluşturulacağını satırlarına taşımaktaydı.⁷⁶

Bu amacına uygun olarak Arif, Başbakan Naci Talib'e yeni bir hükümet kurması görevi vererek, "*kendi başkanlığında iki yardımcısı olacak bir hükümet kurulması fikri*" eskiye dönüş olacağı düşünüldüğü için Arif tarafından gündeme alınmadığı Arif'in El-Menar gazetesine verdiği demecinde açıklamıştı.⁷⁷ Başkan Arif, Naci Talip kabinesine

⁷⁵ Şükrü Baban, "Fransa'nın Irak'a Silah Vermesi Meselesi", *Tercüman*, 12 Şubat 1968, s.7.

⁷⁶ "Irak'ta İstikrar'a Doğru", *Orta Doğu*, Nisan 1967, S.60, s.27.

⁷⁷ "Irak'ta İstikrar'a Doğru", *Orta Doğu*, Nisan 1967, S.60, s.27.

karşı ortaya çıkan spekülasyonlar sonucu kendi liderliğinde 10 Mayıs 1967'de bir kabine kurulmasına karar vermişti.⁷⁸

Abdurrahman Arif'in siyasi eğilimleri tek çatı altında toplamayı hedeflediği ve Mısır modeli bir sosyalist birlik kurarak bu fikirleri bir araya getirmeyi amaçladığı Cumhuriyet gazetesi yazarı Kayhan Sağlamer tarafından satırlarına taşınmaktaydı.⁷⁹ Böylece Irak'ta, oluşumunu takip eden yaklaşık elli yıllık bir süreç boyunca kurulan en geniş katılımlı kabinenin hayata geçirildiği ve "*Kuzey Irak Kalkınma İşlerine memur*" Başbakan Yardımcısı Fuad Arif'in dışında iki Kürt asıllı bakana daha kabinede yer verildiği haberi Orta Doğu dergisinde ön plana çıkarılmaktaydı. Kabine de ayrıca Orgeneral Tahir Yahya, Abdüllatifi, Matlub ve Hanî ile beraber dört Baasçı yer almıştı. Cumhurbaşkanı ve Hükümet Başkanı Abdurrahman Arif'in hükümet programında kamu, özel ve karma sektörleri eşitlikle destekleyen adil bir Arap sosyalizminin uygulanmasına, Irak'ın kuzeyinin yeniden inşa edilmesine ve ziraata önem vererek çiftçilerin desteklenmesine yönelik çalışacağını belirttiği yazının devamında yer almaktaydı.⁸⁰

Ancak Abdurrahman Arif'in iç politikada kapsayıcı ve geniş katılımı hedefleyen bu girişimlerinin aksine, basın üzerinde önemli derecede baskı uygulandığı gözlemlenmekteydi. Irak'ta 3 Aralık tarihinde yayımlanan kararname ile 4 Aralık 1967 geçerli olmak üzere 16 özel günlük gazetenin kamulaştırıldığı ve yerlerine hükümetin kontrolünde 5 gazetenin oluşturulduğu Orta Doğu dergisinde bildirilmekteydi. Bu gazetelerin Kültür ve İrsad (Tanıtma) Bakanlığı tarafından atanan memurlar aracılığıyla yönetilmesine karar verilmişti. Yazıda bahsi geçen söz konusu gazeteler; Arapça El-

⁷⁸ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irakta Başkanlık Kabinesi", *Orta Doğu*, Mayıs 1967, S.61, s.32.

⁷⁹ Kayhan Sağlamer, "Dünyada Bugün", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.3.

⁸⁰ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irakta Başkanlık Kabinesi", *Orta Doğu*, Mayıs 1967, S.61, s.32-33.

Cumhuriye, Et-Thevret-ül-Arabiye, El-Muaten, El-Mesa ve İngilizce Baghdad Observer'dı.⁸¹

Diğer taraftan Abdurrahman Arif döneminde ordunun zaman içerisinde ekonomi, politika ve ülke yönetiminde kesin bir egemenlik sağlamış olduğu Akşam gazetesi yazarı Hulûsi Turgut tarafından analiz edilmekteydi. Hatta, Abdüsselam Arif'in sivil başbakanı Dr. Bazzaz, ordu zoruyla görevinden istifa etmek zorunda kalmıştı.⁸²

Bazzaz'ın yerine ordu mensubu Naci Talip göreve getirilmişti.⁸³ Orgeneral Tahir Yahya, 10 Mayıs 1967 kabinesinde Başbakan Yardımcısı olarak yer almıştı.⁸⁴ Abdurrahman Arif, Mayıs 1967'de Başbakan Naci Talip'in istifası üzerine Cumhurbaşkanlığı yetkileriyle beraber Başbakanlık görevini de üstüne almış iki ay sonra,⁸⁵ 1967 Arap-İsrail Savaşı ertesi, 10 Temmuz 1967 tarihinde yeni kabine kurma görevini eski Başbakan yardımcılarında Orgeneral Tahir Yahya'ya vermişti. Tahir

⁸¹ "Irak'ta Basın Kamulaştırıldı", *Orta Doğu*, Aralık 1967, S.68, s.12.

⁸² Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 24 Eylül 1968, s.5. Irak'ın askerî darbelerle dolu siyasi hayatının ilk sivil Başbakanı Dr. Abdurrahman Bazzaz'ın 1969 yılına gelindiğinde CIA ajanı suçlamasıyla yargılanma ihtimalinden Orta Doğu dergisinde bahsedilmekteydi. "Irak'da Durum", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.31. Aynı dönemde Bazzaz'ın, CIA tarafından planlanan darbe girişiminde yer alarak İsrail ile barış yapmaya hazır bir rejimin iktidara getirilmesi için faaliyet göstermekle suçlandığı the Times yazarı Paul Martin tarafından aktarılmaktaydı. Paul Martin, "Trial of Dr Bazzaz to be held in secret", *the Times*, 29 Temmuz 1969.

Cumhuriyet gazetesinin haber ajanslarından aktardığı ve Kuveyt'te yayımlanan Daily News gazetesinin haberine göre ise Dr. Bazzaz'ın Aralık 1969'da Baas rejimine karşı darbe hazırlığında bulunduğu iddiasıyla tutuklu bulunduğu Bağdat Hapishanesi'ndeki hücresinde öldüğü iddia edilmekteydi. "Eski Irak Başbakanı Bazzaz Hapishane'de Öldü", *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1969, s.3. Ancak Bazzaz 28 Haziran 1973 tarihinde hayatını kaybetmişti. "Abd Al-Rahman Al-Bazzaz | Iraqi Leader." *Encyclopedia Britannica*, 2002, Web. 4 Eylül 2017.

⁸³ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 24 Eylül 1968, s.5.

⁸⁴ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'ta Başkanlık Kabinesi", *Orta Doğu*, Mayıs 1967, S.61, s.33.

⁸⁵ "Irak'ın Fırtınalı Son 10 Yılı", *Hürriyet*, 18 Temmuz 1968, s.9.

Yahya, hedefleri arasında azalan petrol gelirlerinin masraflarda kısıntı yapılarak karşılanmasının, petrolün silah olarak kullanılmasının, Irak Millî Petrol Şirketinin canlandırılmasının ve halk kütelerinden yedek ordu oluşturulmasının olduğunu açıklamıştı.⁸⁶

4 Haziran 1968'de Arif, Tahir Yahya kabinesine bir kurucu meclisin oluşturulması telkinlerinde bulunarak hazırlanacak demokratik bir anayasa sonrasında serbest seçimlere gidilmesini onaylamış ve kendi görev süresinin en geç 1970'de son bulacağı bir süreci ön görmüştü.⁸⁷

Ancak Arif bu hedeflerini tamamlayamadan 17 Temmuz darbesi sonucu görevinden uzaklaştırıldı. 17 Temmuz 1968 Baas Darbesi gerçekleşikten sonra ise Başbakan General Tahir Yahya ve bazı kabine arkadaşları tutuklandı.⁸⁸ 17 Temmuz darbesinden sonra da Irak'ta ordu mensubu başbakanlar göreve gelmeye devam etti.

Abdurrahman Arif'in cumhurbaşkanlığı dönemine dair Orta Doğu Dergisi yazarlarından Celâl Tefvik Karasapan'ın yaptığı yorumda Arif'in, kardeşi Abdüsselam ile Irak'ın kuzeyine yönelik barışçıl yöntemlerin benimsenmesi ve Irak genelinde parlamenter rejimin kurulması gibi iç politikaya dönük ve Türkiye ile dostane ilişkilerin devamlılığının sağlanması gibi dış politikaya yönelik benzer uygulamalarına dikkat çekilmekteydi.⁸⁹

Abdurrahman Arif'in yürüttüğü iç politikaya bakıldığında bir yandan başlangıçta Dr. Abdurrahman Bazzaz'ı görevinde tutarak kardeşi Abdüsselam'ın Molla Barzani ve Irak'ın kuzeyine yönelik barışçıl politikalarına devam etmeyi amaçlarken ilerleyen

⁸⁶"Irak'ın Harp ve Kurtuluş Kabinesi", *Orta Doğu*, Temmuz 1967, S.63, s.43-44.

⁸⁷ Celâl Tefvik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.6.

⁸⁸ Celâl Tefvik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.2.

⁸⁹ Celâl Tefvik Karasapan, "Irak Cumhurbaşkanını Memleketinizde Selâmlarken", *Orta Doğu*, Şubat 1967, S.58, s.4.

yıllarda kısa süreliğine de olsa cumhurbaşkanı ve hükümet başkanlığı mevkilerini kendi kontrolüne alarak geniş tabanlı bir koalisyon kurmayı amaçladığı anlaşılmaktaydı. Diğer taraftan Irak basını üzerinde baskı kurulduğu gözlemlenmekte olup başbakanların değiştirilmesi veya atanması yöntemiyle ordunun ülke yönetiminde gittikçe etkisinin arttığı görülmektedir.

Abdurrahman Arif dış politikada ise, kardeşi Abdüsselam Arif döneminden itibaren sürdürülen SSCB ile yakın ilişkiler kurulması politikasına devam etmiş ve Kuveyt ve Mısır gibi Arap devletlerine yönelik dostane ilişkiler geliştirilmesini amaçlamıştı. Buna ilaveten Abdurrahman Arif'in Türkiye ve İran ile ilişkilerini güçlendirmek için çaba sarf ettiği gözlemlenmiş diğer taraftan batılı ülkeler arasında kendine alternatif bir ortak bulmak amacıyla Fransa ile yakınlaşmıştı.

Anglo-Sakson şirketlerinin hakimiyeti altında bulunan Irak petrol üretimine karşı çıkarak SSCB, Suriye ve Fransa'nın bölgedeki bu hakimiyeti sonlandırma stratejileri, bölge dengelerinin anlaşılması açısından önemli bir noktaydı. Ancak Abdurrahman'ın Fransa ile yakın ilişkiler kurma arayışı hem Kürtler hem de İsrail tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Bu da aynı zamanda Kürt ve İsrail çıkarlarının örtüştüğü bir noktaya işaret etmekteydi.

İKİNCİ BÖLÜM: IRAK'TA BAAS PARTİSİ'NİN 17 TEMMUZ DARBESİ İLE YENİDEN YÜKSELİŞİ VE İÇ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER

Baas Partisi kadroları tarafından 17 Temmuz 1968 tarihinde gerçekleştirilen askerî darbe, Irak'ın ekonomik yapısında ve siyasal tarihinde dönüm noktası oldu. Bu değişim Irak ve Orta Doğu coğrafyasının sonraki 35 yıllık gelişimini derinden etkiledi. Bu bağlamda 17 Temmuz darbesinin Irak Baas Partisi'ni iktidara taşıyan boyutu, dış ülkelerdeki basına yansımaları, darbenin ardından yeni Baas iktidarının devrik lider Abdurrahman Arif ve onun uygulamaları üzerinden kendini kamuoyunda meşrulaştırma çabaları ile birlikte siyasal kadrolaşması ve iç politikadaki krizler Irak'ta Baas Partisi iktidarının ilk yıllarında önemli yer tutmaktaydı.

2.1. 17 Temmuz Darbesi ve Basındaki Yankıları

17 Temmuz darbesi Irak'ın siyasal gelişimi, ekonomik yapılanması ve yabancı ülkeler ile ilişkilerinde farklılaşmaları beraberinde getirdi. Baas Partisini iktidara taşıyan bu darbenin nasıl ortaya çıktığı, darbeyi gerçekleştiren isimlerin kimler olduğu ve bu sürecin yabancı ülkelerde nasıl değerlendirildiği hususu, darbenin hem Irak hem de diğer ülkeler üzerinde yaratmış olduğu etkiyi aydınlatmaktaydı.

Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif yönetimine karşı "*Irak siyasetinde daima önemli rol oynamış olan 22 kişi*" tarafından 1964 anayasasında öngörülen "*intikal devresi*"nin son bulması ve parlamenter demokrasi sistemine geçilmesi için verilen ilk muhtıranın El-Nehar ve El-Hayat gazetelerinde yayımlandığını, Cumhuriyet gazetesi Anadolu Ajansına dayanarak okuyucuları ile paylaşmaktaydı. Muhtırada yer alan talepler arasında Kürtler ile Irak Hükümeti arasında imzalanan 29 Haziran 1966 tarihli ateşkesin şartlarının yerine getirilmesi, silahlı kuvvetlerin eski gücüne kavuşması için

çeşitli sebeplerle ordudan ayrılan subayların orduya yeniden alınması, seçim kanunu hazırlanarak Kurucu Meclis'in oluşturulması ve bu meclise anayasa hazırlama görevinin verilmesi yer almıştı.⁹⁰

Ancak Abdurrahman Arif yönetiminin yüzleştiği ve iktidardan düşmesi ile sonuçlanan gelişme, 17 Temmuz 1968 tarihinde genç havacı subayların tertiplendiği askerî darbe ile gerçekleştiği bilgisi Hürriyet gaztesi tarafından Associated Press haber ajansına dayanılarak aktarılmaktaydı.⁹¹ Akşam gazetesinin Dış Haberler Servisinin aktardığına göre darbeyi gerçekleştiren kişilerin isimlerinin ilk aşamada saklandığı belirtilmekle beraber, yazının devamında İsrail kaynaklarının darbenin arkasında Baas Partisinin sağcı unsurlarının olduğunu iddia ettiği, Kahire'deki Irak çevrelerinin ise darbenin arkasında Ahmet Hasan El-Bekr'in olduğunu ileri sürdüğü aktarılmaktaydı.⁹² Darbenin ön plana çıkan iki isminden biri olan Hava Generali Hardan Abdülcafer el-Takriti, Baas Partisi'nin Mişel Eflak⁹³ kolunun bir üyesi olarak öne çıkmış,⁹⁴ El-Bekr ise Sünni dindar kişiliğiyle,⁹⁵ sakin ve ılımlı tavrıyla tanınmıştı.⁹⁶

Eski bir hava generali olan El-Bekr, Tercüman gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından yapılan habere göre, Baas Partisinin bir mensubuydu. El-Bekr, 1958

⁹⁰ "Irak'ta Hava Gergin: 22'lerin Muhtırası", *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1968, s.3.

⁹¹ "Irak'ta İktidar Havacılar", *Hürriyet*, 18 Temmuz 1968, s.1.

⁹² "Irak'ta Darbe Yapıldı", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7. Hürriyet gazetesinde yer alan yazarsız haberde, İsrail gazetesi Yediot Ahronot'un söz konusu darbeyi Baas partisinin sağcı unsurlarının gerçekleştirdiği yorumu aktarılmaktaydı. "İsrail'e göre darbeyi Baas Partisinin sağcı bölümü düzenledi", *Hürriyet*, 18 Temmuz 1968, s.9.

⁹³ 1910 yılında Şam'da doğan Eflak, Salah Bitar ile Baas Partisi'nin kurucusudur. "Salah Al-Din Bitar | Syrian Politician." *Encyclopedia Britannica*, 2015, Web, 4 Eylül 2017.

⁹⁴ Cahit Güçbilmez, "Dindar Bir Cumhurbaşkanı: Hasan El-Bekr", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.7.

⁹⁵ Celâl Tefvik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.5.

⁹⁶ Cahit Güçbilmez, "Dindar Bir Cumhurbaşkanı: Hasan El-Bekr", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.7.

darbesinden sonra 1959 yılında Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle emekliye sevk edilmiş ancak Kasım'ın devrilmesiyle sonuçlanan 6 Şubat 1963 darbesinin ardından tekrar etkin konuma gelmişti.⁹⁷ El-Bekr daha sonra Baas Partisi'nin Milletlerarası Liderliği'nin üyesi olarak Şam'da da bulunmuştu. Ancak Suriye'de 23 Şubat 1966'da aşırı Baasçıların gerçekleştirdiği darbe üzerine El-Bekr'in yer aldığı bu liderlik dağılmıştı.⁹⁸ Burada dikkat çekici olan nokta ise El-Bekr'in üyesi olduğu Baas Partisi Liderliği ile Suriye yönetimine el koyan aşırı Baasçılar arasında yaklaşım farklılığı olduğu ve hatta bu farklılığın aşırı Baasçıların da katkılarıyla parti liderliğinin dağıtılmasına kadar götürülmüş olmasıydı. Bu gelişme, El-Bekr liderliğinde Irak Baas Partisi ile Suriyeli aşırı Baasçılar arasındaki temel uyuşmazlığın somut bir yansımasıydı.

Diğer taraftan El-Bekr, Abdüsselam Arif döneminde daha etkin olmaya başlamış, hatta Abdüsselam Arif'in hapisten başkanlığa gelmesine yardımcı olmuştu.⁹⁹ El-Bekr, Bağdat'ta idarede bulunan aşırı Baasçılar uzaklaştırılınca Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif tarafından ılımlı tutumu dolayısıyla,¹⁰⁰ önce 1963 Şubat-Kasım aralığında başbakanlık, daha sonra Kasım 1963-Ocak 1964 aralığında Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığına getirilmişti.¹⁰¹ Ancak Abdüsselam Arif'in Baas Partisi'nden olan isimlere karşı başlattığı temizlik hareketi sonucunda görevinden uzaklaştırılmıştı.¹⁰²

⁹⁷ "Irak'ta İhtilâl Oldu", *Tercüman*, 18 Temmuz 1968, s.7.

⁹⁸ Celâl Tevfik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.5.

⁹⁹ "Irak'ta İhtilâl Oldu", *Tercüman*, 18 Temmuz 1968, s.7.

¹⁰⁰ Celâl Tevfik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.5.

¹⁰¹ "Irak'ta İhtilâl Oldu", *Tercüman*, 18 Temmuz 1968, s.7.

¹⁰² "Iraq", *Time*, 26 Temmuz 1968.

El-Bekr'i, Cumhuriyet gazetesi yazarı Kayhan Sağlamer, "*Baas Partisi'nin Irak kolunun sağ bölümünün lideri*" olarak nitelemiştir.¹⁰³ El-Bekr'in Komünist Partisi'nin Moskova karşıtı hizbi safında yer aldığı, Milliyet gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberde not düşülmüştü.¹⁰⁴ El-Bekr'in, Baas Partisi'nin bir üyesi olmakla beraber Suriye'ye karşı sert tutum takınmaktan geri durmaması ve Nasır karşıtı duruşunu muhafaza etmesi, International Herald Tribune gazetesinin Washington Post gazetesinden aktardığı haberde yer bulmaktaydı.¹⁰⁵ El-Bekr, Abdüsselam Arif'in başlattığı temizlik hareketi sonrasında, etrafında toplanan 12 kişilik Hür Subaylar grubuyla hareket etmeye başlamıştı.¹⁰⁶

17 Temmuz Darbesinin gelişimi ise şu şekilde gerçekleşti. Cumhurbaşkanı Arif ile görüşen Hür Subaylar grubu, Devlet Başkanı Tahir Yahya Hükümeti'nin azledilmesini istedi, ancak Arif'in bir kaç saat öncesinde yeni hükümet kurma yetkisi verdiği Yahya'ya karşı bu isteği reddettiği hem Celâl Tevfik Karasapan'ın Orta Doğu dergisindeki yazısında hem de Tercüman gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan aktardığı haberinde yer almaktaydı. Her iki yazıda da, Arif tarafından emekliye sevk edilmiş bu subaylardan oluşan grubun, Cumhurbaşkanı muhafız birliğinin kumandanlarını ikna ederek, 17 Temmuz şafağı ile birlikte darbe hareketini başlattığı belirtilmekteydi.¹⁰⁷

Tercüman gazetesinin Dış Haberler Servisi'nin İttılaat gazetesinden aktardığına göre, bir subay gece yarısı Başkanlık Sarayı'na gelerek Abdürrahman Arif'e bir not iletmek istediğini söylemiş ancak muhafızlar Cumhurbaşkanı'nı telefonla aramak istediğinde hatların kesik olduğu fark edilmişti. Bir başka subay Saray'a doğru atılmış

¹⁰³ Kayhan Sağlamer, "Dünyada Bugün", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.3.

¹⁰⁴ "Irak'ta Yine İhtilal Oldu, Arif Sürüldü", *Milliyet*, 18 Temmuz 1968, s.7.

¹⁰⁵ "Another Coup in Iraq", *International Herald Tribune*, 22 Temmuz 1968.

¹⁰⁶ Celâl Tevfik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.5.

¹⁰⁷ Celâl Tevfik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.2 ve "Irak'ta İhtilali Geri Hizmete Alınan Hür Subaylar Yapmış", *Tercüman*, 20 Temmuz 1968, s.1.

ancak muhafızların onu durdurmasının ardından silah sesleri yükselmişti. Haberin devamında silah seslerini duyan Arif'in sarayı terk etmek istediği ancak etrafı sarılı saraydan çıkamadığı; ardından kısa ama kanlı bir silah çatışması yaşandığı aktarılmaktaydı.¹⁰⁸

Hareketin başında bulunan Hasan El-Bekr, Arif'i telefonla arayarak yönetimden çekilmesini istedi ancak Arif vakit kazanmak,¹⁰⁹ kontrolü tekrardan ele almak umuduyla bunu kabul etmedi.¹¹⁰ Bunun üzerine saraya ateş açılması emri verildikten sonra Arif direnmenin anlamı olmayacağını anlayıp ülkeyi terk etmesine izin verilmesi karşılığında teslim oldu.¹¹¹ Darbenin kansız gerçekleşmiş olduğu haberleri gazetelerde yer alsada darbenin olduğu gece Başkanlık Sarayı'nda yaşanan kısa ancak şiddetli çatışmada General Arif'i korumak isteyen beş subayın hayatlarını kaybettikleri Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinin Dış Haberler Servislerinin hazırladıkları haberlerinde okuyucularla paylaşılmaktaydı.¹¹²

Darbenin, Baas Partisi'nin hangi unsurları tarafından yapıldığına bakıldığında, Baas Partisinin ılımlı kanadının, sağcı milliyetçi gruplarla işbirliği sonucu, merkezi Beyrut'ta olan Vatan Cephesi tarafından gerçekleştirildiği Cumhuriyet gazetesi yazarı Cahit Güçbilmez'in yazısından anlaşılmaktaydı. Vatan Cephesi'nin merkezi ile Bağdat arasında iletişimi ise eski Başbakan Naci Talib'in akrabası Irak'ın Beyrut'taki Ataşemiliteri Albay Beşir Talib sağlamaktaydı. Böylece darbede, Eflakçı Baasçılarla

¹⁰⁸ "Irak'ta Darbe Sırasında 5 Subay Öldürülmüş", *Tercüman*, 19 Temmuz 1968, s.7.

¹⁰⁹ Celâl Tevfik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.2.

¹¹⁰ "Irak'ta İhtilali Geri Hizmete Alınan Hür Subaylar Yapmış", *Tercüman*, 20 Temmuz 1968, s.7.

¹¹¹ "Irak'ta İhtilali Geri Hizmete Alınan Hür Subaylar Yapmış", *Tercüman*, 20 Temmuz 1968, s.7.

¹¹² "Irak'ta Durum Normale Döndü", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.7 ve "Irak'ta Hayat Normale Döndü", *Milliyet*, 19 Temmuz, 1968, s.1.

birlikte milliyetçi ve ılımlı sağcılarının payı olduğu ancak Nasırcıların rolünün olmadığı görülmekteydi. Vatan Cephesi'nin Suriye'deki rejime de mesafeli olduğu Güçbilmez tarafından dile getirilmekteydi.¹¹³

Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif, 17 Temmuz 1968 sabahı gerçekleşen bu darbe sonucunda görevinden uzaklaştırıldı ve aynı gün saat 17:15'de Yeşilköy Havaalanı'na geldi.¹¹⁴ Arif'in yanında beş muhafızı ile uçakla İstanbul'a geldiği Milliyet gazetesi yazarı Tuğrul Kalem tarafından bildirmekteydi. Kalem'in aktardığına göre, devrik devlet Başkanı Arife, Havaalanında bulunan Devlet Bakanı Seyfi Öztürk ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan kısa bir nezaket ziyaretinde bulundu.¹¹⁵ Diğer taraftan Arif'in iltica etme talebinde bulunduğu söylentileri doğru çıkmadığı Celâl Tevfik Karasapan'ın Orta Doğu dergisindeki yazısında not edilmekteydi.¹¹⁶

Darbeden sonra Arif'in emekliye sevk edilerek ailesinin yanına gönderildiği ve Tahir Yahya Hükümeti'nin feshedildiği, İhtilal Komuta Kurulu imzası ile Bağdat Radyosunda yayınlanan bildiride ilan edildiği Akşam gazetesi Dış Haberler Servisi tarafından yazılmaktaydı.¹¹⁷ Bağdat Radyosu'nda yayınlanan bildiride, Milliyet gazetesinin Dış Haberler Servisi haberinde aktarıldığı üzere, ülkeyi yönetmek amacıyla İhtilâl Kurulu kurulduğu açıklanarak Beyaz Devrim'in herkes tarafından desteklenmesi

¹¹³ Cahit Güçbilmez, "Dindar Bir Cumhurbaşkanı: Hasan El-Bekr", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.7.

¹¹⁴ "Irak'ta Darbe Yapıldı", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.1.

¹¹⁵ Tuğrul Kalem, "Başkan Arif Yeşilköy'de", *Milliyet*, 18 Temmuz 1968, s.7.

¹¹⁶ Celâl Tevfik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.2. Devrik Cumhurbaşkanı'nın daha sonra Londra'da gözünden tedavi edilmekte olan eşini ziyaret etmeye gittiği Akşam gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberde yer almaktaydı. "Irak'ta Bakanların Mallarına El Kondu", *Akşam*, 19 Temmuz 1968, s.1.

¹¹⁷ "Irak'ta Darbe Yapıldı", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7.

istenmekteydi.¹¹⁸ Bildiride ayrıca, yapılacak genel seçimlere kadar ülkenin İhtilâl Kurulu tarafından yönetileceği açıklandı.¹¹⁹

Kansız bir askerî müdahale sonucu Devlet Reisi Abdurrahman Arif ve Başvekil Tahir Yahya'nın emekliye ayrılması ile sonuçlanan 1968 darbesini, Naib Abdülilâh, Melik Faysal ve Başvekil Nuri Sait'in öldürülmesi ile sonuçlanan 1958 darbesinden ayıran bir fark olduğu, Tercüman gazetesi yazarı Şükrü Baban'ın yazısından anlaşılmaktaydı.¹²⁰

1968 Darbesine yönelik ülkelerin izlenimlerinin basında yer alan şekliyle ele alınması Irak'taki Baas yönetimine dair ilk düşüncelerin tespit edilmesini kolaylaştırmaktaydı.

Amman'da yayımlanan Ed-Difa gazetesi, Irak'taki darbeyi, "*İsrail istilasına*" karşı Arap cephesini güçlendirecek bir gelişme olarak gördüğü, Kahire'de çıkan El-Ehram gazetesinin darbeyi Irak'taki iç çekişmelerin bir sonucu olarak değerlendirdiği Celâl Tefvik Karasapan tarafından aktarılmaktaydı. Karasapan'ın yazısının devamında Lübnan gazetelerinden En-Nehar'ın Irak darbesini Orta Doğu yönetimlerini ve siyasî haritasını şekillendirecek bir gelişme olarak ele aldığı, Es-Sefa gazetesinin 17 Temmuz darbesini Arap-İsrail Savaşı'nın bir sonucu olarak analiz ettiği, El-Hedef gazetesinin ise söz konusu darbenin 1967 Savaşı'nın bir yansıması olması halinde muhtemel devrimlerin bu gelişmeyi takip edebileceğini belirttiği kaleme alındı.¹²¹

¹¹⁸ "Irak'ta Yine İhtilal Oldu, Arif Sürüldü", *Milliyet*, 18 Temmuz 1968, s.7.

¹¹⁹ "Irak'ta Darbe Yapıldı", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7; Bildiride, yabancı ülkelerle yapılmış anlaşmalara İhtilal Komuta Kurulu tarafından sadık kalınacağı açıklanmış ve darbenin kansız gerçekleştiği duyurulmuştu.

¹²⁰ Şükrü Baban, "İstikrarsızlık Diyarı", *Tercüman*, 19 Temmuz 1968, s.2.

¹²¹ Celâl Tefvik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.7.

Suriye, darbeyi başta büyük bir heyecanla karşıladı ancak darbeyi gerçekleştirenlerin, Baas Partisi'nin sağ kanadından geldiklerinin öğrenilmesi üzerine gelişmeleri temkinle izlemeye başladı.¹²² Bunun sebebini Orta Doğu dergisinden Celâl Tefvîk Karasapan, Arap Sosyalist Baas Partisi'nin yayın organlarından El-Baas ve yarı resmî Et-Thevre gazetlerinin Bağdat'taki gelişmelere dair kısa haberler yapmasına dayandırarak Şam'ın bu temkinli yaklaşımının altında 1967'de uzaklaştırılan Baas Partisi'nin eski milletlerarası liderliği üyelerinin Irak'ta söz sahibi olmasının yattığını belirtmekteydi. Karasapan'ın tekrardan hatırlattığı üzere, El-Bekr Şam'da aşırı Baasçıların iktidara gelmesinden sonra dağıtılan Baas Partisi'nin Milletlerarası Liderliği'nin bir üyesiydi.¹²³ Bu durum, Suriye aşırı Baasçıları ile Irak'taki sağ kanad Baasçılar arasında belirli bir ayrılığın olduğuna ve bu ayrılığın temelinde bu yıllarda su yüzüne çıkmaya başlayan ideolojik farklılıkların bulunduğu işaret etmekteydi.

Irak'ta gerçekleşen darbenin, Suriye için bir noktada Arap Dünyası'ndan genel tecrit olması anlamına geleceği Cahit Güçbilmez'in Suriye radyosu ve basınına değinerek aktardığı bilgiler arasındaydı. Yazının devamında Araplararası Kuzey Bölgesi Komutanlığı'nın bir üyesi olan Abdurrahman Arif, Suriye tarafından ilerici olarak tanımlandığı söylenmekte ve Suriye ile Ürdün arasındaki koordinasyonun sağlanması gibi kritik bir görevi yerine getirdiği belirtilmekteydi.¹²⁴ Ancak son gerçekleşen darbe sonucu bu bağın kesildiği yorumu yapılabilirdi. Suriye-Ürdün ilişkileri ise, Arif'in devrilmesi sonrası gerginleşmiş ve Suriye Ürdün'e yönelik olarak önce 1968'de ekonomik tedbirler uygulamış, daha sonra 1970'te askerî müdahalede bulunmuştu.

¹²² Şükrü Baban, "Bağdat Darbesinden İsrail Memnun Görünüyor", *Tercüman*, 22 Temmuz 1968, s.7.

¹²³ Celâl Tefvîk Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.5-7.

¹²⁴ Cahit Güçbilmez, "Dindar Bir Cumhurbaşkanı: Hasan El-Bekr", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.7.

Arif'in devrilmesinin ortaya çıkardığı eksikliğin iki ülke arasındaki ilişkilerin oldukça gergin bir sürece girmesine sebep olduğu söylenebilirdi.

Darbenin gerçekleşme sebepleri arasında İsrail karşısındaki başarısızlığı da sayan Baas darbecilerinin İsrail tarafından memnuniyetle karşılandığı Baban tarafından okuyucularıyla paylaşılmaktaydı. İsrail'in bu tutumunu şekillendiren sebebin ise gerçekleşen bu darbenin Orta Doğu'da yeni bir istikrarsızlık yaratması ve dengeleri değiştirmesi olduğu ileri sürülmekteydi. Aynı zamanda İsrail siyasi çevrelerinde, Ürdün topraklarında bulunan Irak güçlerinin geri çekilmesinin de söz konusu olması beklentisi vardı.¹²⁵

Fransa açısından gerçekleşen bu darbenin kaygı verici bir gelişme olarak değerlendirildiği söylenebilirdi. Şükrü Baban'ın belirttiği üzere, bu gelişmeler karşısında Fransa, kendisinin silah anlaşması ve petrol şirketleri üzerinden Irak ile yakaladığı yakınlaşma fırsatını ve elde ettiği avantajlı konumunu kaybetme tehlikesi ile karşı kaşıya kaldı. İran'ın ise darbe sonrası iltica başvuruları ile başa çıkması gerekti. Baban'a göre Irak'taki darbeden en fazla memnun olması beklenen Mısır'ın, başlangıçta bu gelişmelere sessiz kalması dikkat çekiciydi.¹²⁶

Sovyetlerin, Baas siyasal hareketinin sağ kanadını temsil eden El-Bekr darbesine olumsuz tepki göstermemekle beraber bu gelişmeden memnun da olmadığı Orta Doğu dergisindeki yazıda not edilmekteydi. Yazıda paylaşıldığı üzere, 1967'den sonra hem Orta Doğu hem de Irak'ta yaşananlar Sovyetleri politikalarında temkinli olmaya sevk etmişti. Bu dönemde bir Sovyet etüdü sonucunda Irak Arap Sosyalist Birliği'nin etkinliğini kaybettiğinin analiz edilmesi, diğer taraftan, Orta Doğu dergisinde yer alan

¹²⁵ Şükrü Baban, "Bağdat Darbesinden İsrail Memnun Görünüyor", *Tercüman*, 22 Temmuz 1968, s.2.

¹²⁶ Şükrü Baban, "Bağdat Darbesinden İsrail Memnun Görünüyor", *Tercüman*, 22 Temmuz 1968, s.7.

aynı yazıda, bir Sovyet yazarın Irak'a yönelik olarak muhafazakâr unsurların aktif konuma gelmesi ve kamulaştırmaların arkasında kapitalizmin reddi amacının olmadığı çıkarımlarında bulunması,¹²⁷ Sovyetleri Irak'a yönelik daha temkinli adımlar atacağı beklentisini güçlendirdiği düşünülebilir.

Bu çerçeveden bakıldığında, 1968 darbesinden sonra Irak-SSCB ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştı. Irak Petrol ve Madenler Bakanı Raşid-el-Rüfaî, İzvestia muhabetine Sovyetlerin İsrail karşısında Arap devletlerine desteğini şükranla hatırladıklarını belirttiği Orta Doğu dergisinde yer almaktaydı. Sovyetler Birliği de Arap-İsrail çekişmesinin, Irak'ı kendilerine yakınlaştıracakını düşünmekteydi. Haberin devamında aktarıldığı üzere, Sovyet yorumcuları, ideolojik bakımdan farklı olan Suriye iktidarındaki sol kanat Baasçılar ile Irak'ın sağ kanat yöneticileri arasındaki gergin ilişkilerin, İsrail tehdidi göz önünde bulundurularak, her iki Baas akımı arasında bir yakınlaşma sağlanmasını bekledikleri kaydedilmekteydi.¹²⁸

Darbeden sonra başbakanlık görevi verilen Abdülrezzak el-Naif ve Savunma Bakanlığı görevi verilen Abdülrahman Davud'un İhtilâl Konseyi'nden çıkarılması, Orta Doğu dergisinde yer bulan habere göre, yine Sovyet yorumcuları tarafından olumlu karşılanmıştı. Naif'in, Irak Milli Petrol Şirketi aleyhine uygulamalarda bulunmaya çalışması bu tepkinin asıl sebepleri arasında yer almıştı. Irak rejiminin, Milli Meclis,

¹²⁷ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'ın Yeni Rejimi ve Sovyetler", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.32-33. Diğer taraftan 17 Temmuz 1968'de gerçekleşen darbenin ardından iktidardaki Baasçıların Irak petrollerini kontrol altına alma çabalarına, hedeflediği toprak reformuna, gerçekleştirdiği devletleştirmelerine ve örneğin "*Güney Vietnam Geçici İhtilâl Hükümeti*"ni tanıması gibi dış politikada atmış olduğu adımlarına dikkat çeken *Aydınlık* dergisi darbenin sağcı bir karaktere sahip olmadığını savunmaktaydı. "Irak'ta", *Aydınlık*, Ağustos 1969, s.260.

¹²⁸ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'ın Yeni Rejimi ve Sovyetler", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.33.

Kürtler ile var olan sorunlar ve ziraî reform vaatlerinin Sovyet yorumcularının ilgisini çeken başlıklar olduğu yazının devamında belirtilmekteydi.¹²⁹

Tercüman gazetesinde Şükrü Baban; Baasçı ve Nasırcılardan, Sünni ve Şiilere, Kürtlerden komünistlere bütün siyasi grupların darbelerin ülke siyasetinde düzeltici olmadığını ve parlamenter rejime geçilmesi ihtiyacını anladıklarını fakat gerçekleşen askerî darbeler ve ihtilallerin, Irak'ın mühim sorunlarına çözüm bulmaktan çok uzak olduğu yorumunda bulundu.¹³⁰ Ancak Irak'ın kuzeyinde Bağdat yönetiminden tavizler almak amacıyla uzun yıllardır süre gelen silahlı çatışmayı yürüten Barzani'ye bağlı Kürt grupların siyasal taleplerinin sadece *parlamentarizm* kapsamında yorumlamak çok da yeterli olmayacaktı.

International Herald Tribune gazetesinin New York Times gazetesinden aktardığı haberinde, 17 Temmuz darbesini gerçekleştirenlerden Yeni Nesil Subaylar (*New Generation Officers*) olarak bahsedilmekteydi.¹³¹

Time dergisi'nde yer alan yazarsız makalede ise El-Bekr darbesi Medeni Bir Darbe (*Civilized Coup*) olarak tanımlanmış ve hem Kahire'ye hem de aşırı Baasçıların yönetimi altındaki Suriye'ye karşı temkinli yaklaşıldığının ilk işaretlerinin alındığından söz edilerek ABD ve SSCB'ye yönelik dış politikadaki belirsizliğin gözlemlendiğinden bahsedilmişti. Makalenin devamında, askerî cuntanın, Baas Partili olmayan sağcı ve merkezden kişiler ile birlikte El-Bekr ve arkadaşlarından oluşan eklemlenmiş bir yapı

¹²⁹ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'ın Yeni Rejimi ve Sovyetler", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.34.

¹³⁰ Şükrü Baban, "Süprizleri Bir Türlü Bitmeyen Memleket", *Tercüman*, 14 Ağustos 1968, s.7.

¹³¹ "New Generation Officers' Had Chief Role in Iraq Coup", *International Herald Tribune*, 20-21 Temmuz 1968, s.2.

üzerine kurulu olduğu belirtilerek ilerleyen günlerde cunta içinde güç mücadelesi yaşanabileceğinden söz edilmekteydi.¹³²

Diğer taraftan özellikle Mısır yanlısı ve diğer solcu Arap gazetelerin, Iraklı Baas Partisi kadrolarını oldukça ağır eleştirisi altına aldıkları United Press International haber ajansına dayanarak International Herald Tribune gazetesi tarafından paylaşılmaktaydı. Bu eleştiriler çerçevesinde darbenin gerçekleşmesinin arkasında Batılı güçlerin veya İran Hükümeti'nin olduğu iddialarının ileri sürüldüğü yazıda yer almaktaydı.¹³³

Baas Partisi'nin gerçekleştirmiş olduğu askerî darbeden önce Abdurrahman Arif yönetimine karşı Irak'taki rahatsızlığın önemli yansımalarından biri, 22 kişi tarafından Cumhurbaşkanı'na verilen muhtıra olmuştu. Ancak Arif yönetimini iktidardan düşüren hamle Baas Partisi'nin Mişel Eflak geleneğine mensup Takriti ve Sünni, milliyetçi ve ılımlı kişiliği ile tanınan El-Bekr liderliğinde gerçekleşti. El-Bekr'in siyasal hayatı incelendiğinde, Baas Partisinin Milletlerarası Liderliği'nin dağıtılması ile sonuçlanan Suriyeli aşırı Baasçıların 1966'da gerçekleştirdikleri darbe bir noktada Irak ve Suriye Baas Partileri arasındaki farklılık ve ayrılığa işaret eden bir gelişme olarak değerlendirilebilirdi. Irak'ta Abdüsselam Arif önderliğinde başlatılan temizlik hareketi sonucu ülke yönetiminden uzaklaştırılan El-Bekr etrafında toplanan 12 kişilik Hür Subay grubuyla hareket etmeye başlamış ve darbeye giden sürecin temelleri atılmıştı. Irak tarihinde yaşanan diğer askeri darbeler ile karşılaştırılınca 17 Temmuz Baas darbesinin iktidar elitlerinin öldürülmesi ile sonuçlanmamış olması önemli bir gelişmeydi.

Darbenin gerçekleşmesinden sonra Suriyeli aşırı Baasçılar Irak'ta sağ kanat partililerin iktidara geldiğini öğrendikten sonra ilk heyecanlarını kaybetmişlerdi. Fransa

¹³² "Iraq", *Time*, 26 Temmuz 1968.

¹³³ "Iraqi Regime Won't Renew Ties With U.S.", *International Herald Tribune*, 22 Temmuz 1969.

ise özellikle Abdurrahman Arif döneminde edindiği kazanımların kaybedileceği kaygısıyla gelişmeleri takip etmişti. Gelişmelerin İran'a yansması mülteci akını üzerinden olmuştu. Sovyetler Birliği, 17 Temmuz darbesinden ilk aşamada rahatsız olmamış ve İsrail ile süre gelen husumet üzerinden Bağdat ile daha da yakın ilişkiler kurulabileceğini düşünmüş, daha da önemlisi iki Baas Partisi'nin bu doğrultuda bir araya geleceğini ümit etmişti.

2.2. Baas Darbecilerinin Abdurrahman Arif Eleştirisi Üzerinden İktidara Tutunma Çabaları

Baas Partisi'nin Abdurrahman Arif'e karşı gerçekleştirdiği darbenin altında yatan sebeplerin ortaya konulmasında, 17 Temmuz Darbesinin Baas Partisi kadroları tarafından açıklanan nedenlerini, darbeye meşruiyet sağlama ve darbeyi mazur gösterme arayışlarını ve darbeye yönelik halkın rızasının sağlanmasını değerlendirmek önemliydi.

Irak Devleti'nin istikrarsız yapısının altında yatan nedenleri Milliyet gazetesindeki yazısında analiz eden Tefvik Rüştü Aras, Irak'ın kuruluşunda yer alan bir yanda kökleri Abbasi İmparatorluğu'na dayanan ve Osmanlı Devleti döneminde Türklerle eşit şartlarda yaşamış ve önemli devlet adamları da yetiştirmiş Irak halkı ile İngiliz himayesini barındıran İngiliz taraftarlığı arasındaki çekişmenin yattığını belirtmekteydi. Irak dış ilişkilerde İngiltere ile dost ancak içişlerinde İngiltere'den bağımsız olmayı amaçladı. Irak'ın İngiltere'den bağımsız olması ve İngiliz himayesinin sürdürülmesi arasında cereyan eden çekişme krallık döneminden itibaren çarpıştı. Irak Genel Kurmay Başkanı Bekir Bey ve Başvekil Hikmet Süleyman'a karşı Nuri Sait Paşa'nın gerçekleştirdiği darbe İngiltere'nin çıkarlarına hizmet ederken, Başvekil Reşit

Ali ve Mahmut Selman'ın Nuri Sait Paşa'ya karşı giriştiği ayaklanma ise Aras tarafından İngiliz taraftarlığına bir tepki olarak değerlendirilmekteydi.¹³⁴

General Kasım'ın, Irak Hükümeti'nin payına düşen "*petrolü serbest satışa çıkarması*" sonucu petrol şirketleri tarafından düzenlenen bir hükümet darbesi ile düşürüldüğü iddiaları Aras tarafından tekrarlanmaktaydı. Irak'taki İngiliz himayesinin son bulması, Aras'ın Irak için önerdiği yol haritası oldu. Irak'ta Baas Partisi adıyla kurulan millî teşkilatın sosyalist eğilimli olduğunu belirten Aras, yeni hükümetin de bu parti ile işbirliği yaparak petrolün millileştirilmesini amaçlayacağı kanaatini okurlarıyla paylaşmaktaydı.¹³⁵

Irak'ta yaşanan 1968 darbesinin farklı devletler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda yorumlandığını belirten Akşam gazetesi yazarı Sıtkı Ulay, Irak'ın coğrafi konumuna dikkat çekerek Orta Doğu'da yıpranmamış en güçlü askerî silah ve malzemeye sahip olduğunu iletmekteydi. Darbeyi; Baas ve Nasır taraftarlarının yaptırdığı, Irak'tan atılan petrol şirketlerinin yaptırdığı, Irak'ı Arap-İsrail barışına razı edebilmek için İsrail ve ABD-CIA'nın yaptırdığı, Suriye'den sonra yeni bir üs kazanmak ve petrolü kontrol etmek için SSCB'nin yaptırdığı ve Nasır'ı güçsüzleştirmek için Suudi Arabistan'ın para ve teşvikte bulunduğu gibi bir çok ihtimalin ileri sürüldüğünü dile getiren Ulay, söz konusu iddiaların gerçek sebepler değil yan sebepler olarak değerlendirilebileceğini söylemekteydi.¹³⁶

¹³⁴ Tefik Rüştü Aras, "Irak Olayları", *Milliyet*, 25 Temmuz 1968, s.2.

¹³⁵ Tefik Rüştü Aras, "Irak Olayları", *Milliyet*, 25 Temmuz 1968, s.2.

¹³⁶ Sıtkı Ulay, "Irak İhtilalinin Gerçek Sebebi", *Akşam*, 21 Temmuz 1968, s.2.

1968 darbesinin gerçek sebebini Ulay, 1958'de gerçekleşen ve Krallık rejimine son veren ihtilalin oturmaması ve hedeflerine ulaşmaması veya ulaştırılmaması olması olarak değerlendirmekteydi.¹³⁷

Abdurrahman Arif, Arap âleminde ve Arap milliyetçi gençliği arasında hataları sonucunda tepki topladı ve 1967 Arap-İsrail savaşında alınan yenilgi üzerinden kendisine yöneltilen eleştiriler bu tenkitlerin en ağırlığı oldu.¹³⁸ Irak ordusu savaşa tam anlamıyla katılmayıp "*kahraman Ürdün'ün ve Mısır'ın yenilgisine*" seyirci kaldığı iddia edildi.¹³⁹ Böylece Bağdat'taki karar alıcılar ordularının savaşta temsilî yer almasını sağlayarak askerî güçlerinin zarar görmesinin önüne geçtiler ancak savaşın Arapların

¹³⁷ Sıtkı Ulay, "Irak İhtilalinin Gerçek Sebebi", *Akşam*, 21 Temmuz 1968, s.2; Bu izlenimlerini ise Emekli General Sıtkı Ulay, 1956 yılında Irak ordusunda görev alan subaylar ile hem Türkiye'de hem de Irak'ta yapmış olduğu temaslar ve olayları yakından izlemesi sayesinde elde ettiğini aktarmıştı. Ulay'ın temas kurduğu kişiler arasında hayatını kaybeden General Abdüsselam Arif, General Kasım ve Türkiye'de Ataşemiliter olarak görevlendirilmiş Kurmay Albay Sabih vardı.

1958 ihtilalinin hedefleri arasında; Irak halkını kralın etrafındaki yozlaşmış menfaat çevrelerinden kurtarmak, Irak'ı tam iktisadi bağımsızlığa kavuşturmak ve yabancıların istismarının önüne geçmek, Arap halkına ve Arap milliyetperverliğine dayalı bir Irak Ordusu teşkil etmek, yabancıların oyunu ile kurulan Bağdat Paketi'na son vermek, "*müstevli*" İsrail'e karşı bütün Arapları birleşik bir cepheye toplamak gibi idealler Ulay'a aktarılan başlıklar olmuştu.

Ancak Kasım'ın hem bu görevleri yerine getirememiş olması hem de kendi "*etrafını saran hırsızların ve yabancıların oyununa*" gelmesi sonucu Ulay, Kasım'ın genç subaylar tarafından düşürülerek öldürüldüğünü hatırlatmıştı. 1963 yılında iktidara gelen General Arif'in de bu hedefleri benimsemekte geciktiğini belirten Ulay, *Akşam* gazetesinde kaleme aldığı yazısında "*uçak kazası da ya kasıtlı veya kasıtsız olarak onu da ortadan kaldırdı. Çünkü Arifte vatanperver Baasçılara sırt çevirmeye başlamıştı*" yorumunu yapmıştı.

¹³⁸ Sıtkı Ulay, "Irak İhtilalinin Gerçek Sebebi", *Akşam*, 21 Temmuz 1968, s.2 ve Ali Sirmen, "Haftanın Ardından", *Akşam*, 22 Temmuz 1968, s.2.

¹³⁹ Sıtkı Ulay, "Irak İhtilalinin Gerçek Sebebi", *Akşam*, 21 Temmuz 1968, s.2.

aleyhine sonuçlanması,¹⁴⁰ Iraklı yöneticilerin ülke dahilinde eleştirilmesini beraberinde getirdi. Kürt sorunu ile uğraşan ve ülkenin kuzeyine odaklanmış bulunan Arif'in, İsrail'e karşı diğer Arap devletlerinin bozguna uğramasında sorumlu tutulmasını ise Orta Doğu dergisi yazarı Celâl Karasapan "*ağır bir suçlama*" olarak değerlendirmekteydi.¹⁴¹

1958'den beri oturmamış yönetim yapısına ilaveten kuzeyde Kürt güneyde İsrail cephelerinde büyük gediklerin ortaya çıktığı Akşam gazetesi yazarı Hulûsi Turgut tarafından dile getirilmekteydi. Yazısının devamında Turgut, Irak halkının İsrail ve Kürt cephelerindeki gedikler sonucu bu yükü taşımaya dayanamadığını söyleyerek açlık ve sefaletin Irak toplumunda kol gezdiğinden bahsetmekteydi. Böylece Irak aynı zamanda büyük bir borç altına girerek Kuveyt'ten aldığı yardımlarla ekonomisini ayakta tutmaya çalıştı.¹⁴² Ulay'a göre, bu politik başarısızlıklara tahammül edemeyen Irak halkı ve Irak ordusunun genç subayları arasında ortaya çıkan rahatsızlık ise darbeye giden yolu açtı.¹⁴³

İç politikada yaşanan çalkantının birinci birleşeni olarak, Akşam gazetesinde yer alan makalede vurgulandığı üzere, 1967 yılının son aylarında eski Meclis başkanı ve 21 eski bakan ve sefirlerden oluşan Irak'taki sivil bir grup Arap, Türk ve Kürtleri bir arada tutabilme amacıyla ülkede askerî rejimin sona erdirilip demokratik yönetimin

¹⁴⁰ Sıtkı Ulay, "Irak İhtilalinin Gerçek Sebebi", *Akşam*, 21 Temmuz 1968, s.2. Diğer taraftan Irak'ın da İsrail karşısında alınan yenilgi sonucunda en az diğer Arap Devletleri kadar güç kaybettiği Akşam gazetesi yazarı Hulûsi Turgut tarafından aktarılmaktaydı. Hulûsi Turgut, "Darbeye Sebep , İsrail Yenilgisi", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.1-7.

¹⁴¹ Celâl Tefvîk Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.6.

¹⁴² Hulûsi Turgut, "Darbeye Sebep , İsrail Yenilgisi", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7.

¹⁴³ Sıtkı Ulay, "Irak İhtilalinin Gerçek Sebebi", *Akşam*, 21 Temmuz 1968, s.2.

benimsenmesini istemesine rağmen Arif'in konuyu dikkate almaması ve iç sorunların hiçbirine eğilmemesiydi.¹⁴⁴

Irak ve Suriye Baas partileri arasında gerçekleşmeyen yakınlaşma ve her iki ülke petrol şirketleri arasındaki anlaşmazlık sonucu yaşanan "*petrol boykotu*" Irak'a pahalıya mal olurken,¹⁴⁵ ülke ekonomisi gittikçe daha fazla petrol ihracatına dayanır hale gelmekle birlikte Irak Petroluom Co ile geliştirilen iyi ilişkilere rağmen genel ve sağlam bir politikanın oluşturulamaması Arif'in gidişini hızlandırdı.¹⁴⁶

Arif, aynı zamanda devamlılık kazanan ve yıpratıcı bir hale gelen Kürt sorunu ile yüzleşmek zorunda kaldı.¹⁴⁷ Kuzeyde Barzani'ye bağlı Kürtler, güneyde komünizm yanlısı grupların huzursuzluğu ve Şii mezhebine mensup kişilere yapılan baskılar, Irak'ın iç siyasetini istikrarsızlaştıran sebepler olarak Şükrü Baban tarafından işaret edilmekteydi.¹⁴⁸ Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise bu yıllarda Irak'ta yönetici kadrolar ve halk arasında mezhepsel temelde Sünni-Şii gerginliğinin yaşanıyor olmasıydı.

Irak'ta yabancı devletlerin etkinlik arayışları bir başka faktör olarak belirmişti. Irak'taki Doğu-Batı bloklarının güç mücadelesinin temelinde ise Suudi Arabistan, Kuveyt ve İran'dan sonra en zengin petrol kaynaklarına sahip olmasının yattığı, Hulûsi Turgut'un dikkat çekici bir değerlendirmesiydi. Turgut, son (1967) Arap-İsrail Savaşı sonrası Irak'ta iflas eden Amerikan ve İngiliz politikalarına alternatif olarak 1958'den

¹⁴⁴ "Komşumuz Irak", *Akşam*, 22 Temmuz 1968, s.1. Arif'in, ayrıca, sosyalizasyon ve millileştirme uygulamalarını tamamlamadan yarıda kestiği *Akşam* gazetesi yazarı Ali Sirmen tarafından aktarılmaktaydı. Ali Sirmen, "Haftanın Ardından", *Akşam*, 22 Temmuz 1968, s.2.

¹⁴⁵ "Komşumuz Irak", *Akşam*, 22 Temmuz 1968, s.1.

¹⁴⁶ Ali Sirmen, "Haftanın Ardından", *Akşam*, 22 Temmuz 1968, s.2.

¹⁴⁷ Ali Sirmen, "Haftanın Ardından", *Akşam*, 22 Temmuz 1968, s.2 ve "Komşumuz Irak", *Akşam*, 22 Temmuz 1968, s.1.

¹⁴⁸ Şükrü Baban, "İstikrarsızlık Diyarı", *Tercüman*, 19 Temmuz 1968, s.2.

itibaren giderek bölgeye nüfuz eden Demir Perde ülkelerinin ekonomik yatırımlarının başladığından söz etmekteydi. Doğu ve Batı bloklarının mücadelesi ise Irak'ı içten ve dıştan yıkmak için bir çarpışma başlatmıştı.¹⁴⁹ Kanalizasyon gibi altyapı yatırımlarının Bulgarlar, tekstil fabrikaları ve askeri tesislerin Sovyetler tarafından kurulduğu yazının devamında bildirilmekteydi.¹⁵⁰

Doğu ve Batı bloklarının Irak üzerinde hakimiyet kurma arayışlarının Irak iç politikasını istikrarsızlaştıran bir etken olarak belirlediği gözlemlenmekle beraber 1968'de yaşanan darbenin altında yatan birincil etken olarak iç politikadaki çıkmaz olduğunun üzerinde durulmaktaydı.

Darbenin sorumluluğunu "*Askerî İhtilal Kumandanlığı Konseyi*"nin üstelendiği ve yayımladıkları beyannamede gerçekleştirilen darbeyi "*17 Temmuz 1968 İhtilâli*" olarak adlandırdıkları Orta Doğu dergisi yazarı Celâl Tevfik Karasapan tarafından aktarılmaktaydı.¹⁵¹ Darbenin asıl amacın "*ulusal birliği sağlanmak, kanunları herşeyin üstünde tutmak*"¹⁵² ve devlet kademelerindeki suistimallerle mücadele edilmesi olarak belirtilmekle beraber ordunun ihmal edilmesi,¹⁵³ Kürtler ile var olan sorunların çözümlenmemesi,¹⁵⁴ "*orduda fırsatçı unsurların mevcudiyeti*"¹⁵⁵ ve "*Filistin davasına*

¹⁴⁹ Hulûsi Turgut, "Darbeye Sebep , İsrail Yenilgisi", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7; Hatta ülkede bulunan turistler de Demir Perde ülkelerinden gelmişti.

¹⁵⁰ Hulûsi Turgut, "Darbeye Sebep , İsrail Yenilgisi", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7.

¹⁵¹ Celâl Tevfik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.3.

¹⁵² "Irak'ta İhtilâl Oldu", *Tercüman*, 18 Temmuz 1968, s.7.

¹⁵³ "Irak'ta Darbe Yapıldı", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7. ve "Irak'ta Yine İhtilal Oldu, Arif Sürüldü", *Milliyet*, 18 Temmuz 1968, s.7.

¹⁵⁴ Celâl Tevfik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.3, "Irak'ta Darbe Yapıldı", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.7 ve "Irak'ta Yine İhtilal Oldu, Arif Sürüldü", *Milliyet*, 18 Temmuz 1968, s.7.

¹⁵⁵ "Irak'ta Darbe Yapıldı", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.

yeteri kadar önem"¹⁵⁶ verilmediği ve böylece 1967'de İsrail karşısında alınan bozguna zemin hazırlandığı sebep gösterilerek ortaya çıkan bu tabloda Arif yönetimi sorumlu tutuldu.¹⁵⁷

Darbeden sonra toprak reformunun gerçekleştirileceğinin ise Bağdat Radyosu'ndan bir yorumcu tarafından ileri sürüldüğü Milliyet gazetesinin Dış Haberler Servisi haberinde belirtilmekteydi.¹⁵⁸ Filistin meselesinin ise öncelikli konu olduğu belirtilerek petrol kaynakları alanında yeni bir millî politika takip edileceği ve Irak Millî Petrol Şirketi'nin kurulacağı açıklandı.¹⁵⁹ Darbeden sonra açıklanan bildiriye dayanarak Tercüman gazetesi Dış Haberler Servisi, Irak'ta yabancı petrol şirketlerine yönelik sert bir tutum takınılabileceğine işaret etmekteydi.¹⁶⁰

Dış politikada Arap menfaatleriyle uyumlu şekilde bağlantısız ve tarafsızlar konferanslarında belirlenen siyasete uygun hareket edileceğinin ilan edildiği Celâl Tefvik Karasapan'ın Orta Doğu dergisindeki yazısında aktarılmaktaydı. Yazıya göre,

¹⁵⁶ "Irak'ta İktidar Havacılar", *Hürriyet*, 18 Temmuz 1968, s.9.

¹⁵⁷ Celâl Tefvik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.3 ve "Irak'ta İktidar Havacılar", *Hürriyet*, 18 Temmuz 1968, s.9. Ayrıca basında yer alan diğer habelerde de farklı bir yorum yapılmadan 17 Temmuz 1968 darbesine dair bilgiler paylaşılmaktaydı; "Irak'ta İhtilâl", *Adalet*, 18 Temmuz 1968, s.1-7, "Sola Fazla Taviz Veren Arif Devrildi", *Babialide Sabah*, 18 Temmuz 1968, s.1-7, "Irak'ta İhtilâl", *Ulus*, 18 Temmuz 1968, s.1-7, "Irak'ta Hükümet Darbesi", *Bugün*, 18 Temmuz 1968, s.1-7, "Irak'ta Bu Sabah Generaller Kanlı Bir İhtilâl Yaptı", *Başkent*, 17 Temmuz 1968, s.1-5, "Krallığın devrilmesinden 10 yıl sonra Irak'ta İhtilâl", *Vatan*, 18 Temmuz 1968, s.1-5, "Irak'ta İhtilâl", *Son Havadis*, 18 Temmuz 1968, s.1-7, "Irak'ta Darbe", *Yeni Gazete*, 18 Temmuz 1968, s.1-7, "Irak'ta <<İhtilâl>> Dün Tekrarlandı", *Yeni Tanin*, 18 Temmuz 1968, s.1-5, "Krallığın devrilmesinden sonra 10 yıl içinde 4. kere Irak'ta Askeri Darbe", *Yeni Gün*, 18 Temmuz 1968, s.1-5, "Irak'ta Darbe", *Yeni Asır*, 18 Temmuz 1968, s.1-2, "Son 10 yılda dördüncü defa Irak'ta Askeri Darbe!", *Zafer*, 18 Temmuz 1968, 1-7 ve "Irak'ta Hükümet Darbesi", *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Temmuz 1968, s.20.

¹⁵⁸ "Irak'ta Yine İhtilâl Oldu, Arif Sürüldü", *Milliyet*, 18 Temmuz 1968, s.7.

¹⁵⁹ Celâl Tefvik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.3.

¹⁶⁰ "Irak'ta İhtilâl Oldu", *Tercüman*, 18 Temmuz 1968, s.7.

1958 ihtilalinin sosyalist ilerici yolunun tekrardan benimseneceği ilan edilerek ekonomik ve sosyal alanda üretimin attırılması hedeflenmekte ve tarım reformunun yapılacağı söylenmekteydi.¹⁶¹

Diğer taraftan darbecilerin eski rejime karşı açıkladıkları darbe yapma sebeplerini Şükrü Baban doğru ve haklı bulmuştu. O tarihe kadar "*çiğnenmiş olan ferdi hakların derhal tamiri*", demokratik esasların benimsenmesi, 1966 anlaşmasının uygulanması ve petrol gelirlerinin Irak için kullanılması vaatlerinin ise ilk dakika heyecanı ile verildiğini söyleyen Baban, yapılacak uygulamalara bakılması gerektiğini belirtmişti.¹⁶²

Iraklı Baasçıların programına bakıldığında Akşam gazetesi yazarı Ali Sirmen, belirtilenlerin asıl amaçlarını gizlediğini ileri sürmekteydi. Program, Kürt sorunun çözülmesi, Irak'ın kendi petrollerini kendi işletmesi gibi konulara değinmekle beraber Sirmen, darbenin "*emperyalist ajanı, siyonizmin adamı, ordunun önemini inkâr etmiş, şüpheli kişilerin yönetimine*" karşı yapıldığının söylenmesi yoluyla darbeye meşruiyet kazandırılmaya çalışıldığını iddia etmekteydi. Irak'taki Baasçıların Suriye'deki ilerici Baasçılar ile bir ilişkisi olmadığı Sirmen tarafından bir kez daha hatırlatılmaktaydı. Daha da önemlisi Sirmen, hızlı ve yüzeysel bir yorumda bulunarak söz konusu hükümet darbesinin devrimle ilgili olmadığını ve bu hareketin başarıya ulaşamayacağını ileri sürmekteydi.¹⁶³

Kasım ve Arif kardeşler yönetimleri süresi boyunca Irak halkının çıkarlarını temsil edecek geniş tabanlı koalisyon oluşturulamaması ve halk kitlelerinin ülke yönetimine dahil edilememesi Irak'ta istikararlı bir devlet yönetiminin kurulmasını engelledi. İstikrarsız yönetim yapısına ilaveten 1967 Savaş'ında alınan başarısızlık ve

¹⁶¹ Celâl Tefik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.3.

¹⁶² Şükrü Baban, "İstikrarsızlık Diyarı", *Tercüman*, 19 Temmuz 1968, s.2-7.

¹⁶³ Ali Sirmen, "Haftanın Ardından", *Akşam*, 22 Temmuz 1968, s.2.

Irak'ın bu savaşta etkisiz kalması, Kürt çekişmesine bağlı olarak ekonomik durumun kötüleşmesi, enerji ve savunma sanayî alanlarında Fransa ve Sovyetlerle yakın ilişkiler geliştirilerek İngiltere ve ABD'den uzak durulması, İsrail'i tehdit eden ve İsrail düşmanlığını teşvik eden bir yapının varlığı Irak'ta darbeye giden yolu açmış gibi görünmekteydi. Sonrasında gelen El-Bekr yönetimindeki iktidar Abdurrahman Arif dönemindeki kadar Sovyetler ve Doğu bloğuna angaje olmadan hareket etmeyi amaçlayarak ABD ve İngiltere'ye mesafeli davranmıştı. Irak'taki enerji kaynaklarının kontrol altına alınması girişimleri ülke üzerinde daha uzun yıllar çeşitli çıkar gruplarının hesaplar yapmasını beraberinde getirecekti.

Arif iktidarının tersine, devlet kademelerindeki suistimaller ile mücadele edileceği, orduya önem verileceği, Kürtler ile var olan sorunları çözümlenmek üzere harekete geçileceği, orduda kümelenen fırsatçı unsurlara son verileceği ve Filistin davasına daha fazla önem verileceği vaatleri ile Arif yönetiminin eksiklerinin ortaya konulması suretiyle Iraklı Baasçılar yeni iktidarın meşruiyetini sağlanmaya ve gerçekleştirilen darbeyi haklı gösterilmeye çalışmaktaydı. Türkiye'de ise Baas Partisi'nin vaatlerine karşı temkinli bir tutum takınıldığı göze çarpmaktaydı.

2.3. Baas İktidarının Darbe Sonrasındaki Kadrolaşması

Baas Partisi, kendi siyasal varlığını temellendirmek ve bu varlığa meşruiyet kazandırmak için önceki yönetimin eleştirisi üzerinden bir yaklaşım sergilerken ele geçirmiş olduğu bu siyasal gücü kontrol edebilmek için partiye yakın veya partinin iktidarını yerleştirmesi için yararlanılabilecek isimleri üst kademelere attadı. Diğer taraftan siyasal sistemi yönetebilmek amacıyla yeni organların kurulması bu amaç çerçevesinde önemli rol oynadı.

Darbe yapan askerî iktidarın, kendine İhtilâl Kumanda Meclisi diyerek, seçime gitmeden kendinden önceki darbe hükümetleri gibi geçici bir anayasa kabul ederek bu anayasada Irak'ın demokratik bir halk idaresi olduğunu, İslam'ın "*devletin resmî dini*"¹⁶⁴ olduğunu, Irak ekonomi politikasının sosyalizme yönelik olduğunu, din ve vicdan ile düşünce ve fikir özgürlüğünün devlet tarafından güvence altına alındığını ilan ettiği Şükrü Baban'ın *Tercüman* gazetesindeki köşesinde okurlarıyla paylaşılmaktaydı.¹⁶⁵ Bu çerçevede, Kürtlerin haklarının milli birlik çerçevesinde güvence altına alındığı açıklandı. Din, dil, ırk ayrımı yapılmasının yasak, basın ve cemiyet kurma haklarının serbest olduğu belirtildi. Diğer anayasalardan tek farkı ise iktidarın tek bir kişinin elinde toplanmasındansa güç İhtilal Kumanda Meclisi üyeleri arasında dağıtılmış olmasıydı.¹⁶⁶ Şükrü Baban, bu uygulamada Sovyet sisteminin örnek alındığının anlaşılması gerektiğini yazmaktaydı.¹⁶⁷

Yeni kabine Albay Abdürrezzak el-Naif'in başbakanlığında kuruldu.¹⁶⁸ Böylece Naif, 17 Temmuz 1968 darbesinin ilk Başbakanı oldu.¹⁶⁹ Ek olarak, Albay Naif, Baas Partisi'nin ılımlı kanadına mensup olmakla birlikte Abdurrahman Arif'in düşürülmesinde önemli rol oynayan Muhafız Birliği'nin kumandanlığını

¹⁶⁴ Din olgusunun yerini koruması, Baas Partisi'nin ayırt edici özelliği olduğu savunulabilirdi.

¹⁶⁵ Şükrü Baban, "Yunanistan ve Irak'ta Yeni Anayasa", *Tercüman*, 2 Ekim 1968, s.2.

¹⁶⁶ Şükrü Baban, "Yunanistan ve Irak'ta Yeni Anayasa", *Tercüman*, 2 Ekim 1968, s.2. Darbeden sonra İhtilal Komuta Konseyi, eski Başbakan Tahir Yahya ve 20 kişinin mal varlıklarına el koyulduğunu açıklamıştı. Cumhuriyet gazetesi Dış Haberler Servisi mal varlıklarına el konulan isimler arasında Petrol Bakanı Settar Ali El Hüseyin'in ve Irak Milli Petrol Kumpanyası Başkanı Edip Cafer'in de olduklarını belirtmekteydi. "Irak'ta Durum Normale Döndü", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.7.

¹⁶⁷ Şükrü Baban, "Yunanistan ve Irak'ta Yeni Anayasa", *Tercüman*, 2 Ekim 1968, s.2.

¹⁶⁸ Celâl Tefik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.4.

¹⁶⁹ "Irak'da Durum", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.31.

yapmaktaydı.¹⁷⁰ Naif'in, Suriye'de 1966'da gerçekleşen darbe esnasında, aşırı Baasçılara karşı bir tutum takındığı die Zeit gazetesi tarafından belirtilmekteydi.¹⁷¹

Yeni kabinede Adalet Bakanı Muslih El-Nakşibendi, Bayındırlık ve Mesken Bakanı İhsan Şızad, Ekonomi Bakanı Dr. Abdullah El-Nakşibendi ve Kuzeyin Kalkınması Bakanı Muhsin Bazzari olmak üzere 4 Kürt kökenli bakanın bulunması, Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan aktardığı haberde, Kürt sorunun çözümünde uzlaşma arandığının bir göstergesi olarak değerlendirilmekteydi.¹⁷² Haberin devamında, İçişleri Bakanı Salih Mehdi Ammaş, Eğitim Bakanı Abdulsettar El-Cavarin, Sağlık Bakanı Dr. İzzet Mustafa ve Gençlik Sorunları Bakanı Dab El-Elkavi olmak üzere 4 Baasçının yanı sıra kabinede diğer milliyetçi hiziplerden temsilcilerin de yer aldığı not edilmekteydi. Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı General İbrahim Abdulrahman El-Davud,¹⁷³ Abdurrahman Arif'in koruyucusu olarak görev almış ve darbenin gerçekleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştı.¹⁷⁴ Davud, darbeden sonra, Savunma Bakanlığı'na getirildi.¹⁷⁵ Davud ayrıca İhtilal Kumandanlık Komitesi'nde

¹⁷⁰ "Irak'ta Hükümet Kuruldu", *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1968, s.3.

¹⁷¹ "Präsident Aref verspielte die Macht", *die Zeit*, 26 Temmuz 1968, s.8.

¹⁷² "Yeni Irak Rejimi Destek Buluyor", *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1968, s.3. The Times gazetesinde yer alan habere göre, Kürt Bakanların hem Barzani'ye hem de Talabani'ye bağlı siyasal oluşumlardan geldikleri aktararak, Talabani'nin Barzani karşısında gittikçe dikkate değer bir etkinlik kazandığı belirtilmekteydi. "The Times Dairy: Kurdish split not what it seems", *the Times*, 17 Ağustos 1968, s.6.

¹⁷³ "Yeni Irak Rejimi Destek Buluyor", *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1968, s.3.

¹⁷⁴ Şükrü Baban, "Süprizleri Bir Türlü Bitmeyen Memleket", *Tercüman*, 14 Ağustos 1968, s.2.

¹⁷⁵ "Yeni Irak Rejimi Destek Buluyor", *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1968, s.3 ve Şükrü Baban, "Süprizleri Bir Türlü Bitmeyen Memleket", *Tercüman*, 14 Ağustos 1968, s.2.

mevki sahibi de oldu.¹⁷⁶ Yeni kabinenin Dışışleri Bakanı Dr. Nasır Hani ise Irak'ın eski Beyrut Büyükelçisi olarak görev yapmıştı.¹⁷⁷

Irak Devrim Komutanlığı Konseyi'nin darbenin ardından Genişletilmiş Ulusal Konsey kurulması kararı aldığı Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı ve Radyolara dayanarak hazırladığı haberinde paylaşılmaktaydı. Konsey'de yer alacakların listesinde; Devrim Komutanlığı Konseyi üyeleri, hükümet üyeleri, Genel Kurmay Başkanı ve yardımcıları, Irak Silahlı Kuvvetlerinin komutanları, askeri istihbarat servisleri başkanları, Emniyet Genel Müdürü, Polis Müdürü, siyasi faaliyetleri ile saygınlık kazanmış ve fayda göstermiş yurttaşlar, sendika ve işçi birlikleri temsilcileri belirtildi.¹⁷⁸

Darbenin ardından Savunma Bakanlığı'na el konularak Arife sadık Ordu Kurmay Başkanı Korgeneral İbrahim Feysal-el-Ensarı'nın yerine Baas'ın Mişel Eflâk koluna bağlı,¹⁷⁹ sosyalist Hava Tuğgeneralı Hardan Abdülcafer-el-Takritî orgeneral rütbesi ile bu görev için yetkilendirildi.¹⁸⁰

Diğer taraftan Abdürrezzak el-Naif ve General el-Davud'un ise görev süreleri oldukça kısa oldu. Cumhurbaşkanı El-Bekr ile politik olarak görüş ayrılıkları bulunan ve milliyetçi subayların önde gelen isimlerinden El-Bekr'in rakipleri Başbakan Albay

¹⁷⁶ Şükrü Baban, "Süprizleri Bir Türlü Bitmeyen Memleket", *Tercüman*, 14 Ağustos 1968, s.2.

¹⁷⁷ "Irak'ta Hükümet Kuruldu", *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1968, s.3. Yeni hükümetin radyoda açıklanan programı ise, Bağdat'lı işadamları tarafından da memnuniyetle karşılandı. "Yeni Irak Rejimi Destek Buluyor", *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1968, s.3.

¹⁷⁸ "Irak'ta Bir 'Ulusal Konsey' Kuruldu", *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1968, s.3.

¹⁷⁹ Cahit Güçbilmez, "Dindar Bir Cumhurbaşkanı: Hasan El-Bekr", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.7.

¹⁸⁰ Celâl Tefik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.3.

Abdülrezzak el-Naif ve Milli Savunma Bakanı Davud görevlerinden uzaklaştırıldı.¹⁸¹ Die Zeit dergisi, bu gelişmenin darbenin gerçekleşmesinden sadece 14 gün sonra yaşandığını belirtmekteydi.¹⁸² Die Zeit gazetesinin Naif hakkında belirttiğinin aksine Akşam gazetesi yazarı Ali Sirmen bu isimlerin Suriye rejimine sempaticileri ile de bilindiklerini köşe yazısında aktarmaktaydı.¹⁸³

Kendisine başbakanlık görevi verilen Abdürrezzak el-Naif'in Fas ziyaretindeyken ve Millî Müdafaa Bakanı General el-Davud'un ise Suriye'deki orduları teftiş için Şam'da görevdeyken azledildiği, ancak daha sonra kendilerine elçilik ve danışmanlık görevlerinin verildiği haberi Tecüman gazetesi yazarı Şükrü Baban tarafından aktarılmaktaydı.¹⁸⁴

Söz konusu görevden uzaklaştırmalar sonucu ülkede "*sağcı Baasçılar*" öne çıkma fırsatı yakalayan,¹⁸⁵ aynı zamanda Irak İhtilal Konseyi'nde Eflak'ın ılımlı sosyalist doktrinine sadık kişiler kaldı.¹⁸⁶ Bağdat gazetelerinin, bu görevden uzaklaştırmaları "*karşı ihtilalciler tasviye edildi*" şeklinde nitelediği, Milliyet

¹⁸¹ Ali Sirmen, "Haftanın Ardından", *Akşam*, 5 Ağustos 1968, s.2; Her iki isim de Baasçıların iktidara gelmesi ve Arif'in görevden uzaklaştırılmasında önemli ölçüde rol oynamışlardı. Diğer taraftan Naif'in, Irak sülfür madenlerinin işletmesini almak isteyen bir Amerikan şirketi ile kurduğu "*şüpheli bağlar*"ın görevinden uzaklaştırılmasında rol oynadığını bildiren haberler basında yer almaktaydı; "Irak'ın eski Başbakanı Nayef Amerikan firması ile anlaşmak istediği için devrildi", *Ulus*, 11 Eylül 1968, s.3 ve "Irak'ın eski Başbakanı bir maden yüzünden devrilmiş", *Yeni Gazete*, 11 Eylül 1968, s.3.

¹⁸² "Abdel Razzal al-Nayef", *die Zeit*, 2 Ağustos 1968.

¹⁸³ Ali Sirmen, "Haftanın Ardından", *Akşam*, 5 Ağustos 1968, s.2.

¹⁸⁴ Şükrü Baban, "Süprizleri Bir Türü Bitmeyen Memleket", *Tercüman*, 14 Ağustos 1968, s.2. Naif, ayrıca, Ziraî Reform Bakan yardımcılarında Dr. Yusuf-el-Ubeydî tarafından CIA ajanı olmakla suçlanmıştı. "Irak'da Durum", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.31.

¹⁸⁵ Ali Sirmen, "Haftanın Ardından", *Akşam*, 5 Ağustos 1968, s.2.

¹⁸⁶ "Irak'ta Darbe Yapan Başkan Başkanlığı da Üzerine Aldı", *Milliyet*, 1 Ağustos, 1968, s.7.

gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberde yer almaktaydı.¹⁸⁷ El-Bekr, daha sonra kendi başkanlığında 26 kişilik yeni bir kabine kurdu.¹⁸⁸ Böylece El-Bekr Cumhurbaşkanlığı ile birlikte Başkanlık görevini de üzerine aldı.¹⁸⁹

Diğer taraftan El-Bekr'in muhalif hareketlere yönelik olarak kapsayıcı bir tutum sergileyeceğini açıkladığı Orta Doğu dergisi satırlarında aktarılmaktaydı. Yazının devamında El-Bekr'in bu açıklama ile, Arap milliyetçileri ve ilericilere devlet yönetiminde üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye davet ettiği belirtilerek, Nasırcıları, Filistin Kurtuluş Cephesi mensuplarını, Maocuları, Ortodoks komünistleri ve aşırı sol partizanları iktidarının şemsiyesi altında birleştirme çağrısında bulunduğu yorumu yapılmaktaydı.¹⁹⁰ El-Bekr'in bu yönde adımlar atama arayışları gelecekte yüzleşmek zorunda kalınması muhtemel bir karşı darbe girişimlerine yönelik yeni siyasal hiziplerle işbirliği geliştirme ve bir noktada yönetiminin de meşruiyet temellerini genişletme arayışı olarak yorumlanabilirdi.

Söz konusu geniş tabanlı meşruiyet arayışlarının aksine Orta Doğu dergisinde yer alan haberde, Irak'ta El-Bekr Hükümeti'nin ilericilere karşı tutumlarına devam ederek "*tedhiş*" politikası uyguladığı iddiaları Suriye Sosyalist Baas Partisinin organı El-Thevre gazetesinden aktarılmaktaydı.¹⁹¹

Baasçı sosyalistler işbaşına geldikten sonra Irak'ta Araplık dayanışması ve başta Sovyetler Birliği olmak üzere diğer sosyalist ülkelerle işbirliğine de yönelindi. 1962'deki komünist avının aksine Baasçılar, 1969 kabine değişikliğiyle komünistlere kabinede daha çok yer verdi. Orta Doğu dergisinde yer alan yazıda ayrıca komünistlerle

¹⁸⁷ "Irak'ta Darbe Yapan Başkan Başkanlığı da Üzerine Aldı", *Milliyet*, 1 Ağustos, 1968, s.7.

¹⁸⁸ "Irak'ta Yeni Bir Değişiklik Daha", *Orta Doğu*, Ağustos 1968, S.76, s.46.

¹⁸⁹ "Irak'ta Darbe Yapan Başkan Başkanlığı da Üzerine Aldı", *Milliyet*, 1 Ağustos, 1968, s.1.

¹⁹⁰ "Ve Iraktaki Hadiseler", *Orta Doğu*, Şubat 1969, S.82, s.21.

¹⁹¹ "Ve Iraktaki Hadiseler", *Orta Doğu*, Şubat 1969, S.82, s.22.

olan yakınlaşmanın bir sonucu olarak bu grupların sempatisine sahip olan Kürt asiler ve Barzani ile barışçıl yoldan anlaşmaya varılmaya çalışıldığı iddia edildi.¹⁹²

Irak'ta 30 Mart 1970 tarihinde yapılan kabine değişikliği ile Barzani taraftarı beş Kürt bakan kabineye girerek eski dört bakanın kabine dışı bırakılması sonucu Talabani grubuna mensup bir kişi kabine dışında kaldı.¹⁹³ İlerleyen aylarda iç politikada Bağdat Hükümeti ile Barzani'ye bağlı Kürt unsurları birbirlerine daha da yakınlaştıran olaylar meydana gelmişti. Bağdat yönetiminin Komünist hiziplerle yakınlaşma sağlanmasına rağmen 1970 yılında Muhammed Ahmed-el-Hodarî adında komünist bir liderin öldürülmesinin ardından Irak Komünist Partisi ve Baas Partisi arasında çıkan gerginlik üzerine Baasçıların KDP ile yakınlaşması komünistlerin iç politikada dengelemeye çalışıldığı şeklinde Orta Doğu dergisi tarafından yorumlandı.¹⁹⁴

Öte yandan, Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı ve Türk Haberler Ajansına dayandırdığı haberinde, 1968 darbesinde ve sonrasında etkin rol oynayan Hardan Takriti'nin Irak Ulusal Devrim Komitesi Konseyi kararı sonucu 1970 yılının Ekim ayında hükümet ve ordudaki görevlerinden uzaklaştırılarak kendisine elçilik görevi verilmesi yönünde karar alındığı Bağdat Radyosu tarafından duyuruldu.¹⁹⁵ Gözlemlenen bu değişiklikler ve yeni koalisyon oluşturma çabalarıyla beraber Saddam Hüseyin'in siyasal yükselişi de yine 1970 yılının Ocak ayından itibaren kendini göstermeye başladı. Bir başka deyişle Ocak 1970-Ekim 1971 süreci, Irak'ta Saddam Hüseyin için iktidara giden yolu inşa etmekteydi. Saddam Hüseyin, Baas Partisinin Irak (Millî) Liderliği'nin

¹⁹² "Irak'daki Nazik Durum", *Orta Doğu*, Ocak 1970, S.70, s.31.

¹⁹³ "Irak'daki Kabine Değişikliği", *Orta Doğu*, Nisan 1970, S.96, s.26. Ekim ayına gelidiğinde ise Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı için Kürtler tarafından önerilen KDP Merkez Komite Genel Sekreteri Habib Kerim'in İran ile ilişkileri olduğu gerekçesiyle ataması gerçekleştirilmemişti. "Irak'da İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.41.

¹⁹⁴ "Irak", *Orta Doğu*, Mayıs 1970, S.97, s.16.

¹⁹⁵ "Takriti'nin Bütün Görevleri Alındı", *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1970, s.3.

de katılımıyla 15 üyeden meydana gelen ve Devlet, Hükümet ve Ordu Başkumandanı Hasan El-Bekr'e bağlı olan İhtilal Kumandanlığı Konseyi (İ.K.K.) genel sekreter yardımcılığına getirildi.¹⁹⁶

Irak Başbakan Yardımcısı Ammaş ile Dışişleri Bakanı Abdülkerim Şeyhli'nin görevlerinden uzaklaştırılması sonucunda Irak İhtilâl Kumandanlığı Konseyi Başkan Yardımcısı ve Baas Partisi Millî Liderliği Genel Sekreteri konumundaki Saddam Hüseyin'in, Irak'ın yeni kuvvetli adamı olarak ortaya çıktığı ve Başkan Bekr'in halefi haline geldiği, Economist dergisinin 9 Ekim 1971 tarihinde yaptığı habere de Orta Doğu dergisine yansıdığı üzere,¹⁹⁷ kayda değer bir gelişme olarak belirlemekteydi.

Hem iç hem dış politikada yaşanan bu hızlı değişikliklerden sonra 1970 Kasım ayı ile beraber Irak'ta 12 yıldır devam eden olağanüstü durum kaldırıldı, Bazzaz ve Tahir Yahya serbest bırakılarak ortaya çıkan bu olumlu atmosferle birlikte özel sermaye hükümetin sanayi projelerine yatırım yapması için davet edildi. Yumuşama belirtileri olan bu uygulamaların hayata geçmesini kolaylaştıran ise Irak'ın içinde bulunduğu ekonomik güçlükler olduğu Orta Doğu dergisi tarafından belirtilmekteydi. Bu noktada IPC'nin Irak petrol aidatını arttırması, varil fiyatlarında artış yapmayı kabul etmesi de Irak Hükümeti'ni rahatlatan etmenler olduğu yazıda yer almaktaydı.¹⁹⁸ Bu rahatlama ile beraber Irak İçişleri Bakanlığı'nın, Yahudiler üzerindeki kısıtlamaların hafifletileceği

¹⁹⁶ "Irak'daki Nazik Durum", *Orta Doğu*, Ocak 1970, S.70, s.31; Saddam Hüseyin, 1959 yılında Abdülkerim Kasım'a yönelik girişilen başarısız suikastte de yer almıştı. Ayrıca Saddam Hüseyin'in Başkan Yardımcılığına atanması ile ilgili olarak bkz. "Irak'daki Kabine Değişikliği", *Orta Doğu*, Nisan 1970, S.96, s.26. Ayrıca Saddam Hüseyin'in Irak'ta artan etkisi için bkz.; "Irak'ta İktidar Değişikliği Bekleniyor", *Başkent*, 17 Kasım 1970, s.1-5.

¹⁹⁷ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'daki Hadiseler", *Orta Doğu*, Ekim 1971, S.114, s.26; Haberde Irak politikacıları arasında birçok isim benzerliği olduğu için Tekriti adını bırakmıştır notu düşülmüştü.

¹⁹⁸ "Irak'taki Rejim Kendini Halka Sevdirmeye Çalışıyor", *Orta Doğu*, Aralık 1970, S.104, s.29-31.

yönünde açıklamalarda bulunduğu ve Yahudilerin işlerine geri dönme ve işyeri açma talebinde bulunabileceklerini duyurduğu Cumhuriyet gazetesinin haber ajanslarına dayandırdığı haberinde belirtilmekteydi.¹⁹⁹

Baas Partisi iktidarının temelini atıldığı bu dönemde ülke yöneticilerinin ağırlıklı olarak sağcı ve Eflak geleneğine yakın isimlerden geldiği basında yer almıştı. Ayrıca ideolojik temelleri ile uyumlu olarak Baas kadrolarının bir taraftan Arap dayanışması çerçevesinde Arap kimliğini ön plana çıkarmaya başladığı gözlemlenirken Doğu Bloku ülkeleri ile yakınlaşmasının iç siyasete bir yansıması olarak da Kürt hareketine ilişkin daha ılımlı tutum sergilemeye başlanmış ve hatta Kürt hareketini komünistler ile bozulan ilişkilere bir alternatif olarak değerlendirilmişti. Söz konusu dönem aynı zamanda Irak tarihini etkileyecek ve değiştirecek Saddam Hüseyin'in yükselişe geçtiği yıllar olmuştu.

2.4. Darbe Sonrası Ülke İçindeki Krizler

Baas iktidarı ile sonuçlanan askerî darbenin ardından hem partinin kendi yönetimini güçlendirmek için atmış olduğu baskıcı adımların sonucu olarak kendini gösteren idamlar ve ajanlık suçlamaları hem de partinin benimsemiş olduğu sosyalizm ideolojinin bir yansıması olarak ülke dahilinde Iraklı Türkmen ve Kürtlerin siyasal ve sosyal haklar elde etme arayışları Irak iç politikasını etkiledi.

¹⁹⁹ "Irak'ta Yahudilere Kısıtlamalar Azalıyor", *Cumhuriyet*, 6 Mart 1970, s.3.

2.4.1. Baas İktidarının Kendini Güvenceye Alma Girişimleri Ve İdamlar

1968 yılının Temmuz ayında gerçekleşen askerî darbeden sonra Irak'ta casusluk ve ajanlık suçlamaları ile bir çok kişinin idam edilmesiyle sonuçlanan bir süreç tecrübe edildi ve devlet aygıtını ele geçiren Baas Partisi, iktidarının ilk yıllarında, bu sürecin bir sonucu olarak ulusal ve uluslararası toplumdan ağır eleştiri ve tepkiler ile yüzleşilmek durumunda kaldı.

Baas rejimi, Tercüman gazetesinin Dış Haberler Servisi'nin hazırladığı habere ve Milliyet gazetesinin Anadolu Ajansından aktardığı 28 Ocak 1969 tarihli habere göre, 14 kişiyi 1969 yılının Ocak ayında idam etti.²⁰⁰ Akşam gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından yapılan haberde ise idam edilenlerin sayısı 15 olarak belirtilmekteydi.²⁰¹ Milliyet gazetesinin Anadolu Ajansından aktardığı haberinde, İsrail hesabına casusluk yaptıkları gerekçesi ile idam edilenlerin 9'unun Musevi olduğu aktarılmaktaydı.²⁰² Bu gelişmeler, Irak'ta Baas hareketinin emperyalizm ve Siyonizm karşıtı politikalarının bir noktada şiddete dönüşebildiğinin göstergesi olarak yorumlanabilirdi.

Gerçekleşen idamlardan sonra İsrail tarafından misillemede bulunularak İsrail askerî mahkemelerinin Araplara yönelik idam kararları vermesinden çekinildiği Orta Doğu dergisindeki yazarsız makalede yer almaktaydı. Makalenin devamında, bu gerginliğin tam da Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu sorununa yönelik barışçı bir çözüm yolu bulunması için çaba sarf ettiği ve bu çabaların ABD, İngiltere ve Fransa'dan da destek bulduğu bir anda çıkmış olmasına dikkat çekilerek sürecin İsrail'in faydasına işlediği şeklinde yorumlanmaktaydı.²⁰³

²⁰⁰ "Irak'ta 14 Casusu Dün İdam Edildi", *Milliyet*, 28 Ocak 1969, s.3 ve "Irak'ta Yeni İdamlar Bekleniyor", *Tercüman*, 29 Ocak 1969, s.1.

²⁰¹ "Irak'ta 15 kişi casus diye asıldı", *Akşam*, 28 Ocak 1969, s.1.

²⁰² "Irak'taki İdamlar Tepki Yaptı", *Milliyet*, 29 Ocak 1969, s.1.

²⁰³ "Ve Iraktaki Hadiseler", *Orta Doğu*, Şubat 1969, S.82, s.20-21.

Milliyet gazetesindeki habere göre, bu idamların ardından Başkan Nixon bölgede yaşanacak bir patlamanın iki nükleer gücü karşı karşıya getirebileceğini açıkladı, İsrail Başbakanı Levi Eşkol idamları eleştirdi. Haberin devamında BM Genel Sekreteri U-Thant'ın idamları "*eseף ve endişe ile karşıladığını*" belirttiği yazılmaktaydı.²⁰⁴

Tercüman gazetesinin Dış Haberler Servisinin aktardığına göre, idamların, İsrail tarafından kınanması İsrail'in bu gelişmelere karşılık vereceği beklentisini doğurmuş ancak idamlardan sonra basın toplantısı düzenleyen Başkan Nixon, muhtemel bir Orta Doğu savaşının Sovyetler ile ABD'yi karşı karşıya getireceğini belirterek bu durumdan kaçınmaya çalıştıklarını ifade etmişti. Haberin devamında, idamları "*dünya vicdanını yaralayan bir hareket*" olarak değerlendiren ABD Dışişleri Bakanı William Rogers, idamların "*gergin olan Orta-Doğu durumunu daha da karanlığa sürükleyen bir hareket olduğunu*" belirten Danimarka Dışişleri Bakanı Paul Hartling ve idamları "*barbarlık*" olarak niteleyen Guardian gazetesi gibi birçok batılı çevrenin açıklamalarına yer verilerek, BM Genel Sekreteri U'Thant'dan tepki alan ve protesto edilen Irak'taki bu idamlara yönelik olarak Beyrut'taki siyasi gözlemcilerin idamları Baas iktidarının siyasî rakiplerini ortadan kaldırma yöntemi olarak değerlendirdiği okuyucularla paylaşılmaktaydı.²⁰⁵

Bir başka bakış açısından konuya yaklaşan the Time yazarı Paul Martin Irak'ta oldukça fazla kullanılan CIA ajanı olma suçlamalarını Baas Partisi'nin kendi yerini içeride güçlendirmek için kullandığı gözleminde bulundu.²⁰⁶

Öte yandan, Observer gazetesine yazdıkları yazılarında Robert Stephens ve E. F. Pensore de Baas Partisi'nin 1963'teki hatalarını tekrarlamamak için sadece Parti

²⁰⁴ "Irak'taki İdamlar Tepki Yaptı", *Milliyet*, 29 Ocak 1969, s.1-7.

²⁰⁵ "Irak'ta Yeni İdamlar Bekleniyor", *Tercüman*, 29 Ocak 1969, s.7.

²⁰⁶ Paul Martin, "Iraq rulers use spy charges to discredit opposition", *the Times*, 4 Haziran 1969.

kademelerine dayalı bir yönetim inşa etmeyi amaçladıklarını belirterek ajanlık suçlamalarına dayalı ve bu yöndeki abartılı tedbirlerini bu doğrultuda değerlendirmekteydiler.²⁰⁷ Ajanlık suçlamaları üzerinden Baas Partisi kadrolarının bir yandan ülke içerisinde kendi yerlerini sağlamlaştırarak, sadece Baas Partisi'ne mensup kişilerden oluşan bir yönetim tesis etmeyi hedeflediği diğer yandan kendisine meydan okuyabilecek kişileri etkisiz hale getirmeyi amaçladığı ileri sürülebilirdi.

Arap basınında da idamların geniş yankı bulduğu Tercüman gazetesi yazarı Şükrü Baban'ın köşesine taşındı. Irak'ın bu idamlar ile Tunus basınında Arap davasına zarar vermek ve Beyrut Havaalanı'nı bombalamasından sonra İsrail'in uluslararası arenada kaybetmiş olduğu imajını yeniden tesis etmesine yardımcı olmakla suçlandığı Baban'ın yazısında yer almaktaydı. İlginçti ki yazıda, Mısır basınından El-Ehram gazetesi yazarı Heykel'in idamların yapılmasını değil yapılış şeklini eleştirildiği belirtilmekteydi.²⁰⁸

Amerika ve İsrail casusluğu yapmakla suçlanan Musevi ve Arap Iraklıların idam edilmesinden sonra ise devletin en üst kademesinde bulunmuş eski Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif ve eski üst düzey yetkililerin Amerika hesabına çalışmak ve Amerikan gizli servis ajanlarını Irak'a sokmak ile suçlanması ile bu fikirlerin halka yayılmasının istendiği Şükrü Baban'ın köşesinde kaleme alınmaktaydı.²⁰⁹ Bu casusluk ithamlarının altında, eski rejimin Irak devleti ve toplumu aleyhine çalıştığı izlenimi yaratılarak, yeni yönetimin meşruluğunun sağlanmasının ve eski yönetim taraftarlarını ortadan kaldırarak yeni yönetime rakip olacak muhtemel kişilerin tasfiye edilmesinin hedeflendiği yorumu yapılabilirdi.

²⁰⁷ Robert Stephens ve E. F. Pensore, "The roots of Iraq violence", *Observer*, 2 Şubat 1969.

²⁰⁸ Şükrü Baban, "Tunus ve Mısır da Bağdat İdamlarına Karşı", *Tercüman*, 3 Şubat 1969, s.2.

²⁰⁹ Şükrü Baban, "Casusluk Bu Kadar Yüksekçe Sıçramışsa", *Tercüman*, 18 Haziran 1969, s.2.

1969'un Şubat ayında ise Irak'ta İsrail için ajanlık yaptıkları gerekçesiyle 3 sivil 4 asker toplam 7 kişinin idam edildiği Tercüman gazetesinin Dış Haberler Servisi haberinde yer aldı.²¹⁰ Haberin devamında Bağdat Radyosu'nda idam edilenler arasında Musevilerin olmadığı açıklandığı aktarıldı.²¹¹

Ağustos 1969'da CIA ve İsrail hesabına çalışmakla suçlanan 6 asker ile 7 polis ve ikisi Musevi toplam 15 kişinin tutuklandığı Milliyet gazetesinin Dış Haberler Servisi haberinde yer almaktaydı. Haberin devamında İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban ise casusluk iddiaları ile Irak'taki Musevilere karşı yok etme kampanyası yürütüldüğünü iddia etmekteydi.²¹²

Irak'ta 1969 yılının Ağustos ayında 15 kişinin daha idam edilmesi sonrasında toplamda Amerika, İsrail ya da İran hesabına casusluk yaptığı iddiası ile idam edilenlerin sayısının 51'e yükseldiği Tercüman gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından paylaşılmaktaydı.²¹³ Aynı senenin Eylül ayına gelindiğinde ise İsrail ve Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı hesaplarına çalışmakla suçlanan 3 kişi daha idam edildi.²¹⁴ Irak'ta iktidara tehdit oluşturma potansiyeli olan kişilerin doğrudan ortadan kaldırılması için bu idamların bir araç olarak kullanıldığı gözlemlenmekteydi.²¹⁵

²¹⁰ "Bağdat'ta 7 Casus İdam Edildi", *Tecüman*, 21 Şubat 1969, s.1.

²¹¹ "Bağdat'ta 7 Casus İdam Edildi", *Tecüman*, 21 Şubat 1969, s.1 ve "Irak'taki 7 Casus Daha İdam Edildi", *Milliyet*, 21 Şubat 1969, s.1.

²¹² "Irak'ta 15 <Casus> Dün İdam Edildi", *Milliyet*, 26 Ağustos 1969, s.3.

²¹³ "Irak'ta 15 Casus İdam Edildi", *Tercüman*, 26 Ağustos 1969, s.1-7. ve "Bağdat'ta 15 İsrail Casusu İdam Edildi", *Hürriyet*, 26 Ağustos 1969, s.7.

²¹⁴ "Irak'ta İdam Edilenlerin Sayısı 54'e Yükseldi", *Milliyet*, 9 Eylül 1969, s.3.

²¹⁵ Ülke içerisinde muhaliflere yönelik şiddet içeren söz konusu baskı ortamı kurulurken, Irak Baas yönetimi Lübnan'da bulunan ve çoğunluğu muhalif olan 5 bin dolayındaki Irak vatandaşını yurda dönmeleri için çağrıda bulunduğunu Şükrü Baban Londra Radyosuna dayanarak köşesine taşımaktaydı. Yazının devamında bu kişilerin dönmedikleri takdirde ise Irak'taki mal varlıklarına el konulması ihtimali olduğunun akla geldiği aktarılmaktaydı. Bu çağrı, Lübnan'ın

Baas iktidarına karşı emekli veya orduda faal bulunan subaylar tarafından bir darbe girişimi, Akşam gazetesi Dış Haberler Servisi tarafından yapılan aktarıma göre, 21 Ocak 1970 tarihinde,²¹⁶ diğer taraftan Şükrü Baban'ın Tercüman gazetesindeki köşe yazısına göre ise 20 Ocak Salı günü gerçekleşmişti. Baban, bu darbe teşebbüsünü haber alan yöneticilerin bu girişimin önüne geçtiğini ve bu komplo içinde yer alan kişilerin 23 Ocak tarihinde derhâl infaz edildiğini yazmaktaydı.²¹⁷

Milliyet gazetesinde Anadolu Ajansı'ndan aktarılan haberde yer aldığı üzere, Bağdat Radyosu'ndaki açıklamada "*gerici bir komplo*" olarak tanımlanan ve Irak'ta bir hükümet darbesi gerçekleştirmeyi amaçlayan bir hareketin ortaya çıkarıldığı açıklandı.²¹⁸ Darbenin komplocuların arasına sokulan hükümet ajanları tarafından önlenildiği belirtildi.²¹⁹ İç güvenliğe yönelik istihbarat kurumlarının Irak'ta aktif olarak kullanılmasının bu darbe girişiminin önüne geçilmesini sağladığı anlaşılmaktaydı.

Bu darbe yapılanmasının ortaya çıkarılmasının ardından özel bir mahkeme kurulduğu ve yargılamaların "*vatana ihanet suçundan*" yapılacağı Cumhuriyet gazetesinin Associated Press haber ajansından aktardığı haberde belirtilerek,²²⁰ 36 kişinin bu darbe girişimi ile bağlantılı olarak idam edildiği hem Hürriyet gazetesinin United Press International haber ajansına dayandırdığı haberinde hem de Milliyet gazetesinin Associated Press, Anadolu Ajansı ve Türk Haberler Ajansına dayanarak

Arap-İsrail çatışmasına yeteri kadar destek vermemesi ve Batılı devletlerin etki alanında bulunmasına bir tepki olarak değerlendirildiği Şükrü Baban'ın Tercüman gazetesindeki yazısından anlaşılmaktaydı. Şükrü Baban, "Irak'ın Hiç Beklenmedik Bir Kararı", *Tercüman*, 1 Eylül 1969, s.2.

²¹⁶ "Irakda 5 Subay İdam Edildi", *Akşam*, 22 Ocak 1970, s.1-7.

²¹⁷ Şükrü Baban, "Kaynayan Kazan: Orta Doğu", *Tercüman*, 23 Ocak 1970, s.2.

²¹⁸ "Irak'ta Hükümeti Devirmek İstediler", *Milliyet*, 22 Ocak 1970, s.3.

²¹⁹ "Irak'taki Darbe Teşebbüsünün Sebepleri ve Kurbanları", *Orta Doğu*, Şubat 1970, S.94, s.25.

²²⁰ "Irak'ta Hükümet Darbesi Teşebbüsü Bastırıldı", *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1970, s.3.

aktardığı haberinde bildirilmektedir.²²¹ Milliyet gazetesinin haberine göre, idam edilenler arasında daha önceden İsrail hesabına casusluk yapmakla suçlanan eski İçişleri Bakanı Raşit Muslih de vardı.²²²

"*Temizlik hareketinin*" devam eden sürecinde idam edilenlerin sayısı önce 41'e,²²³ daha sonra 44'e yükseldi.²²⁴ Başarısız darbe teşebbüsünün ardından İhtilâl Konseyi'nin temizlik hareketine girişmesi sonucu yayınladığı genelge ile halktan yardım istediği ve bunun üzerine herkesin birbirini ihbar etmeye koyulmasının ardından tutuklamaların gerçekleştirildiği Cumhuriyet gazetesinin haber ajansları ve Anadolu Ajansı'na dayandırdığı haberinde yer almaktaydı.²²⁵

İdam edilen kişiler, Akşam gazetesinin Dış Haberler Servisi'nin Bağdat radyosundan aktardığına göre, emperyalizm taraftarlığı ve Irak Hükümeti'nin Filistin Meselesi'ne yönelik politikalarından rahatsız olmakla suçlanmaktaydı.²²⁶ Bu darbe girişiminin arkasında İran ve ABD'nin olduğu İran'ın silah ve mühimmat temin ederken bu malzemelerin Irak'a ABD ajanları tarafından sokulduğunun ve İran'ın Bağdat Büyükelçisi Tahir ve İran Güvenlik Şefi Dr. Serzin'in Iraklı darbe komplocuları ile 28 Ekim'de Kuveyt'te yaptıkları toplantıda darbenin başarıya ulaşması durumunda Washington'un Batılı devletlerin öngördüğü şekli ile Orta Doğu barış planının

²²¹ "Irak'ta Temizlik Var", *Milliyet*, 23 Ocak 1970, s.3 ve "Irak'ta İdam Edilenlerin Sayısı 36 Kişiye Yükseldi", *Hürriyet*, 23 Ocak 1970, s.1.

²²² "Irak'ta Temizlik Var", *Milliyet*, 23 Ocak 1970, s.3.

²²³ "Irak'da 'Temizlik' Devam Ediyor", *Milliyet*, 24 Ocak 1970, s.3.3.

²²⁴ "Irak'ta İdamlar Yeniden Başladı", *Hürriyet*, 25 Ocak 1970, s.1.

²²⁵ "Irak'ta Casus Avı ve İhbar Fırtınası Başladı", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1970, s.3.

²²⁶ "Irakda 5 Subay İdam Edildi", *Akşam*, 22 Ocak 1970, s.1-7.

uygulanmasını garanti ettiğinin Bağdat Radyosu'nda yayınlanan bildiriye dile getirildiği Akşam gazetesi Dış Haberler Servisi haberinde okuyucularla paylaşılmaktaydı.²²⁷

İddia edildiğine göre İran'ın Bağdat elçiliğinden darbe komplocularına telsiz verilmiş, CIA tarafından temin edilen silah ve cephane yine İran tarafından tedarik edilmişti.²²⁸ Diğer taraftan Irak Milli Savunma Bakanı Takriti darbe komplosunun arkasında İran ve CIA'in olduğunu söyleyerek darbeciler için tedarik edilen silahların Şam'daki Baas yetkilileri ile görüşmesinden sonra Filistinli mücadelecilere verileceğini açıkladığı Şükrü Baban'ın köşesinde okuyucularla paylaşılmaktaydı.²²⁹ Ancak Orta Doğu dergisinin aktardığına göre Irak'ın darbe veya ihtilal teşebbüsü durumlarında genellikle sorumlu tuttuğu tarafların İran ve CIA olduğu belirtilerek,²³⁰ Irak Hükümeti tarafından ileri sürülen iddialarda yer alan devletlerin beklenir şüpheliler olduğu izlenimi verilmekteydi.

Darbe girişiminde İran'ın Irak'ta bulunan yetkililerinin de bu olayla ilişkili olduğu ileri sürülerek İran'ın Bağdat Büyükelçisi Ezatullah Ameli'den ülkeyi terk etmesinin istendiği Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'na dayandırdığı haberinde yer almaktaydı.²³¹ Büyükelçi Ameli ile beraber 4 sekreter ve Bağdat, Basra ve Kerbela konsoloslarının ülkeden ayrılması isteği İranlı makamlara bildirildi.²³² İran'dan ayrıca

²²⁷ Irak'taki Darbe Teşebbüsünün Arkasında Amerika ve İran Varmış, 23 Ocak 1970, Akşam, s.2. Babıalide Sabah gazetesi yazarı Vecdi Bürün İran'ın Irak'ta ortaya çıkarılan bu gelişmelerde "parmağı" olabileceği iddialarının arkasında ekonomik sebeplerin bulunabileceğine işaret etmekle beraber asıl sebebin jeopolitik çıkarlar doğrultusunda "Büyük Persiya" hedefinin olduğunu belirtmekteydi. Vecdi Bürün, "Irak'ta olup Bitenler ve İran", *Babıalide Sabah*, 24 Ocak 1970, s.3.

²²⁸ "Irak'ta Temizlik Var", *Milliyet*, 23 Ocak 1970, s.3.

²²⁹ Şükrü Baban, "Biz Onları Öldürmesek Onlar Bizi Öldürecek", *Tercüman*, 28 Ocak 1970, s.2.

²³⁰ "Irak'daki Nazik Durum", *Orta Doğu*, Ocak 1970, S.70, s.32.

²³¹ "Irak'ta 3 Kişi Daha İdam Edildi", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1970, s.3.

²³² Şükrü Baban, "Bağdat Komplosu Dışarıya da Sıçıyor", *Tercüman*, 26 Ocak 1970, s.2.

üç konsolosluğunu kapatmasının yanısıra Askerî Ataşesi ve Elçilik üçüncü kâtibinin de ülkeyi terk etmesinin istendiği Bağdat Radyosu'ndaki açıklamada duyurulduğu hem Milliyet hem de Hürriyet gazeteleri tarafından paylaşıldı.²³³ İran ise Irak'ın Tahran Büyükelçisi Muhammed Hüseyin el-Yasin'in ülkeyi terk etmesini isteyerek karşılık verdi, Yasin beraberinde Irak Askerî Ataşesi ve 3 Ataşe Yardımcısı ile İran'ı terk etti.²³⁴ Ayrıca İran'ın da Irak Büyükelçisi ile birlikte 6 elçilik mensubunu sınır dışı ettiği Milliyet gazetesinin Associated Press, Anadolu Ajansı ve Türk Haberler Ajansına dayanarak aktardığı haberinde bildirilmekteydi.²³⁵

Bu darbe girişiminin arkasında, Amerika'nın petrol kaynaklarını kontrol etme arayışı ve İran Şah'ının Orta Doğu ülkelerinde ortaya çıkan farklı yapıların önüne geçme isteğinin olabileceği Ali Sirmen'in Akşam gazetesindeki köşe yazısında işaret edilmekteydi. Darbe girişiminin önlenmesinin ise Irak'ta Baas iktidarının elini güçlendiren bir gelişme olduğu yorumu yine Ali Sirmen tarafından yapıldı.²³⁶

Irak'taki İran elçisinin, komploculara para ve askerî yardımda buldukları iddialarının da Bağdat Radyosu tarafından dile getirildiği Şükrü Baban tarafından aktarıldı. Yazının devamında, darbe girişimcilerinin amaçlarının, Baas rejimine son vererek emperyalist ve Siyonist çıkarılara hizmet etmek ve Filistin davasından vazgeçmek olarak aktarılarak, Batılı kaynaklardan, Baban'ın yorumu ile ABD'den, başarılı olunulduğu takdirde büyük mali yardım yapılmaya hazırlandığı ifade edilmekteydi. Yazar Şükrü Baban, Şattülarap ve Barzani meselesinden gergin olan Irak-

²³³ "Irak'ta Temizlik Var", *Milliyet*, 23 Ocak 1970, s.3 ve "Irak'ta İdam Edilenlerin Sayısı 36 Kişiye Yükseldi", *Hürriyet*, 23 Ocak 1970, s.7.

²³⁴ "Irak'ta 3 Kişi Daha İdam Edildi", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1970, s.3.

²³⁵ "Irak'da 'Temizlik' Devam Ediyor", *Milliyet*, 24 Ocak 1970, s.3.

²³⁶ Ali Sirmen, "Orta Doğu Gene Karıştı", *Akşam*, 23 Ocak 1970, s.2.

İran ilişkilerinde İran'ın bu kadar açık bir darbe girişimini desteklemesinin zor olacağı görüşünü satırlarında okuyucularıyla paylaşmaktaydı.²³⁷

Orta Doğu dergisinde aktarıldığı üzere, Economist dergisindeki "*Sert Hafta, Sakin Pazar*" başlıklı yazıda yapılan darbe girişimine dair yorum ise, Sovyetler ile yakın ilişkiler kuran ve etnik gruplara diğer Arap milliyetçi partilerinden daha açık fikirle yaklaşan Baasçıların, söz konusu darbe girişimini, Dr. Bazzaz'ın, Kürt milliyetçiliğini tanıyan ve kısıtlı muhtariyet veren programını uygulama amaçları önünde engel teşkil eden "*kudretli ve tehlikeli muhaliflerden*" kurtulma aracı olarak kullandığı yönündeydi.²³⁸

Karşı darbe hazırlığının ortaya çıkarılmasının ardından Tercüman gazetesi yazarı Şükrü Baban'ın Le Monde gazetesinden alıntılıdığına göre Barzani'ye karşı kullanılan ve Irak yönetimi tarafından desteklenen Celal Talabani'nin de Bağdat'tan uzaklaştırıldığı bildirilmekteydi. Şükrü Baban, bu gelişmenin Le Monde gazetesinin Beyrut muhabiri tarafından, Barzani ile anlaşmaya varıldığıнын işareti olarak yorumlandığını belirtmekteydi. 23 Ocak 1970'te gerçekleşen idamların, Kürtler ile varılacak anlaşmadan Irak ordusu içinde rahatsız olacak kademelerin daha silahlı kuvvetler bünyesinde huzursuzluk yaratmalarına fırsat vermeden yok edilmelerine hizmet ettiği, Şükrü Baban'ın Le Monde gazetesinden yaptığı alıntıda dikkat çekiciydi. İdam edilen isimlerin Batı ile yakınlaşma taraftarları olduğu iddialarının da Irak'ın Sovyetler Birliği ile kurmuş olduğu ekonomik anlaşma ve işbirliğinin bir yansıması olarak değerlendirilmesi gerektiği yorumu yapılmıştı.²³⁹

²³⁷ Şükrü Baban, "Bağdat Komplosu Dışarıya da Sıçıyor", *Tercüman*, 26 Ocak 1970, s.2.

²³⁸ "Irak'taki Darbe Teşebbüsünün Sebepleri ve Kurbanları", *Orta Doğu*, Şubat 1970, S.94, s.25-26.

²³⁹ Şükrü Baban, "Biz Onları Öldürmesek Onlar Bizi Öldürecek", *Tercüman*, 28 Ocak 1970, s.2-7.

Bağdat'ta iktidarda bulunan Baas rejiminin Barzani hareketi ile uzlaşma yönünde sergilediği tutumu, ülkede daha geniş koalisyona dayanan bir yapı yaratarak rejimin darbe girişimlerine karşı destek sağlama arayışları ve muhtemel bir darbe teşebbüsünde Kürt desteğinin sağlanması ihtiyacının bir sonucu olarak değerlendirilebilirdi.

Ayrıca Irak'ta ard arda kabine değişikliklerinin yaşanması ve üst düzey kademelere yeni isimlerin atanması ile hem El-Bekr hem de sonraki yıllarda Saddam Hüseyin, önemli görevlere Baas Partisi'ne bağlı kişileri atayarak ülke yönetiminde kendi konumlarını güçlendirme imkânı buldular.²⁴⁰ Böylece her iki Iraklı yöneticinin bu tip uygulamaları, kendilerini karşı darbe girişimleri karşısında güvence altına alma yöntemleri olarak yorumlanabilirdi.

Uluslararası arenada gösterilen tepkilere rağmen Irak'ta Amerika ve İsrail adına ajanlık yapmak suçlamaları ile birçok kişinin idam edildiği bir süreç yaşanmaktaydı. Bu sürecin başlatılması ve sürdürülmesinin altında 17 Temmuz'da ülke yönetimine el koyan yeni rejimin iktidarını güçlendirme ve muhtemel rakiplerini ortadan kaldırarak muhalifleri baskı altına alma arayışı olduğu iddia edilebilirdi. Özellikle bu süreç içerisinde istihbarat yapılanmasının güçlendirilmesi ve aktif olarak kullanılması, Bağdat Radyosu tarafından ileri sürüldüğü üzere, İran'ın desteklediği karşı askerî darbe hazırlığının ortaya çıkarılmasına hizmet etti. Böylece Baas Partisi yönetimdeki yerini daha da sağlamlaştırdı.

2.4.2. Irak Türkmenlerinin Statü Beklentileri

Iraklı Türkmenler tarihsel olarak, devletin yönetiminde, askerî kademelerinde ve toplumsal yapısında önemli bir yere sahip olmuştu. Ancak İngiliz yönetimi altında

²⁴⁰ William L. Cleveland, ve Martin Button, *A History of the Modern Middle East*, Westview Press, 2009, s.409.

başlayan ve ilerleyen yıllarda artarak devam eden Türkmenlerin pasifize edilmesine yönelik uygulamalar, onların Irak'taki kültürel varlığını tehdit eder hale gelmişti. Ancak Baas Partisi'nin benimsediği toplumcu anlayış, Iraklı Türkmenleri ümitlendirmiş ve var olan haklarının korunarak geliştirilmesi için uygun ortamın hazırlanacağı yönünde bir beklentiyi de beraberinde getirmişti.

Irak'ın toplumsal olarak Türklere ve Türkiye'ye yakın bir ülke olageldiği Akşam gazetesi yazarı Hulûsi Turgut tarafından dile getirilmekteydi. Turgut yazısının devamında Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından sonra Irak'ın, İngiliz üssü haline gelerek ülkenin petrol kaynaklarının Batılı devletlerin kontrolü altına girdiğini yazmaktaydı. İngilizlerden ülke yönetimini devralan Hicaz kökenli mâlikler, Iraklı Türk ve Kürtleri "*üvey evlât muamelesine tâbi tutmuşlar*", ordu ve devlet kadrolarını yetiştiren ve kültürel ve yükseköğrenim açısından ileri seviyede olan Irak Türk toplumunu geriye itmişlerdi.²⁴¹

Iraklı Türkmenlere yönelik 1959 yılında Kasım yönetimi altında Türk kökenli asker ve devlet adamlarının görevden uzaklaştırılmasıyla bir tasviye hareketinin başladığı Turgut tarafından kaydedilmekteydi. Temmuz 1959'da ayrıca Kerkük'te Türkleri sindirmeye yönelik şiddet içeren yöntemler uygulanmış ve bu girişim Hulûsi Turgut tarafından 25 kişinin²⁴² öldürüldüğü bir katliam olarak nitelendirilmişti. Bu sindirme politikasının altında yatan neden ise Arap Milliyetçiliği akımının güç

²⁴¹ Hulûsi Turgut, "Irak'taki Yakınlarımız", *Akşam*, 14 Ağustos 1968, s.5; Iraklı Türkmenler, Kerkük, Musul, Süleymaniye ve Erbil bölgelerinde yaşamaktaydı.

²⁴² Hulûsi Turgut, "Irak'taki Yakınlarımız", *Akşam*, 14 Ağustos 1968, s.5; Bu katliamda "*şehit*" düşen Kasım Nefçi, İhsan Hayrullah, Cihat Muhtar, Selahattin Avcı, Mehmet Avcı, Nihat Muhtar, Cahit Fahrettin, Abdullah Bayatlı, Şakir Zeynel, Osman Hıdır, Adil Abdülhamit, Fathullah Yunus, Züheyr Çaycı, Enver Abbas, Abdülhalik İsmail, İbrahim Ramazan, Kemal Abdulssamat, Hacı Necmettin, Kazım Bektaş, Cuma Kanbar, Hasip Ali, Nurettin Aziz, Gani Nakip ve Emel Muhtar her yıl anılmaktaydı.

kazanması olarak yazının devamında belirtilmekteydi. Irak-Türkiye arasındaki buzların erimesi ile Türkmenler Türk elçilik mensupları ile irtibata geçme imkânı bulmuşlardı.²⁴³

Iraklı Türkmenlerin, kültürel varlıklarını devam ettirebilmek için Türkmen Kardeşler Kulübü'nü kurdukları Turgut'un yazısının devamında aktarılmaktaydı. Irak Ordusunda komutanlık yapmış olan Abdullah Abdurrahman, kulübün başkanlığına getirilmişti. Kulüp tarafından ayrıca, Kardeşlik adında aylık edebiyat ve kültür dergisi de yayımlanmaktaydı.²⁴⁴

Irak Devrim Konseyi Irak'ta yaşayan Türkmen halkın kültürel haklarının tanınacağı yönünde 1970 yılının Ocak ayında bir bildiri yayımladığı Akşam ve Milliyet gazetelerinin Anadolu Ajansı'na dayandırdığı haberlerinde kaydedilmekteydi. Söz konusu haberlere göre, Irak Devrim Konseyi yayınladığı açıklamada Türklerin oturduğu bütün bölgelerdeki ilkokullarda Türkçe öğretilmesine, Kültür ve Enformasyon Bakanlığına bağlanacak bir Türk Kültür Dairesi kurulmasına, haftalık ve aylık Türkçe dergi basımına, bir dernek çatısı altında Türk şair, yazar ve edebiyatçıların toplanmasına izin verilmesine ve Kerkük televizyonundaki Türkçe yayınların arttırılmasına karar verdiğini duyurdu.²⁴⁵ Bu gelişme, Akşam gazetesi yazarı Ali Sirmen tarafından yapılan

²⁴³ Hulûsi Turgut, "Irak'taki Yakınlarımız", *Akşam*, 14 Ağustos 1968, s.5; Irak-Türk Dostluk Cemiyeti Başkanı Dr. Muhammet Salih Mahmud'un aktardığına göre Baha Vefa Karatay'dan önce görev almış Türk sefirler, "*İngiliz ve Amerikalılardan izin almadan*" kendileriyle irtibata geçmemişlerdi.

²⁴⁴ Hulûsi Turgut, "Irak'taki Yakınlarımız", *Akşam*, 14 Ağustos 1968, s.5.

²⁴⁵"Irak'daki Türkler'in Azınlık Hakları Tanındı", *Akşam*, 26 Ocak 1970, s.2 ve "Irak Türklerine Kültürel Bazı Haklar Tanındı", *Milliyet*, 26 Ocak 1970, s.3. Ayrıca basında yer alan diğer habelerde de farklı bir yorum yapılmadan Irak Hükümeti'nin Iraklı Türkmenlere yönelik kültürel haklarının tanındığına dair bilgiler paylaşılmaktaydı; "Irak'taki Türkmenlerin azınlık hakları tanındı", *Babialide Sabah*, 27 Ocak 1970, s.3, "Irak Hükümeti Türklere yeni haklar tanıdı", *Bugün*, 26 Ocak 1970, s.1-7, "Irak Türklerinin azınlık hakları Devrim konseyi kararında tanındı", *Başkent*, 25 Ocak 1970, s.1, "Irak'taki Türklerin Azınlık Hakları Tanındı", *Vatan*, 26

yorumuna göre, Irak rejiminin gittikçe belirginleşen toplumcu yönüne işaret etmekteydi.²⁴⁶

Diğer taraftan Hürriyet gazetesi yazarı Yılmaz Çetin, Iraklı Türkmenlerin baskıya maruz kalmaya devam ettiklerini vurgulayarak, Iraklı Kürtlerin aksine Iraklı Türkmenlerin, Irak Hükümeti'ne karşı silahlı faaliyetlere girişmediklerinin altını çizmekteydi.²⁴⁷

Belirtmek gerekmektedir ki, Iraklı Türkmenler üzerinde kurulmak istenen baskının hafiflemesi bakımından konuya yaklaşıldığında, 1970 bildirisine rağmen, Irak toplumunun unsurları olan topluluklar arasında sosyal ve siyasal hakların kullanılması açısından eşitlik sağlanamadı. Orta Doğu dergisinden Celâl Tefvik Karasapan, Bağdat Hükümeti'nin, Kürtlere her kademedede kendi dilleri ile eğitim alma hakkına sahipken Türkmenlere sadece ilköğretimde bu hakkın tanınmasının Türkmenlere arasında memnuniyetsizliklere sebep olduğunu yazmaktaydı.²⁴⁸

Irak Devlet Başkan Yardımcısı Ammaş'ın, Türkçe okuma yazma hakkının kullanılabilmesi için Türkiye'nin üzerinde durduğu Latin harflerinin kullanılması isteğinde ısrarcı olunması halinde bu hakkın uygulanmasının zora gireceği, bu hakkın en hızlı yoldan uygulanabilmesi için Arap harflerinin tercih edilmesi gerektiğini söylediği açıklamaları Hürriyet gazetesinden Yılmaz Çetiner'in yazısında yer bulmaktaydı. Yazıda bahsedildiği üzere, Irak'ta 150 bin kadar Türk, 1 milyon 400 bin

Ocak 1970, s.1, "Irak'taki Türklere bazı yeni haklar tanındı", *Yeni Gazete*, 26 Ocak 1970, s.5 ve "Irak'taki Türklerin Kültürel Hakları", *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Ocak 1970, s.19.

²⁴⁶ Ali Sirmen, "Irak'dan Gelen Olumlu Haberler", *Akşam*, 26 Ocak 1970, s.2.

²⁴⁷ Yılmaz Çetiner, "1 Milyon Irak Türk'ü Ölüm Korkusu İçinde", *Hürriyet*, 10 Kasım 1970, s.9; Iraklı Kürtlerin silahlı faaliyetler içine girmesi sonucu Irak Hükümeti'nden tavizler elde etmeleri, millî kültürleri içinde yetişerek kendilerine Türkçe okuma-yazma haklarının tanınmasını arzulayan Iraklı Türkmenler arasında anlayışla ancak bir yandan da üzüntüyle karşılandığı Hürriyet gazetesi yazarı Çetiner tarafından belirtilmekteydi.

²⁴⁸ Celâl Tefvik Karasapan, "Türkiye-Irak Münasebetleri ve Kürt Meselesi", *Orta Doğu*, Haziran 1970, S.98, s.3.

kadar Kürt olduğu belirterek bir noktada Türklerin sayısının az çıkmasının bazı Türklerin kendilerini Iraklı olarak tanımlamalarından ileri geldiğini açıklayan Ammaş, Türkmenlerin Türkmen Kardeşlik Kulübü'nü siyasi partiye çevirme planları olduğundan bahsetmişti.²⁴⁹

Ancak Mart 1970 tarihinde Kürtlere muhtariyet hakkının tanınması üzerine Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in, Irak Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunarak Türkmenlere de muhtariyet hakkının tanınması noktasında diplomatik kanallardan temasa geçtiği Akşam gazetesi Dış Haberler Servisi ve Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisi'nin haberinde Iraklı Türkmenlere muhtariyet hakkının tanınması için girişimde bulunulduğuna dair bilgiler paylaşılmaktaydı.²⁵⁰

Irak yönetimi, Kürtlere muhtariyet verilmesinin altında başka sebeplerin olduğunu belirtmekle beraber Iraklı yetkililerin, Iraklı Türkmenlere muhtariyet hakkının tanınmasını düşünmediklerini açıkladıkları eğer böyle bir hak tanınması söz konusu olursa Irak'ın federatif bir ülkeye dönüşeceğini dile getirdikleri Tercüman gazetesi yazarı Cüneyt Arcayürek tarafından aktarılmaktaydı. Ancak Kürtlere tanınan muhtariyetin idarî ve coğrafi nitelikte olduğu ve siyasî bir özellik taşımadığı vurgusu yazının devamında iletilmekteydi. Irak temsilcileri, dil ve örf yönünden Türk olmaları sebebiyle, Kerkük Türkmenlerine muhtariyet hakkının tanınmasının istenmesinin aynı şekilde dil ve örf yönünden Arap olan ve Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde yaşayan

²⁴⁹ Yılmaz Çetiner, "Irak Devlet Başkan Yardımcısı Konuştu: 'Kerkük Türkleri İçin Fazla Hak İstemeyin'", *Hürriyet*, 16 Kasım 1970, s.9.

²⁵⁰ "Irak'ta Türklerle Muhtariyet Veriliyor", *Akşam*, 13 Temmuz 1970, s.1 ve "Çağlayangil Bağdat'ta 'Arapların Meşru Menfaatleri İçin Uğraşıyoruz'", *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1970, s.3.

"350 bin'e yakın Arap asıllı"ya da muhtariyet verilmesi sorununu akla getirdiğine işaret ettikleri yazıda aktarılmaktaydı.²⁵¹

Türkiye'nin, Barzani'nin muhtariyet hakkını kazanmasından sonra Irak'ta Kürtlerin nüfus çoğunluğuna sahip oldukları bölgeleri tespit edebilmek için yapılacak plebisitte Kerkük Türklerine ağır baskı yapılmasından "endişe" duyulduğunu Iraklı yetkililere ilettiği Arcayürek tarafından okuyucularıyla paylaşılmaktaydı. Özellikle Kerkük üzerinde hak sahibi olabilmek için böyle bir girişimde bulunma ihtimali olan Barzani'nin, Musul çevresinde de hâkimiyet kurduktan sonra bölgede yaşayan Türkmenlere yönelik silahlı veya silahsız baskı politikası takip edebileceğinin Türk yetkililer tarafından belirtildiği Arcayürek'in yazısında ön plana çıkmaktaydı.²⁵² 1970 yılının sonbaharında yapılması planlanan plebisitte BM gözlemcilerinin de bulunacağı ve nüfus sayımı yapılarak toplulukların nüfuslarına göre yönetimde görev alacağı bilgisi aktarılmaktaydı.²⁵³

²⁵¹ Cüneyt Arcayürek, "Irak Kerkük Türklerine Muhtariyet Verilmesini Reddedti", *Tercüman*, 27 Ekim 1970, s.1-7.

²⁵² Cüneyt Arcayürek, "Irak Kerkük Türklerine Muhtariyet Verilmesini Reddedti", *Tercüman*, 27 Ekim 1970, s.7. Bir taraftan Iraklı Kürtler, Araplara karşı Iraklı Türkmenlerle yakınlaşarak, hakların kazanılmasından bahsetmekte diğer taraftan Iraklı Türkmenlere "Eğer karşımıza çıkarsanız, 1959 katliamını unutmayın" diyerek tehditkâr söylemlerde buldukları Hürriyet gazetesinden Yılmaz Çetiner tarafından not edilmekteydi. Yazının devamında Barzani'nin, Araplar, Kürtler ve Türkler arasında güvensizlik yaratarak Türkleri yanlarına çekmek için gösterdiği faaliyetler bu stratejiye örnek olarak gösterilmekteydi. Ancak Barzani'nin, emekli Türk Generali Ömer Ali Paşa'nın kurmak istediği Türkmen Cemiyeti'nin sulh anlaşmasının bozulması anlamına geldiğini söylemesi ve Iraklı Kürt çevrelerinden bu cemiyetin kurulmasının önüne geçmek için çeşitli tehditler savurulması Iraklı Kürtlerin Iraklı Türkmenlere yönelik yakınlaşma sürecine ne derece samimi yaklaşıtları üzerine belirsizlik yarattığı yorumu yapılabilirdi. Yılmaz Çetiner, "1 Milyon Irak Türk'ü Ölüm Korkusu İçinde", *Hürriyet*, 10 Kasım 1970, s.9.

²⁵³ "Irak'ta Türklere Muhtariyet Veriliyor", *Akşam*, 13 Temmuz 1970, s.7. Referandumda Türkler, Türk olduğunu belirtemeyecek, Arap veya Kürtler arasında tercih yapmak zorunda

Diğer taraftan Irak Hükümeti, Kürtler ile anlaşma yapmadan önce, Türkmenlerin azınlık haklarını garanti altına aldığı Akşam gazetesi yazarı Ali Sirmen tarafından not edilmekteydi. Ancak Kürtler ile Araplar arasındaki anlaşmanın önünü tıkayan konunun Kerkük olduğu, Kürtlerin Kerkük'ün otonom Kürt bölgesinde kalmasını hatta başkentleri olmasını istediği ve bu hususda Moskova'dan da destek aldıkları Sirmen'in yazısının devamında bahsedilmekteydi. Bunun karşısında ise Araplar'ın, Kerkük'ün kendilerine ait olduğunu savunduğu belirtilmekteydi.²⁵⁴

Sorunun 1970'in Ekim ayında yapılması planlanan plesibit ile çözüme kavuşturulması öngörüldüğü Sirmen'in yazısında yer almaktaydı. Bu noktada Bağdat'ın, Türklerle ve New-York'ta sürgünde olan Süryani lider Efrayim Samun'un Irak'a tekrar çağrılması suretiyle Süryanilerle anlaşma arayışına girerek kendisine destek sağlamaya çalıştığı, ancak Iraklı Türkmenlerin Kürtlerle anlaşığı yönünde haberlerin ortaya çıktığı yazının devamında belirtilmekteydi.²⁵⁵ Baas Partisinin, Türkmenlerin azınlık haklarını garanti altına alan 24 Ocak 1970 kararları, Kürtlere karşı plesibitte Türkmenlerin Irak Hükümeti yanında yer almasının sağlanması ve hatta yeri geldiğinde Kürtler karşısında siyasal olarak kendilerinin desteklenmesine yönelik bir girişim olarak yorumlanabilirdi.

Akşam gazetesi yazarı Ali Sirmen, plesibitte Kürtler lehine çıkacak muhtemel bir sonuçta çatışmaların tekrar alevlenmesini oldukça muhtemel bir senaryo olarak değerlendirmekteydi.²⁵⁶

kalacakları Cumhuriyet gazetesinin Ankara Cumhuriyet Bürosu'nun hazırladığı haberde aktarılmaktaydı. "Iraktaki Türkler Sayımda 'Türküm' Diyemeyecek", *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1970, s.1.

²⁵⁴ Ali Sirmen, "Barzani ve Kerkük", *Akşam*, 21 Temmuz 1970, s.2.

²⁵⁵ Ali Sirmen, "Barzani ve Kerkük", *Akşam*, 21 Temmuz 1970, s.2.

²⁵⁶ Ali Sirmen, "Barzani ve Kerkük", *Akşam*, 21 Temmuz 1970, s.2.

Diğer taraftan Irak'ın kuzeyinde yapılması planlanan ve bölgenin geleceğine karar verecek plebisit sonucunda özellikle Kerkük'te çoğunluğa sahip olan Kerkük Türklerinin, Araplar ve Kürtler arasındaki anlaşma sebebiyle, "*bir Kürt sultasına girmelerini*", Türkmenlerin geleceği için zararlı bir gelişme olabileceği yorumu Orta Doğu dergisi yazarı Celâl Tevfik Karasapan tarafından yapılmaktaydı.²⁵⁷

Asıl önemli nokta ise Iraklı temsilcilerin Kerkük'ün petrol kaynakları açısından zengin bir bölge olması sebebiyle Kürt kontrolüne geçmesinden önce ağırlıklı olarak Türkmenlerin yaşadığı bir bölge olarak kalmasını tercih ettiklerini açıklamış olmalarıydı. Bu noktada, Irak yönetimi planlarında, "*Kürtlere karşı bir Tampon bölge ve kitle*" oluşturması için Iraklı Türkmenlerin Kerkük'te tutulmak istendiğinin anlaşıldığı Arcayürek tarafından yorumlanmaktaydı.²⁵⁸ Irak Hükümeti'nin aynı zamanda Türkler arasında kendi politikalarını destekleyecek bir "*Türk grubunu ortaya çıkardığı ve teşkilatlandırdığı*" Tercüman gazetesi yazarı Cüneyt Arcayürek tarafından satırlarına taşınmaktaydı.²⁵⁹

Arap-Kürt bölgelerinin tespit edilmesini sağlayacak 26 Ekim 1970 tarihli referandum yaklaştıkça hem Kürt hem Arapların, 500 ile 700 bin dolayında olduğu tahmin edilen Iraklı Türkmenler üzerinde baskı kurmaya çalıştıkları Cumhuriyet

²⁵⁷ Celâl Tevfik Karasapan, "Türkiye-İrak Münasebetleri ve Kürt Meselesi", *Orta Doğu*, Haziran 1970, S.98, s.4-7.

²⁵⁸ Cüneyt Arcayürek, "İrak Kerkük Türklerine Muhtariyet Verilmesini Reddedti", *Tercüman*, 27 Ekim 1970, s.7. Yılmaz Çetiner *Hürriyet* gazetesindeki yazısında, Kerkük'ün, Irak Hükümeti kontrolü dışında kalması durumunda petrol gelirlerinde önemli oranda kayıp yaşayacak Irak Devleti'nin varlığının tehlikeye gireceğini yazmıştı. Yılmaz Çetiner, "1 Milyon Irak Türk'ü Ölüm Korkusu İçinde", *Hürriyet*, 10 Kasım 1970, s.9.

²⁵⁹ Cüneyt Arcayürek, "İrak Kerkük Türklerine Muhtariyet Verilmesini Reddedti", *Tercüman*, 27 Ekim 1970, s.7.

gazetesinin Türk Haberler Ajansı'na dayanarak aktardığı haberinde belirtmekteydi.²⁶⁰ Söz konusu plebisit ile Iraklı Türkmenlerin "*eritilmesi*" ihtimaline dikkat çekerek 24 Ocak 1970 tarihli bildiriye yer alan hakların halen uygulanmadığı Cumhuriyet gazetesi yazarı Mehmet Barlas tarafından hatırlatılmaktaydı.²⁶¹

Irak Hükümeti tarafından, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Başkanı Necmettin Esin'in ifadesi ile, 1 milyona yakın Irak'ta yaşayan Türk'ün millî, medenî ve insanî haklarının korunmadığı ve 26 Ekim'de yapılacak nüfus sayımı ve plebisitte Türklere kendi etnik kimliklerini belirtme hakkının verilmediği, yayımladığı bildirisinde duyurularak söz konusu açıklama Tercüman gazetesi tarafından okurlarıyla paylaşılmaktaydı. Haberin devamında Esin'in, kendilerinin 4 milyon Arap ve 1,5 milyon Kürt'ten sonra en fazla nüfusa sahip olan grup olduklarını belirttiği ve Irak'ın üç ana unsurundan birini oluşturdukları hatırlatmasına yer verilmişti. Bu sebeple Esin, hem Lozan hem de BM İnsan Hakları Beyannamesi hükümleri gereğince Kürtlere tanınan hakların ve muhtariyet statüsünün kendilerine de verilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Esin'in bildirisinin devamında, Irak Hükümeti'nin, Iraklı Türkmenlere yönelik baskı politikası izlediğine ve Türkmenlerin azınlık haklarını tanımadığına dair sözleri, açık bir şekilde Tercüman gazetesi satırlarına taşınmaktaydı.²⁶²

24 Ocak 1970'te Türklere Arap harfleriyle Türkçe okuma-yazma hakkı tanınmakla birlikte bu hakkın kullanılmasına engel olunulduğu Hürriyet gazetesi yazarı

²⁶⁰ "Iraktaki Türklere Baskı Arttı", *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1970, s.3. Milliyet gazetesinin 14 Ekim 1970 tarihli "Kerkük'teki Plesibit Ertelendi" başlıklı haberinde ise nüfus sayımının 30 Ekim'de gerçekleştirilmesinin planlandığı belirtilmekteydi.

²⁶¹ Mehmet Barlas, "Irak'lı Türkler", *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1970, s.3. Ayrıca Adalet gazetesi yazarı M. Güneş Koryurt köşesinde Iraklı Türkmenlerin ikamet ettikleri Kerkük etrafındaki köy ve kasabaları Irak Hükümeti'nin finanse ettiği yeni yerleşim birimleri inşaa edilerek bölgede '*sistemli bir şekilde*' Arap nüfusun arttırılmaya çalışıldığı not edilmekteydi. M. Güneş Koryurt, "Kerkük Türklerini Bekleyen Korkunç Son", *Adalet*, 16 Aralık 1970, s.5.

²⁶² "Irak'taki Türklere Baskı Yapılıyor", *Tercüman*, 3 Ekim 1970, s. 1-7.

Yılmaz Çetiner tarafından aktarılmaktaydı. Çetiner'e göre, Özellikle hükümet içindeki Kürt yöneticilerin ve KDP'nin bu haktan rahatsız olduğu ve uygulanmasına engel oluşturdukları Bağdat siyasî çevreleri tarafından dile getirilmekteydi. Temelde ise Bağdat Hükümeti'nin Musul ve Kerkük'te Barzani'ye karşı koyabilmek için Iraklı Türkmenlere bu hakları verildiğinden yazının devamında bahsedilmekteydi. Otonomi kazanan Kürtlerin ise kabineye 6 bakan gönderdiği, Kürtçenin eğitim dili olduğu, Kürt yerel idarecilerin atandığı ve anayasada yapılan değişiklikle Kürtlerin Araplara denk bir statü kazandığı yazar tarafından okuyucularıyla paylaşılmaktaydı.²⁶³

Diğer taraftan Barzani, Musul, Kerkük ve Erbil'de nüfus üstünlüğünü ele geçirebilmek ve korku yaratmak için sınır bölgelerinde yaşayan Kürtleri silahlandırıp Peşmerge olarak adlandırılan silahlı gruplarla beraber bu silahlı grupları söz konusu bölgelere yerleştirdiği Çetiner'in yazısında bildirilmekteydi. Bu sebeple Ekim ayında yapılması planlanan sayım ve plebisitin ileri bir tarihe ertelenmesi yönünde karar alındığı yazıda aktarılmaktaydı.²⁶⁴

Emekli bir Türk Generali olan ve Türkmen Cemiyeti kurmak isteyen Ömer Ali Paşa'nın Hürriyet gazetesi yazarı Yılmaz Çetiner tarafından gerçekleştirilen mülakatından aktarılan açıklamalarına göre Kürtlerin tam anlamıyla muhtariyet kazanmadan muhtariyet kazanılmış havasına girdiklerine işaret edilmekteydi. Diğer taraftan Ömer Ali Paşa mülakatın devamında Iraklı Mahallî İdare amirlerinin Türkmen milliyetçilerinin yerlerini değiştirmekten çekinmediğini söylemekteydi.²⁶⁵ Bu noktada Türklerin genellikle Irak Hükümeti ile değil yerel amirlerle sorun yaşadığını vurgulayan Paşa, Kürtlerle yapılan anlaşmanın ise İran'ın müdahalelerine bir son vermek amacıyla

²⁶³ Yılmaz Çetiner, "1 Milyon Irak Türk'ü Ölüm Korkusu İçinde", *Hürriyet*, 10 Kasım 1970, s.1-9.

²⁶⁴ Yılmaz Çetiner, "1 Milyon Irak Türk'ü Ölüm Korkusu İçinde", *Hürriyet*, 10 Kasım 1970, s.9.

²⁶⁵ Yılmaz Çetiner, "Kerkük Türkleri'nin Lideri Ömer Ali Paşa Konuştu: 'Irakta Kürtlere Verilen Haklar Türkler İçin de Uygulanmalı'", *Hürriyet*, 17 Kasım 1970, s.9.

yapıldığı kanaatine sahipti. Paşa, Türkmen partisinin kurulmasının ise örgütlenecek Türkmenlerin, ileride kurulacak "*Kürdistan*"ın önündeki en büyük engeli teşkil edeceğini düşünen Barzani'ni tarafından engellendiğini düşünmekteydi. Paşa ayrıca, Barzani'nin yardım alabilmek için her devlete yakınlaşabileceğinden bahsederek hiç bir fikirde aşırı olmadığını altını çizmekte ve "*Türk hükümetine de 'Siz Osmanlı devletinin varisisiniz, biz de sizin bir parçanız' sözleriyle Türkiye'den bile yardım talep ettiğini*" hatırlatmaktaydı.²⁶⁶ Paşa'nın açıklaması Barzani'nin ilişkiye geçebildiği devletlerden yardım alabilmek ümidiyle hareket eden pragmatist tarafına işaret etmekle beraber Barzani'nin Türkiye özelinde tarihsel, kültürel ve dini bağlara yaptığı vurguların ve Türkiye'nin lider konumu açıklamalarının daha dikkatli ele alınmasını gerekli kılmaktaydı.

Irak Türkleri Kültür Yardımlaşma Cemiyeti Başkanı Remzi Doğuelli ile Milliyet gazetesi yazarı Abdi İpekçi 1970 yılının Ekim ayında bir mülakat gerçekleştirdi. Mülakatta Doğuelli Türklerin nüfusunun yaklaşık 750 bin olduğunu, anavatana bağlı, Türkiye'den gelen yayınları takip eden bir toplum olduğunu ancak İran, Yahudi, Hristiyan ve Şii'lerin aksine kendilerine ait azınlık okulları olmadığını belirtmekteydi. Doğuelli, Kültür anlaşmasının ise fazla sonuç vermediğini ve Irak Hükümeti'nin baskısına maruz kaldıklarını dile getirmekle beraber bu baskı ve engellemeler sonucu Türk dili ve kültürünün giderek köreldiğinden şikayetçi oldu. Kendi amaçlarının da Kürtlere tanınan hakların edinilmesi olduğunu açıklayan Doğuelli, Irak Hükümeti'nin Ocak 1970'te Türk toplumuna yönelik açıkladığı bazı hakların halen uygulamaya konmadığının altını çizmekteydi.²⁶⁷

²⁶⁶ Yılmaz Çetiner, "Kerkük Türkleri'nin Lideri Ömer Ali Paşa Konuştu: 'Irakta Kürtlere Verilen Haklar Türkler İçin de Uygulanmalı'", *Hürriyet*, 17 Kasım 1970, s.9.

²⁶⁷ Abdi İpekçi, "Irak Türkleri", *Milliyet*, 12 Ekim 1970, s.9.

Baas iktidarının Türkmenlere yönelik toplumcu tarafının yansıması 24 Ocak 1970 bildirisi ile gerçekleşmiş ancak bildiriye yer alan vaatler, Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan girişimlere rağmen hem Baas kadrolarının ileri sürdükleri bahaneleri hem de Kürt yönetici ve KDP mensuplarının rahatsızlıkları sonucu uygulanma alanı bulamamıştı. Ancak yine de Türkmenlerin Irak'ta toplumun ne kadar önemli bir parçası ve denge unsuru olduğu, Arap ve Kürtlerin 1970'te yapılması planlanan plebisitte yönelik nüfus hesaplarında kendini gösterdi. Bu noktada Türkmen oyları, petrol zengini bölgenin kimin tarafından yönetileceğine karar verileceği söz konusu plebisitte kritik öneme sahip bir değişken olarak ortaya çıktı.

2.4.3. Darbe Sonrasında Barzani'ye Bağlı Kürt Hareketinin Irak'taki Faaliyetleri ve Yurt Dışından Destek Arayışları

Barzani'nin denetimindeki Kürtlerin Irak Hükümeti'ne karşı başlattıkları faaliyetlerin kökleri, değinileceği üzere, Irak'ta krallık dönemine kadar gitmekteydi. Baas Partisi'nin iktidara gelmesi ile birlikte Kürtlere yönelik daha ılımlı politikalar takip edileceğinin ve bir çözüm bulabilmek amacıyla sürecin önceden üzerinde anlaşılan çözüm önerilerinin üstüne inşa edileceğinin sinyalleri verilmişti.

Bu bağlamda Barzani'nin Kürt hareketinin ayaklanma girişimlerinin altında yatan sebepler ve hareketin yapılanma şekli, Baas Partisi'nin yönetimi ele geçirdikten sonra Barzani'ye bağlı Kürtler ile anlaşmaya varmak amacıyla atılmış olduğu adımları ve politikaları, Barzani'nin yurt dışından destek bulma girişimleri ve Türkiye ile yakınlaşma ve Türkiye'den destek bulma çabaları Irak'ta Kürtler ile var olan sorunların çok boyutlu yapısını gözler önüne sermekteydi.

2.4.3.1. Barzani'ye Bağlı Kürt Hareketi, Dış Aktörlerle İlişkileri ve 1968 Sonrası Gelişmeler

Barzani'ye bağlı Kürt hareketinin ortaya çıkışı, özellikle Barzani'nin açıklamaları ışığında bu sürecin ortaya çıkmasının altında yatan sebepler ve Soğuk Savaş döneminde Batı ve Doğu Bloku ile gözlemlenen tarihsel gelişimi ve söz konusu aktörlerin Kürt hareketi üzerinden bölgeye yönelik politikaları öne çıkan başlıklar olmuştur. Bu dönem de ayrıca Kürt hareketinin somut bir idarî yapısına sahip olduğu gözlemlenmekteydi. Diğer taraftan özellikle 1968 sonrasında Baas Partisi'nin iktidarı ele geçirmesini izleyen dönemde Kürtler ile var olan sorunları çözüme kavuşturmak için atılan adımlar ve bu adımların Barzani tarafından nasıl karşılandığı Irak'taki bu sorunların çözümüne ilişkin gidişatı etkilemekteydi.

Irak'ta Kürt "*muhtariyet*" girişimlerinin ülkenin Osmanlı yönetimi altında olduğu dönemlere kadar uzandığını Akşam gazetesi yazarı İlhami Soysal hatırlatmaktaydı. Soysal'ın yazısının devamında, Kürt hareketi Osmanlı Devleti sınırları içinde kalan petrol bölgelerinin emperyalist güçler tarafından kontrol altına alınabilmesi için kışkırtılan milliyetçilik duygularının bir sonucu olarak ortaya çıktığına işaret edilmekteydi. 1920 tarihli Misak-ı Millî sınırları içinde kalan ve petrol kaynakları açısından oldukça zengin olan Musul vilayetinin, yeni Türkiye'nin sınırları içinde kalmaması için de yine aynı milliyetçilik hareketlerinin kullanıldığı İlhami Soysal tarafından dile getirilmekteydi.²⁶⁸

²⁶⁸ İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Arap-Kürt savaşı Irak'a 21 milyar liraya mal oldu", *Akşam*, 18 Haziran 1970, s.5. Özellikle Türk ve Kürtler arasında yaratılan ayrılık, İngiliz idarecilerinin bu toplulukları kendi yönetimlerine karşı gelmesini engellemek amacıyla "*bazı Arap Devlet adamlarını*" kiralamaları ile başladığı Akşam gazetesi yazarı Hulûsi Turgut tarafından belirtilmekteydi. Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 17 Ekim 1968, s.5.

Arap ve Kürt toplulukları arasında ise Osmanlı döneminde bir sorun yaşanmamıştı.²⁶⁹ Ancak Irak'ta İngiliz yönetimine karşı bağımsızlık girişimleri ortaya çıktıkça aynı şekilde Kürtlerin bağımsızlık yönündeki hareketleri alevlenmişti.²⁷⁰

Gazete makalesinde vurgulandığı üzere, Arap-Kürt anlaşmazlığı, özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında, batılı devletlerin hem Orta Doğu'yu hem de Orta Doğu petrollerini kontrol edebilmek için kurmaya çalıştıkları düzen sonucu ortaya çıkan sunî devlet toplulukları içinde dış aktörler tarafından körüklenmeye başlanmıştı.²⁷¹ Orta Doğu'daki karışıklık ve düşmanlık ortamı, İngiltere, Amerika ve Sovyetler Birliği'nin gizli istihbarat teşkilâtları tarafından desteklendiği, bölgeyi kendi kontrolleri altında tutma ve kendi etki alanlarına alabilme arayışları içerisinde Türk-Arap-Kürt-Fars arasında düşmanlıklar yaratılmaya çalışıldığı şeklinde Akşam gazetesi yazarı Hulûsi Turgut tarafından yorumlanmaktaydı.²⁷² Ağırlıklı olarak İngiliz ve Amerikanlar'ın, Kürtleri destekleyerek, bölge petrollerine hakim olma beklentisi içerisinde oldukları, Turgut'un Kürdistan Dosyası adlı yazı dizisinde belirtilmekteydi.²⁷³ Hem Sovyetler Birliği'nin hem de Amerika'nın bölge üzerindeki hesapları ise daha çok bölge petrollerinin kurulacak bağımsız bir "*Kürt devleti*" yoluyla kontrol edilmesi yönünde

²⁶⁹ "Barzani Meselesi", *Akşam*, 12 Eylül 1968, 1.

²⁷⁰ İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Arap-Kürt savaşı Irak'a 21 milyar liraya mal oldu", *Akşam*, 18 Haziran 1970, s.5.

²⁷¹ "Barzani Meselesi", *Akşam*, 12 Eylül 1968, 1.

²⁷² Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 17 Ekim 1968, s.5.

²⁷³ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 20 Ekim 1968, s.5. Hulûsi Turgut, Irak'ın; Sudi Arabistan, İran ve Kuveyt'ten sonra Orta Doğu'nun dördüncü büyüklüğe sahip önemli bir petrol üreticisi olduğunu hatırlatmaktaydı. Turgut, büyük devletlerin Orta Doğu petrollerini kontrolleri altına alabilmeleri için Irak'ın hedef haline geldiği yorumunu yapmaktaydı. Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 24 Eylül 1968, s.5.

şekillendiği Hürriyet gazetesi yazarı Cüneyt Arcayürek tarafından dile getirilmekteydi.²⁷⁴

Mustafa Barzani'nin de yer aldığı ve daha sonrasında kendine bağlı hale gelecek Kürt hareketinin oluşumu ve etkin hale gelmesi de bu yıllarda gözlemlenmişti. Mustafa Barzani, 1903 yılında, Irak'ın Erbil iline bağlı Barzan Köyü'nde doğmuştu. Barzani'ye Molla adının dinî bir ünvan olarak değil tahsil yapmış olduğu için verildiği Turgut'un yazısında değinilmekteydi. Turgut'un aktardığına göre, Barzani, ilk defa ağabeyi Şeyh Ahmet ile birlikte 1931 yılında Irak Hükümeti'ne karşı ayaklanmış ve ayaklanma İngilizlerin yardımıyla bastırılmıştı.²⁷⁵

Daha sonra Süleymaniye'ye sürgüne yollanan Barzani'nin, Barzan bölgesine kaçıp 1943'te tekrardan silahlandığı Turgut tarafından okuyucularına hatırlatılmaktaydı. Yazının devamında, Barzani'nin aynı yıl içerisinde başını çektiği isyanı başlattığı belirtilmekteydi. Nuri Said Paşa'nın anlaşma teklifine yanaşmaması üzerine Irak Krallığı kuvvetleri tarafından sıkıştırılan Mustafa Barzani İran'a kaçmak zorunda kalmıştı. Barzani'nin, İran'a kaçtığı sırada, Mehabat Kürt Cumhuriyeti'nin kurulması aşamasında, bu Cumhuriyetin kurucusu Gazi Muhammed'e yardımcı olduğu ve ordunun başına geçerek kendisine General ünvanının verildiği Turgut'un yazısında yer almaktaydı.²⁷⁶

Sovyet peyki olması için Rusların teklifte bulunduğu bu Cumhuriyet'in, Gazi Muhammed ve Barzani'nin söz konusu teklifi reddetmesinden kısa bir süre sonra yıkılmış olduğu, Gazi Muhammed'in idam edildiği ve Barzani'den de ülkeyi terk etmesinin istenmiş olduğu Hulûsi Turgut'un yazısında yer almaktaydı. Rusya ile arası

²⁷⁴ Cüneyt Arcayürek, "Doğu'da Kürt Devleti Kurmak İçin Çalışılıyor", *Hürriyet*, 16 Haziran 1970, s.9.

²⁷⁵ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 14 Ekim 1968, s.5.

²⁷⁶ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 14 Ekim 1968, s.5.

açık olması dolayısıyla Amerika'ya iltica başvurusu yapan Barzani'nin, sürecin uzaması dolayısıyla İran'ı terk ettiği ve Irak'a geri döndüğü yazının devamında belirtilmekteydi. Burda da Irak Ordusu kendisini ve Şeyh Ahmet'i yakalayıp Bağdat'ta hapsedmişti.²⁷⁷

Hapishaneden çıktıktan sonra 19 Mayıs 1947 tarihinde Irak'tan hareket eden Barzani kfilesi Sovyet Rusya'ya 18 Haziran günü varmış ve ülkeye kabul edilen Barzani ve yanındaki 502 Kürt Rus orudusuna alınmıştı. Barzani daha sonra Taşkent'te yollanarak Rus dili ve askerî eğitimi almıştı.²⁷⁸ Irak Krallığı'nın 1958'de yıkılması üzerine, Devlet Başkanı Kasım tarafından affedilmiş ve aşiret mensupları ile yurda dönmelerine izin verilmişti.²⁷⁹

Soğuk Savaş döneminde Barzani'nin her iki blok içinde elerinde bir koz olarak görüldüğü Hulûsi Turgut tarafından okuyucularına aktarılmaktaydı. Özellikle 1943-58 arasında Sovyetler ile iyi ilişkiler kurması sonucu Doğu Bloku'na yakın duran Barzani'nin, daha sonra Sovyetler'in kendi iç hesapları ve uzun vadeli planları sonucu kısmen geri plana düşmüş olduğu analizi yazıda paylaşılmaktaydı.²⁸⁰ Sovyetler, Irak'ın kuzeyinde Kürtler üzerinden nüfuzunu tesis edip güneye doğru bu etki alanını genişletmeyi amaçlamış ancak bu arada sosyalist bir Arap birliğini hedefleyen Baas Hareketi'nin Araplar arasında güç kazananması dengeleri değiştirmiş ve Araplar Sovyet politikalarında öncelikli aktör konumuna gelmişti.²⁸¹ Ayrıca Barzani'nin duruma göre

²⁷⁷ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 14 Ekim 1968, s.5. Halkın dini inançlarına müdahale ederek kendi otoritesini kabul ettirmeyi amaçlayan büyük ağabey Şeyh Ahmet, Molla Barzani ile birlikte Araplara karşı faaliyetlere girişmiş olsa da, Barzani Rusya'ya kaçtığı dönemde Arapların eline esir düşmüş ve daha sonra Irak devleti saflarında yer almaya başlamıştı. Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 3 Ekim 1968, s.5.

²⁷⁸ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 15 Ekim 1968, s.5.

²⁷⁹ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 15 Ekim 1968, s.5. ve Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Ekim 1968, s.5.

²⁸⁰ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 11 Ekim 1968, s.5.

²⁸¹ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 20 Ekim 1968, s.5.

Amerika, İngiltere veya Sovyet Rusya'dan yardım aldığı Akşam gazetesinde yer alan yazarsız yorumda okuyucularla paylaşılmıştı.²⁸² Bu durum Soğuk Savaş ortamında Barzani'nin Batı Bloku'ndan devletler ile ilişkisini gözler önüne sermekte ve Kürt hareketinin de kapitalist devletler tarafından kendi çıkarları uğruna bir araç olarak kullanılmaya açık olduğu durumunu göstermekteydi.

Sovyetler'den maddi ve manevi destek alan Barzani'nin, Araplara karşı savaştığı ve Irak'ı zayıflattığı için hem İsrail hem de İsrail tarafından yollanan silahların Irak'ın kuzeyine geçmesine izin verilmesi yoluyla da İran'dan destek aldığı, Hürriyet gazetesi yazarı Cüneyt Arcayürek tarafından belirtilmekteydi. Arcayürek ayrıca İran tarafından yapılan Kürtçe radyo yayınlarına ve Barzani silahlı grupları içinde bulunan yaralılara temin edilen sıhhi yardımlara dikkat çekmekteydi. Yazının devamında İsrail'in, Barzani silahlı gruplarına Birleşik Amerika yapımı silahlar yolladığına işaret edilmekteydi. Amerika'nın Barzani'ye destek sağlamasının altında yatan sebep olarak, bölgede Sovyet Rusya etkinliğine alternatif oluşturma arayışında olması ve bu yönde İsrail'i aracı olarak kullanması Arcayürek tarafından ileri sürülmekteydi. İran'ın ise Şattülarap Meselesi dolayısıyla Irak Hükümeti'ne karşı Barzani'yi desteklediği yazının devamında yer almaktaydı.²⁸³ Bu noktada özellikle Barzani'nin dış aktörler tarafından destek bulmasının altında yatan sebep olarak Irak'ın zayıflatılmasının amaçlandığı anlaşılmaktaydı.

Barzani öncülüğünde Kürt hareketinin tarihsel sürecine bakıldığında Barzani'nin 1943'te Irak Krallığı'na karşı ayaklandığı bilinmekteydi. Hedeflerine ulaşamayan Barzani daha sonra yakın ilişkileri bulunan Sovyetler'e kaçmış, 1958'de Irak'a

²⁸² "Barzani Meselesi", *Akşam*, 12 Eylül 1968, 1.

²⁸³ Cüneyt Arcayürek, "Doğu'da Kürt Devleti Kurmak İçin Çalışılıyor", *Hürriyet*, 16 Haziran 1970, s.9. İran'da, Irak'taki Kürtler'le yakın ilişkiler geliştirilmesini savunan Pan-İran Partisi faaliyet göstermiş ve Irak'taki Kürtleri İran bayrağı altında birleştirmeyi savunmuştu. "Iran's smallest party champions Kurds", *the Times*, 19 Eylül 1969, s.6.

döndüğünde Sovyet desteğine ilaveten yeni askerî kaynaklar da bulmuştu. Hulûsi Turgut'un belirttiği üzere, bu kaynaklar arasında Irak Ordusu'ndan Barzani tarafına geçenler ve yanlarında getirdikleri silahlar, Irak Ordusu'ndan geriye kalanlar, yerli Kürt nüfus, İngiliz ve Amerikan yardımları Barzani silahlı gruplarının güçlenmesinde etkin unsurlardı.²⁸⁴

Söz konusu dönemde Kürtler ile var olan sorunları kendi çıkarına kullanmak isteyen dış kaynaklı sağ ve sol akımlardan da girişimler, Akşam gazetesi yazarı Hulûsi Turgut tarafından gözlemlenmişti. Turgut'a göre, genellikle Sovyetler'den yardım alan Kürt hareketi, Moskova'nın Arap ülkeleri ile anlaşma sağlaması üzerine Batı ile daha yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştı.²⁸⁵ Ayrıca Orta Doğu'daki silah kaçakçıları da bölgede oluşan savaş pazarında etkin olmaya çalışmıştı.²⁸⁶

1958 İhtilali ile beraber krallıktan yarı demokrasiye geçen Irak millî bir ekonomi politikasına sahip olmakla beraber birbiri arkasına gelen ihtilaller ülkede istikrarı olumsuz etkilemişti.²⁸⁷ Barzani, 1958 Irak Devrimi'nin ardından Irak Cumhurbaşkanı General Abdülkerim Kasım ile iyi ilişkiler kurmuş ancak Kasım'ın, Barzani'nin gizli şekilde örgütlenmesinden çekinmesi sonucu Barzani'yi baskı altına almaya çalışması, 1961'de patlak veren silahlı çatışmanın altında yatan sebeplerden biri olmuştur.

²⁸⁴ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 8 Ekim 1968, s.5.

²⁸⁵ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 19 Eylül 1968, s.5.

²⁸⁶ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 8 Ekim 1968, s.5.

²⁸⁷ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 24 Eylül 1968, s.5. İngiltere, ABD, Rusya ve İran'dan yardım alan Barzani'nin istikrar sağladığı düşüncesiyle Irak petrolünü işleten Amerikan, İngiliz, Fransız ve Hollanda şirketleri tarafından da "*el altından*" desteklediği yönünde duyurular bulunduğu Hürriyet gazetesi yazarı Yılmaz Çetiner tarafından dile getirilmekteydi. Yılmaz Çetiner, "1 Milyon Irak Türkü Ölüm Korkusu İçinde", *Hürriyet*, 10 Kasım 1970, s.9.

Ayaklanmanın altında yatan bir diğerk sebep ise Barzani'nin Kasım'dan aldığı muhtariyet sözünün ötesinde istekleri olması olmuştur.²⁸⁸

Irak Devleti'ne karşı Kürt silahlı faaliyetlerinin başlangıç yılı 1961'dir.²⁸⁹ Barzani, Arapların, Arap milliyetçiliği politikası sonucu kendilerinin söz konusu silahlı faaliyetlere giriştiklerini Hulûsi Turgut ile yapmış olduğu görüşmede belirtmişti. Görüşmenin devamında İslam prensiplerinin, devlet ve millet anlayışının göz ardı edilmesi ve Kürtlerin varlığının inkar edilmesi, Kürtlerin kendilerini kabul ettirme arayışını başlattığının altı çizilmiştir.²⁹⁰ Barzani'nin açıklamalarında, kendine bağlı bu hareketin çıkış noktasının Baas Partisi'nin programının en önemli bileşenlerinden Arap milliyetçiliğine karşı bir tepki olarak doğduğu iddiası vardı. Bu da Barzani hareketinin ne derece Baas Partisi'nin prensiplerine karşı olduğuna işaret etmekteydi.

Barzani'nin Arapların Kürtleri katlettiğini ileri sürerek, 1961'in sonbaharında silahlanmaya başlaması ve bu iki toplumun birbirlerine karşı silahlanma ve sonrada silahlı çatışmaya dönüşen çekişmesi, Amerika, İngiltere ve Sovyeter Birliği tarafından da kendi menfaatlerine hizmet eden bir gelişme olarak değerlendirildiği Hulûsi Turgut tarafından kaleme alınmaktaydı. Gelişmeleri takiben Kürtlerin, Irak yönetiminden gittikçe uzaklaştığı, "kağıt üzerinde" de olsa kendilerine ait bir yönetim yapısı oluşturdukları yazının devamında ifade edilmekteydi.²⁹¹

Bağdat Hükümeti'ne karşı Barzani'nin içinde bulunduğu faaliyetler açısından 1964 yılı önemli bir tarih olmuştur. Abdüsselam Arif döneminde 10 Şubat 1964 tarihinde

²⁸⁸ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Ekim 1968, s.5.

²⁸⁹ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 15 Eylül 1968, s.7.

²⁹⁰ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 17 Eylül 1968, s.5.

²⁹¹ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 7 Ekim 1968, s.5. 1961'de Arap-Kürt silahlı çatışmasının başlamasından sonra Kürdistan'ın Sesi Radyosu kuruldu. Irak Hükümeti de Bağdat Radyosu aracılığıyla bölgeye yönelik Kürtçe yayın yapmaya başladı. Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 10 Ekim 1968, s.5.

ateşkes imzalanana kadar Arap-Kürt çatışması daha da şiddetlenmişti.²⁹² Barzani, 1964 Eylül'ünde Irak Hükümeti'ne vermiş olduğu "*muhtırada Kerkük, Süleymaniye ve Dhok bölgeleriyle Anjar, Tel-Akr, Akho, Akra, İmadiye, Şeyhan ve İran hududu üzerinde Hanikin kazalarından <Kürdüstan Devleti veya Hükümeti> adı altında bir kürt birliği yaratılmasını*" talep etmişti. Böylece, Orta Doğu dergisi tarafından yorumlandığı üzere, Irak bir çeşit federasyon haline getirilmiş olacaktı.²⁹³

1967 Arap-İsrail savaşının Arapların yenilgisi ile sonuçlanması üzerine Irak, Sovyetlere yakın bir dış politika izlemeye başlamıştı. Batılı devletlerin İsraili desteklemesi sebebiyle Sovyetlere yakınlaşan Irak, Moskova için büyük bir fırsat haline gelmiş, Sovyetler Birliği böylece hem Irak'a hem de Suriye'ye nüfuz etme şansı elde etmiş, Bulgaristan ile beraber her iki ülkede askerî tesisler, sanayi kuruluşları, şehir kanalizasyonları ve diğer altyapı işletmeleri kurma imkânı bulmuştu.²⁹⁴ Sovyetlerin Orta Doğu'da etkin olmasının ve bölgeye nüfuz edişinin gerekçesine bakıldığında yine bir Arap-İsrail savaşı olan 1948 çatışmasında İngilizlerin ve Fransızların Araplar arasında tepki toplayan politikalarının olduğu söylenebilirdi.

Irak Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif Altı Gün Savaş'ından sonra, arasının iyi olduğu tek ülke olan Fransa'dan Kürt hareketine karşı askerî yardım alabilmek için, 1967 kışında Fransa'ya gitmiş ama beklediği desteği bulamamıştı. Bu durumun Kürt ve İsrail çevrelerinde hareketliliğe sebep olduğuna Hulûsi Tugut tarafından işaret edilmekteydi.²⁹⁵ Bu noktada Kürt hareketi ve İsrail yakınlaşması altında yatan sebebin,

²⁹² Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Ekim 1968, s.5.

²⁹³ "Irak'daki Nazik Durum", *Orta Doğu*, Ocak 1970, S.70, s.32.

²⁹⁴ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 24 Eylül 1968, s.5. Sovyetler Birliği'nin, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Doğu Almanya gibi diğer Doğu Blok'u ülkelerini Üçüncü Dünya ülkeleri ile yakınlaşma ve işbirliği ortamı kurma faaliyetleri kapsamında dış politikasının bir unsuru haline getirdiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

²⁹⁵ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 19 Eylül 1968, s.5.

Orta Doğu'da Arapların dikkatini sürekli üzerinde tutacak bir Kürt hareketinin İsrail çıkarlarına hizmet edeceği inancı ve İsrail'in Arap tehdidine karşı Kürt varlığını kendi yanında dengeleyici bir güç olarak görmesi olduğu öne sürülebilirdi. Bu fikrin gelişmesinde veya genel kabul görmesinde üst üste yaşanan Arap-İsrail savaşlarının etkili olduğu düşünülebilirdi.

Barzani, Irak Devleti'nin Fransa'dan silah almasını engellemek için Gaulle'e bir mektup yazmış ve bu mektupta Fransa'nın milletlere özgürlük ve bağımsızlık hakkını getiren, deniz aşırı ülkelere bağımsızlık götüreren bir ülke olduğunu söylemişti. Hulûsi Turgut'un yazısının devamında sunulduğu üzere, de Gaulle'nin Vietnam Savaşı'na karşı tutumuna da vurgu yapan Barzani, de Gaulle'yi ülkesi için sayısız düşmanla savaşmış bir lider olarak tanımlamıştı.²⁹⁶ Fransa'nın desteğini sağlamaya yönelik bu tür cezbedici tarzdaki ifadeler bir başka açıdan bakıldığında Türkiye'nin de desteğini sağlamayı hedefleyen Barzani'nin pragmatist taktikler benimsediği yönünde algıyı destekler nitelikteydi.

Fransa ile Irak'ın Mirage uçağı pazarlığının, Yahudilerin Kürt tarafına yönelik yaklaşma arayışlarını kolaylaştıran etken olarak ortaya çıktığı ve Yahudi temsilciler ile Kürtler arasında yaklaşma girişiminin bunun üzerine geliştiği Hulûsi Turgut tarafından okuyucularıyla paylaşılmaktaydı. Yazının devamında, Fransız savaş sanayini kontrol eden Yahudiler'in muhtemel bir silah anlaşmasının Kürtlere karşı olacağını belirterek, Kürtler ile "*ittifak*" kurulması yoluyla nüfuz sahibi olmayı amaçladıkları dile getirilirken, de Gaulle'e de bu silahların İsrail'e karşı kullanılabileceğini belirterek bu ticaretin önüne geçtikleri aktarılmaktaydı.²⁹⁷

²⁹⁶ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 19 Eylül 1968, s.5.

²⁹⁷ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 19 Eylül 1968, s.5.

Diğer taraftan 27-31 Aralık 1967 tarihinde düzenlenen Belgrad Toplantısı Irak Kürt Hareketi'nin amaç ve hedeflerini ortaya koymasına bakımından önemli bir hadise olarak değerlendirilebilirdi. Toplantının adı Avrupa Kürt Talebe Birliği XII. Toplantısı olarak konulmuştu. Hulûsi Turgut'un yazısında yer verdiği Kongre'nin sonuç bülteninde, Irak'ın kuzeyindeki silahlı faaliyetlerin desteklendiği ve meşru görüldüğü anlaşılmaktaydı. Bu Kongre'de özerklik kazanımının da siyasal olarak destek bulduğu söylenebilirdi.²⁹⁸

Sonuç bülteninde, Turgut'un yazısının devamında aktarıldığı üzere, Irak rejiminin Irak Kürtleri ve Araplarını da içeren Irak toplumunu temsil etmediğini ileri süren Birlik, 29 Haziran 1966 ateşkesine uyulmasını istemişti. 1966 ateşkesinin temel içeriğinin, Kürtlere haklarının geri verilmesi ve onların yönetime dahil edilmesinin olduğu Akşam gazetesi yazarı Hulûsi Turgut tarafından aktarılmaktaydı.²⁹⁹ Son olarak da Birlik, Arapların siyonizme karşı olan mücadelesini de desteklediğini ilan ettiği yazının devamında yer almaktaydı.³⁰⁰ Bu noktada Birliğin, söylemde Arap devletlerini İsrail'e karşı desteklediği görülmekle beraber kendi çıkarları doğrultusunda İsrail'in Irak'ın kuzeyinde yürütülen ve Irak askerî kuvvetlerini zayıflatan söz konusu silahlı eylemleri memnuniyetle karşıladığı basında geniş yer almaktaydı.

Barzani ve Irak Hükümeti arasında 11 Mart 1970 antlaşmasının imzalanmasında rol oynayan Sovyet Rusya ise, Hürriyet gazetesi yazarı Cüneyt Arcayürek'e göre, Kürtlere destek konusunda en aktif olan ülkelerden biriydi. Orta Doğu'da bağımsız bir Kürt devletinin kendi çıkarlarına hizmet edeceği algısıyla hareket eden Sovyetler Birliği'nin politikalarını bu yönde şekillendirdiğini öne süren Arcayürek, İran ve İsrail'in

²⁹⁸ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 20 Eylül 1968, s.5.

²⁹⁹ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 20 Eylül 1968, s.5; Sonuç bülteninde ayrıca vatandaşlıktan çıkarılan Suriye'de yaşayan Kürtlere vatandaşlık verilmesi de talep edilmekteydi.

³⁰⁰ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 20 Eylül 1968, s.5.

aksine Sovyetler Birliği karşısında Irak'ın, Kürtler ile var olan sorunlar çerçevesinde direnme şansı bulamadığına işaret etmekteydi.³⁰¹

1968 darbesinden sonra Pravda muhabiri Primakov ile görüşen bir Arap lider, emperyalizm ve siyonizme karşı içinde bulunulan mücadelenin Kürt hareketi tarafından zayıflatılmasından duyduğu endişeyi dile getirdiği Orta Doğu dergisindeki yazıda yer almaktaydı. Yazının devamında Primakov'un, Kürt hareketinin emperyalizm tarafından Irak'a karşı kullanıldığını ancak gelinen noktada bu iddianın önemini kaybettiği ve Kürtlerin "*haklı bir mücadele*" sürdürdükleri yorumu aktarılmaktaydı.³⁰² Orta Doğu dergisi ise bu gidişatın Irak'ı ikiye bölecek "*büyük bir Kürdistan*" kurulması ile sonuçlanacağından bahsetmekteydi.³⁰³

Mustafa Barzani maiyetinde olgunlaşan ve Bağdat yönetimine karşı yürütülen Kürt hareketinin 1968 yılına kadar olan dönüm noktalarını ortaya çıkaran gelişmeler, söz konusu yapının somut organizasyon şeması ve yurt dışı bağlantıları ile birlikte ele alındığında, Barzani'ye bağlı Kürt hareketinin dış destekli yanına da işaret eden bütüncül bir profili çıkarılabilmektedir.

³⁰¹ Cüneyt Arcayürek, "Doğu'da Kürt Devleti Kurmak İçin alışılıyor", *Hürriyet*, 16 Haziran 1970, s.9.

³⁰² "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'ın Yeni Rejimi ve Sovyetler", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.34. Marks ve Engels tarafından stratejik bir silah olarak zorunlu görülen ulusların kendi kaderini kendisinin belirleme hakkı tezindeki milliyetçi duygular, Marks ve Engels tarafından yanlış bilinçten kaynaklandığı dşnlmş, ancak milliyetçiliği stratejik bir silah olarak gören her iki teorisyen bu duyguları kapitalist toplumun yıkılması için kabul etmiş ve böylece bu duygular sosyalizmin silahına dönüşmesi amacıyla desteklemişti. Robert N. Berki, "On Marxian thought and the problem of international relations", *World Politics*, 1971, 24.01, s.87. Bu zmlle çerçevesinden bakıldığında Sovyetler Birliği tarafından sosyalizmin yayılması beklentisiyle milliyetçi bir karaktere de sahip olan Kürt hareketinin haklı görülmesi şaşırtıcı değildir.

³⁰³ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'ın Yeni Rejimi ve Sovyetler", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.34.

Barzani'nin Kürt hareketinde ön plana çıkan isimleri, Akşam gazetesi yazarı Hulûsi Turgut Irak'ın kuzeyine yaptığı ziyaret sonucunda kaleme almaktaydı. Turgut'un not ettiği üzere kâğıt üstünde Kürt hareketinin organizasyon yapısı dört kısımdan oluşmaktaydı; Kürdistan Demokrat Partisi, Yürütme Organı, İhtilalci Kürt Ordusu, Dış Ülkeler Temsilciliği. Barzani'nin ise Kürt İhtilal Konseyi, Kürt Ordusu Başkomutanı ve KDP Genel Başkanı görevlerini yürüttüğü belirtilmekteydi. Turgut'un aktardığına göre, Kürtlerin Mekteb-i Siyasi dedikleri KDP'nin işlerini Barzani adına Habib Muhammed Kerim, Bakanlar Kurulu gibi faaliyet gösteren ve Kürtler arasında Mekteb-i Tenfizi denilen Yürütme Organı'nın işlerini de Barzani adına Mahmud Osman üstlenmekteydi.³⁰⁴

Yazıya göre, hükümet ve parti üyelerinden oluşan İhtilal Konseyinde; Habip Kerim KDP Genel Sekreterliği, Mahmud Osman "*Kürdistan Başbakan*"lığı, Salih Yusufi Barzani'nin Bağdat Hükümeti nezdinde Baş Temsilciliği, Sami Mahmud Maliye ve Basın Yayın İşleri sorumluluğu, Şekip Sait Siyasi Büro Yöneticiliği, Abdülvahap Muhammed Ali Aşiretler Temsilciliği, Şeyh Rıza Adalet İşleri yetkililiği, Şefik Ağa Barzani'nin Süleymaniye bölge temsilciliği görevlerini yürütmekteydiler.³⁰⁵

Irak'ta Kürdistan Demokrat Partisi'nin başkanı olarak siyaset yapan Mustafa Barzani'nin 1946 yılından 1 Mart 1979 tarihinde Washington'daki ölümüne kadar, bir dönem sağ kolu olan ve Barzani'yi temsilen yabancı ülkelere giden bir diğer Kürt olan Celal Talabani, Hukuk Fakültesi mezunuydu. Barzani-Talabani ayrılığının, her ikisinin de 1966 yılında "*Kürdistan'ın liderliği*" yarışına girdiğinde ortaya çıktığının iddia edildiği Turgut'ın yazısında belirtilmekteydi.³⁰⁶ 1961 yılında Abdülkerim Kasım Hükümeti'ne karşı Kürt ayaklanmasına katılan, 1963 yılında Kasım'ın devrilmesinden

³⁰⁴ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 7 Ekim 1968, s.5.

³⁰⁵ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 19 Ekim 1968, s.5.

³⁰⁶ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Eylül 1968, s.5.

sonra Abdüsselam Arif'in kurduğu hükümette Kürt delegasyonu başkanlığı görevini icra eden Talabani, bu siyasi çekişmede Barzani'ye üstünlük sağlayamayınca Bağdat'a gitmişti.³⁰⁷

1968 askerî darbesinden sonra ise Barzani'nin Kürt hareketinin Bağdat yönetimine yönelik hem siyasi arenadaki arayışları hem de silahlı faaliyetleri ivme kazandı. Irak ordusunda meydana gelen etnik değişimin, Irak ordusunun askerî gücünde önemli kayıplara sebep olduğuna Hulûsi Turgut'un yazısında işaret edilmekteydi. Turgut'un belirttiği üzere, Krallık döneminde Arap-Kürt-Türk unsurlardan oluşan Irak ordusu, Kasım ile beraber Türk unsurları ordu dışında bırakmış aynı dönemde Kürt unsurlar Barzani yanında yer almaya başlamıştı. Irak ordusunun, Kürtlerle mücadelesinde başarısız olmasının sebebini ise Hulûsi Turgut, Irak ordusunun tecrübeli Iraklı Türk subaylardan yoksun kalması olduğu yorumunda bulunmaktaydı.³⁰⁸

Abdüsselam Arif'in uçak kazasında ölmesi üzerine kardeşi Abdurrahman Arif Kürtlere yönelik daha ılımlı politikalar izlemeye başlamıştı. Başbakan Bazzaz'ın ılımlı politikaları, ardından gelen Tahir Yahya tarafından devam ettirilmek istense de 1968'de Kürtlerin "*ezeli düşmanları*" ılımlı havacılardan oluşan Baas Hareketi darbe yaparak yönetimi ele geçirdi.³⁰⁹

Ancak söz konusu çekişmenin varlığına işaret edilmekle beraber El-Bekr, 17 Temmuz darbesinin ardından, Kürt millî varlığını kabul eden 1966 anlaşmasının gerekirse tek taraflı dahi uygulamaya konabileceğini açıkladı.³¹⁰

Orta Doğu dergisinde yer aldığı üzere, Bağdat Radyosu'na yapılan 3 Ağustos 1968 tarihli açıklamada Bağdat'ın Kürt milliyetçiliğini tanıdığı, Kürtçenin kuzey

³⁰⁷ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Eylül 1968, s.5.

³⁰⁸ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 24 Eylül 1968, s.5.

³⁰⁹ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Ekim 1968, s.5.

³¹⁰ Şükrü Baban, "Irak, Suriye ve Lübnan", *Tercüman*, 13 Ağustos 1968, s.2.

bölgesinde resmî dil haline geldiği, hükümette Kürt nüfusla orantılı Kürt kökenli bakanların olacağı ve aynı oran çerçevesinde idare, adliye, diplomasi ve orduda da temsilin sağlanacağına kabul edildiği, 1966 anlaşması temel alınarak meseleye çözüm bulunması için çalışılacağı belirtilmekteydi.³¹¹ Yine El Bekr'in, Kürtler ile var olan sorunların barışçıl yollardan çözüme kavuşması için 1966 antlaşmasının uygulanması sonucu Arap millî varlığı ile beraber Kürt millî varlığının da resmî olarak kabul edilerek eşit muamele görmesinin hedeflendiği yönündeki açıklaması Tercüman gazetesi yazarı Şükrü Baban tarafından köşesine taşınmaktaydı.³¹²

Ancak Barzani'nin daha 17 Temmuz darbesinin gerçekleşmesinin üzerinden kısa bir zaman geçtikten sonra Fransız gazeteci Eric Rouleau'ya verdiği demecinde, başlangıçta El-Bekr'in Kürt sorununu çözme isteği, hevesi ve idealinin Barzani tarafından desteklenmediği ve Kürtlerin ulusal hakları ve Irak'ın birliğinin Bağdat'ta askerî diktatörlükler yerine demokrasi tesis edilmesi durumunda sağlanacağını savunduğu, Ali Sirmen'in Akşam gazetesindeki köşesinde yer bulmaktaydı.³¹³ El-Bekr'in darbenin sonrasında verdiği demeçlerde Kürtler ile var olan sorunlara yönelik olumlu adımlar atılacağını vaat ettiği hatırlandığında Barzani'nin verdiği bu demeç aslında Arap milliyetçiliğini ideolojik olarak savunan Baas Partisi ile arasındaki güven eksikliğine işaret etmekteydi.

³¹¹ "Irak'ta Yeni Bir Değişiklik Daha", *Orta Doğu*, Ağustos 1968, S.76, s.47; İngiliz mandası döneminde Arapça ile birlikte Türkçe ve Kürtçe iki toplumun yaşadığı bölgelerde resmi dil olarak tanınmışken zaman içerisinde sadece Kürtçe kuzeydeki okullarda okutulmaya başlanmıştı.

³¹² Şükrü Baban, "Irak, Suriye ve Lübnan", *Tercüman*, 13 Ağustos 1968, s.2. International Herald Tribune Reuters'e dayandırdığı haberinde, Bağdat Radyosu tarafından af duyurusu yapıldığı bildirilmekteydi. "Iraq Pardons All Participants In Kurd Rebellion", *International Herald Tribune*, 6 Ağustos 1968, s.5.

³¹³ Ali Sirmen, "Haftanın Ardından", *Akşam*, 5 Ağustos 1968, s.2.

1968 darbesinden sonra Pravda muhabiri Primakov'un Barzani ile görüştüğü Orta Doğu dergisinde bildirilmekteydi. Dergide yer alan yazıya göre bu görüşmede, Irak'ın bir parçası olarak kalmayı istediklerini ileterek barışçı bir anlaşma yapılmadığı durumunda ise Barzani'nin, kendi hareketi içersindeki aşırı unsurların güç kazanacağı bilgisini aktardığı Orta Doğu dergisinde yer almaktaydı.³¹⁴

Diğer taraftan Barzani'nin, kendisine Irak Hükümeti'nin kabul edilebilir şartlar ile beraber muhtariyet hakkı tanımadığı durumunda bağımsızlık ilan edileceği bilgisini, Daily Telegraph gazetesinden bir muhabirin Barzani ile gerçekleştirdiği mülakatta dile getirdiği Orta Doğu dergisinde paylaşılmaktaydı. Yazıya göre, söz konusu şartlar arasında; bölgesel idari muhtariyet verilmesi, Kürt dilinin nüfusun yoğun olduğu bölgelerin resmî dili haline getirilmesi, hükümet kuvvetlerinin Irak'ın kuzeyinden çekilmesi ve kurulan Barzani karşıtı Kürt grupların dağıtılması, petrol gelirinin bir kısmının Kürt bölgesi kalkınmasına kullanılması, hükümette nüfus oranına göre temsil hakkına sahip olunulması ve basın ve siyasi parti özgürlüğü verilmesi bulunmaktaydı.³¹⁵

Barzani cephesindeki taleplerin neler olduğu yönünde yabancı basın organlarına açıklamalar yapılırken yeni rejim ve Barzani'nin komutasındaki gruplar arasında Irak'ın kuzeyinde çarpışma yaşandığı Barzani'nin kendi silahlı gruplarını alarına geçirdiği ve Kürtleri sindirmek isteyen grubun başında Baasçıların bulunduğu haberleri Akşam gazetesi Dış Haberler Servisi tarafından okuyucularla paylaşılmaktaydı.³¹⁶ 1968 yılının son aylarında Barzani ve Talabani arasında çıkan ikilik sebebiyle Kürt aşiret ve gruplar arasında küçük ölçüde yaşanan silahlı çatışmaların hükümet güçlerinin Talabani tarafında söz konusu çatışmalara dahil olmasıyla olayların daha da büyüdüğü Tercüman

³¹⁴ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'ın Yeni Rejimi ve Sovyetler", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.34.

³¹⁵ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'ın Yeni Rejimi ve Sovyetler", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.35.

³¹⁶ "Irak Askerleri ile Barzani Kuvvetleri Çarpışıyor", *Akşam*, 20 Temmuz 1968, s.7.

gazetesinin Türk Haberler Ajansı'ndan aktardığı haberinde belirtilmekteydi.³¹⁷ Süleymaniye bölgesinde başlayan bu çatışmalarda İran'ın Barzani silahlı gruplarına yardımda bulunduğu kuşulanıldığı Hürriyet gazetesinin Associated Press haber ajansından aktardığı haberinde belirtilmekteydi.³¹⁸

Baas Partisi kadrolarının, iktidara geldikten sonra Kürtler ile silahlı mücadeleye oldukça kararlı bir şekilde devam ettiği Akşam gazetesinin haber ajanslarına dayandırdığı haberlerinde görülmekteydi.³¹⁹ Hatta, Tercüman gazetesinin Türk Haberler Ajansı'ndan aktardığı habere göre, Irak silahlı kuvvetleri tarafından alınan bazı köyleri geri alabilmek için Barzani silahlı grupları ve Irak askerleri arasında, Türk sınırına çok yakın bölgelerde, tekrardan çatışmalar yaşanmaktaydı.³²⁰

1 Mart 1969'da Barzani silahlı grupları Shell, British Petroleum, Fransız Petrol Kumpanyası, Jersey ve Mobil petrol şirketlerinin ortaklaşa kurdukları Irak Petroleum Company'e ait Kerkük'teki tesislere saldırdı. Orta Doğu dergisi bu kararın, '*kürt âsilerinin merkez idaresi*' olan, Kürt Demokratik Partisi'nin 9 kişilik yürütme kurulu tarafından alındığını aktardı. 1969 yılı itibari ile 8.yılıni dolduran Kürtlerin silahlı faaliyetlerinin daha önceki genel profili ile karşılaştırıldığında Orta Doğu dergisinde

³¹⁷ "Irakta Kanlı Çarpışmalar Başladı", *Tercüman*, 20 Aralık 1968, s.1.

³¹⁸ "Irak Ordusu ile Kürtler Çarpışıyor", *Hürriyet*, 20 Aralık 1968, s.8.

³¹⁹ "Kuzey Irak'ta Kürtlerle Arap Aşiretleri Dün de Savaştı", *Akşam*, 9 Mayıs 1969, s.3 ve "Irak'ta İçsavaş Türk Sınırına Dayandı", *Akşam*, 29 Temmuz 1969, s.1. Diğer taraftan silahlı mücadelenin dışında Irak silahlı kuvvetleri Barzani'nin Kürt hareketine yönelik farklı tedbirlerde uygulamaktaydı. Bunların başında Irak güvenlik güçlerinin Barzani'nin Bağdat'taki temsilcileri tarafından kurulan ve Kürtlerin yayın organı olan El Teakhi (Kardeşlik) Gazetesi'ni yakından takip etmeye başlaması bulunmaktaydı. Barzani'nin yayın organı olan bu gazete, Kürdistan'ın Sesi radyosunun faaliyetlerinin durdurulmasının karşılığı olarak Barzani'ye, Bağdat'ta bir gazete çıkarmasına izin verilmesi üzerine açılmıştı. Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 23 Eylül 1968, s.5.

³²⁰ "Barzani ile Irak Kuvvetleri Çatıştı. Barzani 10 Hükümet Kuvvetleri 4 Ölü Verdi", *Tercüman*, 29 Temmuz 1969, s.1.

belirtildiği üzere Kürtler ilk defa savunmadan saldırı pozisyonuna geçti. Bu taktiksel değişikliğin arkasında yatan sebep olarak Talabani taraftarlarının, Barzani ile olan rekabette, Bağdat yönetimi tarafından desteklendiği düşüncesinin var olmasının olduğu ileri sürülmekteydi. Barzani tarafında ise bu saldırıyı zamansız olarak değerlendirenler bulunmaktaydı. Orta Doğu dergisindeki yazıya göre, bu kişiler Irak'ın İsrail'e karşı mücadele ettiği bir dönemde Irak ordusunun tepkisinin üzerlerine çekileceğini düşünmekteydiler.³²¹

The Times yazarı Paul Martin, Baas iktidarının Kürtler ile var olan sorunlar üzerine kendi ardıllarından daha fazla konuyla ilgilendiğini belirterek tek hatasının Barzani muhaliflerinin Barzani'ye karşı kışkırtılmasına imkân vermesi olduğunu belirtmekteydi.³²²

1969 Mayıs ayında alevlenen Arap-Kürt çatışması Ekim ayına gelindiğinde hızını kaybetmesinin ardından Bağdat Hükümeti, Kürtlere bazı ayrıcalıklar tanıdı. Irak Devrim Konseyi, 11 Kasım 1969 tarihinde yapmış olduğu açıklamayla; Kürtçenin ortaöğretim son sınıfta, üniversite, eğitim enstitüleri, askerî okullar ve polis kolejlerinde okutulacağını, Kürtçe bilimsel, edebî ve siyasi kitapların kitaplıklara dağıtılacağı, Kürt yazar ve ozanların kendi federasyonlarını kurmalarına ve yayın dili Kürtçe olan bir televizyon kurulmasına izin verileceği, Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki okul ve resmî kurumlara Kürtçe adlar verileceği hem Cumhuriyet hem de Akşam gazetelerinin Anadolu Ajansı'ndan aktardıkları haberlerinde belirtilmekteydi.³²³ 1970

³²¹ "Irak'da Durum", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.28-30; Orta Doğu dergisi, Irak'ın kuzeyindeki bu "*isyanın*", İsrail tarafından propaganda konusu olarak kullanıldığını ve istismar edildiğini belirtmekteydi.

³²² Paul Martin, "Kurdish challenge to Iraq", *the Times*, 15 Temmuz 1969.

³²³ "Irak Kürtlerinin Kendi Dilleri ile Eğitim Yapması Serbest Bırakıldı", *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1969, s.3 ve "Irak Kürtleri Taviz Kopardı", *Akşam*, 11 Ekim 1969.

yılına gelindiğinde bir Kürt Bilim Akademisi'nin kurulmasına karar verildiği Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan hazırladığı haberinde yer almaktaydı .³²⁴

Orta Doğu dergisi, Ekim 1969'da yayınlanan mahallî idare kanunu ile Dahok ve Semava bölgelerinde meydana getirilen idari yapılarla ademi-merkeziyet usulünün uygulanmaya başlaması sonucu Barzani'nin muhtariyet isteklerinin karşısında taviz verildiği yorumunu yaparak, önceki rejimlerin tanıdıkları ayrıcalıklara rağmen Kürtlerin silah bırakmadığını hatırlatmakla birlikte bundan sonra da Kürtlerin silah bırakma niyetinde olmadıkları savını ileri sürmekteydi.³²⁵ Barzani'nin yıllar içinde silahlı eylemleri sonucunda Irak Hükümeti ile imzalanan antlaşmaları ve siyasal edinimleri hangi yönde olursa olsun silahlarını bırakmamış olması bu savı destekler nitelikteydi.

Öte yandan, Irak ile İran'ın Şattülrap nehri üzerinde yaşadıkları itilaf, Irak'ı yeniden CENTO³²⁶ nezdinde önemli bir konu haline getirdiği Tercüman gazetesi yazarı Şükrü Baban tarafından kaleme alınmaktaydı. 1966 yılında dönemin iktidarda bulunan lideri Abdurrahman Arif tarafından kabul edilen ve Kürtlerle çatışmaya son veren protokole dayanarak Kürtlere otonomi hakkının verilmesinin resmî düzeyde tekrar açıklanması Baban tarafından Irak'ın CENTO üyeleri arasında daha fazla tepki

³²⁴ "Irak'ta 'Kürt Bilim Akademisi' Kurulması Kararlaştırıldı", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1970, s.3.

³²⁵ "Irak'ta Geçici Anayasa Değişikliği", *Orta Doğu*, Kasım 1969, S.91, s.32-33.

³²⁶ Bağdat Paktı 1955-59 yıllarında Orta Doğu'da İngiltere tarafından, kendi politikalarının devamlılığının sağlanması amacıyla, bölge ülkelerinin (Türkiye, İran, Irak, Pakistan İngiltere) de katılımıyla teşkil edilmişti. 1958 darbesini takiben Irak'ta oluşan anti-emperyalist bir ortamın oluşmaya başlaması ve İsrail'in Arap devletleri ile savaşa girmesi, Irak'ı Sovyeler Birliği ile yakınlaşmak zorunda bırakmıştı.

Irak'ta Kral Faysal ve Nuri Said'e yönelik kanlı darbenin ardından yönetime gelen İhtilal Hükümeti, Amerika ve İngiltere ile hiçbir ilişkisi kalmadığını göstermek için Pakt'an ayrılmış ve bunun üzerine Pakt'ın adı Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı-CENTO) olarak değiştirilmişti. Şükrü Baban, "Tahran Büyük Siyaset Merkezi Oldu", *Tercüman*, 29 Mayıs 1969, s.2.

toplamamak için atmış olduğu bir adım olarak yorumlanmaktaydı. Irak'ın, İsrail ile savaş halinde olması, nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturan Kürtler ile 10 senedir siyasal ve askerî çatışma içerisinde olması ve İran ile Şattularap ve Basra Körfezi dolayısıyla arasındaki tansiyonun artması, Orta Doğu barışının önündeki önemli engeller olarak yazının devamında belirtilmekteydi.³²⁷

Irak'ın içinde bulunduğu bu sıkışmışlık durumu onu özellikle Kürtlere bazı tavizler vermeye itti ve bu yolla Kürtler geniş kültürel haklar edinirken siyasal olarak da otonomi kazandılar. Diğer taraftan Irak'ın Kürtler ile uzlaşma sağlama yönünde gayret içine girmesi İngiltere, Türkiye ve İran gibi CENTO üyelerine sempatik görünme arayışları olarak değerlendirilebilirdi.

1970 yılının Ocak ayına gelindiğinde silahlarını teslim etme şartıyla,³²⁸ Kürt ayaklanmasına katılan sivil ve askerler için Irak Devrim Konseyi, genel af ilan etmişti.³²⁹ Ayrıca, Milliyet gazetesinin Anadolu Ajansı'na dayandırdığı haberine göre, Kürtler ile var olan sorunların çözülmesi için Irak Savunma Bakanı Hardan el-Takriti ile Mustafa Barzani arasında görüşmelerin yürütüldüğü haberi Suriye Haber Ajansı tarafından bildirilmekteydi.³³⁰ Bu çerçevede Barzani'ye karşı kullanılan ve Irak yönetimi tarafından desteklenen Celal Talabani'nin Bağdat'tan uzaklaştırıldığı bilgisi Şükrü Baban tarafından Le Monde gazetesine dayanılarak aktarılmaktaydı. Bu gelişmenin, Irak Hükümeti ile Barzani arasında anlaşmaya varıldığının bir işareti olarak

³²⁷ Şükrü Baban, "Tahran Büyük Siyaset Merkezi Oldu", *Tercüman*, 29 Mayıs 1969, s.2.

³²⁸ "Irak Türklerine Kültürel Bazı Haklar Tanındı", *Milliyet*, 26 Ocak 1970, s.3.

³²⁹ "Irak'ta Kürt İsyanına Katılanlar İçin Genel Af Çıktı", *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1970, s.3.

³³⁰ "Irak'ta 'Kürtler Sorunu' Görüşülüyor", *Milliyet*, 4 Şubat 1970, s.3.

Le Monde gazetesi tarafından yorumlandığını yazar dile getirmekteydi. Ayrıca yazıda Bakan Takriti tarafından Barzani ile anlaşmaya varıldığı belirtilmişti.³³¹

1968 darbesinden sonra bir dizi idamlar gerçekleşmişti. Bazı idamlarınsa, Kürtler ile varılacak anlaşmadan ordu içinde rahatsız olması muhtemel kademelerin daha ordu içinde huzursuzluk yaratmalarına fırsat vermeden yok edilmesine hizmet ettiğine dair Le Monde yorumu Şükrü Baban'ın satırlarına taşımaktaydı. İdam edilen isimlerin ise Batı ile yakınlaşma taraftarları olduğu söylenerek, idamlar Irak'ın Sovyetler ile kurmuş olduğu ekonomik anlaşma ve işbirliğinin bir yansıması olarak değerlendirilmekteydi.³³²

Ancak Şubat 1970'e gelindiğinde Kerkük'ün oluşturulacak Kürt muhtariyeti içerisinde kalması ihtimali, İhtilal Komutanlık Konseyi'nde Kürt temsilcilerin bulunmasının istenmemesi ve Barzani'nin anlaşmanın kabul edilmesinin ardından 2 yıl içerisinde seçime gidilmesi talebinin kabul edilmemesi, Kürt hareketi ve Baas iktidarı arasındaki görüşmelerin olumlu sonuçlanması önündeki engelleri teşkil ettiğini Akşam gazetesi haber ajanslarına dayanarak hazırladığı haberinde aktarmaktaydı³³³

Diğer taraftan 1970 yılının ilk aylarında Baas Partisi kadrolarının Kürtler ile uzlaşma yönünde politika değişikliği yapmasının nedenleri arasında Kürtler ile yapılan mücadelenin Irak'a çok ağır mali yük getirmesi, İsrail'e karşı mücadelede millî birliğin

³³¹ Şükrü Baban, "Biz Onları Öldürmesek Onlar Bizi Öldürecek", *Tercüman*, 28 Ocak 1970, s.2. Aynı şekilde Irak Hükümeti ile Barzan'ye bağlı Kürt hareketi arasında anlaşmaya varıldığı the Times gazetesi tarafından Irak Baas Partisi'ne yakınlığı ile bilinen ve Beyrut'ta yayımlanan Al-Anwar gazetesine dayanılarak bildirilmekteydi. "Iraq agreement with Kurds reported", *the Times*, 5 Şubat, 1970, s.6.

³³² Şükrü Baban, "Biz Onları Öldürmesek Onlar Bizi Öldürecek", *Tercüman*, 28 Ocak 1970, s.7.

³³³ "Barzani ile Irak Arasında Anlaşmaya Varılmadı", *Akşam*, 24 Şubat, 1970, 2.

sağlanması ihtiyacı ve askerî zafer kazanmanın olanaksız olduğunun anlaşılması Observer yazarı Gavin Young tarafından gösterilmektedir.³³⁴

Kürtler ve Baas Partisi arasındaki bu yakınlaşmanın aynı zamanda Kürtlerin Sünni Müslüman kimlikleri dolayısıyla kontrol ettikleri bölgelerde yaşayan Şii Müslümanlar üzerinde çoğunluk yaratarak Baasçıları takviye edeceği yönündeki Economist dergisinin yorumu Orta Doğu dergisinde yer almaktaydı.³³⁵ Ancak Economist dergisinin mezhep temelli denge hesaplarına değindiği söz konusu yorumuna yönelik olarak, Baas Partisi'nin ideolojik yaklaşıma yakın durması ile birlikte Kürt hareketinin kimlik temelli motivasyonu göz önüne alındığında mezhepsel bağlamda Baas Partisi ile Kürt hareketi arasında bir yakınlaşmasının gözlemlenmesini beklemek her iki tarafın temel güdülerinden farklı bir yöne işaret ettiği ileri sürülebilirdi.

Molla Barzani ve çevresindeki kişilerin, İran Kürtlerini İran Şahı'na karşı kışkırtma amacı gütmedikleri tespitinde bulunan Orta Doğu dergisi, bunun sebebinin de Kürtlerin İranlılar ile aynı ırktan yani "*Arî*" olmaları ve aynı dili konuşmaları olduğunu belirtmekteydi.³³⁶ Diğer taraftan Arapların Samî ırkından geldiği ve dillerinin farklı olduğuna söz konusu yazıda dikkat çekilmekteydi.³³⁷ Bu analiz Kürt hareketinin ırk temeline dayanan bir boyut olarak da sunulmaya açık olduğunu göstermekteydi.

³³⁴ Gavin Young, "Kurds to take over oil field", *Observer*, 15 Mart 1970.

³³⁵ "Irak Kürtlerine Tanınan Haklar", *Orta Doğu*, Mart 1970, S.95, s.28.

³³⁶ "Irak Kürtlerine Tanınan Haklar", *Orta Doğu*, Mart 1970, S.95, s.27. Bütün Aryanları İran çatısı altında bir araya getirmeyi amaçlayan ve İran'da faaliyet gösteren Pan-İrancı ("Pan-Iranist") Parti, Iraklı Kürtlere de İran bayrağı altında birleşme çağrısında bulunmaktaydı. Parti ayrıca Basra Kröfezi'nde İran'ın tam egemenliği fikrini savunmakta ve Bağdat'taki güç paylaşımının Kürtler, İranlı yerleşimciler ve "azınlık (*minority*)" Araplar arasında yapılması gerektiğini ileri sürmekteydi. "Iran's smallest party champions Kurds", *the Times*, 19 Eylül 1969, s.6.

³³⁷ "Irak Kürtlerine Tanınan Haklar", *Orta Doğu*, Mart 1970, S.95, s.27.

KDP içinde yer alan solcuların, Kürt hareketi içinde etkin bir rol oynadığına dikkat çekilerek ABD karşıtı tutumlarından dolayı Sovyetler Birliği ile hareket etmeyi amaçlayan ancak komünist eğilimi olmayan bu yönelim karşısında Barzani'nin de KPD içindeki sol eğilime yakın grupları dışlamadığı ancak Amerika Birleşik Devletleri'ne aktif muhalefetlerinin önüne geçtiği Orta Doğu dergisi tarafından aktarılmaktaydı.³³⁸

İlerleyen aylarda Irak Hükümeti ile KDP'li yetkililer arasında görüşmeler yürütülmeye devam edildi. Irak heyetinin "*Baas Partisinin Millî Liderliğinin genel sekreter yardımcısı Sidam Hüseyin Tekriti*", Kürt heyetinin KDP genel sekreteri Mahmud Osman tarafından temsil edildiği görüşmeler sonucunda,³³⁹ Mart 1970'de, Kürtler ve Araplar anlaşmaya varılabildi. Şükrü Baban, Irak devletinin yapı değiştirerek "*Arap-Kürt karması bir devlet*" haline geldiğini ve bunun da anayasada yapılacak değişiklik ile sağlanacağını satırlarına taşımaktaydı.³⁴⁰

Böylece 15 maddelik *barış anlaşmasıyla* birlikte 10 yılı aşkın süredir devam eden Iraklı Kürtler ve Irak Hükümeti arasındaki anlaşmazlık çözüme kavuşturuldu. Anayasa değiştirilerek, Cumhurbaşkanı Yardımcılığına bir Kürt'ün getirilmesi, Kürtçenin ikinci resmî dil olması, genel af ilan edilmesi, Kürtlerin nüfusları ile orantılı olarak kamu hizmetinde yer alması, yer değiştirmek zorunda kalan Kürtlerin yerlerine geri dönmesi, ihtiyaç sahibi Kürtlere yardım yapılması, geçmişteki kayıplarından dolayı Kürtlere tazminat ödenmesi, Kuzey bölgesinin kalkınması için iktisadi plan hazırlanması, tarım reformunun yapılarak vergilerin tekrardan toplanması, Kürtlerin

³³⁸ "Irak Kürtlerine Tanınan Haklar", *Orta Doğu*, Mart 1970, S.95, s.28.

³³⁹ "Irak Kürtlerine Tanınan Haklar", *Orta Doğu*, Mart 1970, S.95, s.28.

³⁴⁰ Şükrü Baban, "Molla Barzani Amaçlarına Ulaştı", *Tercüman*, 13 Mart 1970, s.2.

radio istasyonunu ve ellerindeki ağır silahları Irak devletine iade etmesi üzerine anlaşma sağlandı.³⁴¹

Kürtler, meskûn oldukları vilayetlerde muhtariyet kazandı ve parlamentoda nüfusa göre temsil hakkı elde etti.³⁴² Aynı zamanda Kürtçe eğitim dili haline getirildi ve Süleymaniye'de Kürt dilinde bir üniversitenin açılmasına karar verildi.³⁴³

Bu anlaşmadan sonra Barzani'nin, bir bildiri yayımlayarak Kürtlerin istediğini elde ettiğini belirttiği ve Kürtlerin İsrail'e karşı Arapların yanında yer alacağını açıkladığı Milliyet gazetesinin Anadolu Ajansı'na dayanarak hazırladığı haberinde yer almaktaydı.³⁴⁴ 1970 Beyannamesi, Irak Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından memnuniyetle karşılandı ve beyannameyi destekleyen bir telgraf kaleme alındı.³⁴⁵

Söz konusu anlaşma gereği anayasada değişiklik yapılarak, Irak'ın bir Halk Cumhuriyeti olduğu ve dışarıda Arap ülkeleri ile birlik, ülke içinde Sosyalist bir sistem kurulması hedeflendiği, Iraklıların Müslüman olduklarının belirtildiği Cumhuriyet

³⁴¹ Paragraftaki bilgi için bkz. "Barzani, Araplara ve Baas Partisine Sadakat Sözü Verdi", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1970, s.3. ve "Irak Devlet Başkanı Anlaşma Hükümlerini İlan Etti", *Akşam*, 13 Mart 1970, s.2. Ayrıca, *barış anlaşması* ifadesi için bkz. "Irak Hükümeti Barzani'ye 'Evet' Dedi Kürtlere Muhtariyet Verildi", *Milliyet*, 13 Mart 1970, s.3.

Diğer taraftan basında yer alan diğer habelerde de antlaşmaya dair bilgiler yorum yapılmadan paylaşılmaktaydı; "Irak-Kürt anlaşması bir kısım maddeleri açıklandı", *Bugün*, 14 Mart 1970, s.3, "Barzani ile Irak Anlaşmaya Vardı", *Yeni Tanin*, 13 Mart 1970, s.3, "Irak, Kürtlerle anlaşmaya vardı", *Yeni Gün*, 13 Mart 1969, s.1-5 ve "Irak-Kürt Anlaşması", *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Mart 1970, s.21.

³⁴² "Irak Hükümeti Barzani'ye 'Evet' Dedi Kürtlere Muhtariyet Verildi", *Milliyet*, 13 Mart 1970, s.3.

³⁴³ Şükrü Baban, "Molla Barzani Amaçlarına Ulaştı", *Tercüman*, 13 Mart 1970, s.2.

³⁴⁴ "Irak Hükümeti Barzani'ye 'Evet' Dedi Kürtlere Muhtariyet Verildi", *Milliyet*, 13 Mart 1970, s.3.

³⁴⁵ "Irak Kürtlerine Tanınan Haklar", *Orta Doğu*, Mart 1970, S.95, s.26.

gazetesinin Türk Haberler Ajansı'na dayandırdığı haberinde yer almaktaydı.³⁴⁶ Bunlara ek olarak, Irak milletinin Arap ve Kürtlerden oluştuğu, resmî dillerin Arapça ve Kürtçe olduğu ibareleri konuldu.³⁴⁷ Varılan anlaşma gereği, kabine değişikliği yapılmış ve yeni kabinede beş Kürt, bakan olarak görev aldı. Bu görev dağılımında Kuzey bölgesinin kalkınmasının sağlanmasına hizmet edeceği düşüncesinden hareketle, Kuzey Kesimin Kalkınması Bakanlığı ile İmar ve İskân Bakanlığı'na Kürt bakanların atandığı Milliyet gazetesinin Anadolu Ajansı ve Türk Haberler Ajansı'na dayanarak hazırladığı haberinde belirtilmekteydi.³⁴⁸ Irak Hükümeti'nde beş Kürt bakanın yer almasını, Mehmet Barlas, Bağdat'ın Kürtler ile vardığı anlaşmanın uygulanması noktasında ciddi olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirmekteydi.³⁴⁹ Ayrıca yeni anayasa yazımı için bir karma komisyon kurulması çalışmasına da başlandığı Baban tarafından kaydedilmekteydi. Şükrü Baban, anlaşmanın en zorlu kısmının ise hangi bölgelerin gerçekte Kürt çoğunluğa sahip olduğunun tespit edileceği nüfus sayımında yaşanmasını beklemekteydi.³⁵⁰

Irak Hükümeti'nin Kürtler ile yapılan anlaşma sonrası bölgeye sevk ettiği 20 bin askerini çekme kararı aldığı Şükrü Baban tarafından dile getirildi. Suriye'ye aktarılan bu güçlerin İsrail'e karşı mücadelede görev almasının beklendiği Baban tarafından vurgulanmaktaydı. İsrail'e karşı avantaj sağlanması için kayda değer bir güç olan bu kuvvet, aynı zamanda Irak Hükümeti'nin Barzani ile anlaşmasını bu amaç doğrultusunda teşvik eden Mısır lideri Nasır'ın da diplomatik girişiminin bir meyvesi

³⁴⁶ "Irak'ta Kürtlere Milliyet Hakkı Veren Yeni Anayasa Açıklandı", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1970, s.3.

³⁴⁷ "Irak Hükümeti Barzani'ye 'Evet' Dedi Kürtlere Muhtariyet Verildi", *Milliyet*, 13 Mart 1970, s.3.

³⁴⁸ "Beş Kürt, Irak Kabinesine Atandı", *Milliyet*, 31 Mart 1970, s.3.

³⁴⁹ Mehmet Barlas, "Kabineye Beş Kürt Bakan Girdi", *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1970, s.3.

³⁵⁰ Şükrü Baban, "Barzani-Irak Anlaşmasının Tatbikine Başlandı", *Tercüman*, 31 Mart 1970, s.2.

olduğu Baban tarafından okuyucularına aktarılmaktaydı. Kürtler ile anlaşmaya varılması sürecinde, Kuveyt de dahil olmak üzere bazı Arap devletlerinin arabuluculuk yaptığı yazının devamında belirtilmekteydi.³⁵¹

Kürtlerin bu sonuca ulaşmalarında hem Batı basınının ve hem de Irak'taki azınlıkların haklarını en az Filistinlilerin kendi haklarını savundukları kadar savunduğunu belirten Filistin Arap Teşkilatı'nın, Barzani hareketine karşı olumlu tutumlarının etkili olduğu yine şr Baban tarafından Tercüman gazetesindeki köşesinde dile getirilmekteydi. Suriye ve Irak Baas Partileri arasında bazı anlaşmazlıklar olsa da Baas hareketinin kurucularından Mişel Eflak da Barzani ile uzlaşılması noktasında Irak Baas Partisi'ni teşvik ettiği yazının devamında yer aldı.³⁵²

1966 yılında varılan 12 maddelik anlaşmanın Irak ordusunun direnmesi üzerine yürürlüğe konulamamış olması şükrü Baban tarafından hatırlatılırken, yazının devamında yeni 15 maddelik anlaşmanın Kürtler ve Irak Hükümeti arasında sonuşlandırılmasının Avrupa basınında olumlu şekilde yer aldığı belirtilmekteydi. Yazıda ayrıca Anlaşmanın gizli maddelerinde ise Barzani'nin sınırlarda 10 bin kişilik bir gç bulundurabilmesi, Kerkük şehrinin kısmi olarak Kürt bölgesi sınırları içinde kabul edilmesi ve Barzani'ye karşı mücadelede hükümet saflarında yer alan Kürt birliklerinin dağıtılması karşılığında, Kürt silahlı gruplarının da İsrail ile mücadelede Irak ordusu yanında yer alması kararlaştırıldığı ileri sürülmekteydi. Ancak, şükrü Baban'ın aktardığına göre, Paris'teki Kürt evreleri Barzani'nin sözlerinin yanlış yorumlanmış olabileceğini söyleyerek, "*Kürt silhının hiç bir vakit İsrail'e yneltilmeyeceği*"ni ifade ettiler.³⁵³ Bu açıklama Kürt-İsrail yakınlaşmasının somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilirdi. Bu noktada sorulması gereken soru, niçin Kürtlerin kendi

³⁵¹ şükrü Baban, "20 Bin Irak Askeri Serbest Kalıyormuş", *Tercüman*, 15 Mart 1970, s.2.

³⁵² şükrü Baban, "Molla Barzani Amaçlarına Ulaştı", *Tercüman*, 13 Mart 1970, s.7.

³⁵³ şükrü Baban, "Arap Kürt Anlaşmasının Tepkileri", *Tercüman*, 19 Mart 1970, s.2.

ülkelerinde bir arada yaşadıkları ve barış anlaşması yaptıkları Araplar ve özelde Irak ile birlikte İsrail'e karşı ortak hareket etmek yerine İsrail'in karşısında yer almayacakları gibi açıklamalarda bulduklarıydı.

Kuveyt'in ise Irak ile Kürtler arasında varılan anlaşma sonucu Kürtlerin otonomi kazanmasından oldukça rahatsız olduğu ve diğer Arap ülkelerinde yaşayan azınlıkların da aynı haklardan yararlanmak için girşimlerde bulunabileceklerini belirttiği Baban'ın yazısında yer almaktaydı.³⁵⁴ Kuveyt'in söz konusu anlaşmayı tepkiyle karşılamasının altında yatan sebep ise, bir Kuveyt gazetesinden aktarılarak, anlaşmanın "*Irak'da bağımsız bir Asur Devleti kurulmasını ya da Cezayir'de ve Fas'da bir Berberî Devletinin meydana getirilmesini istemelerine sebep olması*" ihtimali olduğu Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından paylaşılan haberden anlaşılmaktaydı.³⁵⁵ Bu gelişmenin aynı zamanda diğer devletlerdeki azınlıkların da dikkatini çektiği belirtilerek örneğin Suriye'de Dürziler, Lübnan'da Maruniler ve hatta Irak'ın kendi içinde Türkmenler tarafından gelişmelerin yakından takip edildiği Baban tarafından aktarıldı.³⁵⁶

Şükrü Baban, bu anlaşmanın aynı zamanda Irak-Türkiye sınırının güvenliği ve bölgenin barışa kavuşması açısından Türkiye'yi de memnun eden bir mutabakat olarak değerlendirilebileceğini yorumunu yapmaktaydı.³⁵⁷ Ancak Baban, söz konusu yazısından bir kaç gün sonra kaleme aldığı yazısında Barzani ile varılan bu anlaşmanın Irak'a sınır komşusu olan Türkiye, Suriye ve İran için de dikkat edilmesi gereken bir süreci başlatma ihtimalini ortaya çıkardığını analiz etmekteydi.³⁵⁸ Economist dergisi, Orta

³⁵⁴ Şükrü Baban, "Arap Kürt Anlaşmasının Tepkileri", *Tercüman*, 19 Mart 1970, s.2.

³⁵⁵ "Kürt Anlaşması Bazı Araplarca Beğenilmedi", *Cumhuriyet*, 15 Mart 1970, s.3.

³⁵⁶ Şükrü Baban, "Barzani-Irak Anlaşmasının Tatbikine Başlandı", *Tercüman*, 31 Mart 1970, s.2.

³⁵⁷ Şükrü Baban, "Molla Barzani Amaçlarına Ulaştı", *Tercüman*, 13 Mart 1970, s.7.

³⁵⁸ Şükrü Baban, "Arap Kürt Anlaşmasının Tepkileri", *Tercüman*, 19 Mart 1970, s.7.

Doğu dergisinde yer alan makaleye göre, Irak'taki bu projenin başarılı olması durumunda aynı fikirlerin Türkiye'de "*Dağ Türkleri*" olarak bilinen, Suriye'de ise bazı kazanımları bulunan ve İran'da Irak'taki ırkdaşlarına yardımda bulunan, toplam 5 milyon Kürt'e yayılması ihtimalinden bahsetmekteydi.³⁵⁹

Mehmet Barlas tarafından aktarılan, the Times gazetesinin konu üzerine yaptığı yorumda Kürtlerin arzularının 1920 tarihli Sevr Antlaşmasına dayandığı ve otonominin onları tatmin etmeyeceği hatırlatılarak, antlaşmadan sonra Barzani'nin verdiği demeçlerin bazı çevrelerce Barzani'nin "*yayıma*" emellerine sahip olduğunu düşünmelerine yol açtığı belirtilerek, Kürtlerin anayasada ayrı bir ulus olarak tanınmasının Kürtler tarafından yeterli bulunmayacağı dile getirilmekteydi.³⁶⁰

Cumhuriyet gazetesi Dış Haberler Servisi Mısır'da yayımlanan yarı resmî El Ahram gazetesinden yaptığı alıntıda, antlaşmanın, "*Arap ve Kürt halklarının ortak mücedelesini birleştiren bir harç*" olmasının ümit edildiğini aktararak anlaşmanın memnuniyetle karşılandığına işaret etmekteydi.³⁶¹ Milliyet gazetesi, Kürtlere muhtariyet verilmesi kararını Irak Hükümeti'nin Kürtlere "*boyun eğmesi*" olarak nitelendirerek Irak'ta dokuz yıldan beri süren Araplarla Kürtler arasındaki bu "*iç harb*"in sona erdiğini ileri sürdü.³⁶²

El-Bekr'in, "*17 Temmuz ihtilâlinin yıldönümü*" sebebiyle 1970 yılında yapmış olduğu konuşmada, Irak Hükümeti'nin Kürt sorununu demokratik yöntemlerle çözmeyi amaçladığını dile getirerek meselenin Barzani'nin Kürdistan Demokratik Partisi ile yapılan işbirliği ile çözümlenebileceği belirttiğini açıklama Akşam gazetesinin Anadolu

³⁵⁹ "Irak Kürtlerine Tanınan Haklar", *Orta Doğu*, Mart 1970, S.95, s.29.

³⁶⁰ Mehmet Barlas, "Kabineye Beş Kürt Bakan Girdi", *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1970, s.3.

³⁶¹ "Kürt Anlaşması Bazı Araplarca Beğenilmedi", *Cumhuriyet*, 15 Mart 1970, s.3.

³⁶² "Irak Hükümeti Barzani'ye 'Evet' Dedi Kürtlere Muhtariyet Verildi", *Milliyet*, 13 Mart 1970, s.3.

Ajansı'na dayandırdığı haberinde yer almaktaydı.³⁶³ Yapılan bu açıklama bir noktada Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürtlerin isteklerini dile getiren ve onlar adına pazarlık yapan kişinin Molla Barzani olduğunu göstermekteydi.

Ancak ateşkes anlaşmasının Kerkük'ün statüsünün belirlenmesi üzerindeki anlaşmazlıktan dolayı tehlikeye girdiği, Milliyet gazetesi Dış Haberler Servisi'nin Fransız Le Monde gazetesi ve L'Express dergisinden yaptığı aktarımda belirtilmekteydi. Daha önceden her iki taraf, Türk, Arap, Kürt ve Süryani nüfustan oluşan Kerkük'ün geleceğinin referandumla belirlenmesinde anlaşma sağlamış, fakat Barzani ilerleyen zamanda Kerkük'ün Kürt bölgesinde kalmasını istemişti. Barzani'nin tutumundaki bu değişikliğin başlıca sebebinin Kerkük'ün petrol rezervi bakımından zengin bir bölge olması olduğunu düşünmesi olarak gösterilmekteydi. Le Monde'nin Arapların Kerkük konusunda Türk azınlığı kazanmak için Türkiye ile temasa geçerken Sovyet Rusya'nın da bu konuda Barzani'ye destek verdiği bilgisi haberin devamında belirtilmekteydi.³⁶⁴

Kerkük üzerinde ortaya çıkan çekişmenin çözümü için, 11 Mart 1970 tarihinde kararlaştırıldığı üzere, referandum yapılacağını belirten Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberde referandum öncesi, 450 bin nüfuslu Kerkük'te Irak yönetiminin Süryanilerle anlaşma sağlarken, Kürtlerin 100 bin dolayındaki Türkmenlerle ittifak kurmaya çalıştığı aktarılmaktaydı.³⁶⁵

Ancak "*Plebisit mahiyetindeki nüfus sayımının*" 30 Ekim 1970 tarihinde yapılmasına karar verildiği, daha sonra da gerçekleştirilmesi planlanan söz konusu

³⁶³ "Irak Cumhurbaşkanı Bekr Türk-Irak İlişkilerini Övdü", *Akşam*, 19 Temmuz, 1970, s.2.

³⁶⁴ "Barzani Kerkük'ü İstiyor", *Milliyet*, 18 Temmuz 1970, s.3. Barzani'nin Sovyet Rusya desteğini kazanmasının altında ise Bağdat yönetiminin komünistlere karşı sert tutumu bulunduğu ileri sürüldüğü Cumhuriyet gazetesi Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberde belirtilmekteydi. "Kerkük'te Durumu Türkler Tayin Edecek", *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1970, s.3.

³⁶⁵ "Kerkük'te Durumu Türkler Tayin Edecek", *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1970, s.3.

nüfus sayımın süresiz olarak ertelendiği Milliyet gazetesinin Türk Haberler Ajansı'ndan aktardığı haberinde belirtilmekteydi. Haberin devamında, Irak Büyükelçiliği Basın Ataşesi İbrahim Dakuki'nin, bu ertelemenin altında Irak'taki diğer unsurların Türk bölgelerine yerleşmesi ve Iraklı Türkmenlere baskı yaptığı iddialarının araştırılması olduğunu belirttiği bilgisi paylaşılmaktaydı.³⁶⁶

Büyük devletlerin bölge üzerindeki petrol hesapları, Irak Hükümeti ve Kürt hareketi arasındaki gelişmelere bağlı olarak, kendini gelişmelere göre adapte etmeye devam etti. Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmaları durumunda, %38'i İngiltere'ye ait olan Irak Petrol Şirketi tarafından işletilen Kerkük petrolünün Kürtlerin kontrolünde kalma ihtimali olduğu dillendirilmiş ve Birleşmiş Milletler siyasi çevrelerinde petrol kuyularının muhtemel değişimden etkilenmeden bölgenin Barzani idaresine bırakılması için yöntemler üzerine çalışıldığı ve son kararın ise BM tarafından verilebileceği Cumhuriyet gazetesinin haber ajanslarından aktardığı haberinde yer alan konular olmaktadır.³⁶⁷ *"Irak'da kendi dilleriyle okullarda öğrenim yapmak hakkıyla kürtleri ayrı bir entite olarak ilk defa"* İngilizlerin tanımış olmasının, gelecekte kurulacak muhtemel bir Kürt hükümetinin kontrol edeceği bölgede petrol zenginliklerinin bulunması dolayısıyla olduğu, Orta Doğu dergisi tarafından belirtilmekteydi.³⁶⁸

1961'de iç savaşa dönüşen Arap-Kürt çatışması 1970'de Kürt bölgelerine otonomi verilmesi sureti ile yatıştığını ve bölgenin petrol gelirlerinin yarı yarıya iki toplum arasında bölüşüldüğünü söyleyen Akşam gazetesi yazarı İlhami Soysal, bu konjonktürel barış sürecinin petrol gelirleri üzerinde tam hâkimiyet sağlanma girişimleri

³⁶⁶ "Kerkük'teki Plesibit Ertelendi", *Milliyet*, 14 Ekim 1970, s.1.

³⁶⁷ "Kürt Devleti Konusu B. Milletlere Gidecek", *Cumhuriyet*, 21 Mart 1970, s.3.

³⁶⁸ "Irak Kürtlerine Tanınan Haklar", *Orta Doğu*, Mart 1970, S.95, s.28.

olmadığı sürece devam edecek gibi göründüğünü belirtmekte ve emperyal güçlerin iki toplum arasındaki husumeti canlı tutmayı amaçladıklarını hatırlatmaktaydı.³⁶⁹

1968 Temmuz ayında yaşanan askerî darbeden sonra iktidara gelen Baas kadroları ile Barzani'nin Kürt hareketi arasında karşılıklı bir güvensizlik söz konusuyken Baas Partisi'nin başlangıçta yapmış olduğu çözüm bulunması gerektiğine yönelik açıklamalar ortamı yumuşatmamış ve silahlı çatışmaların yaşanmasının önüne geçememişti. Ancak daha sonra Bağdat Hükümeti'nin kararlı tutumu ile beraber artan askerî maliyetin baskısı ve Irak'ı İsrail'e karşı zayıf durumda bırakması sebebiyle Barzani ile anlaşmaya varılması Irak Hükümeti tarafından bir zorunluluk olarak algılandı. İki tarafın heyetleri arasında yürütülen görüşmeler sonucunda 1970 yılının Mart ayında varılan anlaşma sonucunda kararlaştırılan anayasa değişikliği sonucunda *barış anlaşması* yürürlüğe konuldu. Bu anlaşmaya varılmasına yönelik olarak İsrail'e karşı ülke içinde birlik sağlanması gerektiği güdüsüyle hareket eden Arapların aksine Kürtler, İsrail'e yönelik hiçbir girişimin içinde bulunmadıklarını göstermeye çalıştılar. İki taraf arasındaki barış sürecinin önemli bir dönüm noktası ise Kerkük petrolünün kimin tarafından kontrol edileceğinin belirleneceği referandum konusu oldu ve söz konusu referandum süresi belirtilmeksizin ertelendi.

Kürt hareketinin gelişimine kısaca değinildiğinde özellikle I. Dünya Savaşından sonra ve Soğuk Savaş şartları altında bölge dışı aktörlerin bölge üzerinde hakimiyet tesis etmek veya hakimiyet alanlarını genişletmek için bir araç olarak gördükleri, Barzani'nin Kürt hareketinin de bu aktörlere pragmatist yaklaşarak kendi çıkarları doğrultusunda faydalanmaya çalıştığı gözlemlenmekteydi. Arap-İsrail mücadelesi çerçevesinde ise İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve Arap askerî gücünün en azından bir kısmının Kürt hareketi için hazır bekletilmesi yoluyla İsrail üzerindeki askerî

³⁶⁹ İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Arap-Kürt savaşı Irak'a 21 milyar liraya mal oldu", *Akşam*, 18 Haziran 1970, s.5.

baskının hafifletilmesi, İsrail ve Kürt hareketi arasındaki en azından çıkar yakınlaşmasının başlangıcı oldu.

Kürt idari yapısında göze çarpan ve ilerleyen yıllarda Kürt hareketinin gelişimini etkileyen bir diğer unsur ise bu yıllarda gözlemlenen Barzani-Talabani ayrılığı oldu. 1968 askerî darbesinden sonra El-Bekr 1966 anlaşmasına atıfta bulunarak çözüme yönelik yeni bir süreç başlattı ancak özellikle Kerkük'ün kontrolü üzerine yaşanan rekabetin bu yeni süreci çıkmaza sürüklemesi olumlu havanın dağılmasına sebep oldu. Irak'ta Barzani'ye bağlı Kürt hareketinin isteklerini bir noktada tatmin eden adımların atılması ise Irak'a komşu diğer ülkelerde temkinle karşılandı.

2.4.3.2. Barzani'nin Türkiye'den Yardım Arayışları

Barzani bir yandan Bağdat Hükümeti'ne yönelik siyasi arenadaki arayışlarına ve silahlı faaliyetlerine devam edip bölge dışı aktörlerden destek sağlamaya çalışırken diğer yandan da Türkiye Cumhuriyeti nezdinde dolaylı temaslar veya gazetelere açıklamalarda bulunarak olumlu bir imaj yaratmaya çaba sarf etmekteydi. Ancak Türk basınında, bu duruma temkinli yaklaşılmasına yönelik sesler yükselmekteydi.

Barzani, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay (Türkiye Cumhuriyeti'nin 5.Cumhurbaşkanı, 1966-1973) ve Başbakan Süleyman Demirel'e (30.Hükümet, 1965-1969), Irak'ın kuzeyine giderek kendisi ile görüşen Akşam gazetesi yazarı Hulûsi Turgut aracılığıyla 1968 yılında mektuplar gönderdi.³⁷⁰

³⁷⁰ "Barzani'nin Sunay ve Demirel'e Yazdığı Mektupları Açıkıyoruz", *Akşam*, 12 Eylül 1968, 1. Barzani ve Gazeteci Hulûsi Turgut, Revandiz yakınlarındaki Dilman Köyü'nde buluşmuşlardı. Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 15 Eylül 1968, s.7. Cumhurbaşkanı ve Başbakanı yollanan mektuplar ise Mahmud Osman tarafından kaleme alınmıştı. Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 13 Ekim 1968, s.5.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a gönderilen mektup Sunay'ın arzusu üzerine yüksek rütbeli bir subaya, Başbakan Süleyman Demirel'in mektubu ise kendisinin isteği üzerine Başbakanlık Müsteşarı Munis Faik Ozansoy'a iletiildiği Akşam gazetesinde yayımlanan haberde yer almaktaydı.³⁷¹

Sunay'a yollanan mektubun içeriğinde, Kürtlerin Irak'lı Araplar ile eşit haklara sahip olma istekleri sonucunda Irak yönetimine karşı silahlı faaliyetlere girişmiş oldukları, ancak 29 Haziran 1966'da iki taraf arasında hazırlanan ateşkes anlaşması planının daha sonra uygulanmadığı belirtilmekteydi. Barzani, mektupta, Osmanlı döneminden beri süre gelen Türklerin ve Kürtlerin yakınlığına dikkat çekmekte, din birliğini vurgulamakta ve Türkiye'nin Irak Hükümeti'ne baskı yaparak Kürtlere yardım etmesini istemekteydi. Barzani "*Kürt halkına her ne açıdan olursa olsun, yardımınızı diler, bu yardımın sizinle paylaştığımız sınır boyundaki emniyet ve tesis edilen sulhun bozulmadan kabul edileceğine emin olmanızı isterim.*" cümlesi ile Cumhurbaşkanı Sunay'a yardım dileklerini ilettili.³⁷² Barzani'nin bu mektubundan Türkiye'nin Irak sınırı boyunda veya yakın bölgelerinde yaşayan Kürtlere yönelik kışkırtıcı bir hamle yapılmayacağı şeklinde bir garanti vermeye çalışıldığı anlaşılmaktaydı.³⁷³

Barzani, dönemin başbakanı Süleyman Demirel'e hitaben yazdığı mektupta ise ekonomik sıkıntılara dikkat çekmekte, 1966 ateşkesinin sonuçsuz kaldığı ve dönem dönem tahrik ve ufak çaplı çatışmaların yaşandığını belirtmekteydi.³⁷⁴ Irak

³⁷¹ "Barzani'nin Sunay ve Demirel'e Yazdığı Mektupları Açıklyyoruz", *Akşam*, 12 Eylül 1968, 1.

³⁷² "Barzani'nin Sunay ve Demirel'e Yazdığı Mektupları Açıklyyoruz", *Akşam*, 12 Eylül 1968, 7.

³⁷³ Barzani'nin Türk sınır bölgelerinden vergi topladığı iddiaları, Hulûsi Turgut tarafından aktarılmaktaydı. Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Eylül 1968, s.5.

³⁷⁴ "Barzani'nin Sunay ve Demirel'e Yazdığı Mektupları Açıklyyoruz", *Akşam*, 12 Eylül 1968, 7.

Hükümeti'nin yaşadığı 17 Temmuz 1968 darbesinden sonra Barzani'nin yaklaşık 2 yıldır az da olsa küllenmiş bir olayı tekrar gündeme taşımaya ve Türkiye'nin desteğini aramaya çalışması, Bağdat'taki muhtemel siyasi boşluktan yararlanma arayışı ve iktidara gelen Baas Partisi'nin ideolojisine karşı direnişinin bir sonucuydu.

Mektupta bölge toplumunun isteğine uygun olmayan şekilde bölgenin Irak devletine bağlandığı hatırlatılmaktaydı. Barzani, kendisine yardım edilmesinin sınır boyu ve civarında barışın sürmesi için önemli olduğunu vurguladı.³⁷⁵

Barzani, mektuplarda Irak'taki rejimin kendilere karşı "imha" politikası uyguladığını iddia ederek Türkiye'nin kendilerine yardım etmesini istediği Akşam gazetesinde yayımlanan haberde yer almaktaydı. Irak Hükümeti'nin kendilerine abluka uyguladıklarını belirterek bundan dolayı da sağlık ve kültürel hizmetlerden yararlanamadıklarını aktardığı haberinde devamında belirtilmekteydi.³⁷⁶

Osmanlı sempatisi olan yaşlı bir kimse Hulûsi Turgut'a, Irak'taki Kürtlerin Arap yönetimine terk edilmesinden memnuniyetsizliğini dile getirerek, bu durumdan dolayı "İngiliz gavurunu" sorumlu tuttuğunu belirtmişti.³⁷⁷ Genellikle yaşlı Iraklıların, Osmanlı okullarında eğitim alıp Türkçe öğrendiği ve hâlâ Osmanlı dönemine özlem duymakta olup, Türkiye ve Türklere yakınlıklarını dile getirmeye devam ettikleri Hulûsi Turgut tarafından gözlemlenmekteydi.³⁷⁸ Ortak tarih, kültür ve din etmenleri, yaşlı Iraklı Kürtler arasında Osmanlı mirası üzerinden Türkiye'ye yakınlık hissini arttırdığı söylenebilirdi.

³⁷⁵ "Barzani'nin Sunay ve Demirel'e Yazdığı Mektupları Açıkıyoruz", *Akşam*, 12 Eylül 1968, 7.

³⁷⁶ "Sunay ve Demirele Yazdığı Mektupla Barzani Türkiye'den Yardım İstedi", *Akşam*, 11 Eylül 1968, 1.

³⁷⁷ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 28 Eylül 1968, s.5.

³⁷⁸ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 29 Eylül 1968, s.5.

Bu yaşlı kişiler gibi İslam ve İslam Birliği vurgusu yapan Barzani'nin de, Batı ve Hristiyan kültürünün İslam Milletinin birliğini, menfaat düşkünlüğü ve hırs duygularını kaşıyarak bozduğunu dile getirdiği Turgut'un yazısından anlaşılmaktaydı. Ayrıca Barzani'nin kişisel olarak Osmanlı dönemine özlem duyduğu izlenimi edilebilirdi.³⁷⁹

Araplar ile din kardeşi olduklarını ve onlara düşmanlık beslemediklerini dile getiren Barzani, Orta Doğu'da ve özellikle Irak'ta ortaya çıkan karışıklıklar ve Kürt-Arap düşmanlığının yaratılmasının altında yatan sebebin Hristiyan ülkelerinin Orta Doğu petrollerini kontrol altına alma arayışları olduğunu söylemekteydi. Bölge ülkelerini de kendilerine bağımlı kılmak istemeleri, Barzani'ye göre, bir diğer sebebi oluşturmaktaydı.³⁸⁰

Kendisine yönelik Türkiye'de olumsuz bir algı olmasından üzüntü duyduğunu dile getiren Barzani, Türk ve Kürtlerin İngiliz politikaları sonucuna ayrıldıklarını ve Avrupa'da kurulan Hristiyan teşkilatlarının da İslam ülkeleri ve toplumları arasına nifak soktuğunu Hulûsi Turgut ile yapmış olduğu görüşmede belirtmekteydi.³⁸¹ Barzani, çözüm olaraksa "*Türkiye liderliğinde İslam Birliği*"nin kurulması gerektiğini Hulûsi Turgut ile gerçekleştirdiği söyleşide ileri sürmekteydi.³⁸² Gazeteci Hulûsi Turgut ile yaptığı söyleşide Kuran'dan alıntı yapması ise Barzani'nin dindar tarafını öne çıkartmakta, Türkiye ve Osmanlı üzerine din kardeşliği vurgusuna ağırlık vermekteydi.

1925 yılında Milletler Cemiyeti tarafından çizilen Brüksel Hattı ve bu hattın 1926 tarihinde Ankara Antlaşması ile Türkiye-İrak sınırı haline gelmesi ancak bu düzenlemeler yapılırken bölge halkının tercihlerinin öğrenilmeden bölgenin kaderinin müzakere masalarında belirlenmesi sonucu Musul vilayetinin Irak devletine

³⁷⁹ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 11 Ekim 1968, s.5.

³⁸⁰ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 11 Ekim 1968, s.5.

³⁸¹ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 13 Ekim 1968, s.5.

³⁸² Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 11 Ekim 1968, s.5.

bağlanmasının bir sonucu olarak Irak Kürtlerinin Bağdat'a karşı aidiyet sorununu ortaya çıkarmış olduğunu ve bunun sonucu olarak Barzani'nin Kürt hareketinin Bağdat yönetimine karşı silahlı faaliyetlere giriştiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktı.

Barzani, kendilerinin "*istiklâl*" değil, "*hürriyet*" amaçladıklarını iddia etmekteydi.³⁸³ Newsweek muhabiri Loren Jenkins, Irak'ın kuzeyine gerçekleştirdiği ziyaretle Molla Barzani ile görüşme imkânı bulmuştu. Jenkins, bir zamanlar Molla'nın Irak, İran ve Türkiye'nin büyük bölümünü içine alan bağımsız "*Büyük Kürdistan*" (*Great Kurdistan*) fikrini tutkulu bir şekilde desteklediğinden ancak kendini bu olası olmayan düşüncelerden gittikçe ayrı tutmaya çalıştığından bahsetmekteydi. Molla'nın tek isteğinin yerel otonomi (*local autonomy*) kazanılması ve Bağdat'ın sahip olduğu güce bazı noktalarda ortak olunması olduğunu söyleyen Jenkins, Kürtlerin her zaman tetikte beklediğinin altı çizmekteydi.³⁸⁴

Molla Barzani'nin Cumhuriyet gazetesi tarafından aktarılan Irak Haber Ajansına verdiği demecinde "*Ayrılık ilkesi Kürt Demokrat Partisinin hedefleri arasında yer almamaktadır*"³⁸⁵ sözleri paylaşılırken Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan aktardığı demecinin devamında ise Barzani'nin açıklamalarının İran Kürtleri üzerine olan bölümünde "*Ulusal hakları için mücadele eden bütün halklar gibi, Kürtlerin de sonunda birlik ve özgürlüklerine kavuşacaklarına inanıyorum*" sözleri dikkat çekiciydi.³⁸⁶

Barzani'ye, kendine bağlı silahlı unsurların Türkiye'de serbestçe dolaştıkları, Barzani'ye bağlı kişilerin Türkiye'de vergi topladıkları, KDP'nin Türkiye'de gizli şubelerinin bulunduğu, Türkiye'deki gizli yapılanmalardan lojistik destek sağladığı ve

³⁸³ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Eylül 1968, s.5.

³⁸⁴ "Iraq: The Kurdish Truce", *Newsweek*, 7 Aralık 1970.

³⁸⁵ "Kürt Anlaşması Bazı Araplarca Beğenilmedi", *Cumhuriyet*, 15 Mart 1970, s.3.

³⁸⁶ "Barzani, İran'daki Kürtler İçin Konuştu", *Cumhuriyet*, 17 Mart 1970, s.3.

Türkiye'deki kanun kaçaklarının kendisine sığınarak onun saflarına katıldığı iddialarını yönelten Hulûsi Turgut'a Barzani, para toplanması gibi bir durumun söz konusu olmadığı ve kanun kaçaklarının geri teslim edildiği ve Türkiye'ye girişlerin izin alınarak yapıldığını söyledi.³⁸⁷

Barzani, Celal Talabani'nin Kürt hareketini yanlış lanse ettiğini belirterek, Talabani'yi komünistlik ve Araplar tarafından satın alınmışlıkla suçlamaktaydı.³⁸⁸ Türkiye'de Türk Devleti aleyhine kendisinden habersiz hareketlerde bulunan kişilerin ise eski yardımcıları Celal Talabani ve İbrahim Ahmet olduğunu söylemekteydi.³⁸⁹ Bu kişilerin Arap komünistler ile yakın ilişkileri olduğunu ileri süren Barzani, hem Suriye'deki Kürtleri kışkırtan hem de Türkiye'nin doğusunda karışıklık çıkarmak için harekete geçenlerin Talabani ve Ahmet olduklarını dile getirdi.³⁹⁰ Aynı şekilde Türkiye'nin güneydoğusunda Talabani tarafından Suriye'de hazırlatılarak kendi imzasını taşıyan gizli beyannamelerin dağıtıldığını belirtti.³⁹¹

Barzani, Arapların Türkiye'nin Orta Doğu ve İslam âlemindeki lider konumundan rahatsız olduğunu ve bu sebeple yeraltı faaliyetleri ile Türkiye'yi yıpratmaya çalıştıklarını ileri sürmekteydi.³⁹²

Turgut'a göre, son yıllarda Barzani'nin Türkiye'deki Kürtler ile temas kurup "*bir Kürdistan Devleti*" kurma arayışı içinde olduğu üzerine söylentiler dolaşmakta, ancak Barzani, bunun doğru olmadığını çünkü İran ve Türkiye'deki Kürtlerin kendilerinden daha iyi koşullarda yaşadığını ve kendilerinin Irak'taki faaliyetlerinin bu eksiklikten

³⁸⁷ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 12 Ekim 1968, s.5.

³⁸⁸ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Eylül 1968, s.5.

³⁸⁹ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 12 Ekim 1968, s.5.

³⁹⁰ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 12 Ekim 1968, s.5.

³⁹¹ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Eylül 1968, s.5.

³⁹² Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Eylül 1968, s.5.

kaynaklandığını belirtmekteydi. Yine Turgut'un aktarımıyla, Barzani Türkiye'deki Kürtleri Türk olarak gördüğünü açıkladı. Ek olarak Barzani, Türk devletinin ırk ayrımını tanımadığına da dikkat çekti.³⁹³

Milliyet gazetesi muhabiri Candan Selek Ataöv'ün Barzani ile Irak'ta gerçekleştirdiği mülakatında ise Barzani, Türkiye'deki Kürtler ile ilişkileri olmadığını yinelemekte ve hatta Irak'taki Türkmenlerin haklarını kazanmalarını desteklediğini belirtmekteydi.³⁹⁴

Barzani, Hulûsi Turgut ile görüşmesinde, Mısır Devlet Başkanı Nasır önderliğinde Arap dünyasında sosyalist bir yönetim kurmayı amaçlayan bir hareket olarak tanımladığı Baas Hareketinin ise Arap Milletini ön plana çıkaran ve Arap olmayanları sürmek veya katletmek için "*Arap Kemer*" denilen bir plan hazırlığı içinde olduğunu iddia etti. Kürtlerin de bu planda yer aldığını ve Baas Partisi'nin Irak'ta yaşayan Kürtler dışında, Suriye'deki Kürtlere yönelik de tehditkâr politikalar izlemeye başladığını, Suriye'deki Kürtlerin vatandaşlıktan çıkarılarak mallarına devlet tarafından el konulduğunu ifade etti.³⁹⁵

Turgut'un yazı dizisinde belirtildiği üzere, Barzani 12 yıl Sovyetler Birliği'nde yaşamış olmasına rağmen kendisinin Batı Bloku'na dahil olduğunu belirtmekteydi. Kendisinin komünist olmadığını, aklın ön planda olduğu Batı Bloku'nu tercih ettiğini ve ekonomik anlamda Türkiye'deki ekonomi politikalarını benimsediğini dile getirmekteydi. Barzani, Türkiye'yi siyasal ve ekonomik alanda tam hürriyet prensibini uygulayan, hukukun üstünlüğüne saygılı, ırk ayrımı gözetmeyen, serbest girişime ortam sağlayan ve vatandaşlarına hizmet vermeyi amaçlayan bir meclise sahip demokratik bir ülke olarak tanımlamaktaydı. Türkiye'deki Batı ekonomileri ile ticarî ilişkilere sahip

³⁹³ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 17 Eylül 1968, s.5.

³⁹⁴ Candan Selek Ataöv, "Türkiye Kürtleriyle İlgimiz Yok...", *Milliyet*, 30 Temmuz 1970, s.1.

³⁹⁵ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 11 Ekim 1968, s.5.

karma ekonomi modelini örnek aldıklarını dile getiren Barzani, Orta Doğu güvenliğinin sağlanmasında NATO şemsiyesinin önemli rol oynayabileceğini söyledi.³⁹⁶ İslam ve Osmanlı vurgusu yaparak Türkiye'nin bölgede önemli bir ülke olduğunu ve hatta Türkiye önderliğinde kurulacak bir birlik ile bölgede yaşayan toplumlar arasındaki çatışmaların çözülebileceğini söyleyen Barzani, bir tarafta Sovyetler ile yakın ilişkiler kurmakta, diğer tarafta ise, belki de sosyalist Baas Hareketinin karşısında durabilmek için, Batı yanlısı olduğunu dile getirmekte ve Orta Doğu güvenliğinin özellikle NATO teşkilatı ile sağlanacağını iddia ederek, politikasının keskin hatlarının olmadığını gözler önüne sermekteydi.

Hulûsi Turgut, kendi yazı dizisinde kamuoyuna bir sonuç da sunmaktaydı. Buna göre Iraklı Kürtleri "*iyi niyetli ve yardıma muhtaç*" bir toplum olarak tanımlamakta, Kürtlerin "*Türkiye'deki ırkdaşlarının hayat tarzlarına adetâ imrenmekte*" ve Türkiye'den ayrı düşüklerine üzülmekte olduklarını belirtmekteydi.³⁹⁷

Hulûsi Turgut'un Barzani ile yaptığı mülakat ve gözlemler sonucunda, "*Türkiye'de Kürtçü bulunmadığı*", "*Türkiye'nin Türklere ait olduğu*", "*Irak'taki Kürtlerle kardeşlik*" bağlarının bulunduğu ve Türkiye'nin Iraklı Kürtler açısından "*lider bir devlet*" olduğu gibi önemli nihaî saptamalara Turgut'un Barzani'nin aktardıklarından ulaştığı anlaşılmaktaydı.³⁹⁸

Orta Doğu dergisi, yazı dizisi yayınlayan "*kapitalist bir solcu*" gazetesinin Molla Barzani ile yaptığı röportajında, Kürtler ile var olan sorunların millî birlik çerçevesinde çözümü için çaba sarf eden Irak'a yönelik olarak Barzani'nin içinde bulunduğu faaliyetlerin söz konusu gazetede geniş yer bulmasını, Türkiye'nin millî menfaatlerine

³⁹⁶ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 11 Ekim 1968, s.5.

³⁹⁷ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 20 Ekim 1968, s.5.

³⁹⁸ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 20 Ekim 1968, s.5.

uygun olmadığı şeklinde değerlendirmekteydi.³⁹⁹ Orta Doğu dergisinin eleştiride bulunduğu gazetenin Akşam gazetesi ve yapılan röportajların gazetede ön plana çıkarılan Hulûsi Turgut'un yazı dizisi olduğu anlaşılmaktaydı.

Barzani'nin on yılı aşkın süredir devam ettirdiği faaliyetleri sonunda, 11 Mart 1970 tarihinde, imzalanan antlaşma ile Kürtlere bölgesel muhtariyet verilmesinin ve azınlık olarak tanınmalarının, Kürtler ile var olan sorunları alevlendirdiği Hürriyet gazetesi yazarı Cüneyt Arcayürek tarafından dile getirilmekteydi. Muhtariyet kazanıldıktan sonra ise Kürtlerin Türkiye'de ezildiği ve ihmal edildiği propagandası üzerinden bazı faaliyetlerin yürütüldüğü Arcayürek tarafından bildirilmekte, İsveç başta olmak üzere Batı Almanya, Fransa ve İngiltere'deki Türk öğrenci birliklerinde "*Bağımsız Kürdistan propagandası*" üzerine çalışmalar yapıldığı aktarılmaktaydı. Arcayürek tarafından Türkiye'de "*Kürtçülük*"ün milliyetçi ve solcu olmak üzere iki kanattan ilerlediği belirtilmekteydi.⁴⁰⁰

Arcayürek'in makalesine göre, 1970 tarihli anlaşmadan sonra Türkiye'de de Irak Hükümeti ve Barzani'ye bağlı Kürtler arasındaki sorunlara yönelik tedirginliklerin ortaya çıkışına paralel olarak yüksek seviyeden bir ilgili, bu gelişmeleri Rusya'nın Türkiye'nin toprak bütünlüğü aleyhine politika geliştirmesi ile bağdaştırmaktaydı. İlgili, Sovyetler'in İran'da merkezi Mahabat olan bir Kürt Cumhuriyeti kurdurduğunu ve Barzani ve onun aşiret mensuplarının da bu cumhuriyetin kurucu aktörlerinden olduğunu hatırlatmaktaydı. Kürtlerin Irak'ta muhtemel bir devlet kurmaları durumunda söz konusu yapının sınırları içersinde Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerinden

³⁹⁹ "Irak'ın Yeni Anayasası", *Orta Doğu*, Eylül 1968, S.77, s.5.

⁴⁰⁰ Cüneyt Arcayürek, "Doğu'da Kürt Devleti Kurmak İçin Çalışılıyor", *Hürriyet*, 16 Haziran 1970, s.9.

bazı illerinde yer alması Arcayürek tarafından asıl endişe kaynağı olarak değerlendirilmekteydi.⁴⁰¹

Orta Doğu dergisi yazarı Celâl Tevfik Karasapan, Irak'ta Kürtlere tanınan geniş imtiyazlar ve muhtariyet haklarının Türkiye'deki "*şimdilik kül altında bir kor halinde olan [...] Kürt ayırıcılığı eğilimleri üzerinde ne gibi etkileri olacağını*" tartışmaktaydı.⁴⁰²

Diğer taraftan Cüneyt Arcayürek, "*devletin bütünlüğüne kastedecek hareketler üzerinde parti liderlerine verilen bilgiler arasında en önemli meselenin, 'Kürt problemi ve Kürtçülük' ile, büyük devletlerin ve hattâ bazı dost ülkelerin Orta-Doğu'da kendi yararları açısından giriştikleri gizli savaşın Türkiye aleyhine dayandığı, bu hareketlere karşı tedbirler alınması*" gerektiği bilgisinin paylaşıldığını aktarmaktaydı.⁴⁰³

Barzani, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Demirel'e hitaben yazdığı mektuplarda Irak'ta yaşayan Kürtlerin Irak Hükümeti tarafından baskı altında olduklarına dikkat çekerek Türkiye'ye yönelik dostane ilişkiler kurmayı amaçladıklarını ve Türkiye'nin desteğine muhtaç olduklarını dile getirerek farklı gazetecilerle gerçekleştirdiği mülakatlarda kendi maiyetindeki hareketin Türkiye'ye yönelik olmadığını ve sadece özgürlüklerini kazanmayı amaçladıklarını belirtmekteydi. Ayrıca Barzani'nin Türkiye ve Türk toplumuyla ortak din birliğine vurgu yaptığı ve Osmanlı dönemine dayanan ortak tarihsel geçmişe atıfta bulunduğu dikkat çekmekte, Barzani'nin

⁴⁰¹ Cüneyt Arcayürek, "Doğu'da Kürt Devleti Kurmak İçin Çalışılıyor", *Hürriyet*, 16 Haziran 1970, s.9; Erivan'da, Suriye'de ve özellikle Lübnan'da faaliyet gösteren örgütler üzerinden bir Ermeni meselesinin yaratılmasının amaçladığı Arcayürek tarafından iletilen bilgiler arasında oldu. Arcayürek, Lübnan'da ise Amerikan Üniversitesi eliyle yürütülen faaliyetlerin, Hristiyan dinî kuruluşları aracılığıyla da desteklendiği bilgilerini aktarmaktaydı.

⁴⁰² Celâl Tevfik Karasapan, "Türkiye-Irak Münasebetleri ve Kürt Meselesi", *Orta Doğu*, Haziran 1970, S.98, s.3.

⁴⁰³ Cüneyt Arcayürek, "Doğu'da Kürt Devleti Kurmak İçin Çalışılıyor", *Hürriyet*, 16 Haziran 1970, s.1-9.

Türkiye'de kendisine yönelik oluşan olumsuz algının mimarlarının eski yardımcısı Talabani ve Arap sosyalistleri olduğunu iddiası gazetelerde yer bulmaktaydı. Ancak özellikle 1970 yılında varılan anlaşmadan sonra Türk basınında Irak'taki gelişmelere yönelik temkinli yaklaşılması gerektiğine dair yazılar yer almaya başlamış ve Türkiye'nin gelişmeleri dikkatle takip etmesi gerekliliğinin altı çizilmişti.

2.4.3.3. Yurt Dışındaki Kürt Lobisi ve Kamuran Bedirhan

Avrupa'da, Irak Kürtlerini Avrupa ülkelerine tanıtmak için görevlendirilen kişiler bulunmaktaydı. Bu kişiler özellikle Kürt hareketine yönelik olumlu bir algı oluşturmak, maddi destek sağlamak ve yurt dışında toplum veya kurumlar nezdinde bir yer edinmek için çaba sarf etmekteydi.

Bu kişilerden ön plana çıkanlardan biri Paris Üniversitesi, Yaşayan Doğu Dilleri Okulu, Kürt Dili ve Edebiyatı Kürsüsünde profesör olan Kamuran Bedirhan'dı.⁴⁰⁴ Bedirhan 1895 Şam doğmuştu. Belirli bir süreye kadar Galatasaray Lisesin'de eğitim aldıktan sonra II. Abdülhamid tarafından ailesinin sürgüne gönderilmesi üzerine ülkeyi terk etmişti. 1908 tarihinde II. Meşrutiyet ilan edilince İstanbul'a geri dönmüştü.⁴⁰⁵ Kamuran Bedirhan'ın, Şeyh Said isyanından sonra mektup yayınlayan ve 150'likler listesinde yer alan Celadet Ali Bedirhan'ın kardeşi olduğu ise Orta Doğu dergisi yazarı Celâl Tefvik Karasapan tarafından belirtilmekteydi.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 18 Eylül 1968, s.5. Kamuran Bedirhan, Hulûsi Turgut'a, Irak'ın kuzeyine giderek Mustafa Barzani ile yapacağı görüşme için aracılık etmişti.

⁴⁰⁵ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 18 Eylül 1968, s.5.

⁴⁰⁶ Celâl Tefvik Karasapan, "Kâmuran Bedirhan Irak Sahnesinde", *Orta Doğu*, Aralık 1968, S.80, s.2.

Almanya'da hukuk alanında doktora yapan Kamuran Bedirhan daha sonra Paris'e yerleşmişti. Özellikle Fransa'da ve Almanya'da Kürt hareketini organize ettiği ve hareket adına Amerika'da da etkinlik gösterdiği Hulûsi Tugut tarafından bildirilmekteydi. Almanya'da, Alman Kürt Cemiyeti (*Deutsche Kurdisch Gesellschaft*⁴⁰⁷) ve Kürt Öğrenci Cemiyetleri faaliyet göstermekle birlikte Fransa'da Iraklı Kürtlerin savını desteklemek için kurulan cemiyetler, Kürt öğrenci cemiyetleri ve "*Dünya Kürtlerinin hak ve haklarını savunmak*" için kurulan cemiyetlerin faaliyet gösterdiği Turgut tarafından not edilmekteydi. Fransızlar, Comite De Solidarite A La Revolution Kürt adlı bir cemiyet de kurdu. "*Pek çok Yahudi*" üyeye sahip Paris'te aktif olan Kürt İhtilaline Yardım Komitesi de faaliyet göstermekteydi. Yazının devamında belirtildiği üzere, Koomelei Huendekarani adında bir cemiyet de Amerika'da, Avrupa'daki Kürt örgütleri ile irtibatla kalarak faaliyette bulunmaktaydı.⁴⁰⁸

Bedirhan, yürütülen faaliyetlerin Irak'ta Kürtleri hedef alan Araplara karşı olduğunu belirtmekteydi. Hulûsi Turgut, "*Avrupa'da dağıtılan ve Türkiye'yi de ilgilendiren broşürler konusunda neler düşündüğünü*" Bedirhan'a sorduğunda kendisi, "*Avrupalıların Kürtlerin özel durumlarını bilmediklerini ve bu hataya düştüklerini*" açıkladı.⁴⁰⁹ Bedirhan'ın Türkiye, Irak ve İran'daki Kürtlerin bağımsız bir devlet altında birleşmeleri arzusu ise Orta Doğu dergisi yazarı Celâl Tevfik Karaspan tarafından altı çizilmekteydi.⁴¹⁰

Batı'daki Kürt cemiyetleri; birinci derecede dünya üzerindeki Kürtlerin haklarını genel olarak savunmak ve ikinci derecede ise bölgesel meselelere yönelik

⁴⁰⁷ Gazete'de 'Gelenschaft' olarak basılmakla birlikte kelimenin Almanca 'Cemiyet' kelimesi anlamına gelen Gesellschaft kelimesinin yanlış basılmış hali olduğu düşünülmektedir.

⁴⁰⁸ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 18 Eylül 1968, s.5.

⁴⁰⁹ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 18 Eylül 1968, s.5.

⁴¹⁰ Celâl Tevfik Karasapan, "Kâmuran Bedirhan Irak Sahnesinde", *Orta Doğu*, Aralık 1968, S.80, s.2.

oluşturulmuştu. Amaçları Irak'taki harekete maddi ve manevi destek sağlanmasıydı. Paris'teki Kürt İhtilaline Yardım Konseyi bünyesinde Yahudi üyelerin bulunduğunu belirten Hulûsi Turgut'un aktardığı bu bilgi dikkat çekiydi.⁴¹¹ Avrupa'daki Kürt yardım cemiyetlerinin en büyüğü, İsveç Kızıllaçın'dan da destek alarak, İsveç'te teşkilatlanmıştı. Bu cemiyet İsveç'te, Irak'ın kuzeyindeki faaliyetler için maddi ve lojistik destek toplamıştı.⁴¹² Kürt hareketine sempatican oluşumların Avrupa'da örgütlenme seviyesi dikkat çekiciydi.

Kürt hareketi Avrupa'daki misyonerleri sayesinde Birleşmiş Milletlere kadar uzandı.⁴¹³ Bedirhan'ın, Molla Barzani adına Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U Thant'a bir mektup yolladığı ve bu mektupta Irak Hükümeti ile Kürtler arasındaki anlaşmazlığı çözümlene yolarının belirlenmesi için bir aracı atanmasını istediği Karasapan tarafından konu edilmekteydi. Genel Sekreter sözcülerinden biri ise mektubun incelemeye alındığını bildirdiği yazının devamında aktarılmaktaydı. El-Bekr'in, Barzani hareketini, İsrail'in ve emperyalizmin kontrolünde bir araç olarak nitelendirdiğini hatırlatan Karasapan, Bedirhan'ın mektubunun 17 Temmuz darbesinden sonra vuku bulan silahlı çatışmaların ardından yollanmış olduğuna dikkat çekmekteydi.⁴¹⁴

BM Türkiye Başdelegesi Orhan Eralp'in, Türkiye'ye yolladığı raporunda, Iraklı Kürtlerin Genel Sekreter U-Thant'a resmen başvurarak bağımsızlık kazanmaları için yardım istediklerini belirttiği Hürriyet gazetesinin haber ajanslarına dayandırdığı haberinde manşete taşındı. Başvuruda nüfuslarının bölgede 10 milyon olduğu, Irak'ta ise 2 milyon Kürt yaşadığı belirtilerek bir de harita sunulduğu haberin devamında aktarıldı.

⁴¹¹ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 18 Eylül 1968, s.5.

⁴¹² Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 20 Eylül 1968, s.5.

⁴¹³ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 19 Eylül 1968, s.5.

⁴¹⁴ Celâl Tevfik Karasapan, "Kâmuran Bedirhan Irak Sahnesinde", *Orta Doğu*, Aralık 1968, S.80, s.2.

Hürriyet gazetesi, "*İlgililer, Orta Doğuda huzursuzluğun devamı bakımından Kürtlerin İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenmiş olabileceği*" açıklamasında bulunduğunu aktarmaktaydı.⁴¹⁵

Kürt hareketi, misyonerleri sayesinde, Irak Hükümeti'nin Avrupalı devletlerle olan ilişkilerini de etkilemeyi başardı. Konuyu Avrupa devletlerine tek tek anlatan ve konuyu BM'ye taşıyan kişi ise Barzani ile anlaşmazlığa düştükten sonra ayrılan Celal Talabani'nin yerine gelen Mahmud Ali Osman'dı. Associate Press bülteninde yer alan haberi Akşam gazetesi yazarı Hulûsi Turgut'un aktardığı şekliyle, Mahmud, amaçlarının muhtariyet olduğu belirtilmekteydi.⁴¹⁶

Avrupa ve Kuzey Amerika'daki kişisel girişimler veya sivil toplum kuruluşları aracılığıyla hayata geçirilen yapılanmalar erken dönemde meyvesini vermeye başladığı görülmekteydi. Avrupa'nın bir çok ülkesinde ve ABD'de Kürt hareketi için yardımlar toplanmaya ve toplumlararası ilişkiler geliştirilmeye başlanarak uluslararası düzeyde Kürt hareketinin sesini duyurmak ve taleplerini dile getirmek için etkin faaliyetler gösterilmekteydi.

Kasım'ın devrilmesinden sonra etkinlik kazanan ancak Abdüsselam Arif'in tasfiye girişimi sonucu yönetimden uzaklaştırılan Baas Partisi'nin 17 Temmuz 1968 tarihinde Abdurrahman Arif'e karşı gerçekleştirdikleri askerî darbe sonrasında iktidarlarını kurumsallaştırmak için özellikle 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın Arapların yenilgisi ile sonuçlanmasına bağlı olarak Abdurrahman Arif savaşta etkin olmaması sebebiyle bu yenilgide pay sahibi olmakla eleştirilmiş ve ekonomik sorunlar ile birleşen iç politikadaki problemler Arap-İsrail savaşının Arif yönetimi üzerinde yaratmış olduğu

⁴¹⁵ "Iraklı Kürtler İstiklal İçin B.M'lere Başvurdu", *Hürriyet*, 22 Kasım 1968, s.1.

⁴¹⁶ Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 19 Eylül 1968, s.5; Tugut'un aktardığı Associated Press ajans haberine göre, Amerika'da toplanan yardımların Kürtlere iletilmesi noktasında Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın da karşı çıkmadığı belirtilmişti.

olumsuz atmosfer ile somutlaşan süreç sonunda Arif'in yönetimden gitmesi için ileri sürülebilecek nedenler olgunlaşmış ve yönetim değişikliği için uygun ortam oluşmuştu.

Bu noktada yeni iktidarın, Bakan atamalarında partiye yakın isimleri seçmekle beraber iç politikada benimsenen Barzani yönetimindeki Kürt hareketi ile diyalog kurma ve yakınlaşma stratejisi kapsamında Kürt kökenli bakanlara oluşturulan kabinelerde yer verdiği görülmekteydi. Ayrıca Parti'nin önde gelen isimlerinden kurulan konsey ve meclisler ile karar alma mekanizmaları yeniden şekillendirilmişti.

Irak'da meydana gelen bu siyasal değişim, Suriye'deki Baas Partisi'nin diğer Arap devletleriyle bağ kurmasını sağlayan Abdurrahman Arif'in devrilmesi ile sonuçlandığı için Suriye'deki aşırı Baasçılar yaşanan bu gelişmeden oldukça rahatsız oldu. Ayrıca Bağdat'ta yönetimi ele geçiren Baasçıların milliyetçi ve Eflak geleneğine yakın isimler olduklarının öğrenilmesi Şam ve Bağdat arasında gözlemlenmesi beklenen muhtemel yakınlaşma ortamının oluşmasının önündeki bir engeldi.

Arife karşı memnuniyetsizlik yaratan ve darbeye zemin hazırlayan nedenlerin başında gelen İsrail meselesi, Baas iktidarının da öncelikli gündem maddesi olmaya devam ederek, Irak dış politikasının belirlenmesinde rol oynadı. Özellikle Irak ve Mısır arasında yaşanan gerginlik bu bağlamda değerlendirilebilirdi.

SSCB ve Fransa'nın, İsrail'e karşı Arap devletlerini destekler tutumu ve Filistin meselesindeki Arap taraftarı yaklaşımı, Irak ile ilişkilerin ilerletilmesine olanak sağlamıştı.

Bağdat'ta ülke yönetimine el koyan ve İsrail ve petrol meselelerinden dolayı Batı Bloku'na karşı başta mesafeli duran Baas Partisi, SSCB'nin Orta Doğu'da etkin olma girişimleri çerçevesinde önemli bir ortak olarak değerlendirildi ve bu bağlamda Fransa da bölgede varlık kazanmak için Bağdat'la ilişkilerine önem verdi. Darbe sonrasında

Irak-Türkiye ilişkileri incelendiğinde ise hem Irak'ın SSCB ile yakınlaşması hem de Kürtler ile var olan sorunların çözümüne yönelik atılmış olduğu adımların Türkiye açısından ilişkilerin belirli bir mesafe ve temkinle yürütülmesini ihtiyacına işaret etmekteydi.

İç politikada Baas yönetimi, tutuklama ve idam gibi baskı yöntemlerine başvurarak ülke içerisindeki muhaliflerin susturulması ve yok edilmesi yöntemi ile karşı darbe girişimlerinin önüne geçmek istedi. Bu yöntem diğer darbe önleyici faaliyetler ile karşılaştırıldığında Irak Baas Partisi tarafından uygulamaya konan ve sıkça başvurulan bir strateji olarak belirmektedir. Irak'taki istihbarat yapısını güçlendirme arayışları, diğer örnekler ile kıyaslandığında ise geniş çapta uygulama alanı bulan bir taktik olarak değerlendirilebilirdi.

Diğer taraftan Baas Partisi'nin ideolojik alt yapısını oluşturan sosyalizm geleneğinin bir yansıması olarak başlangıçta Irak Türkmenleri, kendi kültürel ve sosyal haklarının genişletileceği ve yeni haklar elde edecekleri yönünde umutlandılarsa da Irak Hükümeti tarafından bu yönde yapıcı adımlar atılmadı.

Geneline bakıldığında, I. Dünya Savaşı sonrası Orta Doğu'sunda oluşturulan yapay sınırların bir sonucu olarak devlet örgütlenmeleri ve çizilen devlet sınırları içinde yaşamak durumunda kalan topluluklar arasında bir uyumsuzluk göze çarpmaktaydı. Irak ise söz konusu uyumsuzluğun gözlenebileceği iyi bir örnekti.

Barzani'ye bağlı Kürt hareketi de bahsedilen bu uyumsuzluğa işaret ederek Irak Hükümeti tarafından siyasal, sosyal ve kültürel haklarından yoksun bırakıldıkları iddiası ile silahlı faaliyetlerin içine girmişlerdi. Bu kapsamda Soğuk Savaş şartları altında bölge dışından devletler Kürt hareketini Orta Doğu bölgesinde kendi etkinlik alanlarını genişletmeleri için bir araç olarak görmüşler, Barzani de kendisine yarar sağlayabilecek her alternatifini değerlendirmek istemişti. Ancak bu tutum Barzani'nin bazen birbiriyle

örtüşmeyen açıklamalar yapmasını beraberinde getirmiş ve onun pragmatist yaklaşımına işaret etmişti.

Bağdat yönetimi ve Barzani arasında varılan anlaşmalar sonucunda ise Türk basınında, Irak'ın kuzeyindeki söz konusu gelişmelerin Türkiye'yi olumsuz etkileme ihtimalinden bahsedilmeye başlanmasının ardından Türk devlet adamlarının konuya temkinli bir şekilde yaklaşarak gelişmeleri yakından takip etmesi gerektiği yönünde telkinlerde bulunulmaktaydı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: IRAK'TA DARBE SONRASINDA DIŞ POLİTİKADAKİ DEĞİŞİMLER VE BELİREN BÖLGESEL KRİZLER

17 Temmuz 1968 darbesi sonrası El-Bekr liderliğinde Baas Partisi iktidarı ile sonuçlanan siyasal mücadelenin ardından Irak, iç politikadaki sorunlarına ek olarak dış ilişkilerinde de bazı meydan okumalarla yüzleşmek zorunda kalmıştı. Bu çerçevede iktidarı ele geçiren Baas Partisi'nin yeni dış politikası ile birlikte Irak'ın mücadele etmek zorunda kaldığı bölgesel gelişmeler ön plana çıkmaktaydı.

3.1. Irak Baası'nın Dış Politika Konsepti

Darbeden sonra iç politikada yaşanan değişiklikler göz önünde bulundurulduğunda aynı değişim ve tutum farklılığının dış politikada da ortaya çıkmasının beklenmesi yanlış olmayacaktı. Bu kapsamda Baas yönetiminin dış politika uygulamalarında meydana gelen değişikliklerin ve Baas ideolojisinin dış politikaya yansımalarının ayrıca ele alınmasında yarar bulunmaktaydı.

Irak Cumhurbaşkanı El-Bekr'in bir Fransız gazetesine Irak'ın iç ve dış siyaseti üzerine yaptığı açıklamalarda dış politikada kendilerine en yakın gördükleri ülkeleri sırası ile Sovyet Rusya, Komünist Çin ve Fransa olarak belirttiğini Şükrü Baban Tercüman gazetesindeki köşesinde yazamaktaydı. El-Bekr'in, bu devletlerin Arap-İsrail çatışmasında Araplara desteğinden dolayı ön plana çıktıklarını söylediği yazının devamında yer almaktaydı.⁴¹⁷

⁴¹⁷ Şükrü Baban, "Irak, Suriye ve Lübnan", *Tercüman*, 13 Ağustos 1968, s.2. Dışişleri Bakanı El-Hani, Bağdat Radyosu tarafından yayınlanan 17 Temmuz darbesinden sonra yaptığı açıklamada, İsrail'e sağladığı desteklerden dolayı ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi için bir neden görülmediğini belirttiği *International Herald Tribune* New York Times'a dayanarak

1969 yılının Mayıs ayının son haftasında Başbakan Yardımcısı ve Savunma Bakanı Orgeneral Hardan Abdülcafer Takritî başkanlığında bir heyet Moskova'yı ziyaret etti ve Sovyet Savunma Bakanı Mareşal Andrei Greçko başkanlığındaki Rus heyeti ile görüştü. Aynı zamanda Irak Silahlı Kuvvetleri Kurmay Başkanı Orgeneral Hammad Şehad Paris'e ziyarette bulundu.⁴¹⁸ Moskova ve Paris'e düzenlenen bu ziyaretler, Irak'ın söz konusu iki ülkeyle yakınlaşma çabaları olarak değerlendirilebilirdi.

Belirtmek gerekir ki El-Bekr döneminde somutlaşan petrol konusunda Fransa ve Sovyetler ile işbirliği politikası Arif döneminde geliştirilmiş ve Irak Petrol Kumpanyası'na yönelik sert politikasında Suriye desteklenerek Fransız ve Rus firmalarla antlaşmalar imzalanmıştı.⁴¹⁹

Baas kadrolarının gerçekleştirdiği darbe öncesinde die Welt gazetesinde yer alan haberde belirtildiği üzere, Almanya'nın Orta Doğu politikasında Kahire ve diğer Arap devletleri ile yakın ilişkilerin tesis edilebilmesi için Irak'ın önemli bir role sahip olabileceğine dikkat çekilmişti.⁴²⁰

Darbeden sonra Irak'ın Almanya ile ilişkilerinde önemli değişiklikler oldu. 30 Nisan 1969'da Doğu Almanya'da yönetimde bulunan komünist Pankov rejimini tanıyan ilk Arap devleti Irak oldu.⁴²¹ Bu kararın, yayımlanan bir bildiri ile, Doğu Almanya'nın Arap davasını desteklemesine bir karşılık ve Batı devletleri tarafından tecrit edilmesine

aktarmaktaydı. "Iraqi Regime Won't Renew Ties With U.S.", *International Herald Tribune*, 22 Temmuz 1969.

⁴¹⁸ "Irak'da Durum", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.31.

⁴¹⁹ Celâl Tefik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.6.

⁴²⁰ Manfred v. Juterczenka, "Bagdad steuert auf Distanz von Kairo", *die Welt*, 23 Mayıs 1968.

⁴²¹ "Irak Doğu Almanya Devletini Tanıdı", *Orta Doğu*, Mayıs 1969, S.85, s.4. Irak'ın Doğu Almanya'yı tanımasının Batı Almanya'daki yansımaları için bkz. "Bonn trotz Annäherung des Irak an "DDR" weiter um Araber bemüht", *die Welt*, 3 Mayıs 1969, s.1.

engel olmak için alındığı açıklaması Orta Doğu dergisinde paylaşılmaktaydı. Doğu Almanya'nın Şattülarap Meselesi bağlamında Irak'ı destekleyen tutumunun bu kararın alınmasında hızlandırıcı etki yaptığı yorumu Orta Doğu dergisinde yer almaktaydı.⁴²²

El-Bekr, der Spiegel dergisi ile gerçekleştirdiği mülakatında ise Arapların Almanya'ya karşı hayranlık ve saygı duyduklarını ancak Almanya'nın Filistin Meselesi dolayısıyla kendilerine karşı bir tutum geliştirdiğini söylemişti. Arap devletleri ile Almanya arasında dostane ilişkilerin yeniden tesis edilmesinin ise Alman politikacıların elinde olduğunu ve Almanya'nın Arap devletleri ile doğrudan iletişime geçmesi gerektiğinin altını çizdi.⁴²³

Baas Partisi yönetimindeki Irak'ın Türkiye ile ilişkilerine bakıldığında ise her iki ülkenin diplomatik ilişkileri geliştirmeye açık olduğu gözlemlenmişti. Bu bağlamda Türkiye ile yakın ilişkiler kurmak istediğini açıklayan Irak Dışişleri Bakanı'na, Türk meslektaşı İhsan Sabri Çağlayangil Bağdat Hükümeti'nin 23 Temmuz 1968 tarihi itibarıyla tanınacağı açıklamasıyla karşılık verdiği Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberinde bildirilmekteydi.⁴²⁴

Dışişleri Bakanı Hani'nin Bağdat Radyosu'nda yayınlanan demecinde; Irak'ın dış politikaya yönelik olarak Filistin'in kurtuluşunun sağlanması için Arap devletleri ile sıkı ilişkiler kurulması, iç siyasette kardeşlik ve kanuna dayanan bir toplum yapılanmasına gidilmesi, Kürtlerin isteklerinin dikkate alınarak Kürt sorununa çözüm bulunması,

⁴²² "Irak Doğu Almanya Devletini Tanıdı", *Orta Doğu*, Mayıs 1969, S.85, s.4.

⁴²³ "Das Gewächs Israel Entfernen", *der Spiegel*, 30 Eylül 1968, s.122. Die Welt gazetesinden Manfred v. Juterczenka'nın yazısında Batı Almanya'nın da Irak'a karşı ilgisiz kalamayacağına dikkat çekilmekteydi. Manfred v. Juterczenka, "Auch Bagdad setz neue Akzente", *die Welt*, 19 Eylül 1968.

⁴²⁴ "Irak Rejimi, Türkiye ile 'Özel İlişkilerini' Sürdürmek İstiyor", *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1968, s.1; Tanıma işlemi Türkiye Cumhuriyeti adına Büyükelçi Pertev Subaşı'nın Bağdat'ta yerine getireceği bildirilmekteydi.

Türkiye ve İran ile birlikte diğer müslüman Asya ve Afrika'dan devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi, 1967 İsrail saldırılarının Irak askerî güçleri ve doğal kaynakları üzerinde bıraktığı izlerin silinmesi ve Filistin konusunda BM kararlarının uygulanmasının sağlanması ve Arap Zirve toplantılarında alınan kararlara bağlılık sağlanması yönünde çaba sarf edileceği dile getirilerek bu vesileyle de BAC ve SSCB'ye sıcak mesajlar verildi.⁴²⁵

El-Bekr, komşu ve diğer Arap devletleri ile iyi ilişkiler kurma gayreti içinde olduklarını belirtmekteydi.⁴²⁶ Bu çerçevede El-Bekr'in Irak dergisi Saut El Fellah'a verdiği demecinde, Filistin davasını sonuca götürmeden İsrail'in varlığını kabul eden hiç bir anlaşmaya taraf olmayacaklarını belirterek, Arap-İsrail uyuşmazlığını aslında Arap ulusunun emperyalizme karşı bir mücadelesi olarak yorumunda bulunduğu ve sonrasında Filistin mukavemet hareketlerinin İsrail'e karşı bir halk ihtilali haline gelmesi gerektiğinin altını çizdiği Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan aktardığı haberinde açıklanmaktaydı.⁴²⁷

Ancak 1970 yılında Irak ile Mısır arasındaki yaşanan gerginlik dikkat çekici bir gelişmeydi. Mısır'da, Bağdat Radyosu'na göre, Irak Büyükelçiliği'nde çalışan bir memur ve iki Iraklı öğrenci gözaltına alındığı Cumhuriyet gazetesinin Türk Haberler Ajansı'ndan paylaştığı haberinde belirtilmekteydi. Haberin devamında El-Ahram gazetesinin paylaştığı Irak'ta beş Mısırlı'nın yakalandığı ve Mısır elçiliğinin takibe

⁴²⁵ "Irak Rejimi, Türkiye ile 'Özel İlişkilerini' Sürdürmek İstiyor", *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1968, s.7. Dışişleri Bakanı Hani'nin 21 Temmuz 1968 tarihli söz konusu açıklamaları diğer gazete ve yayınlarda da yorum yapılmadan paylaşılmaktaydı; "Irak'ın yeni Dışişleri Bakanı hükümetin siyasetini açıkladı", *Babıalide Sabah*, 23 Temmuz 1968, s.3, "Irak'ın Siyasi Tutumunu Dışişleri Bakanı Nasır El-Hani Açıkladı", *Başkent*, 22 Temmuz 1968, s.1-5, "Irak'ın izleyeceği politika açıklandı", *Vatan*, 23 Temmuz 1968, s.6 ve "Irak'ın Dış Siyaset Programı İle İlgili Bir Açıklama", *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Temmuz 1968, s.24.

⁴²⁶ Şükrü Baban, "Irak, Suriye ve Lübnan", *Tercüman*, 13 Ağustos 1968, s.2.

⁴²⁷ "Irak İsrail'in Varlığını Reddediyor", *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1969, s.3.

alındığı bilgisine yer verilmekteydi.⁴²⁸ Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı, United Press International ve Associated Press haber ajanslarından aktardığı haberinde ise, Bağdat Radyosu'nun bildirdiği, Irak Büyükelçiliği Basın Ataşesi Mısır ajanları tarafından rahatsız edildiği bilgisi paylaşılmaktaydı. Mısır'daki Irak Ticaret Merkezi'nin, Mısır Haberalma Servisi ajanları tarafından kapatıldığı ve Kahire'deki Irak Havayolları Bürosu Müdürü'nün tutuklandığı bilgisi haberin devamında okurlara sunulmaktaydı.⁴²⁹

Mısır'ın, yarı resmî El Ahram gazetesine göre, Uluslararası Bağdat Fuarı'na katılmaktan ve Suriye-Irak-Mısır devletleri arasında imzalanması planlanan İktisadi Koordinasyon Antlaşması'nı imzalamaktan vazgeçtiği Cumhuriyet gazetesi tarafından Anadolu Ajansı ve Radyolara dayandırdığı haberinde aktarılırken, Irak'ta yayınlanan yarı resmî El Cumhuriye gazetesinden de Mısır'ın İran ile diplomatik ilişkiler kurma arayışını, Mısır'ın Iraklıları "*arkadan vurma*"sı olarak değerlendirmesi okuyuculara sunulmaktaydı.⁴³⁰ Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hardan Abdülgaffar'ın, Amerikan Rogers Planı'nı kabul eden Başkan Nasır ve diğer Arap devletlerine gösterdiği tepki Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberde dikkat çekiciydi.⁴³¹ Baas Partisi iktidarı sonrasında Irak'ta diğer Arap devletleri ile yakın ilişkiler kurulmasına yönelik bir politika revizyonu yapılmak istenmesine rağmen özellikle Mısır'la gerginleşen ilişkilerin Kahire'nin Filistin Meselesi'ne yönelik benimsediği yeni politikasının bir yansıması olarak gözlemlendiği ileri sürülebilirdi.

Baas Partisi iktidarı altında Irak dış politikasının genel çerçevesine bakıldığında ilişkilerde Arap-İsrail çatışması üzerinden şekillenen algı bağlamında hareket edildiği ve Arap kimliğinin ön planda tutularak İsrail'e karşı sert bir politikanın takip edildiği

⁴²⁸ "Mısır'da Iraklıların Tutuklanması Devam Ediyor", *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1970, s.3.

⁴²⁹ "Irakla Mısır Arasındaki Gerginlik Artıyor", *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1970, s.3.

⁴³⁰ "Mısır, Irak'taki Uluslararası Fuara Katılmayacak", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1970, s.3.

⁴³¹ "Dün de Suriye Ürdün'ü Tehdit Etti", *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1970, s.3.

görülmekteydi. Bu çerçevede İsrail'e karşı Irak'a destek veren SSCB, Çin ve Fransa ile yakın ilişkiler kuran Bağdat'ın diğer Arap devletleri ile ilişkilerini geliştirmek istediği anlaşılmaktaydı. Rogers Planı'nı kabul ederek İsrail'e yönelik Arap devletlerinin sert politikasından farklı bir yöne giren Mısır ile Irak arasındaki ilişkilerin bozulması bu bağlamda değerlendirilebilirdi. Aynı zamanda Batı ve Doğu Almanya'ya yönelik Irak politikalarındaki farklılaşma aynı bağlamda ele alınabilirdi.

3.2. Irak Baası'nın Türkiye İle İlişkileri

Irak'ta yaşanan siyasal değişimin ve iktidara gelen sosyalist ideolojiye sahip Baas Partisi ile Batı Bloku içine yer alan Türkiye arasındaki ilişkilerin seyri, dönem özellikleri göz önünde bulundurulduğunda dikkat çekmekteydi.

17 Temmuz darbesi sonrasında Abdurrahman Arif'in Hürriyet gazetesinden Doğan Uluç'a verdiği röportajında; Türk-Arap ilişkilerinin yakın olduğunu ancak istenilen seviyeye ulaşamadığını, Filistin meselesinde Arapların istekleri doğrultusunda çözüm bulunmazsa çatışmaların devam edeceğini ve hatta yakında bu gerginliğin tekrardan alevlenebileceğini, İsrail'in Amerikan çıkarları için önemli olduğunu, Kürtlerin faaliyetlerinin Amerika, İngiltere ve Sovyet Rusya tarafından körüklendiğini, Sovyet Rusya'nın hesabının ise Orta Doğu'ya inerek yerleşme arayışı olduğunu ve İran'ın da istemese de Irak'ın gelişmesini engellemek ümidiyle dönem dönem Barzani'yi desteklemek zorunda kaldığını söyledi.⁴³²

Darbeden sonra El-Bekr, Irak'ta kanun düzenini kısa sürede temin ederek dış ilişkilere yöneldi, ve Türkiye ile olumlu ilişkiler geliştirilmesi için çaba sarf etmeye

⁴³² Doğan Uluç, "Sevdiğim Türkiye'de 3-4 Ay Kalacağım", *Hürriyet*, 9 Ağustos 1968, s.1-7.

başladı. Bu dönemde iki ülke arasındaki siyasî, kültürel ve ekonomik bağlar olumlu yönde seyretti ve Irak Ekonomi Heyeti Ankara'ya bir ziyarette bulundu.⁴³³

Irak ve Suriye'deki Baas partilerinin ayrı düşmesi, Irak'ın Orta Doğu sorununda aktif taraflardan biri olması, Irak yönetiminin yabancı petrol şirketleri ile yaşadığı çekişmeler ve emperyalizm karşıtı cephede yer alması gibi başlıkların yanı sıra Barzani yönetimindeki Kürtler ile anlaşma sağlanması üzerine Irak, Türk kamuoyunda dikkatleri üzerine çekmişti. Akşam gazetesi yazarı Ali Sirmen, Kürtler ile yapılan söz konusu anlaşmanın, Irak'a sınır komşusu diğer ülkeler tarafından da yakından takip edildiğinin bilgisini paylaşarak tüm Irak toplumunun yararına bir süreç başlatıldığı yorumunda bulunmaktaydı.⁴³⁴

1968 darbesinden sonra göreve gelen Irak Dışişleri Bakanı Nasır el-Hani verdiği ilk demecinde, Türkiye ve İran ile ilişkilere özel bir önem verileceğini belirterek tek değişikliğin iç politikada gerçekleşeceğini ve Kürt sorununa Kürtlerin meşru isteklerinin dikkate alınması ile beraber bir çözüm bulunacağını açıkladı.⁴³⁵

Irak'ta kurulan yeni kabinede Abdurrahman Arif sonrası hem Kürt hem de Baas Partisinden gelen kişilere bakanlıklar verildi. Bu durum, Türkiye ile yakın politikalar geliştirerek Kürtlere karşı askerî güçlerini kullanmak isteyen Arif'in aksine yeni kurulan hükümetin yapısına bağlı olarak Türkiye'nin, Irak ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye ihtiyaç duyabileceği yorumu Akşam gazetesinde okuyucular ile paylaşılmaktaydı.⁴³⁶ Akşam gazetesinin yapmış olduğu bu yorum, Türkiye'de belirli çevrelerde Irak'ta görülen Kürtler ile tecrübe edilen sorunlara yönelik hassasiyetin var olduğuna ve bu sorunların, Türkiye'nin Irak ile hatta belki de diğer sınırdaş veya

⁴³³ "Irak'ın Yeni Anayasası", *Orta Doğu*, Eylül 1968, S.77, s.4-5.

⁴³⁴ Ali Sirmen, "Barzani ve Kerkük", *Akşam*, 21 Temmuz 1970, s.2.

⁴³⁵ "Irak'ta Normale Döndüş", *Milliyet*, 23 Temmuz, 1968, s.1.

⁴³⁶ "Komşumuz Irak", *Akşam*, 22 Temmuz 1968, s.1.

yabancı ülkeler ile ikili ilişkilerinde belirleyici veya ilişkileri etkileyici bir unsur olarak ortaya çıkmasının beklenebileceğine işaret edilmekteydi.

Irak Dışişleri Bakanı Abdulkerim el-Şeyhli, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in daveti üzerine 12-17 Şubat 1969'da Türkiye'yi ziyaret etti ve bu ziyaretin sonunda ortak bir bildiri yayımlandı. Celâl Tevfik Karasapan'ın Orta Doğu dergisindeki yazısında aktarıldığı üzere, bu bildiriye Türk-Irak Transit Antlaşmasının imzalanmasından duyulan memnuniyet dile getirilerek Şattülarap ile Akdeniz arasında bir transit ağ kurulması üzerine ortak inceleme başlatılması kararlaştırıldığı açıklandı. Ayrıca "*tabiî gaz*" ticaretinin hayata geçirilmesi için gerekli adımların atılacağı bildirildi. Başta Fırat nehri olmak üzere ortak sular meselesine yönelik çözüm için girişimlerin başlatılması noktasında anlaşmaya varıldı. Filistin meselesinde ise Arap haklarının korunarak BM kararlarının uygulanması arzu edildiği açıklandı.⁴³⁷

Karasapan'ın Orta Doğu dergisindeki yazısının devamında belirtildiği üzere, Kıbrıs Meselesi'nin taraflar arasında görüşülen konulardan olduğu ve Irak Dışişleri Bakanı'nın Kıbrıs ile ilgili gelişmeler hakkında bilgilendirildiği ortak bildiriye belirtilen hususlardan oldu.⁴³⁸ Bu görüşmeler çerçevesinde Türkiye'nin Filistin konusunda Arap tezlerini açıkça savunan ve destekleyen tavrına karşılık, en azından görüşmeler dahilinde Iraklı yetkililerden aynı şekilde Kıbrıs konusu üzerine bir değerlendirme yapılmadığı görülmekteydi. Bu noktada Arap devletlerinin ve özelde Irak'ın, Türkiye'nin desteğini sağlama girişimlerinin tek taraflı olduğu, Türkiye'nin uluslararası arenada desteğe ihtiyaç duyduğu konularda yanında durmadıkları yorumu yapılabilir.

⁴³⁷ Celâl Tevfik Karasapan, "Irak Dışişleri Bakanının Memleketimizi Ziyareti", *Orta Doğu*, Şubat 1969, S.82, s.4.

⁴³⁸ Celâl Tevfik Karasapan, "Irak Dışişleri Bakanının Memleketimizi Ziyareti", *Orta Doğu*, Şubat 1969, S.82, s.3-4.

1970 yılına gelindiğinde ise Irak Basın Ataşesi bir resepsiyonda, dönemin muhalefet lideri İsmet İnönü'ye Irak devrimine destek verilmemesi sebebiyle sitemde bulunduğu Tercüman gazetesi yazarı Tarık Buğra'nın köşesinde bahsedilmekteydi. Aynı sitem ve hatta daha da ileri giderek "*suçlama*" boyutuna varan eleştirilerin Suriye temsilcileri tarafından da çeşitli platformlarda dile getirildiği yazının devamında yer almaktaydı. Buğra, Türkiye'nin her iki ülkede iş başına gelen Baas Partisi aktivitelerini desteklememe ve bu ülkelere mesafeli yaklaşma sebeplerinin oldukça somut nedenlere dayandığını belirtmekteydi. Özellikle Suriye iktidarlarının Hatay'ı kendi sınırları içinde gösteren haritalar hazırlatarak bunları turizm faaliyetleri adı altında dünyada dağıtması ve Suriye halkını sokak gösterileri yapmaları noktasında teşvik etmesi Türkiye'yi tedirgin ettiği yazıda kaydedilmekteydi. Irak'ın ise aynı şekilde kendi haritalarında Hatay'ı Suriye sınırları içinde gösterirken aynı zamanda Kerkük Türklerinin sorunlarına ve eğitim alanındaki ihtiyaçlarına dostça olmayan tutumları ve son olarak kaçakçılar ve kaçakçılık konularında Türkiye'yi zor durumda bırakan uygulamaları ile iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesini engellediğinden bahsedilmekteydi. Bu durumda Türkiye'nin her iki güney sınır komşusu ülkenin kendi çıkarları için ön plana çıkarmaya çalıştıkları dinî ve tarihî bağlar söylemlerinin ilişkiler üzerinde olumlu etkisi olmasının beklenmesi gerçekçi bir yaklaşım olmadığı yorumu Tercüman gazetesi yazarı Tarık Buğra tarafından yapıldı.⁴³⁹

Irak ile Türkiye arasındaki ilişkiler Abdurrahman Arif döneminde Arif'in hem Kürt politikası hem de Doğu Bloku ülkelerine yönelik temkinli yaklaşımı sonucu istikrarlı bir seyir izledi. Ancak 17 Temmuz darbesinden sonra Baas Partisi'nin Doğu Blok'una yönelik izlediği yakınlaşma arayışları ile birlikte Kürtler ile var olan sorunlara ilişkin tutumu, Türkiye'yi Irak ile ilişkilere temkinli yaklaşmaya mecbur bırakan ve ilişkilerin derinleştirilmesini sınırlayan başlıca konular olduğu gözlemlenmekteydi.

⁴³⁹ Tarık Buğra, "Suriye ve Irak", *Tercüman*, 24 Temmuz 1970, s.3.

3.3. Bölgedeki Krizler

Bağdat yönetimi ülke içinde yaşadığı sorunlara ilaveten dış siyasette bir çok zorlukla karşılaştı. Örneğin Orta Doğu dergisi tarafından aktarılan Et-Thevre gazetesinin yaptığı habere göre, Kahire’de varılan anlaşma sonucunda İsrail’e karşı oluşturulan Doğu ve Batı Cepheleri kumandanlıklarından Suriye’de bulunan Doğu Cephesi’nin kumandanı Iraklı Korgeneral Mahmud-el-Nuri’nin bilinçli olarak hareketlerinin kısıtlandığı haberi yapıldı.⁴⁴⁰ Diğer taraftan 1970 yılı sonlarına doğru Irak’ın İsrail’e karşı mücadelede rolünü azaltan bir gelişme yaşanmış ve Iraklı kumandanın emrinde olan Doğu Cephesi, Irak ve Cezayir’in boykot etmesine rağmen, Mısır, Suriye, Ürdün, Sudan ve Libya savunma bakanlarının katıldığı konferansta kaldırıldı ve Irak kuvvetleri buldukları ülkedeki komutanların emri altına verilmişti.⁴⁴¹

Bunlara ek olarak Ürdün gerginliği sonucu ilişkilerinin bozulduğu El-Fetih ile bu soğukluğu onarmaya çalışan Bağdat’ın, İsrail ile ateşkes anlaşmasını kabul etmesi sebebiyle sert eleştirilerde bulunduğu BAC’a yönelik daha ılımlı politikalar izlemeye başladığı Orta Doğu dergisindeki yazıda not edilmekteydi. Yazıya göre, Mısır-Libya-Sudan Üçlü Federasyon girişimi üzerinden ismi geçen ülkelerle yakınlaşma arayışına giren Suriye karşısında, Irak’ın Arap dünyasındaki yalnızlaşmasının önüne geçebilmek için Iraklı yetkililer, Şam Baasçıları ile diyalog arayışlarına girdi.⁴⁴²

Diğer taraftan Bağdat Radyosu’nda, İran’ın Irak sınırına yakın bölgelerde Kürtlerin ayaklandığına dair bir haber yayınlaması ile eş zamanlı olarak İran’daki Kürt Demokrat Partisi’nin İran Şahı’na ağır eleştirilerde bulunduğu ve İran rejimini "*dıştan*

⁴⁴⁰ "Irak’daki Kabine Değişikliği", *Orta Doğu*, Nisan 1970, S.96, s.27.

⁴⁴¹ "Irak’taki Rejim Kendini Halka Sevdirmeye Çalışıyor", *Orta Doğu*, Aralık 1970, S.104, s.32.

⁴⁴² "Irak’taki Rejim Kendini Halka Sevdirmeye Çalışıyor", *Orta Doğu*, Aralık 1970, S.104, s.32.

idare edilen" olarak nitelediği bir bildiri yayımladığı Orta Doğu dergisinde paylaşılmaktaydı.⁴⁴³

Ürdün krizi boyunca Filistin komando teşekkülleri ile arasının açılması, İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekileceğini açıklaması üzerine İran'ın bölgede etkin konuma gelmesinin önüne geçememesi ve Kürtler ile var olan sorunların çözümüne yönelik somut adımları atmakta gecikmesi Bağdat'taki Baas rejiminin hanesine başarılılıklar olarak görülebilirdi.⁴⁴⁴

Bölge dengeleri açısından kritik öneme sahip bir gelişme olan İngiltere'nin değişen deniz aşırı politikası çerçevesinde Süveyş Kanalı'nın doğusundaki taahhütlerini sona erdirmeye kararı ve bu kararın Basra Körfezi'ne yansımaları öne çıkan başlıklar olmuştur. Bu bakımdan Irak ile İran arasında Şattularap Meselesi üzerinden yaşanan gerginlik ve bu gerginliğin Irak-İran ilişkileri üzerindeki etkisi dikkate değer gelişmelerdir.

3.3.1. İngiltere'nin Değişen Deniz Aşırı Politikası Nedeniyle Körfez'de Yeni Arayışlar

İngiltere'nin Süveyş'in doğusuna yönelik politika değişikliği özellikle Basra Körfezi'nde ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak için hem bölge hem bölge dışı aktörlerin harekete geçmesini beraberinde getirerek bölge üzerinde çekişme yaşanmasına yol açtı. Bu bağlamda özellikle Basra Körfezi'nde bulunan emirlik ve şeyhliklere yönelik olarak geçiş sürecine dair planlardan bahsedilecek olup daha sonra İngiltere'nin bölgede yerini doldurmaya hevesli devletler arasında bir rekabet gözlemlenmekteydi.

⁴⁴³ "Irak'daki Kabine Değişikliği", *Orta Doğu*, Nisan 1970, S.96, s.27.

⁴⁴⁴ "Irak'da İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.40.

Harold Wilson'un başbakanlığındaki İşçi Partisi'nin, 1965'te İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nın doğusundaki askerî ve siyasi taahhütlerini en aza indirme ve hatta son verme politikasına 1973⁴⁴⁵ yılına kadar sıkı bir şekilde uygulanması yönünde kararı Orta Doğu dergisi satırlarına taşınmaktaydı.⁴⁴⁶ Bu açıdan hâlen atom gücüne sahip İngiliz ordusunun önemini korumasıyla beraber asker sayısını azaltmayı ve uygulanacak kısıtlarla konvansiyonel kapasite olarak Fransa ve Almanya gibi birçok Avrupa devletine denk bir konuma ulaşmayı hedeflediği kaydedilmekteydi.⁴⁴⁷ Die Welt gazetesine yazdığı yazısında Fritz Wirth, bu kararın alınması ile beraber 1956 Süveyş Krizi, 1961'de Güney Afrika'da Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve Rodezya'da yaşanan kriz gibi gelişmelerin İngiliz Milletler Topluluğu'nu sarsan gelişmeler olduğunu belirtmekteydi.⁴⁴⁸

İngiltere'nin değişen deniz aşırı politikasının, Akdeniz'de Rus etkinliğinin⁴⁴⁹ artmasını beraberinde getirmesi, Süveyş'in doğusu olarak nitelenen bir coğrafyada yer alan Hong Kong dışında Singapur, Malezya ve Basra körfezindeki kuvvetlerini çekmesi

⁴⁴⁵ Orta Doğu dergisinde İngiltere'nin Süveyş'in Doğusu'ndan çekilme sürecini tamamlayacağı tarih olarak 1973 yılı belirtilmekle birlikte Winston Churchill'in 'Iran's Search for Gulf Security When Britain Withdraws' ve A. M. Rendel'in 'Reversal of British Policy not wanted in Gulf' başlıklı the Times gazetesindeki yazıları ile Anthony Lewis, 'Britain to End Persian Gulf Role This Year' başlıklı International Herald Tribune'deki ve Gavin Young'ın 'Heath embarrassed in Gulf' başlıklı Observer gazetesindeki yazılarında bu tarih 1971 olarak belirtilmekteydi.

Wiston Churchill yazısında bu kararın Ocak 1968'de yayımlanan Beyaz Rapor'da (*the British defence White Paper of January 1968*) duyurulduğunu belirtmekteydi. Winston S.Churchill, "Setting the stage for disaster in the Gulf?", *the Times*, 12 Haziran 1969.

⁴⁴⁶ "İngiltere'nin Orta Doğu'da Bıraktığı Boşluk", *Orta Doğu*, Şubat 1968, S.70, s.35. Ayrıca, İngiltere'nin Süveyş'in Doğusu'ndan çekilmesi için bkz. Karl-Heinz Wocker, "Englands Abzug >>east of Suez<<", *Aussen Politik*, Temmuz 1968, s.400-411.

⁴⁴⁷ "İngiltere'nin Orta Doğu'da Bıraktığı Boşluk", *Orta Doğu*, Şubat 1968, S.70, s.36.

⁴⁴⁸ Fritz Wirth, "London begradigt die Front seiner Aussenpolitik", *die Welt*, 13 Ağustos 1968.

⁴⁴⁹ Sovyetler Birliği'nin Akdeniz Bölgesine yönelik stratejisi için bkz. Günther Wagenlehner, "Russlands Politik und Strategie im Mittelmeerraum", *Aussen Politik*, Mayıs 1969, s.287-299.

ise Uzak Doğu'da dışardan destek alan komünistlerle Körfez'de solcu Arap hareketlerin baskısını arttırmasına sebep olmasının muhtemel bir gelişme olduğu Orta Doğu dergisinde bahsedilmekteydi.⁴⁵⁰ Winston Churchill, the Times'a yazdığı yazısında, bu çekilme kararının Körfez'de bölge ülkelerinin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması ve buna bağlı olarak eski çekişmelerin tekrardan su yüzüne çıkması gibi iki önemli sonucu meydana getireceğini belirtmekteydi. Irak ve İran arasında yaşanan Şattülarap Meselesi'ni de bu açıdan değerlendirmekteydi.⁴⁵¹

Nicholas Herbert, the Times'ta yer alan yazısında, İngiltere'nin Süveş'in Doğusuna yönelik politikasında değişiklik yaparken bölge ile tamamen bağlarını koparmayı istemediğini söyleyerek bu sebeple İngiltere Kahire Büyükelçisi Harold Beeyle'nin Bağdat'a bir ziyarette bulunmasının planlandığını aktarmaktaydı. Herbert, ayrıca Körfez'de yavaş yavaş etkisinin hissedilmeye başlandığı Arap-İran çekişmesinin Arap devletleri arasında birleştirici bir rol oynadığından bahsederek Kral Faysal'ın Körfez'deki Arapçılığın ("*Arabism*" of the Gulf) korunması yönünde atacağı adımların Mısır tarafından destekleneceğini belirtmekteydi.⁴⁵²

Jonathan C. Randal'ın WorldPress'ten aktarılan International Herald Tribune gazetesindeki yazısında satırlarına taşıdığı üzere İran petrolünün İsrail'in kontrolündeki Akabe-Akdeniz petrol borusu aracılığıyla aktarılmasının İran ve İsrail arasında var olan ancak resmiyete dökülmemiş işbirliğine işaret ederek bu işbirliğinin Arap-İran çekişmesine yeni bir boyut kattığından bahsetmekteydi.⁴⁵³ Bu noktada bölge dengeleri açısından Arap devletlerine karşı İsrail ve İran arasında stratejik bir yakınlaşmanın

⁴⁵⁰ "İngiltere'nin Orta Doğu'da Bıraktığı Boşluk", *Orta Doğu*, Şubat 1968, S.70, s.36.

⁴⁵¹ Winston S.Churchill, "Iran's Search for Gulf Security When Britain Withdraws", *the Times*, 10 Haziran 1969.

⁴⁵² Nicholas Herbert, "Iraq Relations may be resumed", *the Times*, 4 Şubat 1968.

⁴⁵³ Jonathan C. Randal, "Tempest in the Persian Gulf Brewing Between U.K., Iran", *International Herald Tribune*, 16 Şubat 1971.

beklentisi olmakla birlikte özellikle İsrail'in Irak'ın kuzeyindeki Kürt hareketine bakış açısı ve İran'ın Kürtlere lojistik destekleri göz önünde bulundurulduğunda bu durumdan en yoğun etkilenen ve baskı altında kalan ülkenin Irak olduğu söylenebilirdi.

Ancak Nicholas Hebert, Irak sosyalizminin, iktidardaki ailelere karşı bastırılmış bir rahatsızlığın olduğu Bahreyn, Kuveyt ve Körfez ülkeleri arasında sebep olduğu çekinceler ile birlikte Abu Dabi ve Irak'ın Suudi Arabistan'la işbirliği yapması önündeki engeller, Arap devletleri arasında İran'a yönelik ortak politika yürütülmesinin önüne geçtiği yorumunu okuyucularıyla paylaşmaktaydı.⁴⁵⁴ Bu şeyhliklerden bazıları İran ile işbirliğinde yarar gördüğü ve bu şeyhliklerin Şii mezhep bağlarının bu politikalarda önem taşıdığı Orta Doğu dergisinde yer almaktaydı.⁴⁵⁵ Bu noktada Arap devletleri arasındaki işbirliğinin önündeki engellerin, büyük oranda, ideolojik farklılıklar ve mezhepsel ayrılmaya dayandığı gözlemlenebilirdi.

Diğer taraftan İngiltere'nin, Körfez şeyhlikleri arasındaki rekabetten faydalanarak nüfuzunu tesis ettiği ve bölgeyi Bahreyn'in başkentinde oturan İngiliz yöneticisi ve her şeyhlikteki temsilcileri vasıtasıyla idare etmeyi başardığı Orta Doğu dergisi tarafından aktarılmaktaydı. Şeyhliklerin, himaye ve ittifak anlaşmalarıyla İngiltere'ye bağlandığının altı çizilmekteydi. İngiltere'nin söz konusu hakim konumuna rağmen, kendi önderliğinde Basra Körfezi'ndeki ülkelerin bir federasyon çatısı altında birleşmesi fikrinin 1965 yılında olumsuz sonuçlandığı yazıda hatırlatılmaktaydı.⁴⁵⁶ Diğer taraftan 1968 yılının Şubat ayında ileri sürülen körfez federasyonu fikri

⁴⁵⁴ Nicholas Herbert, "Iraq Relations may be resumed", *the Times*, 4 Şubat 1968.

⁴⁵⁵ "Basra Körfezindeki Kararsızlık", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.47.

⁴⁵⁶ "İngiltere'nin Orta Doğu'da Bıraktığı Boşluk", *Orta Doğu*, Şubat 1968, S.70, s.38.

sonucunda dokuz emirlik arasında Yürütme Konseyi ile birlikte Yüksek Konsey teşkil edildi.⁴⁵⁷

Ancak İşçi Partisi tarafından değiştirilen İngiltere'nin Süveyş'in Doğusu siyaseti çerçevesinde Körfez Emirliklerinin federasyon veya konfederasyon kurulması üzerine anlaşamaması ve İngiliz temsilcisi (*résident*) emekli Büyükelçi Sir William Luce'nin, Bahreyn'e gönderilmesine karar verilmesi Orta Doğu dergisindeki yazıda konu edilmekteydi. Sir Luce'nin çabalarına rağmen Ebu-Dhabi'de Bahreyn, Katar, Ebu-Dhabi, Dubai, Re-s-ül-Hayme, Acman, Füceyre, Um-el-Kuvain ve Şercan emir ve şeyh vekillerinin katılımıyla gerçekleştirilen görüşmeler başarısızlıkla sonuçlandı belirtilmekteydi. Söz konusu toplantı öncesinde İngiltere'nin iyi ilişkileri bulunan ve bölgede aktif hale gelmesinde sakınca görmediği bir diğer CENTO üyesi ülke olan İran ile temasa geçilmesi ve Tahran'ın muhtemel bir federasyon veya konfederasyon üzerine düşüncelerinin öğrenilmesi yazıda aktarılan dikkat çekici bir bilgiydi.⁴⁵⁸

Orta Doğu dergisine göre, İran ile yapılan görüşmeden sonra şeyhlikler ile Sir Luce'nin ayrı ayrı temasa geçmesi sonucu oluşan pozitif havada gerçekleştirilen görüşmelerde anlaşmazlık noktasının Bahreyn tarafından dile getirilen; 1) Federasyon parlamentosunda her şeyhliğe kaç üye düşeceği ve 2) Federasyon başkentinin neresi olacağı hususlarında çıkan uyuşmazlıkların görüşmeleri sonuçsuz bıraktı. Federasyon anayasası projesinde her Emirlik veya Şeyhliğin federasyon meclisinde eşit üye ile temsil edilmesi fikrinin aksine Bahreyn'nin tasarısına göre dört yıllık geçici devreden sonra kurulacak federasyon meclisinde her şeyhlik kendi nüfusu ile orantılı olarak temsil edilmesi istendiği not edilmekteydi. Ekim 1969'da emir ve şeyhlikler arasında

⁴⁵⁷ "Basra Körfezindeki Kararsızlık", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.47. Ayrıca, Körfez emirlikleri tarafından kurulması hedeflenen federasyon için bkz. Franz Dülk, "Golf-Föderation auf schwachen Füßen", *Aussen Politik*, Haziran 1969, s.346-353.

⁴⁵⁸ "Basra Körfezindeki Kararsızlık", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.45-46.

gerçekleştirilen toplantıda federasyon başkentinin Dubai ile Ebu-Dhabi arasında "Vadi-yül-Mevt (Ölüm Vadisi)" olarak adlandırılan bölgeye inşaa edilmesi üzerine anlaşma sağlanmış ancak Bahreyn'in bu fikri daha sonra kabul etmediği yazının devamında okuyucular ile paylaşılmaktaydı.⁴⁵⁹

Bahreyn'in en kalabalık nüfusa sahip emirlik olarak nüfusla orantılı temsil ve başkentini mevcut başkentlerden biri olması yönündeki uzlaşmaz tutumu, Orta Doğu dergisine göre, İran ile arasındaki husumeti çözerek kendinden daha emin davranmasının bir sonucuydu. Oysa başlangıçta Bahreyn'in, Körfez Federasyonu fikrini kendi toprakları üzerinde hak iddia eden İran'a karşı ulusal güvenliğini temin etmesinin bir aracı olarak gördüğü yazının devamında hatırlatılmaktaydı.⁴⁶⁰ Bu noktada İngiltere'nin değişen politikası çerçevesinde bölge ülkelerinin ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak amacıyla etkinlik arayışlarına girdikleri gözlemlenmekteydi. Bahreyn'in politikaları bu arayışların somut bir örneği olarak değerlendirilebilirdi.

Diğer taraftan Katar ve Bahreyn'in dışarda tutulduğu ve İngiliz himayesi altındaki Yedi Trucial Şeyhlik'ten oluşan bir Körfez Federasyonu fikrinin tartışmaya açıldığı Orta Doğu dergisindeki yazıda kaydedilmekteydi. Bureymi Vahaları anlaşmazlığından dolayı Suudi Arabistan'la sorun yaşayan Abu Dabi'nin, Suudi nüfuzundan izole edilmiş bir federasyon fikrini desteklediği belirtilmekteydi. Bu bağlamda söz konusu küçük şeyhliklerden oluşacak bu içerikte bir federasyonun, İngiliz askerî varlığına dayanacağına düşünüldüğü yazıda değinilmekteydi.⁴⁶¹

A. M. Rendel, the Times için kaleme aldığı yazısında, İngiltere'nin politikalarında değişiklik yapacağını açıklamasının ardından hiç bir tedbir almadan bölgeden çekilmesi üzerine muhtemel bir Arap-İran çatışması çıkması, bölgeden

⁴⁵⁹ "Basra Körfezindeki Kararsızlık", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.46.

⁴⁶⁰ "Basra Körfezindeki Kararsızlık", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.46-47.

⁴⁶¹ "Basra Körfezindeki Kararsızlık", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.47.

çekilmemesi üzerine de Arap Milliyetçiliği ve bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkması sonucunda SSCB'nin bölgeye nüfuz etme ihtimalinin olmasından dolayı en uygun seçeneklerin bölge yönetimleri arasında kurulacak birliğin ve İngiltere'nin askerî teknik yardımı ile bölgede varlığını sürdürmesi olarak ortaya çıktığının altını çizmekteydi.⁴⁶² Wiston Churchill de bölgede barışçıl bir geçişin sağlanabilmesi için İngiltere'nin adımlarını dikkatli atması gerektiğini öğütleyerek, Londra'nın bölgede savunma amaçlı varlığını sürdürmeye hazırlıklı olması gerektiğini yazmaktaydı.⁴⁶³

Tekrar iktidara geldikten sonra İşçi Partisi'nin politikasını sahada değiştirme şansının olmadığını anlayan Muhafazakâr partiden Sir Alex'in ise kurulması planlanan birlik ile dostuk antlaşması imzalanması, İngiliz kontrolündeki polis gücünün devredilmesi, kurulacak birlik için eğitim vermek ve diğer askerî görevleri yerine getirmek üzere bir İngiliz askerî birliğin konuşlandırılması, İngiliz ordusunun düzenli katılacağı tatbikatların düzenli aralıklarla gerçekleştirilmesi ve Kraliyet Donanması'nın ziyaretlerde bulunması yöntemlerinden bir veya birden fazlasını aynı anda kullanarak bölgede İngiltere'nin varlığının devam ettirmesi yönünde çözümler geliştirmeye çalıştığı Anthony Lewis'in International Herald Tribune gazetesinin New York Times'a atıfta bulunduğu yazısında paylaşılmıştı.⁴⁶⁴

Diğer taraftan Gaving Young, Observer gazetesinde, Irak'ın da İngiltere'nin bölgeden çekilme kararı sonrasında Körfez bölgesinde etkinlik kazanma arayışına girdiğine ve bölge ülkelerinde banka ve sigorta şirketleri açarak bu yönde ilk adımları attığına değinmekteydi.⁴⁶⁵ Ancak kendi iç işleri ile ilgilenmek zorunda kalan Irak'ın

⁴⁶² A. M. Rendel, "Reversal of British Policy not wanted in Gulf", *the Times*, 8 Nisan 1969.

⁴⁶³ Winston S.Churchill, "Setting the stage for disaster in the Gulf?", *the Times*, 12 Haziran 1969.

⁴⁶⁴ Anthony Lewis, "Britain to End Persian Gulf Role This Year", *International Herald Tribune*, 1 Mart 1971.

⁴⁶⁵ Gavin Young, "Heath embarrassed in Gulf", *Observer*, 6 Nisan 1969.

bölge üzerindeki etkisiz konumuna dikkat çeken Orta Doğu dergisi, Irak'ın 1970 Temmuz ayında yapmış olduğu körfezde "*Arap ittifakı*" teklifinin kayıtsızlıkla karşılanmasını, bu durumun bir yansıması olarak değerlendirmekteydi.⁴⁶⁶ Paul Martin tarafından the Times'teki köşe yazısında belirtildiği üzere İran'daki Kürtleri desteklemek ve İran'ın Suudi Arabistan ile yakınlaşmasına karşı durarak Irak, bölgede etkinlik kazanmaya çalışmaktaydı.⁴⁶⁷

İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki şeyhlikleri bir federasyon çatısı altında toplama isteği başarısız olmuştu. İran'ın "*Fars Körfezi*", Arapların "*Arap Körfezi*" ve genel olarak "*Basra Körfezi*" olarak adlandırılan bölgeye, İran'ın nüfuz etme girişimleri mevcut olduğu Orta Doğu dergisindeki yazıda belirtilmekteydi. İran'ın Şeyhliklerle bir savunma anlaşması imzalamaya çalışmasıyla sonuçlanan süreç içerisinde İran'ın, Bahreyn üzerindeki iddialarını tekrardan dilendirmediği ise yazının devamında İran'ın uygulamaya koyduğu yeni girişimlerinin başarıya ulaşması için "*mantık*"lı bir yaklaşım olduğu yazıda kaydedilmekteydi.⁴⁶⁸

Bu bağlamda İran Başbakanı Hoveida'nın, İran'ın bölgede İngiltere'nin yerini almaya hazır olduğu yönündeki açıklaması, Nicolas Herbert the Times gazetesindeki yazısında aktarmaktaydı.⁴⁶⁹ Die Welt gazetesi yazarı Hermann Schaefer, İran'ın bölgede İngiltere'yi soyutlayıcı adımlar atma noktasındaki güvenini ise Sovyetler ile yakınlaşmasına bağlamaktaydı. Özellikle İran doğal gazının Orta Asya'da Sovyet endüstrisinin gelişimi için kullanılması ve Sovyet tekniğinin İran'la paylaşılması bu iki ülkeyi birbirine yakınlaştıran etkenler olarak değerlendirilmekteydi. Bu noktada Schaefer, İran'ın Sovyetler'in iktisadi çıkarlarını kendi Körfez politikası için bir araç

⁴⁶⁶ "Basra Körfezindeki Kararsızlık", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.47.

⁴⁶⁷ Paul Martin, "Iraq eyes on Persian Gulf", *the Times*, 28 Nisan 1970.

⁴⁶⁸ "İngiltere'nin Orta Doğu'da Bıraktığı Boşluk", *Orta Doğu*, Şubat 1968, S.70, s.37.

⁴⁶⁹ Nicholas Herbert, "Iraq Relations may be resumed", *the Times*, 4 Şubat 1968.

olarak kullandığını düşünmekteydi.⁴⁷⁰ İran Körfez'de etkinlik sağlama arayışları içinde Sovyet etkisinin de Körfeze yayılması ihtimalini beraberinde getirdiği ileri sürülebilirdi. İngiltere ise bölgeden çekilirken bir dereceye kadar askerî ve siyasi varlığını muhafaza ederek bölge veya bölge dışı aktörlerin etkinlik kurma çabalarının önünde durabilmeyi amaçlıyordu.

Daha önceden İran'ın Bahreyn üzerindeki iddialarının gündemde olduğu dönemde Bahreyn federasyon fikrine sıcak bakarken, İran BM nezareti altında Bahreyn'de bir plebisit yapılmasını sağlamış ve bu girişim Bahreyn'in "*arap niteliğinde bir bağımsız*" devlet olma noktasında olumlu sonuca ulaşmasını ve bağımsızlık yönünde adımlar atmasını beraberinde getirmişti. Bahreyn'in bu yönde adımlar atması karşısında itirazda bulunan en önemli ülkenin, hem İran hem Suudi Arabistan'la iyi ilişkileri bulunan petrol zengini Katar olduğu Orta Doğu dergisi tarafından belirtilmekteydi.⁴⁷¹

İngiltere'nin bölgeden ayrılması sonucu aktif bir rol oynamak isteyen İran, bölge ülkelerinin yabancı güçlere karşı kendilerini yeteri derecede korumasını sağlayacak askerî kapasiteye sahip olmadıklarını ancak kendisinin bu ülkeleri korumaya yetkin olduğunu açıkladı. İngiltere'nin yerine bölgeye Birleşik Amerika'nın müdahil olmasını ise kabul edilmeyeceğini belirttiği Orta Doğu dergisindeki yazıda vurgulanmaktaydı.⁴⁷²

1970 yılına gelindiğinde ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Elliot Richardson'un, büyük devletlerin 1971 sonrasında Körfez işlerine müdahil olmasına karşı duran İran'a yapmış olduğu ziyaret sonrasında, bölge ülkelerinin desteğini alarak ABD'nin Körfez bölgesinin güvenliğini sağlanmasına katkı sağlayabileceğini belirttiğini, the Times gazetesinin yurt dışı muhabiri tarafından Tahran'dan

⁴⁷⁰ Hermann Schäfer, "Iran will das britische Erbe am Persischen Golf antreten", *die Welt*, 1970.

⁴⁷¹ "Basra Körfezindeki Kararsızlık", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.47.

⁴⁷² "İngiltere'nin Orta Doğu'da Bıraktığı Boşluk", *Orta Doğu*, Şubat 1968, S.70, s.38.

bildirilmektedir.⁴⁷³ Aussen Politik dergisindeki köşesinde ise Meyer-Ranke, İran'ın bu noktada kendine güvenini sağlayan gelişmenin özellikle petrol üretiminde sağladığı artış ve sanayileşmesinde gösterdiği gelişme olduğunu iddia etmekteydi.⁴⁷⁴

İran'ın bölgede etkin olma arayışlarının altında yatan nedenlerin ise körfezdeki petrol üreticisi ülkelerin, büyük devletlerin kontrolü altına girmesinin engellenmesi ve kendi petrol ihracı için hayati öneme sahip Basra Körfezi'ndeki seyrüsefer serbestliğinin korunması olduğu Orta Doğu dergisinde yer almaktaydı. Ancak İran'ın bu girişimlerine ilk tepki, daha önceden de tarihî savlarla üzerinde hak iddia ettiği Bahreyn'den geldiği belirtilmekteydi. Daha sonra Arap milliyetçiliğinin bayraktarı olan ve Arap petrollerinin yine Araplar için kullanılması gerektiğini savunan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin, İran'ın girişimlerine karşı Suudi Arabistan ve Basra Körfezi'ndeki Arap ülkeleriyle de temasa geçtiği yazının devamında aktarılmaktaydı. Ürdün Kralı'nın ise İran Şahı'nı Arapları kuşkulandıracak iddialardan kaçınması gerektiği yönünde uyardığı yazının devamında yer almakla birlikte yazıda, Sovyetler ve ABD arasındaki rekabeti Basra Körfezi'ne indirecek hareketlerden uzak durulması gerektiği yorumu yapılmaktaydı.⁴⁷⁵

Akşam gazetesi yazarı Sıtkı Ulay, Avrupa'da "*ileri görüşlü bir Döğol'ün tavsiyelerine*" uyulmaması ve "*komünist âleme karşı*" denge unsuru haline gelinememesi ile birlikte İngiltere'nin Basra ve dünya işlerinden çekilmesi sonucu ABD'nin zorunlu olarak kademe kademe bu görevi üstlendiğini belirtmekteydi. Ayrıca Arap-İsrail savaşları ile SSCB'nin Araplar arasında ABD karşıtlığını yaymayı başardığı

⁴⁷³ "US future role in Persian Gulf", *the Times*, 23 Nisan 1970.

⁴⁷⁴ Peter Meyer-Ranke, "Irans neue Rolle: Ordnungsmacht in Mittelost", *Aussen Politik*, Mayıs 1968.

⁴⁷⁵ "İngiltere'nin Orta Doğu'da Bıraktığı Boşluk", *Orta Doğu*, Şubat 1968, S.70, s.38-39.

yazının devamında hatırlatılarak SSCB'nin yaptığı askerî ve ekonomik yardımlar ile bölgeye daha da müdahil olma şansı bulduğunun altını çizmekteydi.⁴⁷⁶

Sıtkı Ulay'ın aksine, the Times yazarı Nicholas Hebert, Güney Vietnam'da yaşanan gelişmelerden sonra Arap aleminde ABD'ye karşı gelişen tutum sonucunda ABD'nin bölgeye nüfuz etmesinin zor olacağını belirtmekte ve Fransa'nın bölgeye müdahil olmasının ise Arap ülkelerinde artan Sovyet etkisini dengeleyecek batılı bir devlet olması dolayısıyla memnuniyetle karşılanması gerektiğini söylemekteydi.⁴⁷⁷

İngiltere'nin "*Süveyş'in doğusundaki taahhütlerini tasfiye etmek kararındanberi*", ABD ve NATO'nun bölgedeki askerî varlığına ek olarak Fransa'nın da Libya, Irak ve Mısır'daki girişimleri ile yeniden bölgenin etkin oyuncularından biri olma arayışında olduğu Orta Doğu dergisi tarafından vurgulanmaktaydı.⁴⁷⁸ Fransa'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eski sömürgeleriyle ekonomik ve kültürel alanda işbirliğini sürdürürken, onların bağımsızlıklarını destekleme politikasının Arap devletleri ile de yakınlaşmasına imkân sunduğu savunulmaktaydı. Orta Doğu dergisi, Fransa'nın başta Mısır olmak üzere Kuzey Afrika'daki Müslüman ülkeler ile yakınlaşmasının Türkiye'nin de lehine olacağını ileri sürmekteydi.⁴⁷⁹

SSCB Başbakanı Mayıs 1968'de Tahrana bir ziyarette bulunarak *Pax-Britannica* yerine *Pax-Sovietica* tesis etme noktasında adımlar atmıştı.⁴⁸⁰ Die Welt gazetesinden Peter Baruschke, bölgeye Sovyet etkisinin teknikerler, silah yardımları, mali yardımlar

⁴⁷⁶ Sıtkı Ulay, "Vietnam'ın Düşündürdükleri", *Akşam*, 6 Şubat 1968.

⁴⁷⁷ Nicholas Herbert, "France's New Role in Middle East", *the Times*, 6 Şubat 1968.

⁴⁷⁸ "Fransa'nın Doğuya Dönme Eğilimi", *Orta Doğu*, Ocak 1970, S.93, s.27. Ayrıca de Gaulle'nin yeni Doğu Politikası için bkz. Christop von Imhoff, "Neue Orient-Politik des Generals de Gaulle", *Aussen Politik*, Ocak 1968, s.29-36.

⁴⁷⁹ "Fransa'nın Doğuya Dönme Eğilimi", *Orta Doğu*, Ocak 1970, S.93, s.28.

⁴⁸⁰ Nicholas Herbert, "Visit to Gulf by Soviet Navy", *the Times*, 13 Mayıs 1968.

ve hatta sivil giyimli askerî personeller aracılığıyla yayıldığını belirtmekteydi.⁴⁸¹ The Times için kaleme aldığı yazısında Winston Churchill, Süveyş Kanalı'nın tekrardan açılmasının ardında Sovyetler'in Hint Okyanusu'na deniz gücü yollamasının kolaylaşacağını ve bölgede ağırlığını daha da hissettireceğini düşünmekteydi.⁴⁸² Böylece İngiltere'nin değişen politikasına bağlı yeni durum karşısında bölge dışı ülkelerden özellikle ABD, SSCB ve son olarak Fransa'nın da etkinliklerini artırma fırsatı bulabilecekleri görülmekteydi.

Diğer taraftan Arap dünyasının, İsrail'e karşı destek bulabilmek için SSCB ve diğer Doğu Bloku ülkeleri ile yakın ilişkiler geliştirdiği Milliyet gazetesi yazarı Metin Toker tarafından belirtilmekteydi. Ancak 1967 Savaşı'nda İsrail karşısında alınan yenilgi üzerine Sovyet Rusya'dan yeterli destek göremeyen Arap devletlerinin Sovyet Rusya'ya olan güvenlerini kaybettiği bunun üzerine Moskova'nın bölgeye yeni silahlar göndererek imajını tazelemeye çalıştığı Toker tarafından hatırlatılmaktaydı. Arap devletleri liderlerinin ise alternatif tek liman Moskova olması dolayısıyla bu durumu çok fazla üstelemediği yazının devamında belirtilmekteydi. Diğer taraftan bu sırada Moskova, Akdeniz'e inme arayışları çerçevesinde sağlam noktalar bulma politikası dolayısıyla, ideolojik farklılıkları çok önemsemeyen, Türkiye'nin güneyine sarkarak Amerika'yı dengelemenin arayışına girmiş olduğu vurgulanmaktaydı.⁴⁸³ Sovyetler Birliği'nin Arap Dünyası'nda ve Orta Doğu'da en yakın müttefiklerinden biri olan Mısır'da Nasır sonrası Enver Sedat döneminde, Mısır'ın kaybettiği toprakların geri alınması için diplomatik kanallar kullanılarak bir uzlaşma sağlanması gerektiği yönünde bir farkındalık oluşmaya başladı. Batı ile uzlaşarak, Mısır'ın İsrail sorununa çözüm

⁴⁸¹ Peter Baruschke, "Rückzug Grossbritanniens fordert Asian heraus", *die Welt*, 31 Ocak 1968.

⁴⁸² Winston S.Churchill, "Iran's Search for Gulf Security When Britain Withdraws", *the Times*, 10 Haziran 1969.

⁴⁸³ Metin Toker, "El İştirakiyyâ veya Sosyalizmin Arapçası", *Milliyet*, 5 Haziran 1969, *Milliyet*, s.7.

bulma arayışına girişmesi, Mısır örneğinde İsrail meselesi özelinde SSCB'nin etkisinin gittikçe azaldığı izlenimini vermektedir.

İngiltere'nin Süveyş'in doğusundaki taahhütlerini sona erdirme kararı özellikle Basra Körfezi'nde bulunan Emirlik ve Şeyhlikler arasında yeni bir federasyon kurulması fikri ile geçiş sağlanmaya çalışıldı. Ancak İran ile ilişkilerini düzelteren Bahreyn'in baskın konuma gelme arayışı bu sürecin tıkanmasına sebep oldu. İngiltere'nin bıraktığı boşluğu doldurmak için girişimde bulunan Irak ise iç meseleleri dolayısıyla bu rolü oynamakta yetersiz kaldı. Sovyet Rusya'nın da desteğini sağlayan İran bölgede etkin konuma gelmek için faaliyetlerini attırdı.

Bölge dışından olan devletler de bu değişim karşısında yeniden kendi konumlarını belirlemek için harekete geçti. Özellikle Sovyetler Birliği'ni motive eden husus, sıcak denizler politikasıydı. Fransa da oluşturduğu uluslararası imaj ve bölge ülkeleriyle sahip olduğu sömürgecilik döneminden kalma bağlarını yeniden canlandırarak bölgede söz sahibi olmaya çalışmaktaydı. Ancak bu dönemde ABD, İngiltere'nin bıraktığı güç boşluğunu kademeli bir şekilde doldurmaya başlamıştı.

3.3.2. Irak-İran Gerginliği

Hem Irak hem İran için de önemli bir su yolu olan ancak her iki ülkenin de su sınırının nereden geçtiğine yönelik kendilerine ait argümanları olduğu Şattularap'ta yaşanan sorun, İngiltere'nin Süveyş'in doğusuna dair belirlediği politikayı değiştirme kararı sonrasında tekrardan su üstüne çıkmış ve hem Irak hem İran'ın ikili ilişkilerinin gidişatını değiştirmişti. Her iki ülke resmî kaynaklarının yayınladığı bilgiler ışığında konuya dair kendi ulusal tezlerinin tekrardan açığa çıkarılması ve Türkiye'nin bu

dönemde söz konusu meseleye ilişkin her iki ülke ile yürüttüğü ikili diyalogları dikkate değer gelişmelerdi.

İngiltere'nin 1971 yılına kadar askerî anlamda da bölgeden çekilme kararı alması, bölge güvenliğinin yine bölge devletleri tarafından sağlanması gibi "*haklı ve tarafsız*" söylemlerin yayılmasına yol açtığı, ama uygulamada bölgedeki diğer körfez emirliklerinin askeri kapasitesi düşünüldüğünde bunun İran'ın etki alanının genişletmesi ile sonuçlanma ihtimalini doğuracağı Şükrü Baban'ın Tercüman gazetesindenki köşe yazısından anlaşılmaktaydı. İran'ın, Bahreyn adalarını fiilî askerî yönetimine almamayı ve mahallî idarenin özelliklerine dokunmamayı taahhüt ettiği belirtilmekle birlikte bu dönemde İran'ın nüfusunu kırarak başka bir yapılanmanın bulunmadığı yazının devamında yer almaktaydı.⁴⁸⁴

El-Bekr'in, hem içerideki muhaliflere ve Kürtlere karşı hem de İsrail ve Şattülarap Meselesi yüzünden ilişkilerinin gerginleştiği İran'a karşı sert söylemlerde bulunduğu ve El-Bekr'in, İran, İsrail ve Kürtleri kendisine yönelik üçlü bir ittifak kurmak ve işbirliği yapmakla suçladığı 1958 ve 1963 devrimlerinin yıl dönümü için yaptığı konuşma Şükrü Baban'ın köşesine taşındı.⁴⁸⁵ El-Bekr'in, Abdurrahman Bazzaz'a yönelik emperyalizm ve Siyonizm hedeflerinin aleti olma iddialarını tekrar dile getirdiği yazının devamında yer almaktaydı. Irak'ın yalnız kendisine yönelik bir askerî harekât olduğunda değil aynı zamanda konuşmasında "*Arap Halici dediği*" Basra Körfezindeki Arap imamlıkları ve şeyliklerine yönelik bir eylemde de harekete geçeceği El-Bekr tarafından belirtildi. Baban bu açıklamaların, Nasır'ın özel temsilcisinin iki gün önce

⁴⁸⁴ Şükrü Baban, "Tahran Bütün Cephelerde Galip", *Tercüman*, 1 Haziran 1969, s.2.

⁴⁸⁵ Şükrü Baban, "Irak Devlet Reisinin Sert Çıkışı", *Tercüman*, 20 Temmuz 1969, s.2. The Times gazetesi muhabirinin Tahran'dan bildirdiğine göre, Şattülarap Meselesi'ne bağlı olarak Irak'ta yaşayan İranlıların ülkeyi terk etmek üzere İran sınırına getirildiği bildirilmekteydi. "Iranian refugees tell of Iraq brutalities", *the Times*, 19 Mayıs 1969, s.4.

Bağdat'a yaptığı ziyaretten sonra gerçekleşmiş olmasına dikkat çekmekteydi.⁴⁸⁶ Ancak Mısır'ın ilerleyen yıllarda İsrail'e yönelik dış politikasında ortaya çıkacak değişimler, Bağdat ile Kahire arasındaki bu yakınlaşma ortamına gölge düşürebilirdi.

İran'ın, İngiltere'nin Irak'ta eski konumunu devam ettirememesi ve Şattülarap'ı Irak kontrolünde sayan 1937 tarihli antlaşma gibi bölgede kurmuş olduğu düzeni koruma noktasında yetersiz kalması sonucunda kendi politikalarını uygulama fırsatına sahip olduğu Şükrü Baban'ın yazısında not edilmekteydi.⁴⁸⁷

Şattülarap üzerine Irak ile karşılıklı gerginliğin ortaya çıkmasına sebep olan gelişmenin ise Irak Hükümeti'nin Tahran'a, İran veya yabancı bandıralı gemilerin 1937 antlaşmasının hükümlerine aykırı hareket ettikleri iddialarını içeren, "sert" bir nota vermiş olduğu Orta Doğu dergisinde yer almaktaydı.⁴⁸⁸ İran'ın daha sonra 1937 Sınır Antlaşması ve Şattülarap üzerinde seyrüseferi düzenleyen antlaşmaları tek taraflı olarak feshettiği Tercüman ve Cumhuriyet gazetelerinin Anadolu Ajansı'na dayandırdıkları haberlerinde belirtilmekteydi.⁴⁸⁹ 1937 tarihli Antlaşma, bu su yolunu kullanan gemilerden alınan ücretin iki ülke arasında paylaşılmasını düzenlemekteydi.⁴⁹⁰ Irak Hükümeti'nin bu tek taraflı atılan adıma karşı sert tedbirler alacağını ilan etmesinden sonra İran ordusu teyakkuza geçirildi.⁴⁹¹

Şattülarap Meselesi üzerinden Irak ve İran arasında ortaya çıkan gerginlik the Times gazetesinde de konu edilmekteydi. The Times gazetesindeki yazıda Şattülarap

⁴⁸⁶ Şükrü Baban, "Irak Devlet Reisinin Sert Çıkışı", *Tercüman*, 20 Temmuz 1969, s.2.

⁴⁸⁷ Şükrü Baban, "Tahran Bütün Cephelerde Galip", *Tercüman*, 1 Haziran 1969, s.2.

⁴⁸⁸ "Irak-İran Anlaşmazlığı Derinleşirken", *Orta Doğu*, Mayıs 1969, S.85, s.34.

⁴⁸⁹ "İran-İrak Sınırı Kapandı Ordular Alarm Durumunda", *Tercüman*, 22 Nisan 1969, s.1 ve "Irak ile İran'ın Buhranı Bekleme Safhasında", *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1969, s.3.

⁴⁹⁰ "Irak ile İran'ın Buhranı Bekleme Safhasında", *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1969, s.3.

⁴⁹¹ "İran-İrak Sınırı Kapandı Ordular Alarm Durumunda", *Tercüman*, 22 Nisan 1969, s.1 ve "Irak ile İran'ın Buhranı Bekleme Safhasında", *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1969, s.3.

üzerindeki seyrüseferi düzenleyen uluslararası anlaşmalara değinildikten sonra İngiltere'nin bölgeden çekilmesi kararına bağı olarak bölgeden artan belirsizlik içerisinde Tahran'ın atmış olduğı tek taraflı adımlara değinmekteydi.⁴⁹² Ancak Irak Büyükelçisi Kadim M. Kalaf'ın the Times gazetesinde yayımlanan söz konusu yazı için kaleme aldığı cevabî yazısında, büyükelçi İran'ın tek taraflı adımlarının hukukî bir dayanağı olmadığını belirtmekteydi.⁴⁹³

Şattülarap üzerindeki İran-İrak arasında yaşanan gerginliğin tarihsel gelişimine ve her iki ülkenin savunduğı tezlere bu ülkelerin resmî kaynaklarından yapılan yayınları inceleyerek bakan Orta Doğı dergisinden Celâl Tevfik Karasapan, İran Büyükelçiliğı Basın Ateşesi'nden, İran Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan "*Şat-tul-Arap meselesine dair Vakıalar*" broşürü ile Irak Büyükelçiliğı Basın Ateşesinden ise "*Irak ile İran arasındaki 1937 anlaşması hakkında açıklamalar*" adlı broşürleri alarak bir karşılaştırma yapmaktaydı.⁴⁹⁴

Şattülarap'ın, İngiltere'nin 19.yy'de Basra Körfezi'ndeki şeyhlikler ve Arap yarımadasının doğı kıyılarında hâkimiyet kurma arayışında önemli bir yere sahip olduğı Karasapan tarafından belirtilmekteydi. Ayrıca Abadan petrollerinin işletme imtiyazının İngiltere tarafından alınması üzerine Şattülarap'ın deniz bağlantısını daha da önemli hale geldiğı yazıda yer almaktaydı.⁴⁹⁵

Yazıda aktarılan İran Devleti resmî broşürüne göre, İran, 1847 yılında Erzurum'da Osmanlı Devleti ve İran arasındaki sınır sorunlarının ele alındığı

⁴⁹² "Strom in the Gulf", *the Times*, 21 Nisan 1969, s.9.

⁴⁹³ "Strom in the Gulf: Dispute Between Iran and Iraq", *the Times*, 28 Nisan 1969, s.9.

⁴⁹⁴ Celâl Tevfik Karasapan, "Şat-tul-Arap Anlaşmazlığı", *Orta Doğı*, Temmuz 1969, S.87, s.2. Ayrıca Şattülarap Meselesi'nin Irak ve İran açısından önemi için bkz. Peter Meyer-Ranke, "Der Streit über die Mausefalle des Schatt el Arab", *die Welt*, 22 Nisan 1969, s.2.

⁴⁹⁵ Celâl Tevfik Karasapan, "Şat-tul-Arap Anlaşmazlığı", *Orta Doğı*, Temmuz 1969, S.87, s.2.

görüşmelerde, İngiltere ve Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni koruyan ve İran'ın önüne konulan koşulları kabul etmeye zorlandığı bir anlaşma imzalandığını ileri sürmekteydi. İran, 1913'te yapılan Osmanlı Devleti ve İran arasında sınır çizilmesi protokolü ve 1914 tutanaklarının da parlamentoları tarafından kabul edilmediğini bildirdi.⁴⁹⁶

1937 Antlaşmasının ise sadece sözde bağımsız, uygulamada İngiltere'nin kontrolünde olan Irak tarafından imzalandığı İran tarafından savunulmaktaydı. İran söz konusu broşürde, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın *thalweg* hattı⁴⁹⁷ uygulamasının İran ve Irak arasındaki sınır anlaşmazlığını çözeceğini düşündüğünü, ancak Iraklı yetkililerin baskısı ve İngiliz Amiralliği'nin bu sınır uygulamasının İngiltere menfaatlerini tehlikeye düşüreceği sebebiyle *thalweg* hattının 1937 Antlaşmasında kabul edilmediğini ileri sürmekteydi.⁴⁹⁸

Karaspan'ın makalesinde aktarıldığına göre, Irak makamları ise, 1847 Erzurum Antlaşması ve 1913 Constantinople Protokollerine uygun hareket ettiklerini belirterek, 1914'deki sınır belirlemesine uyulmasının gerektiğini hatılatmaktaydı. Devletler hukukuna atıfta bulunan Iraklı yetkililer, nehir ortası veya *thalweg* çizgisi uygulamalarının dışında nehrin tamamen bir devlete ait olduğu ve sınırın diğer kıyı olarak belirlendiği yükümlere atıfta bulunarak Irak ile İran arasında ikinci uygulamanın kabul edildiğini söyleyerek Şattülarap'ın Irak topraklarının ayrılmaz parçası olduğunu vurgulamaktaydı.⁴⁹⁹

İranlı yetkililerin *thalweg* prensibini benimsemek istediğini ancak Irak'ın, İran'ın aksine geniş kıyıları ve limanları bulunmaması ve tek çıkış yollarının Şattülarap olması

⁴⁹⁶ Celâl Tefik Karasapan, "Şat-tul-Arap Anlaşmazlığı", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.3.

⁴⁹⁷ Nehrin en derin yatağını izleyen orta hat.

⁴⁹⁸ Celâl Tefik Karasapan, "Şat-tul-Arap Anlaşmazlığı", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.3.

⁴⁹⁹ Celâl Tefik Karasapan, "Şat-tul-Arap Anlaşmazlığı", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.4.

sebebiyle böyle bir teklifi kabul etmeyeceklerini broşürün devamında açıklamaktaydılar. İran'ın 1937 anlaşması ile avantajlı konuma geldiğini iddia eden Irak, İran'dan 1913 protokolleri ve 1914 komisyon kararlarına uymasını beklediği hususuna vurgu yapmaktaydı. 1937 Antlaşmasında belirtilen nehir bakımı, geliştirilmesi, tarakla temizlenmesi, kılavuzluk, kılavuzluk ücretleri, sağlık kontrol ve tedbirleri ve kaçakçılığın önlenmesi konusunda İran'ın taahhütlerini yerine getirmediğini ileri sürülmekteydi. Irak son olarak, söz konusu antlaşmaların İran tarafından tek taraflı feshedilemeyeceğini belirtmekte ve Siyonizm ile mücadele edilirken İran'ın bu hamlesinin hanedan taraftarlarının Siyonizm ile ortaklığının bir sonucu olarak değerlendirildiğini bildirildiği yazının devamında belirtilmekteydi.⁵⁰⁰

Celâl Tevfik Karasapan Orta Doğu dergisindeki yazısında, bu argümanların değerlendirmesinde, İngiltere'nin hem 1847 ve 1913 hem de 1937 antlaşmalarında ortaya çıkan etkisinin iki komşu arasında anlaşmazlığın temelinde yattığını düşündüğünü aktarmakta, Irak'ın ise söz konusu antlaşmaları ve komisyon kararlarını tek taraflı yorumlamasının çözüme katkı sağlamadığını analiz etmekteydi.⁵⁰¹

İran'ın, Irak'ın Şattülarap ağzının uluslararası bir su özelliği taşıdığını açıkça tanımamasını istediği Hürriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan aktardığı haberinde yer almaktaydı. Ayrıca İranlı yetkililerin, 1937 antlaşmasında belirlenen ve bazen suların en sığ bazen de suların en yüksek olduğu yerlerden geçen sınırın nehir üzerinde gemilerin geliş-gidişine imkân verecek şekilde yeniden çizilmesini istediği haberin devamında bildirilmekteydi.⁵⁰²

⁵⁰⁰ Celâl Tevfik Karasapan, "Şat-tul-Arap Anlaşmazlığı", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.5-7.

⁵⁰¹ Celâl Tevfik Karasapan, "Şat-tul-Arap Anlaşmazlığı", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.9.

⁵⁰² "İran, Irak'a Karşı Askerî Tedbir Aldı", *Hürriyet*, 21 Nisan 1969, s.1.

Abdurrahman Arif döneminde sınır anlaşmazlıklara son verilmesi amacıyla karma bir komisyon kurulduğunun ancak ılımlı Baasçıların El-Bekr liderliğinde iktidara geldikleri 17 Temmuz darbesini takiben harekete geçen, bir trene ve Kerkük petrol tesislerine baskınlar düzenleyen Barzani silahlı gruplarının, iki devlet arasındaki sınır anlaşmazlığının yeniden alevlenmesinde rol oynadığının Orta Doğu dergisindeki makalede üzerinde durulmaktaydı.⁵⁰³ Irak Dışişleri Bakanı Abdülkerim Şeyhli'nin, Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Petrev Subaşı'nı İran ile yaşanan gerginlik hakkında bilgilendirmesinin ardından Türkiye'den iki ülke arasında arabulucu olmasının istendiği hem Cumhuriyet gazetesi yazarı Özgen Acar'ın hem de Orta Doğu dergisinde yer alan yazılarda belirtilmekteydi.⁵⁰⁴

Hatta Irak İçişleri Bakanı'nın ricası üzerine Türkiye'nin "*Tahran üzerindeki nüfuzunu kullanmasını istemesi*"nin, Irak-İran arasındaki Şattularap Meselesi'nde Irak'a avantaj sağlayacak muhtemel bir gelişme olduğu yorumu Baban tarafından okuyucularıyla paylaşılmıştı.⁵⁰⁵

Diğer taraftan Irak'ın Ankara Büyükelçisi Talip El-Şebip'in, Türkiye Dışişleri Bakanı Çağlayangil, İran'ın Ankara Büyükelçisi Feredyn Movassagi'nin ise Dışişleri

⁵⁰³ "Irak-İran Arasında Anlaşmazlık ve Türkiye", *Orta Doğu*, Nisan 1969, S.84, s.47.

⁵⁰⁴ Özgen Acar, "Irak-İran Arasında Türkiye'ye Arabuluculuk Teklif Edildi", *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1969, s.1 ve "Irak-İran Arasında Anlaşmazlık ve Türkiye", *Orta Doğu*, Nisan 1969, S.84, s.47.

⁵⁰⁵ Şükrü Baban, "Meğer Abdülnasır Gizlice Moskova'ya Gitmiş", *Tercüman*, 6 Şubat 1970, s.7. Özellikle İran ile ilişkilerin gerginleşmesinde, İran'ın Kürtlere silah ve cephane yardımıyla bulunduğu iddiaları rol oynarken, Kürtler ile anlaşmaya varılması iki ülke arasındaki ilişkilerin de normalleşmesine yardımcı olması Şükrü Baban tarafından beklenmekteydi. Şükrü Baban, "20 Bin Irak Askeri Serbest Kalıyormuş", *Tercüman*, 15 Mart 1970, s.2. Diğer taraftan aynı dönemde Bağdat havaalanında İranlı bir ataşenin tutuklanması iki ülke arasındaki ilişkileri savaşın eşiğine getirdiği Cumhuriyet Bürosu tarafından hazırlanan haberde aktarılmaktaydı. "Irak, Türkiye'den Nüfuzunu Kullanmasını İstedi", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1970, s.7.

Bakanlığı Orta-Doğu Dairesi Genel Müdürü Fahir Alacam nezdinde temaslarda bulunduğu Hürriyet gazetesi yazarı Özgen Acar tarafından kaydedilmekteydi.⁵⁰⁶

Ancak 1969 yılında çıkan Türkiye'nin arabuluculuk faaliyetlerinin istendiğine dair haberin doğru olmadığı ve Türkiye'nin de konun hassasiyetine binaen böyle bir girişimden çekindiği Orta Doğu dergisi tarafından aktarılmaktaydı. Bu gerginliğin tam da Irak'ın İsrail'e karşı aktif tutum takındığı bir döneme gelmesi sonucu Bağdat Hükümeti'nin, İran'ın, emperyalizm ve CIA tarafından Irak'ın gücünü bölmek ve İsrail'in üzerindeki baskıyı hafifletmek için harekete geçirildiğini iddia ettiği Orta Doğu dergisindeki makalede yer almaktaydı.⁵⁰⁷

Irak Başbakan Yardımcısı ve İçişleri Bakanı General Mehdi Ammaş'ın, İran'ı İsrail karşısında kendi ülkesini güçsüz düşürmekle eleştirerek Irak tarafının tansiyonu tırmandırıcı adımlardan kaçınacağına ilişkin açıklamasına Anadolu Ajansı'na dayanarak yer veren Cumhuriyet gazetesi, Ammaş'ın, Irak'ın, Suriye ve Ürdün'deki askerî güçlerini geri çekmeyeceğini bildirdiğini satırlarına taşımaktaydı.⁵⁰⁸

İran Büyükelçisi Mehdi Vekil'in, Mayıs 1969 tarihinde Güvenlik Konseyi'ne başkanlık yapan Pakistanlı temsilci Ağa Sahi'ye gönderdiği mektupta, Irak'ın sınırdaki askerî birliklerini geri çekmesi durumunda kendilerinin de askerlerini geri çekeceklerini kaydettiği Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan aktardığı haberinde yer

⁵⁰⁶ Özgen Acar, "Irak-İran Arasında Türkiye'ye Arabuluculuk Teklif Edildi", *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1969, s.7.

⁵⁰⁷ "Irak-İran Anlaşmazlığı Derinleşirken", *Orta Doğu*, Mayıs 1969, S.85, s.34.

⁵⁰⁸ "Irak, İran'la Savaşma Niyetinde Değil", *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1969, s.3.

almaktaydı.⁵⁰⁹ Habere göre, Vekil ayrıca yeni bir anlaşma imzalamaya hazır olduklarını da ilettiler.⁵¹⁰

20-21 Ocak 1970'te ortaya çıkarılan darbe girişiminde, İran'ın Irak'ta bulunan yetkililerinin de bu olayla ilişkili olduğu ileri sürülerek, İran'ın Irak büyükelçisi ile beraber 4 sekreteri ve Bağdat, Basra ve Kerbela konsoloslarının ülkeyi terk etmeleri istendi. İran ise Irak'ın Tahran elçisinin ülkeyi terk etmesini isteyerek karşılık verdi. İran'ın komploculara para ve askeri yardımda buldukları iddiaları da Bağdat Radyosu tarafından dile getirilen konular arasındaydı.⁵¹¹ Bakan Takriti, darbe komplosunun arkasında İran ve CIA'in olduğunu söyledi.⁵¹²

Bağdat Radyosu tarafından darbe girişimcilerinin amacının, Baas rejimine son vererek emperyalist ve Siyonist çıkarılara hizmet etmek ve Filistin davasından vazgeçmek olarak ifade edilmekteydi. Darbe başarılı olduğu takdirde Filistin davasından vaz geçilmesi durumunda da Batılı devletlerden, ki Baban'ın yorumu ile işaret edilen devlet ABD'yd, büyük malî yardım yapılmaya hazırlandığı iddia edilmekteydi.⁵¹³ Şükrü Baban ise Şattülarap ve Barzani meselesinden gergin olan Irak-

⁵⁰⁹ "İran, Irak'ın Sınırdaki Askeri Birliklerini Geri Çekmesini İstiyor", *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1969, s.3.

⁵¹⁰ "İran, Irak'ın Sınırdaki Askeri Birliklerini Geri Çekmesini İstiyor", *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1969, s.3.

⁵¹¹ Şükrü Baban, "Bağdat Komplosu Dışarıya da Sıçıyor", *Tercüman*, 26 Ocak 1970, s.2.

⁵¹² Şükrü Baban, "Biz Onları Öldürmesek Onlar Bizi Öldürecek", *Tercüman*, 28 Ocak 1970, s.2.

⁵¹³ Şükrü Baban, "Bağdat Komplosu Dışarıya da Sıçıyor", *Tercüman*, 26 Ocak 1970, s.2. Baas Partisi'nin kurucusu Mişel Eflak, "*İranlı ve siyonist tahrikçiler*"in Irak devrimine karşı faaliyetlerini arttırdığını söyleyerek ihtilalin köklerinin kuvvetlendirilmesi için halk silahlı mücadelesi yöntemi ile geniş kitleler ve diğer ihtilal kuvvetleri ile kaynaşmanın sağlanmasının gerektiğini belirtmişti. "Eflak, <İran Devrimine Karşı Çalışıyor>", *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1969, s.3.

İran ilişkilerinde, İran'ın bu kadar açık bir darbe girişimini desteklemesinin zor olacağı görüşünü savunmaktaydı.⁵¹⁴

Ayrıca İran hudut bölgesine komşu yerlerde yaşayan ve 1958'den sonra silahlanarak Irak yönetimine karşı ayaklanan Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin de İran hududundaki köy ve kasabalardan yardım aldıkları ve zorda kaldıklarında bu yerleşim yerlerine sığınmaları, tehlike geçince de Irak'a tekrar geri dönmeleri iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyerek Şattülarap üzerindeki anlaşmazlığı daha da derinleştirdiği Orta Doğu dergisindeki makalede vurgulanmaktaydı.⁵¹⁵

Irak Hükümeti'nin genel af çıkarması, Kürtçenin Irak'ın kuzeyinde resmî dil kabul edilmesi gibi Kürtlere tanınan hakların dışında, Irak'ın, İran desteğini sağlayan Kürtlerin petrolden pay alan ayrı bir mahallî idare kurma talepleri ve "*kuzey eyaleti işlerini*" yürütecek Bakanın Kürt olması istekleri ile karşı karşıya kaldığı Cumhuriyet gazetesindeki makalede yer almaktaydı. General Ammaş'ın Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaretinde İran'ın, Şattülarap nehri üzerindeki anlaşmazlık sonucu Kürtlere yardım sağladığı bilgisini Türkiye'deki yetkililerle paylaştığı makalenin devamında aktarılmaktaydı.⁵¹⁶ Irak'ın bu gelişmeleri dengelemek amacıyla Türkiye'yi yanına çekerek harekete geçirme arayışında olduğu ve Kürtlere daha az taviz vererek devam eden huzursuzluğa çözüm bulmaya çalıştığı makalede yapılan yorumlar arasında yer aldı.⁵¹⁷

⁵¹⁴ Şükrü Baban, "Bağdat Komplosu Dışarıya da Sıçıyor", *Tercüman*, 26 Ocak 1970, s.2.

⁵¹⁵ "Irak-İran Arasında Anlaşmazlık ve Türkiye", *Orta Doğu*, Nisan 1969, S.84, s.47.

⁵¹⁶ "Irak'ın Problemi", *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1970, s.1-7. The Observer gazetesindeki habere göre, İran Şattülarap Meselesi dolayısıyla Irak üzerinde baskı yaratabilmek için Barzani'ye bağlı Kürt gruplara askerî malzemeler sağlamaktaydı. "Iraq under fire at home and abroad", *the Observer*, 25 Mayıs 1969, s.4.

⁵¹⁷ "Irak'ın Problemi", *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1970, s.7. Şükrü Baban ise Irak-İran gerginliğinin İran tehdidine karşı Kürtler ile daha ılımlı politika yürütülmesini gerekli kıldığını belirterek bu

Ammaş ayrıca muhtemel İran-İrak savaşının İsrail'in yararına olacağı, Türkiye'yi de içine alabileceği ve Kürt sorununun kuvvet kazanacağından bahsetmekteydi.⁵¹⁸

General Salih Mehdî Ammaş, Ankara'daki temaslarında ısrarla Türkiye'den arabulucuk taleplerinde bulunduğu ancak Türkiye tarafından fiilî bir arabuluculuk görevinin resmen kabul edilmediği Orta Doğu dergisindeki yazıda yinelenmekteydi.⁵¹⁹

Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Orhan Eralp'in, Irak ile İran arasında yaşanan gerginliği yatıştırmak ve iki ülke arasında iletişimi sağlamak üzere İran'da temaslarda bulunduğu Milliyet gazetesindeki haberde yer almaktaydı.⁵²⁰ Genel Sekreter Büyükelçi Orhan Eralp, Tahran'a özel bir misyonla giderek burada temaslarda bulunarak Irak'ın arabuluculuk talebi hakkında İranlı yetkililere bilgi verdi.⁵²¹ Eralp, İran ile yaptığı temaslarda aynı şekilde daha sonra Irak Büyükelçisi Talip Şebip'i bildilendirdi ve İran'ın herhangi bir saldırı niyetinde olmadığını belirtti.⁵²²

Eralp'in İran Hükümeti'ni Irak'ın mesajları doğrultusunda bilgilendirdiği yönünde haberler the Times gazetesinde de yer aldı.⁵²³ Bu mesajın ise İran'a karşı Irak'ın şikayetlerini ve anlaşma için şartlarını içerdiği belirtildi.⁵²⁴

gerginlikten en fazla kazancı İsrail'in sağlayacağı yorumunu yapmaktaydı. Şükrü Baban, "Meğer Abdülnasır Gizlice Moskova'ya Gitmiş", *Tercüman*, 6 Şubat 1970, s.7. İsrail'in kazançlı konuma gelmesinin sebebi ise Irak bir yandan siyasal ve diplomatik anlamda İran'a odaklanırken diğer yandan askerî gücünü de İran'a karşı sınır güvenliğini sağlamak için hazırda tutmak zorunda kalmasının İsrail üzerindeki Irak baskısını hafifletecek olmasıydı.

⁵¹⁸ "Irak, Ankara ile Önemli Temaslar Yaptı", *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1970, s.7.

⁵¹⁹ "Irak'taki Darbe Teşebbüsünün Sebepleri ve Kurbanları", *Orta Doğu*, Şubat 1970, S.94, s.29.

⁵²⁰ "İran ve Irak Yığılmak Yapıyor", *Milliyet*, 10 Şubat 1970, s.3.

⁵²¹ "Irak'taki Darbe Teşebbüsünün Sebepleri ve Kurbanları", *Orta Doğu*, Şubat 1970, S.94, s.29.

⁵²² "Eralp, Irak Elçisine Bilgi Verdi", *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1970, s.1.

⁵²³ "Iran budgets for Gulf without Britain", *the Times*, 9 Şubat 1970.

⁵²⁴ "Turkey intervenes in Iraq-Iran dispute", *the Times*, 9 Şubat 1970.

İran Başbakanı Huveyda, Irak'ı, Arap-İsrail savaşından kaçmak için İran'la husumet yarattığını ileri sürdüğü Milliyet gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberinde kaydedilmekteydi. Irak'ın ise İran'ı, Bağdat'taki Baas rejimini yıkmayı amaçlamak ve Barzani'ye el altından yardım etmek ile suçladığından haberin devamında bahsedilmekteydi.⁵²⁵ The Times gazetesinin yorumuna göre, Türkiye'nin Irak-İran arasında yaşanan gerginliğe ilgi göstermesinin sebebi olarak Irak'ta Kürtlere tanınan otonomi ile ilgi olmasıydı, ancak gazetenin Ankara muhabiri Türkiye'nin her iki ülke arasında silahlı çatışmanın yaşanmasının önüne geçmeyi amaçladığını belirtmekteydi.⁵²⁶

Genel olarak Irak'ı, İran'a yönelik temkinli yaklaşıma sevk eden bir diğer noktanın ise kendi ülkesinde yaşayan ve neredeyse Sünnilerle eşit nüfus oranına sahip Şiiilerin olduğu Orta Doğu dergisi tarafından kaydedilmekteydi. Yazıya göre, İran Şah'ı Iraklı Şiiiler tarafından "*ruhanî şef*" olarak kabul edilmekteydi.⁵²⁷ İran'ı, Irak'a karşı sert tutum takınmaya götüren durumun ise Irak'ın başta Bahreyn olmak üzere Basra körfezindeki Şeyhliklerle sıkı ilişkiler kurması olduğu aktarılmaktaydı. Ayrıca iki ülkenin, Basra körfezindeki komşu bölgelerde su altı petrol rezervlerinin araştırılması ve işletilmesi hususlarında da anlaşmazlığa düşmeleri, durumu daha da hassas hale getirdiği Orta Doğu dergisindeki makalede belirtilmekteydi.⁵²⁸

Şattularap Meselesine yönelik Suriye Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün yapmış olduğu değerlendirmenin, Batı'nın bu konuda İran ve İsrail ile işbirliği yaparak, Irak'ı Suriye ve Ürdün ile beraber doğu cephesinde İsrail'e karşı ortak hareket etmesini

⁵²⁵ "İran ve Irak Yığınak Yapıyor", *Milliyet*, 10 Şubat 1970, s.3.

⁵²⁶ "Turkey intervenes in Iraq-Iran dispute", *the Times*, 9 Şubat 1970.

⁵²⁷ "Irak-İran Anlaşmazlığı Derinleşirken", *Orta Doğu*, Mayıs 1969, S.85, s.34.

⁵²⁸ "Irak-İran Arasında Anlaşmazlık ve Türkiye", *Orta Doğu*, Nisan 1969, S.84, s.47.

engellemek olduğu Observer yazarı Gavin Young tarafından kaleme alındı.⁵²⁹ Diğer taraftan Suriye Devlet Başkanı Dr. Nureddin el-Atasi ile Irak Gençlik Bakanı Şefik El-Kemali ile görüşmesinin ardından, Suriye Dışışleri Bakanlığı sözcüsünün, Suriye'nin İran'a karşı Irak'ın yanında olduğu açıklamasında bulunduğu Cumhuriyet gazetesi tarafından kaleme alındı.⁵³⁰

Baas Partisi, Arap kimliğini ön plana çıkararak İsrail'e karşı sert bir politika takip etmeyi amaçlamış ve bu çerçevede İsrail'e karşı kendine destek veren SSCB, Çin ve Fransa ile yakın ilişkiler kurarak aynı zamanda diğer Arap devletleri ile ilişkilerini geliştirmek istemekteydi.

Irak ile Türkiye arasındaki ilişkiler göz önüne alındığında ise Baas Partisi'nin Kürtler ile var olan sorunlara yönelik iç politikada atmış olduğu adımların, Türkiye'yi Irak'a yönelik daha temkinli yaklaşıma mecbur bırakarak iki ülke arasındaki derinleşme imkânına sahip ilişkilerin derinleşmesi önünde engel teşkil ettiği anlaşılmaktaydı.

Ancak bölge dengelerini değiştiren hamle İngiltere tarafından geldi. İngiltere'nin bölgeden siyasi ve askerî anlamda çekilmeye başlaması üzerine Körfez emirlik ve şeyhlikleri çok taraflı bir platformda tekrardan bir araya gelmek için görüşmeler yürütmüşseler de bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmış ve ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak için Irak, İran, Fransa, Sovyetler Birliği ve ABD'nin bölgeye müdahil olması bölgedeki hareketliliği arttırmıştı.

Güçlü devlet geleneğine sahip İran'ın bu güç boşluğunu doldurma çabaları ve etkisini Körfez boyunca yayma ve imamlıklar ve şeyhlikleri etkisi altına alma arayışları Irak'ı rahatsız etmiş görünmekteydi. İran'ın söz konusu politikası dahilinde 1937

⁵²⁹ Gavin Young, "Syria complicates the Chinese puzzle", *Observer*, 15 Haziran 1969.

⁵³⁰ "Eflak, <İran Devrime Karşı Çalışıyor>", *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1969, s.3.

antlaşmasını da kendi lehine değiştirmeye alışması, İnan-İrak ilişkilerini gerginleştirdi. Bu arayışlar Irak'ı tehdit eden boyuta ulaştı, özellikle şattularap üzerinde sınır güvenliğini olumsuz etkiledi. İngiltere'nin bıraktığı boşluğu doldurma çabasında ne derece kararlı olduğu tartışmaya açık olmakla beraber Irak'ın, Amerika ve İngiltere ile iyi ilişkileri olan İnan'ın Körfez'de ve kendi sınırında avantajlı konuma gelmesini istemediği sonucuna ulaşılabilmekteydi. Bu noktada Irak'ın İnan'a karşı Mısır ile yakınlılaşmaya çalışması dikkat çekici bir noktaydı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SURİYE'NİN 1966 SONRASI SİYASAL KASTI

1968-1970 aralığı Irak'ın siyasal hayatında gerçekleşen değişim sürecinde görüldüğü gibi, Suriye Baas Partisi için de önemli bir dönüşümün ilk yılları oldu. Irak ve Suriye'de devlet yönetimine hakim olan ve aynı gelenekten gelen Baas akımının bu iki temsilcisinden Suriye'de, Baas iktidarının iki önemli figürü, Devlet Başkanı Nureddin el-Atasi ve Savunma Bakanı Hafız Esat'a ilişkin olaylar ışığında Hafız Esat'ın iktidarı ele geçirme yönünde atmış olduğu adımlar ve Esat'ın Suriye dış politikasına etki etme arayışları dikkat çeken gelişmelerdi.

4.1. Devlet Başkanı Nureddin el-Atasi İktidarı ve Politikaları

1920'den 1946'ya kadar Fransa yönetiminde kalan ve 1946'da bağımsızlığını kazandıktan sonra Şubat 1958'de Mısır ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kuran ve 1961'de bu birlikteliğe son veren Suriye'de 1959'a kadar beş, 1959-66 arasında ise on yedi darbe tecrübesinin yaşandığı Akşam Araştırma Servisi'nin Akşam gazetesindeki yazı dizisinde belirtilmekteydi. Nasır'a kıyasla ihtilalci sosyalizmi daha fazla ön plana çıkaran Baas Partisi'nin Suriye'de etkin bir konuma sahip olduğu yazının devamında paylaşılmaktaydı.⁵³¹

1963'ten beri Baas Partisi tarafından yönetilmekte olan Suriye'de, 23 Şubat 1966 tarihinde Marksist Baasçıların iktidarı ele geçirmesini takiben, 1 Mart 1966'da kurulan yeni hükümet ile birlikte Sünni kökenli Nureddin el-Atasi Devlet Başkanlığı görevine getirilmişti.⁵³² Dr. Nureddin el-Atasi, Eylül 1967'de, Sosyalist Arap Baas Partisi Millî

⁵³¹ "Barut Fıçısı Orta Doğu'nun İcyüzü", *Akşam*, 17 Ekim, 1969, 5.

⁵³² Özge Özkoç, *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2008, s.140. Attasi ailesi, Selçuk ve Atabeyler döneminden itibaren Suriye'nin "Homus" bölgesinde yaşayan Türkmen bir aşiretti. Osmanlı

Liderlik (Araplar Arası Genel Kurul) toplantısında, Parti Genel Sekreteri olarak bir kez daha seçilmişti.⁵³³

Diğer taraftan Cumhuriyet gazetesi tarafından okurlarına sunulan Anthony Mc Dermott'un Guardian gazetesindeki yazısında, Baas Partisi Genel Sekreter Yardımcısı Selâh Cedid, Baas'ın içerisindeki aşırı uçlar ile kıyaslandığında itidâl taraftarı bir kişi olarak değerlendirilmekteydi.⁵³⁴ Cedid'in gücünü, kendisinin Nusayri kökeninden aldığı Orta Doğu dergisindeki yazıda söylenmekte ve Salah Cedid'in Suriye'deki aşırı Baasçı rejimi "*elinde tutuğu*" ifade edilmekteydi.⁵³⁵ Ancak Suriye siyasî hayatında Nureddin el-Atasi daha fazla ön planda yer almaktaydı.

Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının 22. yıldönümü konuşmasında Nureddin el-Atasi, İsrail ile tekrardan tansiyonu artan sınır çatışmalarına göndermede bulunarak hâlihazırdaki BAC ile Suriye arasında yürürlükte olan savunma anlaşmasının, iki ordu arasındaki ittifak ve iki devlet arasındaki işbirliği anlamına geldiğinin altını çizmekteydi.⁵³⁶ Nureddin el-Atasi özellikle gericici Arap rejimleri olarak tanımladığı Suudi Arabistan ve Ürdün'e yönelik oldukça sert bir tutuma sahipti.⁵³⁷

Nureddin el-Atasi'nin, emperyalizmin, ihtilalci Suriye'yi ve diğer Arap ülkelerindeki ilerici hareketleri hedef aldığını ileri sürerek Arap gericiliğinin de söz konusu ittifak aleyhine propaganda yaptığını belirttiği açıklaması Orta Doğu dergisinde

devrinde orduya at tedarik etmekle görevlendirilmiş ve ailenin başına "*Atağası*" unvanı verilmişti. "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'nin Mısır-Libya-Sudan Federasyonu Üyeliği ve Bunu Zorlayan Faktörler", *Orta Doğu*, Aralık 1970, S.104, s.29.

⁵³³ "Suriyede Neler Oluyor?", Eylül 1967, *Orta Doğu*, S.65, s.40.

⁵³⁴ "Suriye'nin Tutumu", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1970, s.3.

⁵³⁵ "Suriye'deki Son Gelişmeler", *Orta Doğu*, Kasım 1968, S.79, s.35.

⁵³⁶ "Suriye ve İsrail Arasındaki Son Büyük Çarpışma ve Tepkileri", *Orta Doğu*, Nisan 1967, s.26.

⁵³⁷ "Suriye'de 8 Mart 1963 Darbesinin 4. Yıldönümü Törenleri", *Orta Doğu*, Mart 1967, S.59, s.29.

yer almaktaydı. Yazıya göre, Nureddin el-Atasi, İsrail'in bölgede ABD tarafından desteklendiğini söyleyerek Arap krallıkları ve emirliklerini sert şekilde eleştirmektedir. Suudi Arabistan Hükümeti ise Aden'de "*İngilizlerin dikte ettikleri bozguncu bir politika*"yı benimsemesi dolayısıyla yerilerek, Yemen Cumhuriyeti ve ihtilalini engellemekle suçlandı. Nureddin el-Atasi konuşmasının devamında, Fas ve Tunus'u İslam Paktı fikri dolayısıyla yermekten de çekinmedi.⁵³⁸

Dr. Nureddin el-Atasi'nin, 1968 yılında harp okulunun yeni mezunlarına hitaben yaptığı konuşmasında ise Birleşmiş Milletleri, ABD'ye tâbi olduğu için İsrail meselesinde etkisiz kalmakla eleştirdiği ve İsrail'in yayılmacı politikalarına zemin hazırlamakla suçladığı Orta Doğu dergisinde belirtilmekteydi. Yemen'deki gelişmelerde Suudi Arabistan'ın rolüne dikkat çeken Suriye Devlet Başkanı, Kral Faysal'ı bir kez daha eleştirdi. Orta Doğu dergisi söz konusu açıklamaları göz önünde bulundurarak hem Suriye ordusunu dış düşmanlardan ülkeyi korumak yerine darbelerle uğraşması hem de Nureddin el-Atasi'yi sadece sözde güçlü, uygulamada zayıf olması dolayısıyla iğneleyici şekilde eleştirmektedir.⁵³⁹

8 Mart 1963 darbesinin yıldönümü kapsamında Suriye'de düzenlenen etkinliklere, Vietnam, Küba, Sovyetler Birliği, Komünist Çin, Çekoslovakya, Macaristan, Yugoslavya, Pakistan, Somali ve Türkiye'den katılım sağlandı. CENTO üyesi Pakistan'ın Keşmir meselesinden kaynaklı Batılı devletlere karşı gelişen tavrı sonucu etkinliklere katıldığı yorumu yapılsa da Orta Doğu dergisi, Kıbrıs'ı dahi Arap vatanında sayan, Hatay'ın Türkiye'nin bir parçası olduğunu kabul etmeyen ve ordusunda

⁵³⁸ "Suriye ve İsrail Arasındaki Son Büyük Çarpışma ve Tepkileri", *Orta Doğu*, Nisan 1967, s.26.

⁵³⁹ "Suriye Devlet Başkanının Uyarması", *Orta Doğu*, Mart 1968, S.71, s.33-34.

Sovyet uzmanları bulunduran Suriye'deki bu etkinliğe Türkiye'den devlet bakanı düzeyinde katılımın sağlanmasına tepki göstermekteydi.⁵⁴⁰

1966 darbesinden sonra doğrudan halkın oluşturduğu Halk Ordusu'ndan 20.000 kişilik bir kuvvet ise bu törende yer aldı.⁵⁴¹ Halk Ordusu uygulaması, Suriye yönetiminin, ülkede silah gücüne sahip ordudan başka bir yapılanma yaratarak, darbelerle dolu geçmişe sahip kendi ordusuna alternatif ve hatta yeri geldiğinde onu engelleyecek bir oluşum olması arayışının bir sonucuydu.⁵⁴² Bu ordu, Orta Doğu dergisi tarafından, Suriye yönetiminin kendi ordusuna güveninin kalmaması sonucu, Çin Komünist Partisi'nin ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mao Zedong düzeninde bir halk ordusu oluşturduğu yönünde değerlendirilmekteydi.⁵⁴³ Kızıl Çin'den tedarik edilecek askerî malzemeler ile de Halk Ordusunun donatılmasının amaçlandığı Orta Doğu dergisinde paylaşılan bilgiler arasındaydı.⁵⁴⁴

1969 tarihinde hazırlanan Suriye'nin yeni anayasasında, Filistin ve bütün Arap dünyasının kurutuluşunun Mao Zedong metotlarına dayanan bir halk ihtilali ile gerçekleşeceği kanısının izleri görülmekteydi. Bu doğrultuda Filistinli, Suriyeli, Iraklı ve Cezayirlilerden oluşan Es-Saika komando teşkilatının Baas Partisi'nin Filistin kolu tarafından kurulmuş olması Orta Doğu dergisindeki yazıda dikkat çekmekteydi. Filistin

⁵⁴⁰ "Suriye'de 8 Mart 1963 Darbesinin 4. Yıldönümü Törenleri", *Orta Doğu*, Mart 1967, S.59, s.30.

⁵⁴¹ "Suriye'de 8 Mart 1963 Darbesinin 4. Yıldönümü Törenleri", *Orta Doğu*, Mart 1967, S.59, s.30.

⁵⁴² Bu gelişme, Pilster and Böhmelt'in çalışmasında da belirttiği üzere düzenli ordu kuvvetlerini dengelemek için rakip askerî güçlerin ve paramiliter unsurların iktidar tarafından oluşturulduğu argümanını destekler nitteliktedir. Ulrich Pilster ve Tobias Böhmelt, "Coup-proofing and military effectiveness in interstate wars, 1967–99", *Conflict Management and Peace Science*, 2011, 28.4, s.335.

⁵⁴³ "Suriye'de 8 Mart 1963 Darbesinin 4. Yıldönümü Törenleri", *Orta Doğu*, Mart 1967, S.59, s.30.

⁵⁴⁴ "Suriye'nin Geçici Anayasası", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.21.

komando teşkilatının böylece yetiştirilme ve silahlanma noktasında gittikçe Suriye'ye bağımlı hale geldiği aktarılmaktaydı.⁵⁴⁵ Suriye Ordusu ve Halk Ordusu'na ek olarak bir de Suriye Hükümeti tarafından Es-Saika komando teşkilatı oluşturularak, ülke içinde birçok silahlı kuvvet yaratılması yoluyla muhtemel bir darbe durumunda bir grubun diğerini dengelemesinin hedeflendiği ve bu yöntem ile hükümetin kendi iktidarını güvence altına almaya çalıştığı ileri sürülebilirdi.

Nureddin el-Atasi'nin Doğu Bloku ülkelerine yönelik politikası oldukça olumlu bir seyir izledi. Irak ve Sudan Hükümetleri'nin attığı adımların da etkisiyle, Suriye Baas rejimi, bu devletlerden sonra Doğu Almanya'da kurulan Pankov Hükümeti'ni tanıdı.⁵⁴⁶ Batı Almanya tarafından olumsuz karşılanan bu karara yönelik Batı Alman Meclisi'nin rahatsızlığı the Times gazetesi tarafından okuyucularıyla paylaşıldı.⁵⁴⁷ Suriye'nin bu hamlesinin altında ise 1967 İsrail mağlubiyetinin ikinci yıldönümünün etkisini hafifletme arayışı olduğu Orta Doğu dergisinde belirtilmekteydi.⁵⁴⁸

1967 yılında, Suriye Başbakanı Dr. Yusuf Zuayen başkanlığında, yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Dr. Makhus, Petrol ve Elektrik Enerjisi Bakanı Dr. Esad Takla ve Adalet Bakanı Fethullah Alluş, Çek Başbakanı M. Jozef Lenart ve Çek Cumhurbaşkanı Antonin Novotni'yi ziyaret ederek, Prag'ın Arap ülkelere silah satışına tekrar başlaması ve Orta Doğu'da ortak hareket edilmesi üzerine fikir birliğine vardılar. Suriye Hükümeti ile Çekoslovakya arasında Humus petrol rafinerisinin büyütülmesi için de bir

⁵⁴⁵ "Suriye'nin Geçici Anayasası", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.21. Suriye'de ayrıca Doğu Bloku ülkelerinde uygulama alanı olan ordudan başka silahlı işçi ve köylülerden oluşan ve El-Futuvva olarak adlandırılan gençlik teşkilatı da oluşturulmuştu. "Suriye ve İsrail Arasındaki Son Büyük Çarpışma ve Tepkileri", *Orta Doğu*, Nisan 1967, s.26.

⁵⁴⁶ "Suriye'nin Geçici Anayasası", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.21.

⁵⁴⁷ "Syrians now give offence to Bonn", *the Times*, 6 Haziran 1969.

⁵⁴⁸ "Suriye'nin Geçici Anayasası", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.21.

sözleşme imzalandı. Orta Doğu dergisi bu ziyareti, Suriye'nin Baasçı iktidarının Doğu Blokuna yaslanarak ayakta kalma arayışı olarak değerlendirmekteydi.⁵⁴⁹

İhtilaller, darbeler ve savaşlar, İngiliz ve Fransız sömürge egemenliğine son verirken, aynı zamanda bu gelişmeler Sovyet etkisinin Orta Doğu'ya genişlemesine olanak sağlayan rejimleri işbaşına getirdiği yorumu Akşam gaztesi Araştırma Servisi yazı dizisinde yer aldı.⁵⁵⁰ 1969 yılına gelindiğinde Amerika ile ilişkileri son derece kötü olan Suriye'de bine yakın Sovyet uzmanı bulunmakta ve Akdeniz sahillerinde bir Sovyet askerî limanı inşa edildiği bilgisi Akşam gazetesinin satırlarına taşınmaktaydı.⁵⁵¹

Suriye Hükümeti, Sovyetler Birliği ile Fırat nehri üzerinde 1972 yılına kadar tamamlanması şartıyla hidro-elektrik santrali inşaa edilmesi için bir sözleşme imzalamıştı.⁵⁵² Bu sözleşmenin Şam'da yapılan törenine Suriye Planlama Bakanı Abdülhamid-el-Hasan ve Sovyet Dış Ticaret Devlet Komitesi Başkanı S. Skaçekov katılmışlardı. Bu anlaşma öncesinde ise 23 Şubat 1966 darbesinden sonra Nisan ayında

⁵⁴⁹ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.29-31.

⁵⁵⁰ "Barut Fıçısı Orta Doğu'nun İçyüzü", *Akşam*, 15 Ekim,1969, 5.

⁵⁵¹ "Barut Fıçısı Orta Doğu'nun İçyüzü", *Akşam*, 17 Ekim,1969, 5; İskenderiye limanının Akdeniz'deki Sovyet donanması için hayati derecede önemli bir üs olduğu yazının devamında belirtilmekteydi.

⁵⁵² "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.29. Baraj inşası için ilk bilimsel çalışma 1947 yılında yapılmış daha sonra 1957'de dönemin başbakanı Halid-ül-Azm, Sovyetler Birliği ile bir antlaşma imzalamıştı. Yürürlüğe giremeyen bu antlaşmanın ardından 1962 yılında Batı Almanya ile başka bir antlaşma yapılmış ancak Suriye'de değişen rejim ve yeni rejimin Sovyetlere dayanan politikaları sonucu 22 Nisan 1966'da Sovyetler Birliği ile yeni bir antlaşmaya varılarak 7 Mart 1968 günü Fırat üzerindeki çalışmalar ve inşaat faaliyetleri başlamıştı. Barajın Suriye'ye sulama, enerji, personel yetiştirme ve ekonomik kalkınma alanlarında katkı sağlayacağı tahmin edilmekteydi. Projenin başlangıcında ise Türkiye ve Irak herhangi bir olumsuz bir görüşte bulunmamıştı. "Suriye'deki Fırat Barajı Projesi", *Orta Doğu*, Ekim 1969, S.90, s.18-20.

Başbakan Dr. Yusuf Zuayen ile Sovyet yetkililer arasında bu proje için kredi antlaşması imzalanmıştı.⁵⁵³

Diğer taraftan 1968 yılında Suriye'nin petrol ihraç eden ülkeler arasına girmesi ile beraber Suriye Hükümeti'nin Fransız ERAP, Fransız Renault, İtalyan AGIP, Avusturya, Doğu Almanya ve Bulgaristan'la antlaşmalar imzaladığı Orta Doğu dergisinde bildirilmekteydi.⁵⁵⁴ Bunlara ek olarak M. Skaçkov ile Suriye Ekonomi ve Dış Ticaret Bakanı Dr. Ahmed Murad arasında Suriye'nin Sovyet Rusya'ya tekstil ve ham deri ihracatı ve Sovyet Rusya'nın da Suriye'ye makina ithalatı üzerine görüşmeler gerçekleştirildi.⁵⁵⁵

Sovyet Savunma Bakanı Mareşal Andrei Greçko'nun Suriye ziyaretinde, Greçko'nun, Suriye'ye İsrail ve emperyalist devletlere yönelik karşılıksız askerî yardım verilmesi konusunda niyetlerini dile getirdiği Orta Doğu dergisinde yer almaktaydı. Bakan, Şam ziyareti öncesi Irak'a da giderek burada yetkililerle bir araya geldi. Sovyet Rusya'nın karşılıksız askerî yardım adı altında bölgeye nüfuz ederek Mısır ve Suriye'nin liman ve havaalanlarını kullanma fırsatı bulmayı amaçladığı yazının devamında işaret edilmekteydi.⁵⁵⁶

Cezayir Mers-el-Kebir, Mısır Port Said ve İskenderiye ve Suriye Lazkiye ve Tartus limanlarının Sovyetler Birliği donanmasının Akdeniz'de üsleri haline geldiğine ve Sovyet taraftarı Suriyeli Baas Partisi liderlerinin Sovyet donanmasına geniş imkânlar

⁵⁵³ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.29.

⁵⁵⁴ "Suriye'nin Lübnan'a Baskısı", *Orta Doğu*, Ağustos 1968, S.76, s.55.

⁵⁵⁵ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.29-30.

⁵⁵⁶ "Sovyet Savunma Bakanı Suriye'de", *Orta Doğu*, Nisan 1968, S.72, s.36.

sağlayan gizli bir antlaşma imzaladıklarına Hürriyet gazetesindeki makalede işaret edilmekteydi.⁵⁵⁷

Diğer taraftan Arap sosyalizmi ile Rus sosyalizmi arasında önemli farklar mevcuttu. Suriye yönetimindeki aşırı Baasçılar Marksizm'den ilham alarak ideolojileri bu çerçevede şekillendi. Bir noktada SSCB'deki uygulamada da daha ileriye doğru gidilinceye kadar din olgusuna hoşgörü gösterilse de dinin Arap sosyalizminde önemli bir yer tuttuğu Orta Doğu dergisindeki yazıda vurgulanmaktaydı.⁵⁵⁸

Bu bağlamda, Başkan Nasır'ın Arap Sosyalist Birliği ve Albay Bumedye'nin Cezayir Kurtuluş Cephesi, halkın ikna edilmesi sürecinde, sosyalizmin İslam'ın bir gereği olduğu algısını yaratmaya çalışmıştı. Ancak Baas hareketinin kurucularından Mişel Eflak, ideolojisinde bir çeşit Arap birliğini öne çıkarmış olsa da, din üzerine somut ilkeler geliştirmedeği Orta Doğu dergisinde belirtilmekteydi. Din unsurunun Arap sosyalizmi tarafından istismar edildiği dergideki yazınının devamında savunulmaktaydı. Suriye'de, din olgusunun tamamen dışlanmasını telkin etmeye çalışan bir yazı kaleme alan ve bu yazıyı yayımlayan üç harp okulu öğrencisinin tutuklandığı ise yazıda haber verilmekteydi. Şam ve Halep gibi şehirlerde esnaf ve tüccarların da yer aldığı halk

⁵⁵⁷ "Ruslar, Akdenize İyice Yerleşti", *Hürriyet*, 24 Ekim 1968, s.1-7. Sovyet donanmasının Akdeniz'de üsler kurarak varlığını sürdürme yönteminin başlangıcına hem Akdeniz'de hem Karadeniz'de askerî gerginliğin önüne geçen, 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Sovyet gemilerinin Karadeniz'den Akdeniz'e geçişini kısıtlayan düzenlemelerinin neden olduğu savunulabilir. Göktuğ Kıprızlı, "The Role of the Montreux Convention Regarding the Regime of the Straits in the Security and Cooperation Environment", (University of Essex Department of Government International Relations Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İngiltere, 2014. Time dergisindeki yazarsız makalede ise Sovyetler Birliği'nin Arap coğrafyasına halk dansı, sinema ve televizyon filmleri, kitaplar, süreli yayınlar ve üniversitelerdeki Rus dili kursları gibi kültürel araçlar vasıtasıyla da etkisini yaydığına işaret edilmekteydi. "Middle East: Arms for Embracing", *Time*, 19 Ocak 1968, s.16. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki varlığı için bkz. "Soviet Power in the Middle East", *Newsweek*, 17 Şubat 1969, s.21-27.

⁵⁵⁸ "Suriye'de Dini Galayan", *Orta Doğu*, Mayıs 1967, s.29.

grupları, bu olay sonucunda rejime karşı memnuniyetsizliklerini göstermek için gösteriler düzenledi. Bu gösteriler sonucunda Şam Hükümeti, 'Rabıtat-ül-Ülema - Ülema Birliği' başkanı Şeyh Hasan Habannakah'ı mahkûm etti ve bu gelişmeleri 6-8 Eylül 1966'daki başarısız darbe girişimi ile ilişkilendirildi. Dönemin Ürdün İçişleri Bakanı Tümgeneral Radi Abdullah, eski Başbakanlardan Vasfi Tel ve Ürdün Gizli İstihbarat Şefi Muhammed Resul-el-Geylanî'nin bu başarısız girişimin arkasında olduğu iddia edildi.⁵⁵⁹

Suriye, Nureddin el-Atasi döneminde hem Sovyetler Birliği'ne hem de Çin'e yakınlaşma politikası takip ederek rekabet halindeki sosyalizmin iki merkezini kendi çıkarları için kullanmayı amaçladı. Devlet Başkanı ve Baas Partisi Genel Sekreteri Dr. Nureddin el-Atasi'nin, Savunma Bakanı Orgeneral Hafız Esat ile yardımcısı Korgeneral Mustafa Tlas başkanlığında bir heyeti Pekin'e gönderdiği Orta Doğu dergisinde belirtilmekteydi.⁵⁶⁰

Yazıya göre, Suriye'nin Pekin ziyareti üzerine Sovyetlerin Şam Büyükelçisi Nureddin Mushiddinof'un girişimleri ile Suriye Devlet Başkanı Nureddin el-Atasi, Hafız Esat ile birlikte 3-11 Temmuz 1969 tarihleri arasında Moskova'ya ziyarette bulundu. Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev, Devlet (*Presidium*) Başkanı Nikolai Podgorny ve Başbakan Alexei Kusygin ile görüşmeler gerçekleştirildi.⁵⁶¹

Görüşmelerde, Suriye heyeti, ülkesindeki sosyalist oluşum, ekonomik kalkınma ve askerî savunma kapasitesinin güçlendirilmesi üzerine bilgiler verirken, Sovyetler Birliği'nin, Komünist Parti faaliyetleri ve Sovyet kalkınma modeli hakkında izahlarda bulunduğu yazının devamında aktarılmaktaydı. Görüşmeler kapsamında İsrail'in

⁵⁵⁹ Paragraftaki bilgi için bkz. "Suriye'de Dini Galayan", *Orta Doğu*, Mayıs 1967, s.29-31.

⁵⁶⁰ "Dr. Nureddin Atasi'nin Moskova Ziyareti", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.30.

⁵⁶¹ "Dr. Nureddin Atasi'nin Moskova Ziyareti", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.30-31.

saldırgan politikalarının arkasında Akdeniz'deki NATO varlığının olduğu ileri sürüldü. Suriye tarafının daha sonra Sovyetlerden silah alınması noktasında isteğini dile getirdiği ve Suriye'nin bu isteğinin Sovyetler tarafından olumlu karşılandığı yazıda belirtilmekteydi.⁵⁶²

Suriye'nin kuzey bölgesindeki Cezire'den çıkarılan petrolün Tarsus limanına ulaşımını sağlayacak boru hattı İtalyan Eni şirketinin şubesi olan Snam Progetti şirketi tarafından bitirildi ve 1 Mayıs 1968 tarihinde açıldı. Açılış konuşmasında Suriye Başbakanı Dr. Yusuf Zuayen'in, Baas rejimine karşı faaliyet gösteren Filistin Kurtuluş Teşkilatı'nın emperyalizme hizmet ettiğini iddia ettiği ve Arap Zirvesi hareketine karşı tavırlarının ise gerıcilere karşı mücadele edilmesi gerekliliğinden kaynaklandığını belirttiği Orta Doğu dergisi satırlarında geniş yer bulmaktaydı.⁵⁶³

Nureddin el-Atasi döneminde iç siyasette iki önemli gelişme yaşandı. Bunlardan birincisi, 23 Şubat 1967'de ihtilal rejimine karşı Hama, Humus ve Halep'te meydana gelen baş kaldırların organize edilmesi karşısında Yarbay Mustafa Tlas'ın başkanlığındaki Özel Askerî Mahkeme heyetinin yaptığı yargılama kararı bulunmaktaydı. Söz konusu karar, "*Arap Sosyalist Baas Partisinin eski idarecilerini, halen hapiste bulunan General Emin-el-Hafız'la birlikte Lübnan'a kaçmayı başaran eski Başbakan Selah Bitar'ı, Baasın kurucusu ve nazariyatçısı Mişel Eflak'ı ve son parti genel sekreteri Münir Rezzaz'ı partiyi dağıtmaya kalkışmak, oportünizm, parti programından ayrılmak ve oportünist ve sağcı hızıplarla işbirliği yapmakla suçlamıştı*".⁵⁶⁴

Mahkeme Başkanlığını Mustafa Tlas'ın yürüttüğü davada, emekli General Fahd-eş-Şair'in askerî darbe hazırlamak amacıyla askerî bir büroya başkanlık ettiği ve eski

⁵⁶² "Dr. Nureddin Atasi'nin Moskova Ziyareti", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.31-32.

⁵⁶³ "Suriye Cezire-Tartus Petrol Borusunu Açtı", *Orta Doğu*, Mayıs 1968, S.73, s.35.

⁵⁶⁴ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.28-29.

Cumhurbaşkanlık Genel Sekreteri Nesim Safarcalanî'nin de büro ve milletlerarası liderlik arasında irtibat noktası olduğunu ileri sürüldüğü Orta Doğu dergisinde okuyuculara sunulmaktaydı. Fahd-eş-Şair'in ise Genel Sekreter Rezzaz ile temasa geçtiğini itiraf ettiği yazıda yer almaktaydı.⁵⁶⁵

İkinci gelişme ise ilerleyen yıllarda Nureddin el-Atasi'nin koltuğunu kaybetmesine giden yolu açtı. Nureddin el-Atasi ve Hafız Esat arasında çıkan anlaşmazlık sonucu 1969 yılının Mart ayında toplanan Suriye Baas Sosyalist Partisi olağanüstü kongresinde, partinin millî bölgesel liderliği tarafından 1 Mayıs'ta anayasa ilan edildiği Orta Doğu dergisinde kaydedilmekteydi. Anayasanın, topraklarının bir kısmı işgal altında olan bir ülke tarafından hem bölgesel hem de Arap dünyasını kapsayacak şekilde hazırlanmış olması dolayısıyla kendine ait bir niteliğe sahip olduğuna değinilmekteydi. Söz konusu anayasa ve bu anayasanın mantığı göz önünde bulundurularak, Osmanlı hâkimiyetinden çıktıktan sonra Emevî İmparatorluğunu canlandırmak ve Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunda Prusya'nın oynadığı rolü oynama iddiasında olan ve "*demokratik bir sosyalizm ile marksist bir komünizm arasında*" gidip gelen bir Suriye'nin olduğu çıkarımı Orta Doğu dergisinde dikkat çekici bir nottu. Yazının devamında "*Eski çağlardan kalma bir feodalisme (derebeylik) yanında Bizans devrinden kalma bir kozmopolitlik ve Arabistan yarımadasıyla bağıni kesmeyen bir göçebe araplık*"ın Suriye'yi niteleyen özellikler olduğunun üzerinde durulmaktaydı. Ülkedeki bu çeşitlilik göz önünde bulundurularak yeni anayasanın tutarlı bir şekilde kaleme alındığı, Orta Doğu dergisi tarafından altı çizilmekteydi. Oluşturulan yeni kabinede ise Nasırcı ve komünist bakanlar olmakla beraber dışişleri, istihbarat, ziraat ve ziraî reform gibi kilit bakanlıklar Baascılar tarafından alındı.⁵⁶⁶

⁵⁶⁵ "8 Eylül Darbecilerinin Yargılanması ve Yeni Komplo İddiası", *Orta Doğu*, Mart 1967, S.59, s.33.

⁵⁶⁶ "Suriye'nin Geçici Anayasası", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.12-20.

Nureddin el-Atasi gerici Arap rejimleri olarak nitelediği Suudi Arabistan ve Ürdün'e ilerici Arap hareketlerini engellemek ve emperyalizm ve siyonizm ile işbirliği içerisinde olmakla suçlamakta ve eleştiriler yöneltmekteydi. Doğu Bloku ülkeleri, özellikle Sovyet Rusya ve Kızıl Çin ile yakınlaşan Şam, her iki sosyalist ülke arasındaki rekabetten yararlanmak istedi. Suriye'nin öncelikle askerî alanda olmak üzere altyapı yatırımlarında Sovyet Rusya'dan destek aldığı ve Sovyet Rusya'nın da bu vesileyle Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Türk Boğazları üzerinde oluşturduğu geçiş rejiminin kendisinin Akdeniz'e sarkmasının önüne geçen kısıtlarının üstensinden gelmeyi amaçladığı görülmekteydi.

Arap sosyalizminin ise din olgusuna daha geniş yer verdiği ve İslam üzerinden de kendini meşrulaştırma arayışlarının olduğu göze çarpan bir başka noktaydı. Aynı zamanda Şam yönetimi, ülke içerisinde gerçekleştirdiği darbe girişimleri veya darbeler ile bilinen orduya alternatif silahlı güçler teşkil etmek ve iktidarını sağlamlaştırmak için halk ordusu ve Es-Saika komando yapılarını oluşturdu.

Son olarak ülkede yaşanan bir darbe girişiminin ortaya çıkarılması sonucu Baas hareketinin ideolog ve kurucularından Mişel Eflak, söz konusu darbe girişiminin içinde yer aldığı iddia edilerek suçlanmaktaydı. Bu durum Baas hareketi içinde bu döneme ait dikkat çekici bir gelişme olarak ortaya çıkmakta ve Irak ve Suriye Baas Partileri arasındaki bölünmüşlüğe işaret eden bir gelişme olarak değerlendirilebilmekteydi.

4.2. Hafız Esat'ın Savunma Bakanlığı Dönemi ve İktidarı Ele Geçirme Çabaları

Hafız Esat, yönetimdeki aşırı Baasçılar ile 1968 yılında açık bir şekilde ayrı düşmeye başlamış ve bir güç mücadelesi içine girmişti. Hafız Esat'ın kendi konumunu korumak için 1969 yılında gerçekleştirdiği askerî müdahalesi ve daha sonra Esat'ın

Suriye dış politikasını yeniden şekillendirme girişimleri bu güç mücadelesi içinde ön plana çıkmaktaydı.

Esat'ın iktidardaki aşırı Baasçılardan algıladığı tehditlere yönelik ilk adımları 1968 yılına kadar geri gitmekteydi. Suriye Arap Sosyalist Baas Partisi'nin 1968 Eylül ayındaki liderler toplantısında Esat'ın, Başbakan Dr. Yusuf Zuayen'i, "*Suriye'yi Rusya ayısına teslim etmek ve idarede kilit mevkilere komünist partinin nüfuzlu üyelerini getirmekle*" suçladığı Orta Doğu dergisinde haber yapıldı. Esat'ın ayrıca eski hükümet tarafından İsrail işgali altındaki toprakların kurtarılması için hiç bir çaba sarf edilmediğinin altını çizdiği yazının devamında aktarılmaktaydı.⁵⁶⁷ Esat ve Zuayen arasında yaşanan gerginlikten sonra devlet başkanı Nureddin el-Atasi, Hükümet Başkanı Zuayen ve 3 kişiyi görevlerinden azletti ve Hükümet Başkanlığı görevini de üstüne alarak yeni kabineyi kurdu.⁵⁶⁸ Yeni kabinede ağırlıklı olarak Baasçı bakanlar bulunmaktaydı.⁵⁶⁹

Esat kendini güvence altına almak ve daha önceden tecrübe edildiği üzere kendisi ve orduya karşı işçi sendikaları ve aşırı solcu gençlerin seferber edilmesi

⁵⁶⁷ "Suriye'deki Son Gelişmeler", *Orta Doğu*, Kasım 1968, S.79, s.35. Ayrıca 1968 yılının Eylül ayındaki söz konusu girişimle ilişkili olabileceği anlaşılan haberler basında yer almaktaydı. Bu haberlere göre Suriye havasahasının yabancı uçaklara bir süreliğine kapatıldığı bildirilmekteydi; "Esrarlı Bir Olay: Suriye Üzerinden Uçmak 40 Dakika Yasaklandı", *Babıalide Sabah*, 21 Eylül 1968, s.3 ve "Suriye üzerinden uçmak 40 dakika için yasaklandı", *Yeni Tanin*, 21 Eylül 1968, s.3. Başkent gazetesinin Anadolu Ajansı'na dayandırdığı haberinde ise Suriye'nin bir hükümet bunalımı içinde olduğu paylaşılmaktaydı; "Suriye'de ihtilal havası esiyor", *Başkent*, 28 Ekim 1968, s.3-5.

⁵⁶⁸ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.27. Bu gelişmenin gözlemciler tarafından General Esat'ın Zuayen karşısında aldığı bir zafer olarak yorumladığı the Times gazetesi muhabiri tarafından hazırlanan haberde belirtilmekteydi. "Syrian Cabinet Replaced", *the Times*, 30 Kasım 1968, s.4.

⁵⁶⁹ "Suriye'deki Son Gelişmeler", *Orta Doğu*, Kasım 1968, S.79, s.36.

ihtimalini gözeterek Şam'daki karargâhını güçlendirdi ve kardeşi Albay Rifat'ı Şam Radyosunu koruması için görevlendirdi.⁵⁷⁰

Savunma Bakanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esat, İsrail uçaklarının Şam'ın yakınındaki bölgelere hava saldırısı düzenlemesinin ertesi günü, 24 Şubat 1969'da polis merkezlerine, radyo-televizyon istasyonlarına, Suriye'de Baas partisinin resmi organı El-Baas ve onun bir diğer benzeri El-Thevre (El-Tavra) gazetelerinin binalarına el koyarak askerî önlemler aldı.⁵⁷¹ Bu askerî eylemlerin içinde yer alan diğer isimler ise Genel Kurmay Başkanı General Mustafa İtlas, Halk Orduları Komutanı Hadisa Murat ve Rakka eyaleti genel valisi Adel Neaisse'ydi.⁵⁷²

1968'de iki hizip arasında silahlı kuvvetleri yönetecek askerî büro ile idarî yönetim içinde sivil bir kadro teşkil edilmesi yüzünden yaşanan büyük anlaşmazlığın ardından Suriye Savunma Bakanı Hafız Esat, 1969 yılının Mart ayına geldiğinde,⁵⁷³

⁵⁷⁰ "Suriye'deki Son Gelişmeler", *Orta Doğu*, Kasım 1968, S.79, s.36.

⁵⁷¹ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.26. General Cedid'in kontrolündeki Nureddin el-Atasi ve Yusuf Zuayen, tam anlamıyla güvenemedikleri orduya karşı işçi ve köylüleri silahlandırmışlar ve hatta bu güçler 1967 yılında dürzî binbaşı Selim Hatum'un darbe girişiminin engellenmesinde rol oynamışlardı. "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.27. Ancak Atasi yönetimi bu tarz darbe önleyici tedbirleri hayata geçirerek binbaşı Selim Hatum'un darbe girişimi örneğinde görüldüğü gibi alınan darbe önleyici tedbirlere işlerlik kazandırmakla birlikte Esat'ın 1969 yılındaki hamlesi göz önünde bulundurulduğunda gelişmelerin önüne geçilemediği ileri sürülebilirdi. Diğer taraftan Esat'ın Şubat ayındaki söz konusu hamlesi Dışişleri Bakanlığı Belleteni'nde de rapor edilmekteydi. "Suriye'de General Hafız El Esat'ın Hareketi", *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Şubat 1969, s.25.

⁵⁷² "Suriyeli Eski Bir Lider İntihar Etti", *Hürriyet*, 3 Mart 1969, s.9.

⁵⁷³ "Suriye'deki Darbe ile Aşırı Solcu Baasçılar İşbaşından Uzaklaştırıldı", *Cumhuriyet*, 3 Mart 1969, s.1. Ayrıca basında yer alan diğer habelerde de farklı bir yorum yapılmadan Hafız Esat'ın 1969 yılının Mart ayında gerçekleştirdiği askerî müdahalesine dair bilgiler paylaşılmaktaydı; "Suriye'de İktidar El Değiştirdi", *Adalet*, 3 Mart 1969, s.1-7, "Suriye'de Kanlı Darbe Oldu", *Babialide Sabah*, 3 Mart 1969, s.1-7, "Suriye'de İhtilal", *Bayram Gazetesi*, 2 Mart 1969, s.1-7, "Suriye'de C, Başkanı Başbakan ve 11 Bakan göz hapsinde", *Bugün*, 3 Mart 1969, s.1-7,

Baas Partisi'nin iktidardaki aşırı sol kanadını yönetimden uzaklaştırdı ve 1966 olaylarının dışında kalan parti üyeleri ile birlikte Suriye dışındaki sol kanat politikacılardan meydana gelen bir hükümet kurmayı amaçladı.⁵⁷⁴

Askerî müdahale sonrası Devlet Başkanı Nureddin el-Atasi, eski Başbakan Dr. Yusuf Zuayen, eski Dışişleri Bakanlarından Dr. İbrahim Kahos ile Muhammed El Aşavi, İçişleri Bakanı Muhammed Ravah Tawil, eski Planlama Bakanı Hamod Kabbani ile beraber toplam 11 siyasinin göz hapsine alındığı Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisinin hazırladığı haberde belirtilmekteydi.⁵⁷⁵

Esat'ın bu hamlelerinden sonra eski başbakan yardımcısı ve Dışişleri Bakanı İbrahim Makhus'un temasları sonucunda Cezayir Gençlik İşleri Bakanı Abdülkerim Ben Mahmud'un ve Mısır'dan Nasır'ın Arap Birliği nezdinde özel temsilcisi Hasan Sabri-el-Kholi'nin, Esat ile iletişime geçerek Esat tarafından uygulanan tedbirlerin kaldırılması için girişimlerde buldukları Orta Doğu dergisinde yabancı basından edinilen bilgilere dayanılarak aktarılmaktaydı.⁵⁷⁶

"Suriye'de darbe Attasî rejimi dün devrildi", *Bayram Gazetesi*, 2 Mart 1969, s.1-11, "Suriye'de Darbe Aşırı Solcular Tasfiye Ediliyor", *Son Havadis*, 3 Mart 1969, s.1-7, "Suriye'de Aşırı Solcuların Tevkifine Başlandı", *Yeni Gazete*, 3 Mart 1969, s.1-7, "Suriye'de İhtilâl", *Yeni Tanin*, 3 Mart 1969, s.1-5, "Suriye'de kansız bir ihtilal oldu", *Yeni Gün*, 3 Mart 1969, s.1-4 ve "Suriye'de aşırı solcular iktidardan düşürüldü", *Zafer*, 3 Mart 1969, s.1-4.

Aydınlık dergisi ise gerçekleşen gelişmeler ışığında Suriye'de bir rejim değişikliği beklentisinin bir yanılsama olduğuna dair değerlendirmesini Şam Radyosu'nun "emperyalistlerin Suriye'deki anti-emperyalist rejimin yıkılacağını ancak düşlerinde göreceklerini" belirttiğini aktararak desteklemekteydi. "Suriye'de Rejim Değişikliği Yok", *Aydınlık*, Nisan 1969, s.436.

⁵⁷⁴ "Suriye'de Darbe Oldu", *Tercüman*, 3 Mart 1969, s.1.

⁵⁷⁵ "Suriye'deki Darbe ile Aşırı Solcu Baasçılar İşbaşından Uzaklaştırıldı", *Cumhuriyet*, 3 Mart 1969, s.7.

⁵⁷⁶ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.29.

Esat'ın askerî müdahalesinden sonra Güvenlik Kuvvetleri Başkanı Albay Abdülkerim Cündî, Esat'ın yanında yer almadığını açıkladı.⁵⁷⁷ Albay Cündî'nin, Esat'ın Baas partisi içerisinde siyasi değişiklik yapmak istemesini kabullenemeyerek kendinin güvenip desteklerini alabileceğini düşündüğü bazı ordu birliklerini Nureddin el-Atasi'nin çevresinde toplamayı amaçladığı Tercüman gazetesi Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberde yer almaktaydı. Ancak söz konusu siyasi buhranın Suriye silahlı birliklerini karşı karşıya getirecek bir çatışmaya dönüşmesini hiçbir askerî yetkilinin istememesi üzerine Cündî'nin bu teşebüsü başarısızlığa uğradı.⁵⁷⁸ Albay Cündî'nin, bu girişiminde samimi olduğunu göstermek için intihar ettiği haberin devamında bildirilmekteydi.⁵⁷⁹

Suriye'deki darbeler dizisi ve sebep olduğu istikrarsızlık ortamından İstanbul Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yılmaz Altuğ Milliyet gazetesinde kaleme aldığı yazısında, askerinin siyasetten uzak durması gerektiği ve insan haklarının uygulanabilmesi için birden çok "hakiki" partinin kurulması gerektiği sonucunu çıkarmaktaydı.⁵⁸⁰

Esat'ın Suriye Baas Partisi'nin aşırı solcu unsurlarına karşı giriştiği askerî müdahalenin altında sivil liderlerin Suriye ekonomisini yönetemedikleri ve İsrail'e karşı Suriye ordusunun ihtiyaçlarına cevap vermedikleri düşünceleri yer almaktaydı.⁵⁸¹ Esat,

⁵⁷⁷ "Suriye'de Darbe Oldu", *Tercüman*, 3 Mart 1969, s.1.

⁵⁷⁸ "Albay Cündî Samimiyetini İspat Etmek İçin İntihar Etmiş", *Tercüman*, 4 Mart 1969, s.1-7.

⁵⁷⁹ "Albay Cündî Samimiyetini İspat Etmek İçin İntihar Etmiş", *Tercüman*, 4 Mart 1969, s.7 ve "Darbeciler Hükümetle Pazarlıkta", *Cumhuriyet*, 4 Mart 1969, s.7.

⁵⁸⁰ Yılmaz Altuğ, "Suriye Olayları, Ordu ve Çok Partili Düzen", *Milliyet*, 15 Mart 1969, s.2.

⁵⁸¹ "Suriyeli Eski Bir Lider İntihar Etti", *Hürriyet*, 3 Mart 1969, s.9 ve "Suriye'deki Darbe ile Aşırı Solcu Baasçılar İşbaşından Uzaklaştırıldı", *Cumhuriyet*, 3 Mart 1969, s.1. Ayrıca basında yer alan diğer habelerde de Mart 1969'da Esat tarafından gerçekleştirilen askerî müdahalenin altında yatan sebeplere dair bilgiler okurlarla paylaşılmaktaydı; "Suriye'deki İhtilâlin Sebepleri

İsrail'in, ilerici ve muhafazakâr Arap devletleri arasında ayırım yapmadığını belirterek aşırı Baascılar tarafından ileri sürülen İsrail'in asıl amacının ilerici Arap devletlerine darbe vurmak olduğu iddialarına karşı çıktı. Ayrıca Esat, silah tedarikinde Sovyet Rusya'nın istenilen silahları vermemesine tepki göstermekteydi.⁵⁸²

Buradaki asıl mücadelenin Lazkiye bölgesinden Nusayri desteğini de sağlayan Hafız Esat ile bir başka Nusayri asıllı ve aynı zamanda Suriye Baas Partisi'nin perde arkasındaki gerçek lideri olan General Selah Cedit arasında yaşandığı Orta Doğu dergisi tarafından iddia edilmekteydi.⁵⁸³

23 Şubat 1966 darbesi ile gelen sağ kanattan Münir Hafız'ın ve Selah Bitar'ın zorla sol kanat Baascılar tarafından iktidardan uzaklaştırıldıkları Orta Doğu dergisindeki yazıda hatırlatılmaktaydı. Esat'ın ise Suriye'de aşırı Baasçılar tarafından uygulanmakta olan "*bilimsel sosyalizm*" anlayışının izlemiş olduğu yoldan memnun olmadığı yazının devamında belirtilmekteydi. Nureddin el-Atasi ve Zuayen, kamulaştırmalara hız vererek dış ticaret ve petrol ekonomisini tamamen devletleştirmişlerdi. Orta Doğu dergisi zaten emeklemekte olan endüstri üretiminin ve yüzyıllardan beri bireysel girişimciler tarafından yürütülen ticaretin devletleştirilmesinin Suriye ekonomisini yok ettiğini düşünerek karma bir modelin uygulanmasının daha iyi sonuç vereceği tahlili üzerinde durmaktaydı.⁵⁸⁴

Açıklandı", *Ulus*, 3 Mart 1969, s.3-7 ve Celâl Tefvîk Karasapan, "Suriye'deki Son Olayların Anlamı", *Zafer*, 3 Mart 1969, s.3-7.

⁵⁸² "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.30.

⁵⁸³ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.27.

⁵⁸⁴ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.27-28.

Diğer taraftan Irak Dışişleri Bakanı Abdülkerim Şeyhli'nin ardı ardına gerçekleştirdiği ziyaretleri takiben 14 Mart 1969'da Devlet ve Hükümet Başkanı Nureddin el-Atasi'nin bütün görevlerinden çekildiği açıklandı.⁵⁸⁵ Esat'ın askerî müdahaleden sonra Nureddin el-Atasi döneminden kalma siyasi ve bürokratik kadroları ve diğer eski yönetim yanlılarını görevlerinden almayarak onların kendisine itaat etmelerini amaçladığı Tercüman gazetesi yazarı Şükrü Baban tarafından not edilmekteydi.⁵⁸⁶ Baban, Esat'ın yine de Nureddin el-Atasi'nin istifasını genel kongrenin başlamasına kadar bekletmesini istediğini kaydetmekteydi.⁵⁸⁷

Eski liderlerin ise Esat'a karşı koymak için gizlendikleri aktarılmaktaydı.⁵⁸⁸ Örneğin; Baas iktidarının aşırı solcu iki Bakanı Muhammed Aşavî ve Rahah Tavi'l'in, Halep halkını örgütleyerek Esat'a karşı hamlede bulunmak istediği Milliyet gazetesi Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberde bildirilmekteydi.⁵⁸⁹ Bazı Suriyeli

⁵⁸⁵ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.26.

⁵⁸⁶ Şükrü Baban, "General Esad'ın Zaferi Kongre'de Perçinleşecek", *Tercüman*, 22 Mart 1969, s.2. Hafız Esat, askerî müdahale gerçekleştirdikten sonra Atasi yönetimi zamanından kalma kişileri görevlerinden almayarak bu kişileri kendine itaatkâr hale getirmeye çalıştığı söylenebilirdi. Ayrıca bu kişilerin görevlerine son vermesi durumunda, Esat, kendine karşı tepki toplayarak muhtemel bir muhalefetin ortaya çıkmasına sebep olabilirdi. Bu noktada Esat, iktidara gidişinin başlangıcında eski kadroları görevlerinde tutarak muhtemel olumsuz gelişmelerin önüne geçmeyi amaçlamış olabilirdi.

⁵⁸⁷ Şükrü Baban, "General Esad'ın Zaferi Kongre'de Perçinleşecek", *Tercüman*, 22 Mart 1969, s.2. ve "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.32. Time dergisi Esat'ın tam anlamıyla bir darbe gerçekleştirmemesinin altında yeteri kadar isteği ya da desteği olmadığı için mi duraksadı sorusunu sormaktaydı. "Syria: Debate, Damascus Style", *Time*, 14 Mart 1969, s.33.

⁵⁸⁸ "Suriye'de Darbe Oldu", *Tercüman*, 3 Mart 1969, s.7.

⁵⁸⁹ "Suriye'de Darbe Yapan General Esad Duruma Hakim", *Milliyet*, 3 Mart 1969, s.1.

politikacıların ve yüksek rütbeli subayların Lübnan'a iltica ettiği bilgisi verilmekteydi.⁵⁹⁰

Orta Doğu dergisinin Economist dergisinden aldığı pasajda, Esat müdahalesinin dış politikada değişiklik yaparak diğer Arap ülkeleri ve Batılı devletler ile yakın ilişkiler kuracağı savunulmakla birlikte iç politikada değişiklik gözlemlenmesinin beklenmediği belirtilmekteydi. Haberin devamında Atasi yönetimi altında uygulanmak istenen ekonomi politikalarının da tabanda ve esnaflar seviyesinde benimsenmediği aktarılmaktaydı.⁵⁹¹

Yaşanan bu gelişmelerden sonra Suriye siyasetinin temel prensipleri Hafız Esat tarafından belirlenmeye başlandı. Bu prensipler arasında Suriye'nin Mısır, Ürdün, Irak ve diğer Arap devletleri ile ortak hareket etmesi ve uygulamada Arap Birliği fikrinin benimsenmesi yer almaktaydı.⁵⁹²

Nureddin el-Atasi yönetimindeki aşırı sol Baas'ın, İsrail ile barışa ulaşılması çabalarını ve Güvenlik Kurulu'nun 1967 tarihli kararının kabulünü Tel Avive teslimiyet olarak gördüğü Şükrü Baban tarafından hatırlatılmaktaydı. Bu sebeple Nureddin el-Atasi, hem Mısır hem de Ürdün'ün İsrail politikalarını eleştirmekteydi. Ayrıca 100 milyon Arap nüfusun İsrail'in konjontürel üstünlüğünün üstesinden zaman içerisinde geleceğini düşünerek herhangi bir uzlaşmaya varılmasını gereksiz bulmakta ve silahlı mücadeleye devam edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Nureddin el-Atasi, gerekli

⁵⁹⁰ "Suriye'de Darbe Oldu", *Tercüman*, 3 Mart 1969, s.7.

⁵⁹¹ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.28.

⁵⁹² Şükrü Baban, "General Esad'ın Zaferi Kongre'de Perçinleşecek", *Tercüman*, 22 Mart 1969, s.2. The Times gazetesinden Geoffrey Summer, 1969 yılının Ağustos ayında Kahire'de gerçekleşen Suriye-Mısır görüşmelerinin her iki ülke arasında ki siyasi yakınlaşmaya işaret ettiğini belirtmekteydi. Geoffrey Summer, "Syria draws closer to Egypt", *the Times*, 18 Ağustos 1969, s.4.

olduğu takdirde Suriye'nin bu savaşı tek başına da sürdürmesi gerektiğine inanmaktaydı. Baban'a göre ise Esat Savunma Bakanlığı yaptığı dönemde Baas'ın iktidardaki kanadının bu görüşlerine katılmamaktaydı.⁵⁹³

Esat, yeni siyasetinin bir sonucu olarak, Irak ile arasındaki anlaşmazlığa son vermek için görüşmeler yürüttü. Esat'ın İsrail'e karşı Suriye'nin güney cephesini güçlendirme isteğinin aynı zamanda Irak ile siyasal olarak da yakınlaşılmasını sağladığı Orta Doğu dergisinde belirtilmekteydi.⁵⁹⁴

Irak Genel Kurmay Başkanı Hamud Şebab'ın girişimleri sonucu, Irak birliklerinin Suriye'de üstlenmesine izin veren bir antlaşmanın 12 Mart 1969 tarihinde Irak ve Suriye arasında imzalandığı Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisince hazırlanan haberde yer almaktaydı.⁵⁹⁵ 14 Mart 1969'da Irak askerî birlikleri destek amaçlı bölgeye sevk edildi.⁵⁹⁶ Irak topçu birlikleri, İsrail sınırına yakın Beraa bölgesine yerleştiler. Suriye ve Irak arasında bu tip bir antlaşmanın imzalanmış olması ise Suriye'de yaşanan karışıklığın geçiştirildiği şeklinde Cumhuriyet gazetesindeki haberde yorumlandı.⁵⁹⁷ Hem Irak ile bir noktada yakınlaşma çabaları hem de aşırı sol ve Sovyet etkisinde kalan Baasçıların aksine İsrail politikasında daha esnek olması dolayısıyla

⁵⁹³ Şükrü Baban, "General Esad'ın Zaferi Kongre'de Perçinleşecek", *Tercüman*, 22 Mart 1969, s.2.

⁵⁹⁴ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.31-32.

⁵⁹⁵ "Irak Birlikleri Suriye'ye Girdi", *Cumhuriyet*, 16 Mart 1969, s.1.

⁵⁹⁶ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.26.

⁵⁹⁷ "Irak Birlikleri Suriye'ye Girdi", *Cumhuriyet*, 16 Mart 1969, s.1-7.

Esat yönetiminin daha yumuşak bir politika benimseyebileceği Baban tarafından değerlendirilmekteydi.⁵⁹⁸

Esat bir yandan Irak'la İsrail düşmanlığı üzerinden bir diyalog geliştirerek eski husumetleri ortadan kaldırma politikası yürütmekte, ancak diğer taraftan da aşırı Baacıların ve Sovyet yanlılarının İsrail'e karşı yürüttükleri sert politikayı desteklemeyerek İsrail'e karşı daha esnek bir tutum takınan Esat'ın bu tutumu Irak ile ortak payda bulmak için yürüttüğü İsrail karşıtı politikası ile çelişmekteydi.

Esat'ın aldığı kararlar arasında Baas Partisi'nin sivil liderliğinin feshi, ılımlı unsurlarla ulusal solcu cephenin kurulması ve siyasî sebeplerle ordudan ayrılmış olan bütün subayların geri dönmesinin bulunduğu Hürriyet gazetesinde bildirilmekteydi.⁵⁹⁹

Esat'ın programının ana hatları dahilinde ise rejimin bir dereceye kadar liberalleştirilmesi, diğer Arap ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurulması ve bir millî birlik kabinesinin oluşturulmasının yer aldığı Hürriyet gazetesinin haber ajanslarına dayandırdığı haberinde paylaşılmaktaydı.⁶⁰⁰

21 Mart 1969'da toplanan Suriye Arap Sosyalist Baas Partisi kongresinde Nureddin el-Atasinin partinin genel sekreterliği görevini sürdürmeye devam ettiği Orta Doğu dergisindeki yazıdan anlaşılmaktaydı. Irak'la işbirliğini ve Irak kuvvetlerinin Dera şehrine yerleşmesini takiben Suriye, Irak ve Ürdün arasında kurulan üçlü birleşik kumandanlık uygulamasını hoş karşılayan aşırı solcu Baascılar, Kongre'de Esat tarafından eleştiriye maruz kaldı. Irak ile yakın ilişkiler kurulması gerektiğini düşünen Esat'ın, iki Baas Partisinin anlaşmanın ötesinde birleşmeye ihtiyaç duyduğuna inandığı

⁵⁹⁸ Şükrü Baban, "General Esad'ın Zaferi Kongre'de Perçinleşecek", *Tercüman*, 22 Mart 1969, s.7.

⁵⁹⁹ "Suriyeli Eski Bir Lider İntihar Etti", *Hürriyet*, 3 Mart 1969, s.9.

⁶⁰⁰ "Suriye'de Baas Partisi Büroları İşgal Edildi", *Hürriyet*, 5 Mart 1969, s.7.

yazının devamında belirtilmekteydi. Esat'ın elde etmiş olduğu etkinlik ise hem Suriye Komünist Partisi'ni hem de Sovyet Rusya'yı rahatsız etmekteydi.⁶⁰¹

31 Mart - 1 Nisan tarihleri arasında devam eden olağanüstü kongrenin sonunda Nureddin el-Atasi'nin hem Devlet hem de Hükümet Başkanlığı, Selah Cedit'in Parti Genel Sekreter Yardımcılığı görevlerine devam ettiği ve Yusuf Zuayen ve Makhus'un liderlik kadrosuna seçildikleri Orta Doğu dergisindeki yazıda aktarılmaktaydı. 5 Nisan günü açıklanan bildiride dış politikada diğer Arap ülkeleri ile birleşmenin temellerinin atılması yönünde alınan kararlar, Esat ve Tlas hizbinin Cedit ve Nureddin el-Atasi hizbi karşısında elde ettikleri başarıyı göstermekteydi. Orta Doğu dergisi ise bildirinin "compromis" unsurlarını taşıdığını belirtmekle beraber dergideki yazı Suriye'deki gelişmelerin normal bir seyire gireceği beklentisini taşımamaktaydı. Diğer taraftan yazının devamında belirtilen Suriye'nin İsrail tarafından işgal altındaki topraklarının kurtuluşu için silahlı mücadeleye devam edileceği açıklaması aşırı solcuların İsrail'e yönelik politikalarının değişmediğini açığa vurmaktaydı.⁶⁰² Bu toplantıda belirlenen ulusal yönetim kurulunda iki tarafın da birbirine karşı kesin bir baskınlık kurmadığı Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan aldığı haberinden anlaşılmaktaydı.⁶⁰³

Nureddin el-Atasi döneminin genel bir profili çıkarıldığında, Arap monarşileri ile Suriye'nin arasında bir soğukluk olduğu gözlemlenmekteydi. Doğu Blok'u ülkeleri ve özellikle Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesine önem veren Nureddin el-Atasi Sovyetlerin de bölgede etkinlik alanını genişletmesine bir noktada yardımcı olmaktadır.

⁶⁰¹ "Suriye Baas Partisinin Olağanüstü Kongresi", *Orta Doğu*, Nisan 1969, S.84, s.28-29.

⁶⁰² "Suriye Baas Partisinin Olağanüstü Kongresi", *Orta Doğu*, Nisan 1969, S.84, s.29-31. Nureddin el-Attasi'nin görevine devam ettiği Dışişleri Bakanlığı Belleteni'nde de teyit edilmekteydi. "Suriye Devlet Başkanının Görevine Devamı", *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Nisan 1969, s.13.

⁶⁰³ "Suriye'deki İktidar Mücadelesinin Galibi Yok", *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1969, s.3.

Nureddin el-Atasi yönetimi, ülkede bir çok askerî darbe girişiminde bulunmuş ve başarılı darbeler yapmış orduya güven duymadığından dolayı ülke içersinde orduya rakip silahlı unsurlar oluşturarak kendi yönetimini güvence altına almayı hedeflemiştir. Bu yönde atılan adımlar farklı ülkelerde de gözlemlenen darbe ve karşı darbeleri önleyici tedbirlerle benzerlik göstermekteydi.

Ancak, Sovyetler Birliği ile yakın ilişkilerden rahatsızlık duyan Savunma Bakanı Hafız Esat, 1969 yılında Nureddin el-Atasi yönetimini zayıflatmak ve aşırı Baasçıların perde arkasındaki lideri Selah Cedid karşısında konumunu güçlendirmek için askerî bir müdahalede bulundu. Böylece Suriye'nin Sovyet Rusya ile ilişkilerinde daha mesafeli olacağı ümit edilerek Suriye dış politikasında değişikliğe gidilmesi amaçlandı.

Hafız Esat, yönetimdeki aşırı Baasçıların Sovyetler Birliği ile çok yakın ilişkiler kurmasından ve yönetici kadrolara komünistlerin getirilmesinden büyük ölçüde rahatsız oldu ve kendi konumunun tehlikeye girdiğini hissederek iktidara yönelik ilk rahatsızlık siyallerini verdi. Bu dönemde iktidardaki aşırı Baasçıların perde arkasındaki lideri Selah Cedid ile mezhep temelli bir güç mücadelesi içine de giren Hafız Esat, 1969 yılında askerî müdahale gerçekleştirdi. Müdahaleden sonra eski yönetici kadroları mevcut konumlarında tutarak hem kendine itaat etmelerini sağlamayı hem de muhtemel bir muhalif kadrosunun oluşmasının önüne geçerek olası bir karşı darbenin ortaya çıkmasını engellemeyi amaçlamaktaydı.

Esat müdahalesinden önce Nureddin el-Atasi ve Zuayen, tam anlamıyla güvenemedikleri düzenli orduya karşı, işçi ve köylüleri silahlandırarak paramiliter birlikler kurulması yoluyla kendi iktidarlarını güvence altına almayı amaçlamışlardı. Esat ise Mart 1969 yılında gerçekleştirdiği müdahaleden sonra Nureddin el-Atasi döneminden kalma eski yönetim yanlılarını kendisine itaat etmelerini sağlamak için hâlihazırdaki mevkilerinde tutmayı tercih etti. Bu uygulama ile Esat, ardılları gibi

alternatif askerî birlikler oluşturmak yerine darbe girişimlerine karşı farklı bir önleyici yöntem benimsemeyi tercih etti.

Hafız Esat, Suriye'de ortaya çıkan yeni durum ışığında Sovyetlere daha mesafeli bir politika izlenmesi gerektiğini savundu. Aynı zamanda Esat, Irak ve Çin ile geliştirecek ilişkileri buna bir alternatif olarak görmekteydi. Ancak Esat'ın Irak ile ilişkileri geliştirirken İsrail tehditi üzerinden bir ortaklık teşkil etme arayışında olması ile aşırı Baasçılar İsrail'e yönelik sert politikalarından dolayı eleştirmesi, Esat'ın söylemleri ve uygulamaları arasında bir çelişkiye işaret etmekteydi.

BEŞİNCİ BÖLÜM: SURİYE'DE NUREDDİN EL-ATASI'DEN HAFIZ ESAT'A BAAS PARTİSİ BÜNYESİNDEKİ GELİŞMELER

Suriye Baas Partisi ve Irak Baas Partisi kadroları aynı örgütlenme çatısı altında birleşmekle beraber her iki gelenekten gelen hiziplerin aralarında farklılıklara sahip olması, döneme dair dikkat çekici bir özelliktir. Öte yandan Hafız Esat'ın, ülkedeki gelişmeler karşısında kendi konumunu güvenceye almak istemesine ek olarak Esat, Nureddin el-Atasi yönetiminin iç ve dış politikada izlemiş olduğu siyaset üzerine birtakım düzenlemeler yapmayı hedeflemekteydi. Bu kapsamda Suriye Baas Partisi'nin Filistin Meselesi'ne yaklaşımı ve diğer Arap devletlerinden hangi ölçüde farklı düşündüğü ön plana çıkan gelişmelerdi. Ürdün Savaşı'nın Atasi yönetimi üzerinde sebep olduğu yıpratıcı etki ve buna bağlı olarak Hafız Esat'ın tutumu dikkat çekiciydi.

5.1. Nureddin el-Atasi Yönetimindeki Suriye Baas Partisi'nin Irak Baası'ndan İdeolojik Ayrışması

Irak'ta 1968 askerî darbesinden sonra Baas Partisi'nin iktidara gelmesini takiben Suriye ve Irak Baas Partileri arasındaki ayrılık daha fazla belirginleşmeye başladı.

Irak'ta Krallık dönemine son veren darbenin Baas Partisi tarafından düzenlendiği ve General Abdülkerim Kasım'ın iktidara gelmesi ile sonuçlandığı Akşam gazetesi yazarı İlhami Soysal tarafından hatırlatılmaktaydı. Ancak Irak Baası'nın hem kendi içindeki çekişmeler hem de her geçen gün Kasım tarafından oyun dışına atılma tehlikesi ile mücadele etmek durumunda kalması, Parti'nin, Kasım'ı devirip Abdüsselam Arif'i iktidara getiren bir darbe yapması ile sonuçlandığı belirtilmekteydi. Diğer taraftan Arif'in, yönetimde bulunduğu sırada iktidar darbesi yaparak Baas'ı tasviye ettiği yazının

devamında not edilmekteydi.⁶⁰⁴ Ardından gelen kardeşi Abdurrahman Arif, 1963 ihtilalinin ülkede "*despotluğa ve şovinizme*" son verdiğini söyleyerek yakında parlamento seçimlerinin yapılacağını halka müjdelemişti.⁶⁰⁵ Ancak Baas Partisi Irak'ta ön plana çıkmayı başaramamıştı.

Irak'ta General Abdülkerim Kasım rejiminin devrilmesi ve yerine Baasçıların iktidara gelmesi ile sonuçlanan 8 Şubat 1963 tarihli darbenin yıl dönümü konuşmaları kapsamında hem Irak hem de Suriye idarelerinden açıklamalar yapıldı. Suriye Devlet Başkanı Nureddin el-Atasi ve Irak Cumhurbaşkanı Orgeneral Abdurrahman Arif yaptıkları konuşmalarda, Irak petrolünün Suriye'den geçerek dünya piyasalarına erişimini sağlayan boru hattından (*pipeline*) Şam yönetiminin daha fazla aidat istemesi üzerine Suriye ve IPC arasında yaşanan anlaşmazlıkta birbirlerini destekler açıklamalar yaptılar. Dr. Nureddin el-Atasi konuşmasında, 1963 devrimini gerçekleştirenleri selamlayarak Kasım'ı 1958 devriminin kazanımlarını "*sömürmüş olmakla*" suçladı. Ayrıca Irak rejiminin Baasçıları uzaklaştırdığı 18 Kasım 1963 ihtilaline kadar sağcı unsurların Irak'taki Baas Partisi'ne sızmasını eleştirdi. Söz konusu sağcı unsurları ise karşı ihtilal sonrasında "*emperyalizm hizmetinde ve Arap gericiliğinin (yani Arap Melik ve Emirlerinin) hizmetinde*" Suriye'deki ilerici Baas hareketine karşı gizli planlar içine girmekle itham etmekteydi.⁶⁰⁶

⁶⁰⁴ İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Irak'ta sıkı bir asker yönetimi var", *Akşam*, 17 Haziran 1970, s.5.

⁶⁰⁵ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'taki 8 Şubat 1963 İhtilâlinin Yıldönümü Birbirinden Farklı İki Anılış", *Orta Doğu*, Şubat 1967, s.22.

⁶⁰⁶ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'taki 8 Şubat 1963 İhtilâlinin Yıldönümü Birbirinden Farklı İki Anılış", *Orta Doğu*, Şubat 1967, s.21-22.

Irak Baas Partisi için 1968 bir dönüm noktası oldu. 1968'de Baas'ın Irak'ta hem asker hem sivil kanadı bir araya geldi ve Abdurrahman Arif'i devirerek yerine Ahmed Hasan El-Bekr liderliğinde yönetimi tekrar ele geçirdi.⁶⁰⁷

Suriye'den sonra Irak'ta da iktidara Baas Partisi'nin gelmiş olması, iki ülke arasında ilişkilerin samimi bir temele oturacağı anlamına gelmedi.⁶⁰⁸ Hatta her iki parti arasındaki uyuşmazlık, Irak'ta Hasan El-Bekr'in iktidara gelmesi ile su üstüne çıktı.⁶⁰⁹ Çünkü, Cumhuriyet gazetesinden Kayhan Sağlamer'in belirttiği üzere, 1968'de Suriye'de iktidarda bulunan aşırı Baascılar, partinin milli radikal sol bölümünden gelmekte, Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır'dan hoşlanmamakta, Suriye Komünist Partisi'yle işbirliği yapmakta ve Parti'nin uluslararası liderliğinden ayrılmaktaydı. Irak Cumhurbaşkanı El-Bekr ise uluslararası liderliğe bağlı ve Moskova karşıtıydı. El-Bekr ayrıca, Nasır'a, eski Cumhurbaşkanı Arif'le karşılaştırıldığında daha yakın durmaktaydı. Ancak El-Bekr, Arif'le kıyaslandığında "*daha ateşli bir Arap milliyetçisi*"ydi. Orta Doğu'da çözümün siyasi yoldan çözümlenmesi taraftarı Nasır gibi düşünen Arif'in aksine El-Bekr'in bu konuda askerî yola başvurmayı önceleyen Şam'a yakın durduğu Sağlamer'in yazısında yer almaktaydı.⁶¹⁰

Ancak Şam'daki aşırı Baascıların, 21 Şubat 1966 yılında gerçekleştirdiği darbe sonucu uzaklaştırılan Beyrut'taki Sosyalist Arap Baas Partisi Milletlerarası Liderliği üyelerinin, Irak'taki iktidar değişikliğinden sonra sıranın Şam'a geldiği yönünde

⁶⁰⁷ İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Irak'ta sıkı bir asker yönetimi var", *Akşam*, 17 Haziran 1970, s.5.

⁶⁰⁸ Kayhan Sağlamer, "Dünyada Bugün", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.3.

⁶⁰⁹ Şükrü Baban, "Suriye ve Irak Kaynayan Kazan Halinde", *Tercüman*, 22 Ekim 1970, s.2.

⁶¹⁰ Kayhan Sağlamer, "Dünyada Bugün", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.3-7.

açıklamalar yapmaları Suriye Başbakanı Dr. Yusuf Zuayen tarafından tepkiyle karşılandığı Orta Doğu dergisi tarafından paylaşılmaktaydı.⁶¹¹

Arap dünyasını temsil etme amacı olan Ulusal Baas'ın, Irak'ta, 11 kişilik bölgesel komite ile yönetildiğini söyleyen Akşam gazetesinden İlhami Soysal, Baas'ın bölgesel Irak Komitesi'nin, Suriye ve Lübnan'daki Baas bölgesel komiteleri ile ayrışma yaşadığının altını çizmekteydi. Aynı zamanda Ulusal Baas'ın gittikçe güç kaybettiği ve hatta Mısır'da Nasır tarafından yasaklanan bir parti haline geldiği aktarılmaktaydı.⁶¹²

Irak'ta iktidarı elinde tutan Bölgesel Baas Partisi'nin, ortanın solu olarak nitelendirildiği ve komünizmi reddetmekle beraber orta sol kalkınma politikaları benimsediği İlhami Soysal tarafından yazılmaktaydı. Baas üyesi askerlerin ise hem ülke yönetiminde hem de partinin iç yapılanmasında yer aldığı, parti örgütünü kontrol ettiği yazının devamında belirtilmekteydi.⁶¹³

1968 darbesinden sonra sosyalist olmayan ama sosyalizme yakın bir yolda ilerleyen Irak yönetiminin en büyük amacı, okullar açıp eğitimin yaygınlaştırılması, gıda ihtiyaçlarının karşılanması, sağlık hizmetlerinin halkın erişimine sunulması ve halkın göçebe yaşam biçimine son verecek kooperatifleşmenin gerçekleşmesi için toprak reformunun bir an önce gerçekleştirilmesi oldu.⁶¹⁴

⁶¹¹ "Suriye'nin Lübnan'a Baskısı", *Orta Doğu*, Ağustos 1968, S.76, s.51; Suriye'de komplo gerçekleştirilmesini amaçlayan ve halka Filistin meselesini unutturmayı hedefleyen planlardan bahseden başbakan Zuayen, bu oluşumların CIA, İngiliz gizli servisi ve gerici Arap devletleri tarafından desteklendiğini iddia etmişti.

⁶¹² İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Irak'ta sıkı bir asker yönetimi var", *Akşam*, 17 Haziran 1970, s.5.

⁶¹³ İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Irak'ta sıkı bir asker yönetimi var", *Akşam*, 17 Haziran 1970, s.5.

⁶¹⁴ İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Petrol olmasa Irak sefalet içinde sürünür", *Akşam*, 20 Haziran 1970, s.5.

Suriye'nin ise kapitalist olmayan kalkınma modelini benimseyip toprak reformunu gerçekleştirerek ülkede topraksız köylü bırakmamak üzere çalıştığı ve Irak'ta olduğu gibi bankacılık ve sigortacılık sektörleri ile dış ticaretin Suriye'de devlet tarafından kontrol edildiği İlhami Soysal tarafından satırlarına taşınmaktaydı. Irak'tan farklı olarak Suriye'nin ağır sanayi kurulmasına öncelik verdiği bilgisi dikkat çekiciydi.⁶¹⁵

İdeolojik farklılıklara ek olarak, Irak ve Suriye Baas Partisi cephelerinden yapılan açıklamalar her iki parti arasında orta yolun bulunmasına yardımcı olmamaktaydı. Irak Baas Partisi'nin 27 Şubat 1970 tarihinde sona eren Pan-Arap Kongresi'nde, parti liderliği tarafından, Suriye Baas Partisi liderliğinin reddedilmesine karar verilerek yerine Suriye Savunma Bakanı Orgeneral Hafız Esat'la temasa geçilmesi kararı alındığı Beyrut'ta yayımlanmakta olan El-Hayat dergisine atıfta bulunularak Orta Doğu dergisi tarafından aktarılmaktaydı.⁶¹⁶

Hafız Esat, 1969 yılında parti içinde gerçekleştirdiği müdahaleden sonra Iraklı Baasçılarla anlaşma yolu bulma arayışına girdi ve Şükrü Baban bu anlaşmanın sağlandığını söyleyerek bunun temelini de Irak kuvvetlerinin Suriye üzerinden İsrail sınırına yürümelerine dayandırdı. Baban, Irak güçlerinin Esat'a Suriye'de büyük avantaj getirecek bir destek sunmasını beklememekte ancak söz konusu askerî varlığın Esat'ın bir noktada gücünü arttıracaklarını değerlendirmekteydi. Bu durum, Baban'ın belirttiği üzere, Irak için daha büyük sorunlara yol açmaktaydı. Çünkü Bağdat yönetimi, Suriye'yi İsrail'e karşı dengelemek için çaba sarf ederken kuzeyde Barzani silahlı grupları fiilî anlamda yeni bir düzen ve yönetim tesis etmekteydi.⁶¹⁷

⁶¹⁵ İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Biz kalkınma çabasında değil edebiyatındayız", *Akşam*, 21 Haziran 1970, s.5.

⁶¹⁶ "Irak Kürtlerine Tanınan Haklar", *Orta Doğu*, Mart 1970, S.95, s.29.

⁶¹⁷ Şükrü Baban, "Suriye Topraklarında Irak Askeri", *Tercüman*, 17 Mart 1969, s.2-7.

Öte yandan Irak Baas Partisi ile Suriye'deki Nureddin el-Atasi yönetimi arasındaki gerginlik devam etmekteydi. Irak İşçi Sendikaları federasyonu tarafından yayımlanan bildiriye, Suriye'li siyasiler, siyasi çıkar peşinde koştukları ve İsrail karşısında kaybedilen Golan Tepelerini halka unutturmak ve başarısızlıklarını gizlemek için "teröre" başvurmakla itham edildiği Akşam gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan aktardığı haberinde yer almaktaydı. Suriye'nin ise Irak'ı, Arap davasına tam destek vermemekle ve Arap devletlerine yardımcı olmamak için ülkede sorunlar yarattığını ileri sürmek suretiyle suçladığı haberde paylaşılmaktaydı.⁶¹⁸

Beyrut'ta Suriye rejiminin sözcülüğünü yapan Ar-Rayah gazetesi yaptığı bir haberde yer alan, Irak yöneticilerinin, Şam'daki rejimi devirmek için 100 milyon Suriye lirası vererek bir darbe teşkil etmeye çalıştıkları bildirilmekte, 12.000 kişi dolayında bir kuvvetle Suriye'de bulunan Irak askerî birliklerinin de hazır durumda bekletildiği bilgisi Türk Haberler Ajansı'na dayanarak Cumhuriyet gazetesi tarafından kamuoyu ile paylaşılmaktaydı. Aynı haberde 1970 yılının Haziran ayında 1000 kişi dolayında ordu mensubunun Suriye'de darbe teşebbüsüne katılmak suçuyla tutuklandığı hatırlatılmaktaydı.⁶¹⁹ Bu iddialar her iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine yol açtı.

Petrol üretimi alanında iki Baas kolu tarafından sıcak mesajlar verilmiş olsa da Atasi döneminde Suriye'nin, Bağdat'ta iktidarda bulunan Baas Partisi ile çekişmesi devam etti. Her iki parti birbirini "*satılmışlık, hain ve kiralık ve dar görüşlü olmakla*" suçlamaktaydı.⁶²⁰

⁶¹⁸ "Baas Partileri Arasında Anlaşmazlık Çıktı", *Akşam*, 8 Mayıs, 1970, s.2.

⁶¹⁹ "Suriye'de Irak Tarafından Düzenlenen Bir Darbe Teşebbüsü Bastırılmış", *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1970, s.3.

⁶²⁰ "Baas Partileri Arasında Anlaşmazlık Çıktı", *Akşam*, 8 Mayıs, 1970, s.2.

Arap halklarını içine alan bir Arap Birliği kurmayı tanımlayan bölgesel nitelikteki Pan-Arab siyasetinin Suriye’de ön plana çıkması sonucu, Irak Baas Partisi ile Suriye Baas Partisi’nin arasının açıldığı bilgisi Cumhuriyet gazetesi tarafından okurlarına sunulan Guardian gazetesi yazarı Anthony Mc Dermott'un yazısında yer almaktaydı.⁶²¹ Bu noktada hangi Baas Partisi'nin Arapların birleştirilmesine bayraktarlık yapacağı hususunda bir rekabetin ortaya çıktığı ileri sürülebilirdi.

Diğer taraftan Esat'ın Suriye'de yönetime 1970 yılının Kasım ayında el koymasının ardından Şam-Bağdat ilişkileri yeni bir sürece girecekti.

Arap âleminde devrimci sosyalist rejimlerin, halkı ülke idaresine dahil etme çabalarının eş zamanlı olarak başladığı Orta Doğu dergisinde yer alan bir yorumdu. Özellikle Irak'ta, Kürtlerle anlaşma sağlanması ve Baasçı olmayan solcular ile işbirliği yapılarak bir milli cephenin oluşturulması ile Millî Konsey'in ilk adımlarının atılması tasarlanmaktayken, Suriye’de Esat, iktidarı ele geçirdikten sonra yasama meclisinin kurulması için halkoyuna başvurulmasına girişti. Diğer taraftan Suriye'de Millî Cephe ve Halk Konseyi hazırlıklarına başlandı. Ancak bu çabaların hangi şekilde olursa olsun Batılı anlamda demokrasi girişimlerinden ayrıldığı ve oluşacak yeni siyasal düzenlemerin iktidarda bulunan "*diktatörce*" yetkililere bağlı "*güdümlü demokrasiler*" olacağı şeklinde uygulamaya geçeceği Orta Doğu dergisi tarafından ileri sürülmekteydi. Bundan kasıt ise karar vericiler tarafından yukarıda anılan kararların, halk referandumu yoluyla tasdiklenerek uygulanacağı şeklindeki beklentiydi.⁶²²

Baas Partisi'nin kurucusu ve Pan-Arap Liderliği'nin Genel Sekreteri Mişel Eflak'ın, Irak'taki uygulamaları denetlemek ve gözlemek üzere, 1969'da Bağdat'a yaptığı ziyaret ile birlikte Baas'ın Suriye kolunu zayıflatan Irak kolunu kuvvetlendiren

⁶²¹ "Suriye'nin Tutumu", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1970, s.3.

⁶²²"Arap Memleketlerinde Demokrasiye Doğru Yöneliş", *Orta Doğu*, Şubat 1971, S.106, s.20-25.

bir hamlede bulunduğu şeklindeki yorumlara Orta Doğu dergisinde işaret edilmekteydi.⁶²³ Bununla beraber 1971 yılına gelindiğinde Eflak'ın Beyrut'ta yayımlanan Irak taraftarı El-Kifah gazetesine verdiği demecinde, "*Baas Partisi ikiye ayrıldığı ve bu iki kısım çeşitli sloganlarla birbiriyle çatıştığı halde iki sistem aynı devrimci harekete mensup olduklarını nasıl iddia edebilirler*" sorusunu ortaya attığı Orta Doğu dergisinde okuyucularla paylaşılmaktaydı.⁶²⁴

3 Ağustos 1971 tarihinde Mişel Eflak ve Suriye Baas Partisinin diğer dört lideri hakkında Suriye'de gıyaplarında idam kararı verildiği Orta Doğu dergisinde bildirilmekteydi. Bu isimler halen Irak Baas Partisi tarafından Araplararası Liderlik üyeleri olarak tanınmaktaydı. Verilen bu idam kararlarının altında yatan sebepler olarak doktrin ayrılıkları değil Suriye İhtilâline ve Baas Partisine karşı oluşumlar içinde bulunulması olduğu gösterildiği yazının devamında kaydedilmekteydi.⁶²⁵

Diğer taraftan Peter Meyer-Ranke die Welt gazetesi için kalme almış olduğu yazısında, her iki ülkedeki Baas hareketinin sorunlarına değinmekteydi. Baas hareketinin kırsal kesime etki edemediği ve çoğunlukla şehirde yaşayan memurlar, öğretmenler, askerler, tüccar ve ticaretle uğraşan sınıflardan destek bulduğu Meyer-Ranke tarafından gözlemlenmekteydi. Ancak iktidara geldikten sonra her iki Baas kadrosunun radikal sosyalizm uygulamaları ile tüccar ve işadamlarını kendilerinden uzaklaştırdıkları ve genel olarak siyasal muhaliflerinin izlediği yolları takip ederek geniş halk kitlelerini baskı altına aldıkları yazının devamında dile getirilmekteydi. Meyer-Ranke, bu noktada Suriye ve Irak Baas Partileri'nin uygulamada benzerlikler

⁶²³ "Suriye'nin Geçici Anayasası", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.20.

⁶²⁴ "Suriye'deki Gelişmeler", *Orta Doğu*, Nisan 1971, S.108, s.35.

⁶²⁵ "Suriye'de Mişel Eflak Gıyapta İdama Mahküm Oldu", *Orta Doğu*, Ağustos 1971, S.112, s.33.

gösterdikleri ve muhalifleri yok etmeye dönük aynı baskıcı politikaları uyguladıklarını vurgulamaktaydı.⁶²⁶

Suriye ve Irak Baas Partileri arasındaki ayrılık 1968-1970 yılları aralığında ideolojik ve uygulamadaki farklılıklarından kaynaklanmaktaydı. İki ülke yönetimlerinden birinin katı Sünni bir yapıya bürünmesi diğerinin Nusayri ağırlıklı akraba kadrolara dayanan bir devlet aygıtına dönüşmesi süreçlerinin özellikle 1970'den sonra ortaya çıktığının söylenmesi, 1968-1970 aralığındaki gelişmeler göz önüne alındığında pek de yanlış olmayacaktı.

Suriye'de Esat öncesine kadar Sünni gelenek ağır basmaktaydı. Öyle ki Esat rejimine kadar devlet başkanının Sünni olması uygulamasından bahsedilmekte, Nureddin el-Atasi döneminde ise Cedid'in Nusayri olması sebebiyle, ülkeyi Sünni Atasi eliyle perde arkasından yönetmek durumunda kaldığı görülmekteydi. Hatta Ali Silmen, Sünni devlet başkanı geleneğinden dolayı Esat'ın bu mevkiye gelmesine şüphe ile bakmaktaydı.⁶²⁷ Esat ve Cedid örnekleri dikkate alındığında, Esat öncesi dönemde, Suriye ordusunda Nusayrî unsurların yer aldığı görülmekle beraber mezhepsel farklılıklar, Irak ve Suriye Baas Partisi hizipleri arasındaki çekişmenin temel unsuru olarak ortaya çıkmamaktaydı.

Irak ve Suriye'de iktidarda bulunan Baas'ın iki farklı kanadının birbirlerinden ayrıldıkları noktalar genellikle lider kadrolarının partinin ılımlı veya aşırı kanatlarından gelmeleriyle bağlantılı olarak ekonomi politikaları, sosyalizm algıları, Filistin Meselesi ve İsrail üzerine politikaları ve Sovyet Rusya ile ilişkileri temelinde ortaya çıkmaktaydı. Ancak her iki Baas Partisi'nin de yönetimleri süresince muhaliflere yönelik baskıcı politikalar izlediği not edilmesi gereken ortak uygulamalardan biriydi.

⁶²⁶ Peter Meyer-Ranke, "Arabiens Baath-Partei: Die Macht der Unzufriedenen", *die Welt*, 2 Nisan 1969.

⁶²⁷ Ali Sirmen, "Şam'da Darbe", *Akşam*, 15 Kasım 1970, s.2.

5.2. Suriye Baası'nın Filistin Meselesine Yaklaşımı ve Diğer Devletlerin Tutumu

Orta Doğu bölgesinde gündemin ön plana çıkan konularından biri, Filistin Meselesi ve buna bağlı gözlemlenen Arap-İsrail çekişmesiydi. 1967 Savaşı sonrasında harekete geçen BM'nin şemsiyesi altında yürütülen girişimler ve bu girişimlerin tarafı Arap devletleri ve İsrail'in yaklaşımları ile beraber Filistin Meselesi bağlamında ABD ve Sovyet Rusya'nın Arap-İsrail çekişmesi üzerinden bölgeye dair çıkar hesapları vardı. Diğer taraftan Arap devletlerinin kendi aralarında işbirliği ve koordinasyonu geliştirmek için sarf ettikleri çabalar ve özellikle Şam ve Bağdat Baas yönetimlerinin politikaları mevcuttu.

23 Şubat 1966 yılında Suriye'de devlet yönetimini elinde tutan Emin-el-Hafız ve ılımlı Baasçılar, aşırı Baasçılar tarafından iktidardan düşürülmüştü. Yeni yönetim "*yedisinden yetmişine*" Suriye halkı, İsrail'e ve gericici Arap Krallık ve Emirliklerine karşı mücadele edileceğini, Suriye ordusunun da İsrail tarafından "*gasbedilmiş*" Filistin topraklarını kurtaracağını ve hatta "*şehid İskenderun sancağını (Hatay'ı) emperyalistlerin yardakcısı Türklerden geri alacaklarını*" yaymaya başlamıştı.⁶²⁸ Nureddin el-Atasi, sık sık Mao Zedong'a atıfta bulunarak gericiliğin, siyonizmin ve emperyalizmin Çin örneğinden esinlenerek bir halk kurtuluş harbi ile üstesinden gelinebileceğini savunmuş, İsrail'in ise ancak böyle bir harp ile ortadan kaldırılabileceğine inancını dile getirmişti.⁶²⁹

1965'in Ekim ayından itibaren Suriye-İsrail sınırında çatışmalar yaşanmış ve Suriye üzerinden Filistinli "*sabotaj ve tethişçiler*", İsrail'e girmişler ve sonuç olarak Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Suriye arasında Ortak Savunma Paktı Kahire'de "*debdebeyle*" imzalanmıştı. İsrail ise 13 Ocak 1967 tarihinde, Halilürrahman

⁶²⁸ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.26.

⁶²⁹ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'taki 8 Şubat 1963 İhtilâlinin Yıldönümü Birbirinden Farklı İki Anılış", *Orta Doğu*, Şubat 1967, s.22.

bölgesindeki Arap köyüne misillemede bulunmuş ve bunun üzerine Ürdün, Filistin Kurtuluş Teşkilatı başkanı Ahmed Şukayri ile Suriye'nin İsrail'e karşı bir saldırıda bulunmasından çekinmişti.⁶³⁰

Özellikle Taberiye Gölü çevresinde yaşanan çarpışmalar üzerine, İsrail Ordusu Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Yitzkan Rabin'in hazırladığı rapora dayanarak, İsrail Devleti Başbakanı Levi Eşkol, kabineye bir açıklamada bulunmuştu. Dışişleri Bakanı Abba Eban ise İsrail'in dayanma sınırının sonunda olduğunu belirtmiş ancak Levi Eşkol daha sonra her hangi bir misillemede bulunulmasının söz konusu olmadığını İsrail Parlamentosuna verdiği demeçte açıklamıştı.⁶³¹

15 Ocak 1967'de, İsrail, BM Genel Sekreterliği'nin dikkatini konuya çekmek için girişimlerde bulunmuş, Suriye ise Güvenlik Konsey'i nezdinde kendilerinin sabırlı ve savunmada kalan taraf olduğunu iddia etmişti.⁶³²

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U-Thant, 15 Ocak 1967'de Suriye ve İsrail arasındaki sınır hattında meydana gelen gerginliğin düşürülmesi için çağrıda bulunmuştu. BM Suriye Başdelegesi Corc Tome'nin de Genel Sekreterin bu çağrısına olumlu karşılık vererek 1960'dan beri toplanmayan İsrail-Suriye Komisyonu'nun toplanması teklifine destek verdiği Orta Doğu dergisindeki yazıda okuyucularla paylaşılmaktaydı. İsrail Başdelegesi Mihail Komay ise teklifi kabul etmekle beraber komisyonun itilafli bölgelerin kime ait olduğuyula ilgilenmesindense, bu bölgelerde tarım üretimi yapılması için çalışmasını şart koşmuştu. 17 Ocak'ta İsrail U-Thant'ın teklifini resmen kabul ettiği, yazının devamında aktarılmaktaydı.⁶³³

⁶³⁰ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.27.

⁶³¹ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.27.

⁶³² "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.27.

⁶³³ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.27-28.

Ürdün ise 17 Ocak'ta Karma Mütareke Komisyonu'na mütareke hattında yaşanan olaylar hakkında şikâyette bulunmuştu. Daha sonra BM'nin Filistin'deki Gözlemciler Mütareke Heyeti Başkanı General Odd Bull'un başkanlığında İsrail ve Suriye arasında itilafli bölgeler üzerine çift sürme ve huduttan sızıntılar konularında anlaşmaya varıldığı açıklanmıştı. Orta Doğu dergisindeki yazının devamında ayrıca, Birleşik Amerika ve İngiltere'nin iki taraf arasında patlak verecek bir savaşın Orta Doğu'da büyük bir harbe yol açmasından çekinmeleri sonucu U-Thant'ın, söz konusu girişimleri aciliyetle başlattığının öğrenildiği not edilmekteydi.⁶³⁴ Bu noktada BM'nin başlatmış olduğu bu girişimin ABD ve İngiltere'nin kaygıları üzerine uygulamaya konması, bu iki devletin BM üzerindeki yönlendirici etkisine işaret etmekteydi.

BAC'ın bu konudaki sessizliğinin ise bütün Arap devletleri hazır oluncaya kadar İsrail'in kışkırtılmaması politikasından ileri geldiği anlaşılmaktaydı.⁶³⁵

Orta Doğu dergisi, aşırı Baasçıların idaresindeki Suriye'nin İsrail misillemesi karşısında, darbeler yapmakla ün kazanmış ordusunu göreve çağırarak yerine, 1960 yılından sonra toplanmamış olan Karma Mütareke Komisyonu'nun kararlarını kabul ettiğine işaret etmekteydi.⁶³⁶

Orta Doğu dergisi tarafından aktarılan Baas Partisi'nin yayın organı Şam'daki Baas gazetesinin 18 Ocak (1967) sayısında yaptığı habere göre, İsrail'in sınıra asker yığmak ve Suriye'ye karşı saldırgan bir konuma geçmekle suçlandığı ve yine aynı gazetenin Filistin komandolarının İsrail'e girmesini Filistin Araplarının bir hakkı olarak

⁶³⁴ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.28.

⁶³⁵ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.28.

⁶³⁶ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.28.

değerlendirdiği ve bu mücahitlerin engellenmeyeceğini belirttiği dikkate değer değerlendirmeler olmuştu.⁶³⁷

1949'dan beri toplanmayan İsrail-Suriye Mütareke Komisyonu, BM Genel Sekreteri U-Thant'ın girişimiyle,⁶³⁸ Norveçli General Odd Bull başkanlığında 25 Ocak 1967'de toplanmış ve tarafların birbirlerine karşı saldırıda bulunmaktan çekinme taahhüdünde buldukları açıklanmıştı.⁶³⁹ Burada ifade edilen genel mütareke anlaşmasından kasıt ise 1949 Filistin Savaşını durduran antlaşma olduğu Orta Doğu dergisi tarafından hatırlatılmaktaydı.⁶⁴⁰

Komisyon'un basın sözcüsü M. Albert Grand'ın, toplantının gündeminin "*bölgedeki çiftçiler ve siviller için barışçı bir hava sağlamak üzere mütareke hattının iki tarafındaki çift sürme ve ziraat meselelerini çözümlenmek*" olarak belirttiği Orta Doğu dergisindeki yazıda kaydedilmekteydi. Yazıya göre, İsrail'i temsilen Dışişleri Bakanlığı'nda görevlendirilen dairenin başkanı olarak eski Ankara İsrail Maslahatgüzarı M. Moşe Sason, Suriye heyeti başkanı olarak Deniz Albay Adnan Abdullah bulunmuştu.⁶⁴¹ Ancak Suriye temsilcisinin ileri sürdüğü "*İsrail'in 1948 mütareke şartlarına aykırı olarak işgal ettiği*" askersiz bölgelerden çekilmesi yönündeki koşulunun İsrail tarafından kabul edilmemesi üzerine 7 Şubat'ta bu toplantılar sonuca ulaşmadan ileri bir tarihe ertelenerek sona ermişti. İsrail ise bu topraklarda, askerî

⁶³⁷ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.27-28.

⁶³⁸ "Suriye ve İsrail Arasındaki Son Büyük Çarpışma ve Tepkileri", *Orta Doğu*, Nisan 1967, s.25.

⁶³⁹ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.31.

⁶⁴⁰ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.31.

⁶⁴¹ "Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.31-32.

tesislerin bulunmaması gerekliliğini kabul etmekle beraber, ziraî faaliyetlerin serbest olması gerektiği görüşünü savunmuştu.⁶⁴²

BM çabalarıyla faaliyete başlayan Karma Mütareke Komisyonu'nun diplomatik çabalarına rağmen Suriye-İsrail arasında sıcak çatışma sona ermemişti. Suriye askerlerinin, askerden arındırılmış bölgede İsraili çiftçilerin ziraî çalışmalarda bulunmasını engellemek amacıyla top atışı yapmaları üzerine alevlenen Suriye-İsrail gerginliği, 7 Nisan 1967'de her iki tarafında kara kuvvetlerinin çarpıştığı bir çatışmaya dönüşmesi ile üst noktaya ulaşmıştı.⁶⁴³

Orta Doğu dergisindeki yazıya göre, Ürdün kaynakları Suriye'nin çarpışmalar sırasında yetersizliğini gözler önüne seren açıklamalarda bulunmuş ve bu da Suriye-Ürdün arasında gerginliğe yol açmıştı. Suriye-Mısır Birleşik Savunma Antlaşmasının, üst düzey komuta kademeleri arasında irtibat kurulması dışında bir uygulama alanı bulamadığı ve bu kapsamdaki faaliyetlerin, BAC Hava Kuvvetleri Kumandanı General Muhammed Sıdkî Mahmud, Tümgeneral Ali Abdülkerim ile birlikte Şam'da Suriye Savunma Bakanı Tümgeneral Hafız Esat ve Kurmay Başkanı General Ahmed Süveydanî ile bir araya gelmesinden öteye geçemediği yazının devamında belirtilmekteydi.⁶⁴⁴

BM nezdinde Suriye temsilcisi Dr. Corc Toma'nın,⁶⁴⁵ İsrail'in sivil halka karşı napalm bombası kullandığını iddia ederek, Güvenlik Konseyi'ne şikâyetinde bulunduğu ve

⁶⁴² "Suriye ve İsrail Arasındaki Son Büyük Çarpışma ve Tepkileri", *Orta Doğu*, Nisan 1967, s.25.

⁶⁴³ "Suriye ve İsrail Arasındaki Son Büyük Çarpışma ve Tepkileri", *Orta Doğu*, Nisan 1967, s.24.

⁶⁴⁴ "Suriye ve İsrail Arasındaki Son Büyük Çarpışma ve Tepkileri", *Orta Doğu*, Nisan 1967, s.25.

⁶⁴⁵ Orta Doğu dergisi'nin Ocak 1967 sayısında Başdelege'nin ismi Corc Tome olarak geçmektedir.

yabancı gözlemcilerin ise İsrail'in amacının Suriye'ye ders vermek olduğu yönünde yorumlar yaptığı Orta Doğu dergisi satırlarına taşınmaktaydı.⁶⁴⁶

Nisan 1967'de yaşanan çatışmalardan sonra Suriye'nin Filistin Meselesi ve İsrail'e yönelik dış politikasında değişiklikler ortaya çıkmıştı. Suriye tarafında BM girişimlerine sıcak bakan uzlaşma siyasetini eleştiren katı bir politika takip edilmeye başlanmıştı.

Fas Dışişleri Bakanı Irakî'nin Fas Hükümdarı Melik II. Hasan adına yaptığı daveti kabul etmeyen Suriye Devlet Başkanı Atasi'nin bu davranışı ile Şam Hükümeti'nin İsrail konusunda diğer Arap devletlerinden farklı düşünmekte olduğunu gösterdiği Tercüman gazetesinden Şükrü Baban tarafından yorumlanmaktaydı. Yazının devamından, Suriye Hükümeti konunun müzakere masalarında çözüme kavuşturulamayacağını düşündüğü için 1967 Ağustos'unda Hartum'da düzenlenen 4. Arap Doruk Toplantısına olduğu gibi 1968 Ocak ayında Rabat'ta toplanacak Arap Devlet Başkanları Konferansına da katılım sağlamayacağı anlaşılmaktaydı. Müzakere, arabuluculuk veya konuşma yoluyla çözüme ulaşılamayacağını savunan Baas iktidarı'nın, İsrail'e yönelik sert güç kullanılması gerektiğini düşündüğü Şükrü Baban tarafından aktarılmıştı.⁶⁴⁷

Genel Sekreter U-Thant'ın arabuluculukla görevlendirdiği İsveçli elçi Jarring ile görüşmenin dahi kabul edilmediği ve elçinin sadece Kahire ve Amman'daki yetkililerle görüşmekle yetinmek zorunda kaldığı Baban'ın yazısında dikkat çeken noktalardan biriydi. İsraili yetkililer ise yürütülecek görüşmeler için, Arap devletleri ve İsrail arasında doğrudan doğruya barış görüşmelerinin yapılmasını şart koşmaktaydı. Kaldı ki bu da Arap devletlerinin hiç biri tarafından kabul edilebilecek bir öneri olmadığı Şükrü

⁶⁴⁶ "Suriye ve İsrail Arasındaki Son Büyük Çarpışma ve Tepkileri", *Orta Doğu*, Nisan 1967, s.26.

⁶⁴⁷ Şükrü Baban, "Suriye'nin <Hayır>ı Kesin", *Tercüman*, 1 Ocak 1968, s.2.

Baban tarafından değerlendirilmekteydi. Yazının devamında, Suudî Hükümdar Faysal ise önce Jarring'in girişimlerinin ne yönde seyrettiğini gördükten sonra görüşmelere katılmayı tercih ettiğini belirtmekteydi.⁶⁴⁸

Arap ülkeleri, BM seviyesindeki barış çabalarının dışında, kendi aralarında bir araya gelerek çözüm üretmeye ve aralarındaki uyumu arttırmaya çalışmaktaydı. Aralık 1969 tarihinde Rabat'ta 5. Arap Zirvesi'nin, İsrail işgali altında bulunan toprakların kurtarılması ve Araplar arasında birliğin ve beraberliğin saptanması amacıyla toplandığı Milliyet gazetesi yazarı Mehmet Ali Birand tarafından bildirilmekteydi. Ancak Mısır, Cezayir, Libya, Irak, Suriye ve Sudan gibi anti emperyalist ülkeler ile Suudi Arabistan, Fas, Tunus ve Lübnan gibi tutucu ülkelerin yaşadığı anlaşmazlık sonucunda siyasî anlamda hiç bir anlam ifade etmeyen, M. Ali Birand'ın değimiyle "*sulandırılmış*", bir anlaşmaya varıldı. Amerikan Barış Planı'nın da ele alındığı bu zirvede, Amerikan Barış Planı'nın Ürdün tarafından ilgiyle karşılanması dışında diğer devletler tarafından rağbet görmedi. Zirvede, İsrail'e karşı askerî gücün kullanılmasını destekleyen Irak, Suriye, Güney Yemen, Cezayir ve Libya'dan oluşan şahinler, askerî gücün BM kararları ışığında harekete geçirilmesini savunan Suudi Arabistan, Fas ve Tunus'tan meydana gelen güvercinler, planlı hareket ve gerçekleştirilemeyecek kararların alınmamasını isteyen Mısır gibi ılımlı sertler ve son olarak Filistin Komandoları şeklinde birbirinden farklı düşünen dört grubun ortaya çıktığı yazıda aktarılmaktaydı.⁶⁴⁹

Ancak Arap devletlerinin yine de İsrail tehditi karşısında birleşerek aralarındaki farklılıkların üstesinden gelebilmiş olmaları Cumhuriyet gazetesi yazarı Ergun Balcı tarafından not edilmekteydi. Balcı'ya göre, Arap devletleri bunu yapabilme kabiliyetlerini en son 1967 Savaşı'nda Kral Hüseyi'nin Nasır ile barışması ve Kral

⁶⁴⁸ Şükrü Baban, "Suriye'nin <Hayır>ı Kesin", *Tercüman*, 1 Ocak 1968, s.2.

⁶⁴⁹ M. Ali Birand, "Amerikan Planı Reddedildi", *Milliyet*, 23 Aralık 1969, s.3.

Faysal'ın Mısırı desteklemesi ile devrimci Mısır ve Suriye kanadı ile gerici monarşi Suudi Arabistan ve Ürdün yaklaşması sonucu bir kez daha kanıtlanmıştı. Buna rağmen ekonomik ve sosyal gelişimin, siyasi teşkilatların ve yönetim şekilleri arasındaki farklılıkların bu yaklaşımların kısa ömürlü olmasına sebep olduğu yazıda değerlendirilmekteydi.⁶⁵⁰

Savaşın sonra İsrail'e destek veren Batılı ülkelerle diplomatik ilişkilerin kesilmesi ve bu ülkelere petrol ihracının durdurulması noktasında fikir ayrılıklarının ortaya çıktığı Balcı tarafından paylaşılmaktaydı. Devrimci grubun lideri Mısır, 1967 savaşında ağır darbe alması üzerine gerici Suudi ve Kuveyt yönetimlerinden destek kabul etmek zorunda kalmış ve iç siyasette ihmalkâr politikalarının sonucunda Arap dünyasının liderliğini kaybetmişti. Bu noktada Güney Yemen ve Irak'ın desteklediği Suriye ve Cezayir'in ön plana çıktığına yazının devamında işaret edilmektedir.⁶⁵¹

1967 Hartum Konferansı'nın, Arap devletleri arasındaki fikir ayrılıklarını iyice su üstüne çıkardığı yazıda hatırlanmaktaydı. Hâl böyleyken Devrimci Arap grubunun militan kanadını temsil eden Nasır'ın en büyük rakibi Suriye Baas Partisi, 1963'te iktidara geldiğinden beri, İsrail'e karşı "*Halk Savaşı*" teorisi ile Filistin gerillalarının güçlenmesinde rol oynamıştı. Böylece Şam'dan destek alan Filistinli gerillalar hem Lübnan hem de Ürdün'de dikkat edilmesi gereken bir aktör haline gelmişti. Diğer taraftan Mısır ve Ürdün tarafından İsrail'le müzakere masasına oturma girişimlerinin, Mısır'ın Arap milliyetçiliği önderliğini kaybetmesi, Ürdün'ün ise iç politik çekişmeler ile uğraşmak zorunda kalması gibi her iki ülke yöneticileri için olumsuz sonuçlar doğurma ihtimalini beraberinde getireceği Balcı tarafından değerlendirilmekteydi.⁶⁵²

⁶⁵⁰ Ergun Balcı, "Çözümün Tek Engeli: Şahinler!...", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1969, s.3.

⁶⁵¹ Ergun Balcı, "Çözümün Tek Engeli: Şahinler!...", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1969, s.3.

⁶⁵² Ergun Balcı, "Çözümün Tek Engeli: Şahinler!...", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1969, s.3.

5. Arap Zirvesi ile karşılaştırıldığında daha verimli olan görüşmeler de gerçekleşti. BAC Başkanı Nasır, Ürdün Kralı Hüseyin, Suriye Devlet Başkanı Dr. Atasi ve Irak Devlet Başkanı El-Bekr tarafından temsil edilecek olan ve cephelerde ordusu bulunan söz konusu Arap devletleri arasında koordinasyonun sağlanması hedefiyle Kahire'de görüşmelerin gerçekleştirileceği El-Ahram gazetesinde yayımlanan habere dayanılarak Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisi'nin haberinde bildirilmekteydi. Nasır'ın, Hartum'daki Arap Zirvesi sonrasında, ABD ziyaretine hazırlanan Ürdün Kralı Hüseyin'e Kudüs ve Batı Şeria'nin Araplar'da kaldığı bir çözüm teklif edilirse kabul etmesini Sina, Gazze veya Golan'ı düşünmemesini tavsiye ettiği haberin devamında belirtilmekteydi.⁶⁵³

1969 yılındaki Küçük Zirve Toplantısı'nda ayrıca El Aksa Camii yangını, Müslüman ülkeler zirve konferansı ve İsrail karşısında "*Ortak Cephe*" oluşturulması konularının görüşüldüğü Milliyet gazetesinin Anadolu Ajansı, Türk Haberler Ajansı ve Radyolardan derlediği haberinde yer almaktaydı. Diğer taraftan askerî uzmanlar ve Savunma Bakanları tarafından hazırlanan bir askerî rapor, üzerinde çalışıldı. Toplantıya sonradan Sudan Devlet Başkanı General Numeysi'nin de katılım sağladı haberde paylaşılmaktaydı.⁶⁵⁴ Zirve sonunda ise Arap topraklarının kurtarılması ve İsrail saldırılarının izlerinin silinmesi noktalarına vurgu yapan ortak bir bildirinin yayımlandığı yine Milliyet gazetesinin Anadolu Ajansı ve Türk Haberler Ajansı'na dayanarak oluşturduğu haberinde bildirilmekteydi.⁶⁵⁵

1970 yılının başlarında Golan tepeleri civarında başlayan Suriye-İsrail çatışmasının,⁶⁵⁶ hemen akabinde İsrail ile Mısır arasında da askerî çarpışmaların

⁶⁵³ "Küçük Arap Zirvesi Kahire'de Toplanıyor", *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1969, s.3.

⁶⁵⁴ "'Arap Zirvesi' Askerî Sırları Ele Aldı", *Milliyet*, 4 Eylül 1969, s.3.

⁶⁵⁵ "Arap Liderleri Seferberlik için Çağrıda Bulundu", *Milliyet*, 5 Eylül 1969, s.1.

⁶⁵⁶ "Orta-doğu'da 'Suriye Cephesi' Açıldı", *Milliyet*, 3 Şubat 1970, s.3.

yaşanması üzerine çatışmaların genişlediği Milliyet gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberden anlaşılmaktaydı.⁶⁵⁷ Sovyetler Birliği'nin, yaşanan gelişmeler üzerine Amerika, İngiltere ve Fransa'yı uyararak bu çatışmalar sona ermediği takdirde kendisinin konuya müdahil olacağı yönündeki açıklaması, hem Milliyet gazetesi hem de the Times yazarı A. M. Rendel tarafından okuyucularına aktarılmaktaydı.⁶⁵⁸ İngiltere Başbakanı Harold Wilson, Fransız Cumhurbaşkanı Georges Pompidou ve ABD Başkanı Richard Nixon'a Sovyetler Birliği tarafından bir nota iletilmişti.⁶⁵⁹ Milliyet gazetesindeki habere göre, *Europe - No. 1* radyosunda Nasır'ın Sovyetlere yaptığı ziyarette, İsrail saldırılarına karşı kendisinin desteklenmesi gerektiğini belirttiği yazılarak haberin devamında Mısır'ın Sovyetlerden silah desteği almayı başardığı aktarılmaktaydı.⁶⁶⁰

Mısır'ın ABD teklifi olan Rogers planını kabul etmesi üzerine, bu politika değişikliğinin Irak'ın sert eleştirilerine maruz kaldığı Şükrü Baban tarafından aktarıldı. Suriye'nin bu gelişme karşısındaki tepkisi ise, Baban tarafından, "ehven" gösterildiği şeklinde yorumlandı. Libya lideri Kaddafi'nin bizzat Bağdat'a giderek Trablus Konferansı'na davet ettiği Hasan El-Bekr rejiminin ise bu toplantıya katılmayarak tepkisini ortaya koyduğu Baban'ın satırlarına taşıdığı bir gelişmeydi.⁶⁶¹

⁶⁵⁷ "Rusya Batıyı (Orta-Doğu Konusunda) Uyardı", *Milliyet*, 4 Şubat 1970, s.3.

⁶⁵⁸ "Rusya Batıyı (Orta-Doğu Konusunda) Uyardı", *Milliyet*, 4 Şubat 1970, s.3 ve A.M. Rendel, "Moscow hint of new arms for Arabs", *the Times*, 4 Şubat 1970. Cumhuriyet gazetesi yazarı Ecvet Güresin de Sovyet yetkililerin Amerika'ya bir nota vererek İsrail saldırılarının durdurulmasını söylediği ve bu saldırıların durdurulmaması durumunda Sovyetlerin tek başına harekete geçeceğini bildirdiği bilgisini gazeteci E. Sablier'in paylaştığı haberine dayandırmaktaydı. Ecvet Güresin, "Ortadoğu ve Sovyet İhtarı", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1970, s.1.

⁶⁵⁹ "Rusya Batıyı (Orta-Doğu Konusunda) Uyardı", *Milliyet*, 4 Şubat 1970, s.3 ve A.M. Rendel, "Moscow hint of new arms for Arabs", *the Times*, 4 Şubat 1970.

⁶⁶⁰ "Rusya Batıyı (Orta-Doğu Konusunda) Uyardı", *Milliyet*, 4 Şubat 1970, s.3.

⁶⁶¹ Şükrü Baban, "Irak'ın Mısır'la Arası Açılıyor", *Tercüman*, 7 Ağustos 1970, s.2.

Ancak Orta Doğu dergisi, 1970 yılının Ağustos ayına gelindiğinde, Suriye'nin, Mısır ile İsrail arasında varılacak barışçı bir anlaşma sonucu askerî anlamda güçlerinin azalacağından çekinen Suriyeli askerlerin sert tepki verdiğinden ve Şam'ın Kahire'yi ağır bir şekilde eleştirdiklerinden bahsederek Suriye kanadında Mısır'a yönelik daha "dikkatli ve ölçülü" yaklaşan siviller ile sert bir söylem benimseyen askerler arasında bir ayrılığın işaretlerinin geldiğinden söz etmekteydi.⁶⁶² Mısır ise, yaptığı bu politika değişikliğinin sebebi olarak topraklarının İsrail işgali altında olmasını ve şehitler vermeye devam etmesini göstermekte Irak'ın da İsrail'e karşı fazla varlık gösteremediğine işaret etmekteydi.⁶⁶³

Söz konusu gelişme, Mısır'ın İsrail'e yönelik politikasının yumuşadığının ve topraklarını askeri güç kullanarak geri alamayacağını anlayarak diplomatik uzlaşma yoluyla kazanım sağlayabileceği beklentisinin ağır bastığının ve bu yönde politikalar takip edeceğinin ilk işaretleriydi.

Amerikan Dışişlerinin ise ateşkes ve ona bağlı hususların belirlenmediğini açıklayarak konu ile ilgili İngiltere ve Fransa dahil olmaksızın ABD ve SSCB'nin faaliyette bulunduğunu ifade ettiği Baban tarafından belirtilmekteydi.⁶⁶⁴

Zbigniew Brzezinski'nin⁶⁶⁵ Newsweek için kaleme almış olduğu yazısında, Orta Doğu krizinin dört aktörü olduğundan bahsedilmekteydi. Brzezinski'ye göre bu taraflar, mümkün olduğunca çabuk çözüme taraftar ABD, düşmanlıklardan faydalanan SSCB ve İsrail ve Araplar'dı. Brzezinski, İsrail'in kendi güvenliğinin temin altına alındığı bir barışa taraftar olduğunu ancak İsrail'in kendi güvenliği için gerekli olan düzenlemelerin

⁶⁶² "Suriye'deki İç Buhran İşaretleri", *Orta Doğu*, Ağustos 1970, S.100, s.7.

⁶⁶³ Şükrü Baban, "Irak'ın Mısır'la Arası Açılıyor", *Tercüman*, 7 Ağustos 1970, s.2.

⁶⁶⁴ Şükrü Baban, "Irak'ın Mısır'la Arası Açılıyor", *Tercüman*, 7 Ağustos 1970, s.2.

⁶⁶⁵ Brzezinski, 1963-69 yılları arasında ABD Başkanlığı görevini yürüten Lyndon Baines Johnson'ın 1966-68 yılları arasında dışişler danişmanı olarak görev almıştı.

barışın önünde engel teşkil ettiğini vurgulamaktaydı. Ancak İsrail çözümün ertelenmesinin hem toprak kazanımlarının garanti altına alınmasına hem de ABD-SSCB arasındaki çekişmenin bir parçası olarak ABD'nin kendisine daha fazla yaklaşmasına hizmet ettiğini anladığı belirtilmekteydi. Brzezinski, Araplar tarafında ise bir tarafta İsrail'e karşı mücadelenin sürdürülmesini savunanlar diğer tarafta 1967 öncesi sınır düzenlemelerine geri dönülmesinden memnun olan ve düşmanlığın son bulmasını arzu edenler olmak üzere önemli bir bölünmüşlüğü mevcut olduğunun altını çizmekteydi.⁶⁶⁶

Brzezinski, Sovyetlerin ne savaş ne de barış arzu ettiğini söylemekteydi. Savaş çıkması durumunda askerî müdahalede bulunması gerekeceği, barış durumunda ise bölge ülkelerinin ABD etkisi altına gireceği ihtimalleri ile karşı karşıya olan SSCB'nin bölgede bir çözümün sağlanmaması ve Arapların daha da radikalleşmesi yoluyla etki alanını genişletme imkânı bulduğunun üzerinde durulmaktaydı. Brzezinski, sadece ABD'yi hem İsrail'in desteklemesi hem de Arap devletleri ile ortak çıkarlara sahip olması dolayısıyla çözüm taraftarı olarak görmekteydi. Brzezinski ayrıca 1967 Savaşı sonrasında bölge barışının sağlanması noktasında önemli bir fırsatın kaçırıldığını ileri sürmekteydi.⁶⁶⁷

Cumhuriyet gazetesi yazarı Nadir Nadi de Rogers Planı ve İsrail ile bazı Arap devletleri arasındaki ateşkesin iki süper gücün söz konusu statükocu tutumlarının bir sonucu olduğunu değerlendirmekteydi. Ancak İsrail Başbakanı Golda Meir'in, son ABD ziyaretinde, Başkan Nixon'dan silah yardımı sözü almasının ve ateşkestikten sonra Süveyş kıyısına yerleştirilen füzeler kaldırılmadıkça Jarring Planını kabul etmeyeceğini

⁶⁶⁶ Zbigniew Brzezinski, "Risking Peace in the Middle East", *Newsweek*, 15 Haziran 1970.

⁶⁶⁷ Zbigniew Brzezinski, "Risking Peace in the Middle East", *Newsweek*, 15 Haziran 1970.

açıklamasının, İsrail'in tek taraflı harekete geçme olasılıklarını akla getiren bir gelişme olarak Cumhuriyet gazetesi yazarı Nadir Nadi tarafından düşünülmekteydi.⁶⁶⁸

1970 yılının Mart ayına gelindiğinde Suriye askerlerinin, İsrail'e karşı ateşkes hattında geniş çapta bir saldırıya geçerek İsrail ileri karakollarına karşı müdahalede bulunduğu Anadolu Ajansı'na dayanılarak Cumhuriyet gazetesindeki haberde yer almaktaydı.⁶⁶⁹ Ayrıca El-Fetih de İsrail yerleşim merkezlerine saldırılar düzenledi.⁶⁷⁰ İsrail de 2 Nisan 1970'de Suriye'nin bu saldırısına karşılık atağa geçti.⁶⁷¹ İsrail birlikleri ayrıca Lübnan'a da çeşitli aralıklarla eş zamanlı askerî müdahalelerde bulunmaktaydı.⁶⁷² Diğer taraftan Suriye'nin Mısır ile yakınlaşma politikası çerçevesinde iki ülke arasında bir askerî işbirliği kurulması durumunda Suriye devlet başkanı olan Esat'ın, Mısır askerî uçaklarına Suriye'de üslenmelerine izin vermesi durumunda, askerî olarak zayıf konuma düşecek İsrail'in gelişmelerden endişe duyduğu Akşam gazetesinin Türk Haberler Ajansı'na dayandırılan haberinde not edilmekteydi.⁶⁷³

İktidara geldikten sonra Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız bir Filistin Devleti kurulması fikrinden yana olmadığını çünkü bunun 1967 saldırısının kabul edilmesi anlamına geleceğini belirtmesi Esat'ın Filistin Meselesi'ne yönelik yaklaşımını açık şekilde ortaya koymaktaydı.⁶⁷⁴

Diğer taraftan the Times'teki köşe yazısında Paul Martin, Suudi Arabistan'ın Körfez meselesinde İran ile hareket ettiğini iddia ederek, Irak'lı Baas yöneticileriyle beraber Riyad'a karşı propaganda savaşı başlatan Şam'ın, Suudi petrolünün Akdeniz'e

⁶⁶⁸ Nadir Nadi, "Bir Oyun ki...", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1970, s.1.

⁶⁶⁹ "Suriye, İsrail'e Baskın Yaptı!..", *Cumhuriyet*, 29 Mart 1970, s.3.

⁶⁷⁰ "Komandolar İsrail Mevzilerini Bombaladı", *Cumhuriyet*, 30 Mart 1970, s.3.

⁶⁷¹ "Suriye ve İsrail Birlikleri Şiddetli Bir Çatışmaya Tutuştu", *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1970, s.1.

⁶⁷² "İsrail Lübnan'a Tekrar Girdi", *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1970, s.1.

⁶⁷³ "Suriye'nin Yeni Tutumu İsrail İçin Tehlikeli Görülüyor", *Akşam*, 27 Kasım 1970, s.3.

⁶⁷⁴ "Suriye 'Bağımsız Filistin Devleti' Fikrine Karşı", *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1970, s.3.

ulaşmasını sağlayan ve Amerikan Aramko Şirketi tarafından işletilen Trans-Arabistan petrol boru hattının tamir edilmesine izin vermediğini,⁶⁷⁵ ancak 1967 Savaş'ından sonra Suudi Arabistan'ın diğer Arap devletlerine sağladığı ve Mısır'ın aslan payını aldığı ekonomik yardımların çerçevesinde, Şam yönetiminin, Suudiler'in petrol gelirlerindeki düşüşe bağlı olarak Filistin direnişine yapılan yardımda azalma olabileceği tedidine, Cidde Radyosu'ndan yapılan duyuru sonrasında, maruz kaldığını satırlarına taşımaktaydı.⁶⁷⁶

ABD'nin bu gidişata son vermek amacıyla başlattığı arabuluculuk faaliyetinde Suriye tarafı, işbirliği yapmak için Filistin meselesine ABD'nin "*daha insaflı ve ciddi*" yaklaşmasını koşul olarak sundu.⁶⁷⁷ Jesse Lewis'in WorldPress'ten aktarılan International Herald Tribune'deki yazısında belirtildiği üzere, 13 Kasım 1970 tarihinde Hafız Esat'ın aşırı solcu Baasçıları görevden uzaklaştırmasından sonra Suriye'nin petrol akışının yeniden başlatılmasına dair tutumunda yumuşama yaşanması sonrasında Suriye'nin, bu dönemde uğradığı zararların ödenmesi ve geçiş ücretinin arttırılmasını kabul etmesi üzerine gerginlik son buldu.⁶⁷⁸ Suriye'nin bu hamlesi, Tahran'da müzakere masasında İran'lı yetkililer ile görüşmede olan Batılı petrol şirketlerinin elini İran'a karşı

⁶⁷⁵ Paul Martin, "Syrians delay repairs to oil pipeline", *the Times*, 7 Mayıs 1970.

⁶⁷⁶ Paul Martin, "Saudis order Syrians to reopen pipeline", *the Times*, 11 Mayıs 1970. 1971 yılında ABD'nin, Suriye üzerinden Suudi petrolünün akışının tekrardan sağlanması için doğrudan girişimlerde bulunmaya başladığı Şükrü Baban tarafından kaydedilmekteydi. Suudi petrolünün Suriye üzerinden Akdeniz'e, oradan da dünya pazarlarına ulaştıran bu petrol boru hattının yaklaşık bir senedir zarar görmüş olması sebebiyle kullanılamıyor olması hem Suudi Arabistan'ın hem de Amerikan petrol şirketlerinin gelirini azaltmaktaydı. Bu durum ise, Şükrü Baban tarafından, sosyalist Şam yönetimi için emperyalistler karşısında alınan siyasal ve ekonomik bir kazanım olarak değerlendirilmekteydi. Şükrü Baban, "Petrol Konuşmalarına <Politika> Kokusu da Karışıyor", *Tercüman*, 5 Şubat 1971, s.2.

⁶⁷⁷ Şükrü Baban, "Petrol Konuşmalarına <Politika> Kokusu da Karışıyor", *Tercüman*, 5 Şubat 1971, s.2.

⁶⁷⁸ Jesse Lewis, "Arabian Pipeline Resumes Oil Flow to Mediterranean", *International Herald Tribune*, 29 Ocak 1971.

güçlendirdi.⁶⁷⁹ Petrol üzerinden yaşanan bu gerginlik aynı zamanda Arap-Fars çekişmesine de işaret etmekteydi.

İngiltere eski Dışişleri Bakanı George Brown'ın Orta Doğu üzerine yaptığı değerlendirmesi Cumhuriyet gazetesi tarafından okuyucularıyla paylaşılmıştı. Brown'ın söz konusu değerlendirmesine göre, özellikle zengin Arapların ve İsraili komutanların, asıl yükü ve acıyı çeken fakir Arapları veya genç İsraili askerleri düşünmeden sonuna kadar savaşmaya kararlı oldukları yorumlanmaktaydı. Diğer taraftan İsrail iç politikasına yönelik bir gözlemde bulunan Brown, İsrail'de yaşlılar ile İsrail'de doğan gençler arasında siyasi görüş farklılıklarının ortaya çıktığına dikkat çekmekteydi.⁶⁸⁰

İsrail Hükümeti'nde bir tarafta ılımlı politika taraftarı Dışişleri Bakanı Abba Eban ile sertlik taraftarı Savunma Bakanı Moşe Dayan'ın bulunmakta olduğu Cumhuriyet gazetesinden Ergun Balcı tarafından belirtilmekteydi. Dayan'ın ve onun şahin arkadaşlarının ise İsrail'in kuvvet politikasının kurucuları oldukları Balcı tarafından bildirilmekteydi.⁶⁸¹ Brown'un İsrail içerisinde mevcut olan farklı görüşlerin varlığına yönelik yaptığı değerlendirme Balcı'nın İsrail'in karar alma mekanizmasında da bulunduğunu belirtmesi ile yeni bir boyut kazanmaktaydı.

Cumhuriyet gazetesinde yer aldığı şekliyle, Brown ayrıca Arap devletlerinden bağımsız hareket edecek gücü bulan bir Filistin Bağımsızlık Teşkilâtının ortaya çıktığından bahsetmekteydi. Son olarak Batılı devletlerin izlediği politikalar sonucu çıkmaza giren Orta Doğu'da Sovyetlerin etkin konuma geldiğinin altını çizmekteydi.⁶⁸²

Benzer hatalı İngiliz ve Fransız politikaları sonucu Sovyetler 1948 Süveyş krizi

⁶⁷⁹ Şükrü Baban, "Petrol Konuşmalarına <Politika> Kokusu da Karışıyor", *Tercüman*, 5 Şubat 1971, s.2.

⁶⁸⁰ George Brown, "Ortadoğu İçin Ümitlerim...", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1970, s.3.

⁶⁸¹ Ergun Balcı, "Çözümün Tek Engeli: Şahinler!...", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1969, s.3.

⁶⁸² George Brown, "Ortadoğu İçin Ümitlerim...", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1970, s.3.

sonrasında bölgeye inme imkânı yakalamıştı. Brzezinski de bölgede geciken barışın Rus çıkarlarına hizmet ettiğinin altını çizmekteydi.

1967 Savaşı sonrası Orta Doğusu'nda en kazançlı tarafların, kendi petrol çıkarlarını tehdit edebilecek bir yapının kalmamış olması ile ABD ve Araplara yardım etme bahanesi ile bölgede etkin konuma gelen SSCB olduğu Balcı tarafından ileri sürülmekteydi.⁶⁸³

ABD'de faaliyet gösteren Demokrat Parti cephesinde daha etkin olan İsrail lobisi'nin, Cumhuriyetçi kanadın, Arap-İsrail meselesinde İsrail tarafını müzakere masasında uzlaşmaya varması için baskı altına almaya çalışmasından rahatsız olduğu Newsweek dergisinde belirtilmekteydi. Cumhuriyetçi Parti'den Richard Nixon'ın bu tutumunda Musevi seçmenlere borçlu olmamasının payı büyüktü ancak New York Chase Bankası Başkanı David Rockefeller'in de aralarında bulunduğu iş dünyasının önde gelen isimleri Nixon'ı ziyaret ederek ABD'nin Araplar üzerinde etkisinin gittikçe azaldığı noktasında Başkan'a uyarılarda bulundular.⁶⁸⁴ Bu etki kaybının bir sebebi Observer gazetesi yazarı Gavin Young'ın yazısında, Esat'ın sözleriyle aktardığı üzere, Arapların, İsrail işgalinden Amerika ve İngiltere'yi sorumlu tutması olarak analiz edilmekteydi.⁶⁸⁵ Bu durum, Brzezinski 'nin ABD'yi hem İsrail hem de Arap devletleri ile var olan ilişkileri sonucunda çözümün tarafı olarak yapmış olduğu değerlendirmesinin aksine, ABD'nin Arap devletleri nezdinde gücünü kaybettiğine ve çözümün tarafı rolünden gittikçe uzaklaştığına işaret etmekteydi.

⁶⁸³ Ergun Balcı, "Çözümün Tek Engeli: Şahinler!...", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1969, s.3.

⁶⁸⁴ "Nixon and the Mideast", *Newsweek*, 5 Ocak 1970. Ayrıca, Arab Devletleri arasında Amerika'ya karşı oluşan tepki için bkz. William Tuohy, "Arab Anti-Americanism", *International Herald Tribune*, 11 Kasım 1969, s.4.

⁶⁸⁵ Gavin Young, "Syria complicates the Chinese puzzle", *Observer*, 15 Haziran 1969.

İsrail'e silah yardımından yana olmayan Cumhuriyetçilerin, Demokratların da desteğiyle Musevi dernekleri tarafından baskı altına alınmasının ardından İsrail'in olağanüstü bir tehdit altında olduğu durumda ABD'nin İsrail'e yardım edeceği yönünde Başkan Nixon tarafından bir açıklama yapıldığını Cumhuriyet gazetesi yazarı Ecvet Güresin paylaşmaktaydı.⁶⁸⁶ Bu açıklama karşısında Sovyet Büyükelçiliği Sovyetlerin askerî müdahale tehditinde bulunmadığını ve barışçıl çözümden yana olduklarını açıkladığı Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından aktarılan haberde yer almaktaydı.⁶⁸⁷ Bu arada Cumhuriyet gazetesinde Mehmet Barlas'ın köşesinde aktardığı üzere, Sovyetler'in Mısır'a hava savunma kapasitesini güçlendirmek için yerden havaya füze sistemleri göndermiş olduğu ve Mısır'daki Sovyet askerî danışmanlarının sayısının 28 bine ulaşacağı bilgileri not edilmesi gereken bir gelişmeler olarak ortaya çıktı.⁶⁸⁸

BAC'ın yarı resmî haber ajansı olan Orta Doğu Haberler Ajansı'nın, Moskova'nın, Orta Doğu sorununun çözümü için siyasi yolları kullanırken Mısır'a da askerî yardım sağlamaya devam edeceğini aktardığı Cumhuriyet gazetesinin Türk Haberler Ajansı'na dayanarak hazırladığı haberinde paylaşılmaktaydı. Yazının devamında Sovyetlerin, 1967 tarihli BM kararına taraf olduğu bir kez daha hatırlatılmaktaydı.⁶⁸⁹

1967 savaşından sonra yaşanan küçük çaplı çatışmalar bir kenara bırakılırsa, İsrail'in Suriye'ye şiddetli saldırılarda bulunmaması ve sonrasında da rahatsız etmemesinin nedeni olarak Şükrü Baban köşesinde, Suriye'nin Sovyetler ile yakın ilişkilere sahip olmasına ve bu sebeple İsrail'in Moskova'yı tahrik etmekten kaçınmasına işaret etmekteydi. Diğer taraftan Baban'a göre, İsrail'e sınır komşusu olan ülkeler

⁶⁸⁶Ecvet Güresin, "Ortadoğu ve Sovyet İhtarı", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1970, s.1.

⁶⁸⁷ "Sovyetler İsrail'in Dostlarını Uyardı", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1970, s.7.

⁶⁸⁸ Mehmet Barlas, "Mısır'ın Savunma Meselesi", *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1970, s.3.

⁶⁸⁹ "İsrail Geri Çekilmezse Savaş Sürecektir", *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1970, s.3.

arasında ortak askerî güç kurulması fikrine dahil olması durumunda sorunlarla karşılaşacak ülkelerin başında Irak gelmekteydi. Çünkü Irak, başta Barzani'ye karşı mücadele olmak üzere kendi iç meseleleri ile uğraşmak zorundaydı.⁶⁹⁰

İç politkada birçok farklı unsurla aynı anda uğraşmak zorunda olan Bağdat yönetimi yine de Filistin Meselesi ve İsrail politikasında taviz vermedi. Irak İhtilal Komutanlığı'ndan bir sözcünün, teslim olma anlamına gelen herhangi bir çözümü hiçbir şekilde kabul etmeyeceklerini dile getirdiği ve BM Güvenlik Konseyi'nin 22 Kasım 1967 tarihli karar ve çözüm önerisini reddettiklerini vurguladığı Akşam gazetesinin Anadolu Ajansı'na dayanarak hazırladığı haberinde bildirilmekteydi.⁶⁹¹ Irak İhtilal Konseyi Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin Tikriti'nin yaptığı konuşmasında da, İsrail'in tanınmasının barış sürecine hiçbir katkı sağlamayacağını belirterek, Arapların amaçlarına ulaşması için petrolü silah olarak kullanmaları gerektiğini söylediği Türk Haberler Ajansı ve Anadolu Ajansı'na dayandırılan Cumhuriyet gazetesi haberinde okuyucular ile paylaşılmaktaydı.⁶⁹²

Dört Büyük Devlet'in Orta Doğu barışı üzerine girişimlerini değerlendiren El-Bekr'in, bu ülkelerden bazılarının barışçı bir çözüm için çaba sarf ettiğini belirtirken, İsrail'in varlığının sorumlusu olan ABD'nin Orta Doğu barışı için sarf edilen çabaların bir sonuca ulaştırılmasını belirsizleştirdiğine işaret ettiği Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'na dayanarak hazırladığı haberinde yer almaktaydı.⁶⁹³

⁶⁹⁰ Şükrü Baban, "Büyüğünden Hayır Gelmedi Küçüğüne Bakalım", *Tercüman*, 9 Şubat 1970, s.2-7.

⁶⁹¹ "Bağdat, Rogers Planını Kabul Etmedi", *Akşam*, 28 Temmuz 1970, s.2.

⁶⁹² "Irak, Arapların İsrail'i Tanımalarına Karşı", *Cumhuriyet*, 22 Mart 1971, s.3. 1973 yılına gelindiğinde Arap-İsrail Savaşı ile birlikte petrolün de siyasi bir silah olarak kullanıldığı görülmekteydi. Ayrıca petrolün Arap Devletleri tarafından silah olarak kullanılması için bkz. "Arab leaders' threat to US oil", *the Times*, 10 Şubat 1970, s.1.

⁶⁹³ "El-Bekr 'Irak Ordusu Arap Ulusunun Hizmetindedir", *Cumhuriyet*, 30 Mart 1970, s.3.

Öte yandan Suriye'nin Türkiye ile olan ilişkileri de Filistin meselesinin her iki ülke gündemindeki yerinin anlaşılması açısından önemliydi. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Irak Cumhuriyeti kurulduğundan itibaren Türkiye'nin Cumhurbaşkanı seviyesinde Irak'a ilk resmî ziyaretini 1968 yılında gerçekleştirdiği Milliyet gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından kaleme alınan haberinde paylaşılmaktaydı. Habere göre, yayımlanan ortak bildiri her iki Cumhurbaşkanı, sömürgeciliğin her türlü şekliyle tasviye edilmesi gerektiğini vurguladı ve ayrıca Türkiye tarafı İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğine inandığını belirtirken, Irak ise Kıbrıs'ta bağımsızlığın muhafaza edilerek Türk ve Rum cemaatlerinin uluslararası anlaşmalardan doğan haklarına saygı duyulması gerektiğine dikkat çekti.⁶⁹⁴ Söz konusu ortak bildiri, özellikle Kıbrıs açısından ele alındığında, 12-17 Şubat 1969 tarihinde Irak Dışişleri Bakanı Abdulkerim el-Şeyhli ve Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından yayımlanan ortak bildiri göz önünde bulundurulduğunda, Kıbrıs konusunun Iraklı yetkililer nezdinde 17 Temmuz darbesi öncesinde ne derece dikkate alınmaya başlandığının değerlendirilmesinde önemli bir belgeydi.

1969 tarihinde Metin Toker Milliyet gazetesi adına Irak'a giderek burada Cumhurbaşkanı El-Bekr ile görüşme ve bir söyleşi yapma fırsatı buldu. Toker'in Baas liderliğinin bir veya iki numaralı ismi olduğunu düşündüğü ve yazıda belirttiği üzere Irak'ta Hükümet adına konuşmaya yetkili tek kişi olan, Kültür ve Enformasyon Bakanı Abdullah el-Sallum el-Samaray, Toker'e eşlik etmekteydi. Bu görüşmede, Irak'ın hiçbir şekilde boyun eğme anlamına gelecek barışçı bir tarzı kabul etmeyeceği, genel amaçlarının din, dil ve ırk ayrımı olmaksızın insanların bir arada yaşabileceği 1948 öncesi toprak düzeni üzerine kurulacak Filistin Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin

⁶⁹⁴ "Sunay Bağdat'tan Kâbil'e Gitti", *Milliyet*, 2 Mayıs 1968, s.1-7.

kurulması olduğu vurgulanarak bütün Filistin Mukavemet Teşkilatlarının destekleneceği hususlar Irak'ın en yetkili kişisi tarafından belirtildi.⁶⁹⁵

"*Araplara sempatik*" görünmek, Asya ve Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirebilmek ve nüfusunun %98'i Müslüman bir ülke olması dolayısıyla katıldığı 1969 İslam Zirve Konferansı'nda Türkiye'nin, Pakistan'ın Hindistan'ı zirvede yer almasını engellemek için başlattığı girişimde Pakistan'ı desteklenmesi sonucu Hindistan'ı gücendirdiği ve Pakistan'a verdiği bu destek sonucunda Mısır, Libya, Cezayir, Sudan ve zirveye katılmayan Irak ve Suriye gibi ilerici Arap ülkeleri ile ilişkilerinin gerginleştiği yorumu Milliyet gazetesi yazarı M. Ali Birand tarafından köşe yazısında dile getirilmekteydi. Yazının devamında, Filistin meselesine, ortak bildiriye daha az yer verilmesi yönünde harcanan çaba sonucunda Filistin kurtuluş savaşına karşı olduğu imajının yaratılması ve İslam Birliği fikrine angaje olunması, Ankara'nın hanesine olumsuz gelişmeler olarak yazıldığı eklenmekteydi.⁶⁹⁶

Toplantı sonunda Kudüs ve El Aksa için bir araya gelen Müslüman ülkeler toplantısında Filistin Cephesi, İslam devletlerinin desteğini kazanması dolayısıyla M. Ali Birand tarafından en fazla kazançlı çıkan taraf olarak değerlendirilmekteydi. Konferans sonunda Hindistan-Pakistan ilişkileri daha da gerginleşerek Türkiye başta olmak üzere Pakistan'ı destekleyen ülkelerin Hindistan ile ilişkilerinde bir gerileme yaşadıkları Birand tarafından kaydedilmekteydi. Müslüman ülkelerin birleşik hareketlerinin bir kez daha sözde kalacağı gözlemi Birand tarafından köşesinde aktarılmaktaydı.⁶⁹⁷

Arap ülkelerinin savunduğu savları "*meşru haklar*" olarak niteleyen Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in kalıcı barış için çaba sarf edildiğini belirttiği

⁶⁹⁵ "Irak Cumhurbaşkanı, Bumedyen gibi <El Feth>i Destekliyor", *Milliyet*, 2 Nisan 1969, s.1.

⁶⁹⁶ M. Ali Birand, "Türkiye Yine Kurtuluş Savaşının Karşısındaydı", *Milliyet*, 1 Ekim 1969, s.3.

⁶⁹⁷ M. Ali Birand, "Türkiye Yine Kurtuluş Savaşının Karşısındaydı", *Milliyet*, 1 Ekim 1969, s.3.

açıklamalar Cumhuriyet gazetesi tarafından okuyucularıyla paylaşılmaktaydı.⁶⁹⁸ Çağlayangil'in 1970 yılında gerçekleştirdiği ziyareti süresince Irak'ta memnuniyetle karşılandığı ve El Cumhuriye gazetesinde bu geziye dair Irak'ın memnuniyetini ifade eden bir yazı kaleme alındığı Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan hazırladığı bilgisi haberinde okuyucularına sunulmaktaydı.⁶⁹⁹

Beyrut'ta yayımlanan L'Orient gazetesinin, Ürdün ve Lübnan'daki Nasırcı kitleleri kendi taraflarına çekebilmek için barışçı çözüme karşı olan Irak ve Suriye Baas Partileri, 1970 yılında bir plan hazırlamayı amaçlayarak ve hazırladıkları bu planın görüşülmesi için de Irak Başbakan Yardımcısı Hardan El-Takriti, Suriye Devlet Başkanı Nureddin el-Atasi, Cezayir Başkanı Bumedjen ve Filistin Direnme Örgütü Merkez Komitesi Başkanı Arafat'ın Kahire'de bir araya geldikleri iddiaları Anadolu Ajansı'na dayandırılarak Cumhuriyet gazetesi satırlarında yer almaktaydı.⁷⁰⁰

1967 Arap-İsrail Savaş'ından sonra Suriye'nin Filistin Meselesi'ne dair dış politikasında önemli değişiklikler gözlemlenmekteydi. Daha önceden müzakere ile uzlaşma sağlanmasına görece olarak daha ılımlı bakan Şam yönetimi savaş sonrasında takip eden BM girişimleri karşısında sert bir politika takınarak diğer Arap devletlerinden farklı düşündüğünün somut sinyallerini vermektedir.

Aynı dönemde Arap devletleri, BM çatısı dışında kendi aralarında da Filistin Meselesi'ne yönelik çözüm bulmak ve ortak hareket etmek için 5. Arap Zirvesi gibi çok taraflı platformlarda bir araya geldiler. Ancak Filistin Meselesi özelinde Suriye-Mısır rekabetinin ortaya çıktığı görülmekteydi. Mısır, ABD teklifi olan Rogers Planını kabul

⁶⁹⁸ "Çağlayangil Bağdat'ta 'Arapların Meşru Menfaatleri İçin Uğraşıyoruz'", *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1970, s.3.

⁶⁹⁹ "Arap Basını Türk-İrak Dostluğunu Övüyor", *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1970, s.3.

⁷⁰⁰ "Irak ve Suriye Barışçı Plana Karşı Yeni Bir Plan Hazırlamış", *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1970, s.3.

ederek İsrail karşısında kaybettiği toprakları savaş alanında değil müzakere masasında geri alabileceğini düşünmekteydi. Bu hamle özellikle Irak tarafından tepkiyle karşılandı.⁷⁰¹

1967 Savaşı ve savaş sonrasındaki girişimler aynı zamanda ABD ve Sovyetler Birliği'nin bölgeye dair hesaplarını da açığa vurmaktaydı. İki süper güç statükocu bir yaklaşımla hareket ederek, ABD kendi petrol çıkarlarını bölgede tehdit edebilecek başka bir aktörün kalmaması sonucu Sovyetler Birliği ise Arapların İsrail karşısında daha sert politikalar benimsemesi ve Araplara yardım etme bahanesi ile bölge üzerinde etkinliklerini arttırma fırsatı buldu.

13 Kasım 1970 askerî darbesi sonrasında iktidarı ele geçiren Hafız Esat en azından söylemde Filistin Meselesi'ne dair Suriye'nin katı tutumunu sürdüreceği yönünde sinyaller verdi. İç politikada zor bir dönemden geçen Bağdat yönetimi ise Filistin Meselesi bağlamında hiç bir taviz vermeden sert politikasını sürdüreceği yönünde açıklamalarda bulundu.

Her iki Baas rejiminin, Körfez meselesi üzerine Suudi Arabistan-İran yaklaşması karşısında ortak hareket etmeye çalıştıkları da göze çarpan bir başka gelişme oldu. Irak'ı da yanına alarak Şam, Suudi Arabistan'ı bölgede sıkıştırmayı hedefledi. Aynı zamanda Trans-Arabistan petrol boru hattının işlememesi sonucu Suudi petrol ihracat gelirlerinin düşmesi ve Batı piyasalarının petrol arzında sıkıntı yaşamasını bir kazanım olarak gören Şam, ABD'nin baskılarına dayanamayarak geri adım atmak durumunda kaldı.

⁷⁰¹ The Observer gazetesi, Mısır'ın ABD planını kabul etmesinin ardından her iki ülke arasında yaşanan gerginliğin altında yatan sebeplerin 1963 yılına kadar uzandığını belirtmekteydi. Yazının devamında 1963 darbesi ile iktidara gelen Baas Partisi Irak'ta, Nasır Mısır'ına karşı koyarak, kendi doktrinini uygulamaya başlamış ve Irak ve Suriye'de Nasırcıları tutukladığı aktarılmaktaydı. "Egypt and Iraq split near", *the Observer*, 23 Ağustos 1970, s.4.

Türkiye özelinde ön plana çıkan gelişme ise 1969 İslam Zirve Konferansı oldu. Hindistan karşısında Pakistan'ın tarafında yer alan Ankara, Yeni Delhi ile ilişkilerine zarar verirken Konferans kapsamında alınacak kararlar dahilinde Filistin Meselesine daha az yer verilmesi yönünde göstermiş olduğu çaba Türkiye için olumsuz gelişmeler oldu.

5.3. Nureddin el-Atasi İktidarını Yıpratması ve Suriye İç Siyasetine Etkisi Kapsamında Ürdün Savaşı

Atasi iktidarının geleceği ve Suriye'deki iç siyasetin şekillenmesi açısından, 1967 Arap-İsrail Savaş'ından sonra bölgede gözlemlenen bir diğer önemli gelişme Ürdün İç Savaşı olmuştur. Bu bağlamda Ürdün İç Savaşı çerçevesinde Irak ve Suriye'nin tutumları ve politikaları ve ayrıca Sovyet Rusya'nın ve ABD'nin bu süreçte göstermiş oldukları tepkiler savaşın siyasi ve diplomatik yansımalarını göstermesi açısından dikkate değerdi.

Ürdün'de hükümet güçleri ile Filistinli komandolar arasında 1970 yılının Eylül ayında şiddetli çatışmalar yaşanmaktaydı. El Fetih mensubu kişilerin ölümü ve yaralanması ile sonuçlanan çatışmalardan sonra Irak askerlerinin Filistinli komandoların yanında mevzi alması ile birlikte hem Irak hem de Suriye Hükümetleri, Ürdün'ü uyararak Filistinli gerillalara karşı girişilen bu harekâtın bir an önce durdurulması gerektiğini aksi takdirde müdahalede bulunacaklarını açıkladılar. Ürdün Başbakanı Abdülmünim el Rifai'nin ise, ülkesinin Filistinli saldırganlara karşı kendisini korumak

üzere harekete geçtiğini söylediği açıklaması Milliyet gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından sunulan haberde yer almaktaydı.⁷⁰²

Irak Dışişleri Bakanı Abdülkerim Şeyhli'nin, Ürdün'ün Bağdat Büyükelçisini ziyaret ederek Amman yönetiminin Filistinli gerillalara karşı almış olduğu olağanüstü tedbirlere son vermediği takdirde Irak'ın müdahalede bulunacağını ilettiği Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisi haberinde yer almaktaydı. Bu sebeple Filistin Kurtuluş Teşkilatı Başkanlığı'nın Irak'a Filistin direnişine açık desteğinden dolayı teşekkür ettiği haberin devamında paylaşılmaktaydı.⁷⁰³ Diğer taraftan Suriye Sosyalist Baas Partisi adına Şam Radyosu'nda yayınlanan bildiriye, Filistin gerillalarının Ürdün ordusuna karşı savunulacağı duyurulduğu Cumhuriyet gazetesi tarafından aktarıldı.⁷⁰⁴

17 Eylül 1970 Perşembe sabahı 04.30'da Ürdün ordusu ile Filistinli gerillalar arasında çatışmaların yeniden patlak verdiği Hürriyet gazetesinin haberinde bildirilmekteydi. Suriye Cumhurbaşkanı Nureddin el-Atasi yapmış olduğu açıklamada Filistinli gerillaların Ürdün ordusu tarafından ezilmesine izin verilmeyeceğini belirtti. Aynı şekilde Irak Devlet Başkanı Hasan El-Bekr de, Ürdün'de bulunan Irak kuvvetlerinin Filistinli gerillaları destekleyeceğini duyurdu.⁷⁰⁵

Hürriyet gazetesi yazarı Celalettin Çetin, Arap Kurtuluş Cephesi lideri Dr. Münir Kabarar ile görüşmüş, Kabarar asıl amaçlarının bir Filistin hükümeti kurmak

⁷⁰² "Amman'da Sokaklar Bomboş... Dükkânlar Kapalı... Bazı Yerler Komandoların İşgalinde...", *Milliyet*, 4 Eylül 1970, s.3.

⁷⁰³ "Irak, Amman'a Müdahale Tehdidinde Bulundu", *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1970, s.3.

⁷⁰⁴ "Dün de Suriye Ürdün'ü Tehdit Etti", *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1970, s.3.

⁷⁰⁵ "Ürdün'de İç Savaş Başladı", *Hürriyet*, 18 Eylül 1970, s.1.

olduğunu, cephenin hiç bir bloğa bağlı olmadığını ve en büyük silah ve gıda yardımını, yakın sempati besledikleri, Kızıl Çin'den aldıklarını söylemekteydi.⁷⁰⁶

17 Eylül 1970 tarihinde tekrar alevlenen çatışmaların ardından Amman radyosu'nda, Suriye ordusunun savaşa müdahale ettiği ve bir Suriye zırhlı birliğinin Ürdün ordusu ile çatışmaya girdiği yönündeki açıklamalar Tercüman gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından okuyuculara sunulmaktaydı. Ancak Amman radyosu'ndaki bu iddiaların, Suriye Devlet Başkanı Nureddin el-Atasi'nin Şam radyosu aracılığı ile yaptığı açıklamasında yalanlandığı haberin devamında belirtilmekteydi.⁷⁰⁷ Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisi'nin haberine göre, Suriye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, Suriye'nin Ürdün'e müdahale ettiği iddialarının ABD'nin Ürdün'e müdahale etmesine zemin hazırlamak için ortaya atıldığını ileri sürmekteydi.⁷⁰⁸ Yaser Arafat liderliğinde Filistinli komandoların ise Ürdün'ün kuzey kısmını ele geçirdiklerinin Beyrut'taki gerilla bürosu tarafından duyurulduğu Tercüman gazetesi Dış Haberler Servisi'nin hazırladığı haberde bildirilmekteydi. Ürdün Kralı Hüseyin, bu gelişmeyi Suriye'nin Ürdün toprakları üzerindeki emellerinin bir yansıması olarak yorumladığı haberin devamında sunulmaktaydı.⁷⁰⁹

Cumhuriyet gazetesi tarafından aktarılan Guardian gazetesi muhabiri Anthony McDermott'ın değerlendirmelerinde, 1967 Savaşı'daki Suriye'nin başarısızlığından sonra artan Halk Savaşı sloganına dikkat çekilerek, Suriye'nin Filistinli gerillalar için Ürdün'ün kuzeyindeki İrbid kentinde bir üs kurabilmesini sağlamayı amaçladığı belirtilmekteydi.⁷¹⁰ Ürdün Devlet radyosundan aktarıldığı üzere, Ürdün Askerî Genel

⁷⁰⁶ Celalettin Çetin, "Arap Kurtuluş Cephesi Lideri Münif Konuştu: 'Türkiye Yanımızda Olmalı'", *Hürriyet*, 18 Eylül 1970, s.1.

⁷⁰⁷ "Suriye Birlikleri Ürdün'e Girdi", *Tercüman*, 21 Eylül 1970, s.7.

⁷⁰⁸ "ABD ve İngiltere İhtarda Bulundu", *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1970, s.7.

⁷⁰⁹ "Suriye Kuzey Ürdün'de Duruma Hâkim", *Tercüman*, 22 Eylül 1970, s.7.

⁷¹⁰ "Suriye'nin Tutumu", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1970, s.3.

Valisi Mareşal Habeş Al-Majali'nin ise, Suriye birliklerinin ilerlemesinin durdurulduğu yönünde açıklamalarına Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisi'nce hazırlanan haberinde yer verilmekteydi.⁷¹¹

Ürdün kuvvetlerine destek olmak için İsrail hava kuvvetlerinin yollandığı iddiaları Hürriyet gazetesinin Ajanslardan derlediği haberinde bildirilmekteydi.⁷¹² Ancak bu iddiaların İsrail ordu sözcüsü tarafından yalanlandığı Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberinde belirtilmekteydi. Diğer taraftan, habere göre, İsrail devlet radyosunun muhabiri, Ürdün'e karşı, Irak ve Suriye'nin müdahaleleri sonucu İsrail'in sürdürdüğü tarafsız politikanın değişebileceğinden bahsetmekteydi.⁷¹³ İlerleyen günlerde ise Ürdün'ün kuzey bölgesinin Suriye'nin eline geçme ihtimaline karşı İsrail'in askerî manevralarda bulunduğu haberlerinin Londra'dan bildirildiği ve Altı Gün Savaşları'nda Sina cephesini komuta etmiş olan İsrailli General Gaviş'in, İsrail sınırlarının güvenliğini sağlamak için sınır ötesi müdahaleye hazırlıklı olunması gerektiğini açıkladığı Cumhuriyet gazetesi yazarı Cahit Güçbilmez tarafından bildirilmekteydi.⁷¹⁴

Ürdün Kralı Hüseyin'in de Suriye tanklarının geri püskürtülmesi için ABD'den yardım istediği Tercüman gazetesi Dış Haberler Servisi haberinde yer almaktaydı. Habere göre, New York Times muhtemel bir ABD müdahalesinin amacı her ne olursa olsun kaçınılması gerektiğini belirtmekteydi.⁷¹⁵

⁷¹¹ "Suriye Tankları Ürdün Topraklarında", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1970, s.7.

⁷¹² "Suriye, Ürdün Topraklarına Girdi-İsrail Kral Hüseyin'e Yardıma Koştı", *Hürriyet*, 21 Eylül 1970, s.9.

⁷¹³ "İsrail Uçaklarının Ürdün'ü Desteklediği Öne Sürüldü", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1970, s.7.

⁷¹⁴ Cahit Güçbilmez, "Buhran Her Alanda Hızla Gelişiyor", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1970, s.1-7.

⁷¹⁵ "Ürdün Amerika'dan Yardım İstedi", *Tercüman*, 23 Eylül 1970, s.7.

Suriye ise Amerikan 6. Filosunun Akdeniz'den çekilmesini istedi.⁷¹⁶ Rusya'nın da, Amerika'nın Ürdün'e müdahil olmasının Orta Doğu'da vahim sonuçlar doğuracağını resmi ajansı TASS aracılığıyla açıkladığı Tercüman gazetesinde bildirilmekteydi.⁷¹⁷ Cumhuriyet gazetesinde belirtildiği üzere, Sovyetler Birliği resmî TASS ajansı bölge barışını tehdit eden en büyük faktörün ABD 6. Filosu'nun Akdeniz'deki varlığı olduğunu savunmaktaydı.⁷¹⁸ ABD'nin bölgeden askerî anlamda uzaklaşması ile tansiyonun düşeceği yönünde yapılan açıklamalar bir bakıma SSCB'nin Orta Doğu'da ve özellikle Suriye'de etkin konuma gelmesine yardımcı olacağı beklentisi ile yapılmıştı.

Diğer taraftan Suriye'nin Ürdün'e müdahalesi sonucu 6. Filoya ait bir uçak gemisi ile beraber 20 savaş gemisi Lübnan açıklarına gelerek müdahaleye hazır bir konuma geçtiği haberleri Hürriyet gazetesinde yer almaktaydı.⁷¹⁹ Moskova ise ABD 6. Filosu'nun Akdeniz'deki hareketlerinden rahatsız olduğunu dile getirirken Amerikan Savunma Bakanı Melvin Laird ise müdahale hazırlığı içinde olunmadığını ancak Suriye ve Irak'ı yakından takip ettiklerini belirtmekteydi.⁷²⁰

İngiltere de bu gelişmeler karşısında Kıbrıs ve Malta'dan gelen gemilerle ABD'ye destek olmaktaydı.⁷²¹ Cumhuriyet gazetesinin aktardığına göre İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Alec Douglas Home, İngiltere'nin herhangi bir müdahale hazırlığında olmadığını, ABD'nin ise kurtarma harekâtına hazırlandığını tahmin ettiğini açıklamaktaydı.⁷²² Amerikan ve İngiliz yetkililer ülkelerindeki Sovyet temsilcilerine,

⁷¹⁶ "Suriye Kuzey Ürdün'de Duruma Hâkim", *Tercüman*, 22 Eylül 1970, s.7.

⁷¹⁷ "Suriye Birlikleri Ürdün'e Girdi", *Tercüman*, 21 Eylül 1970, s.7.

⁷¹⁸ "Ürdün Kuvvetleri İki Ateş Arasında Kaldı", *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1970, s.7.

⁷¹⁹ "Suriye Ordusu Ammana Yürüyor", *Hürriyet*, 22 Eylül 1970, s.9.

⁷²⁰ "Moskova Dış Müdahaleye Karşı Sert İhtarda Bulundu", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1970, s.7.

⁷²¹ "Suriye Ordusu Ammana Yürüyor", *Hürriyet*, 22 Eylül 1970, s.9.

⁷²² "Moskova Dış Müdahaleye Karşı Sert İhtarda Bulundu", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1970, s.7.

Suriye'nin Ürdün'den geri çekilmesi yönünde ihtarda bulunurken, ABD Dışişleri Bakanı William Rogers Ürdün'deki Suriye askerî varlığını doğruladı.⁷²³

Amerika'nın 40'ı memur 400 vatandaşını Ürdün'den kurtarma hazırlıklarına devam etmekle beraber ABD'nin Türkiye'deki 10 bin askerine ilaveten Almanya'dan 1.800 asker aktardığı bilgisinin yalanlandığına dair haberler Cumhuriyet gazetesinde yer bulmaktaydı. ABD'nin Adana İncirlik üssünde bulunan bazı uçaklarına Kızılhaç işaretleri yaptığı ve Türkiye'nin de Ürdün'e yardım taşıyan Kızılay uçakları ile sürece müdahil olma planları içersinde olduğu haberde dile getirilmekteydi.⁷²⁴ Amerika'nın Adana Başkonsolos Muavini Miachael Austrian'ın ise bu haberler ile ilgili kendilerinin bir bilgiye sahip olmadıkları yönündeki açıklamasını Hürriyet gazetesi haber ajanslarından aktarmaktaydı.⁷²⁵ Diğer taraftan İncirlik üssünden Ürdün armalı Amerikan uçaklarının Ürdün'e silah taşıdığı Associated Press'in Ankara muhabiri tarafından iddia edildiği Tercüman gazetesinin haberinde yer almaktaydı.⁷²⁶

New York Times'ın, kurtarma harekâtı olsa dahî ABD'nin herhangi bir askerî müdahaleden kaçınması gerektiğini söylediği ve böyle bir müdahalenin Arap Dünyasını Batı'ya karşı birleştirebileceğinden bahsettiği Cumhuriyet gazetesi yazarı Cahit Güçbilmez tarafından okuyucuları ile paylaşılmaktaydı. Yazısının devamında Güçbilmez, ABD ve İsrail'in durumun daha da kötüleşmesini bekledikleri yorumunu yapmaktaydı.⁷²⁷

⁷²³ "ABD ve İngiltere İhtarda Bulundu", *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1970, s.7.

⁷²⁴"ABD Askerî Müdahalesi Diplomatik Gelişmelerin Sonucuna Bağlı", *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1970, s.7.

⁷²⁵ "400 Suriye Tankı Amman Önünde", *Hürriyet*, 23 Eylül 1970, s.9.

⁷²⁶ "Suriye Kuzey Ürdün'de Duruma Hâkim", *Tercüman*, 22 Eylül 1970, s.7.

⁷²⁷ Cahit Güçbilmez, "Buhran Her Alanda Hızla Gelişiyor", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1970, s.1-7.

Nadir Nadi de Ürdün ordusunun hareket kısıtlarından dolayı gerillalar karşısında etkisiz kalması sonucu Amman'ın, dört büyük devleti yardıma davet ettiğinden söz etmekle beraber bölgede etkin olan iki ülke, ABD ve Sovyetlerin statükoyu korumayı amaçladıklarını belirtmekteydi.⁷²⁸

ABD Başkanı Richard Nixon'un Akdeniz gezisi planı kapsamında İspanya diktatörü Francisco Franco ve Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito ile görüşmeyi düşünmesini ABD'nin bölgedeki kuvvetini gösterme arayışı olarak değerlendiren Nadi, aynı zamanda Sovyetlerin, Arap fedailerini destekler nitelikte görünmediğini belirtmekte ve dolayısıyla bu fedaileri feda etmeye mi hazırlandığı sorusunu sormaktaydı.⁷²⁹

Kızılay Genel Müdürlüğü'nün ise Ürdün'e doktor, hemşire ve ilaç gönderileceğini duyurduğu Cumhuriyet Bürosu tarafından hazırlanan gazete haberinde kamuoyu ile paylaşılmaktaydı.⁷³⁰ Türkiye İşçi Partisi (TİP) Genel Başkanı Şaban Yıldız, herhangi bir ABD askerî müdahalesinde Türkiye'nin Arapların aleyhine bir faaliyette bulunmayacağı ve Türkiye'deki üslerin bu yönde kullanılmayacağı açıklamasının yapılması gerektiğini belirtmekteydi.⁷³¹ Türk Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Oktay İşçen'in Akşam gazetesinde yer alan açıklamasında da Türkiye'nin Ürdün'deki iç savaştan üzüntü duyduğu dile getirilerek herhangi bir dış müdahalenin ise durumu kötüleştirileceği ifade edilmekteydi.⁷³² İskandinav ülkelerinden aldığı tepkiye rağmen

⁷²⁸ Nadir Nadi, "Bir Oyun ki...", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1970, s.1; Nadir Nadi ayrıca, Rogers Planı ve İsrail ile bazı Arap devletleri arasındaki ateşkesin sağlanmasını, iki süper gücün bu yöndeki tutumunun bir sonucu olduğunu aktarmaktaydı.

⁷²⁹ Nadir Nadi, "Bir Oyun ki...", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1970, s.1.

⁷³⁰ "Kızılay Ürdün'e Doktor ve Hemşire Gönderecek", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1970, s.7.

⁷³¹ Cahit Güçbilmez, "Buhran Her Alanda Hızla Gelişiyor", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1970, s.7.

⁷³² "Ürdün Amerika'dan Yardım İstedi", *Tercüman*, 23 Eylül 1970, s.7.

bütün havaalanlarını ve limanlarını Amerikan kullanımına açan Yunanistan'ın bu süreçteki söz konusu tutumu ise daha da dikkat çekiciydi.⁷³³

Irak'ın Ürdün'e yönelik yaklaşımı ise, Irak, aktif olarak Altı Gün Savaş'ında yer almasa da Arap güçlerinin yıldırım yenilgisi üzerine Ürdün'e topçu birlikleri yollamıştı. Bu birliklerini göndermesinin arkasında yatan sebepler arasında Ürdün'ün içinde bulunduğu buhrandan yararlanma arayışı sonucunda Kral Hüseyin yönetimini devirmek yahut desteklemek gibi "*müphem ve karanlık*" hedeflerinin bulunduğu Şükrü Baban tarafından aktarılmaktaydı.⁷³⁴ Irak'ın Ürdün Savaşı sürecinde politikalarında önemli değişimler oldu. Irak başta Filistinli gerillaları destekleyeceğini açıkladı ancak Suriye tarafından Ürdün'e karşı yapılacak bir müdahale durumunda Ürdün'ün tarafında yer alacağını bildirdi.⁷³⁵

Bağdat'tan Suriye birliklerinin Amman'a girmesi durumunda Lübnan'da bulunan Irak kuvvetlerinin Suriye'yi durdurmak üzere harekete geçeceği açıklamasının yapılması ilgi çekici bir gelişmeydi.⁷³⁶ Ancak, Cumhuriyet gazetesinden Güçbilmez'in yazısında yer aldığı şekliyle, Orta Doğu haber ajansı, Suriye'nin Filistinli komandolar lehine müdahalesi durumunda Irak Baas yönetiminin Ürdün'e yardım edeceği sözünü Kral Hüseyin'e verdiğini El Ahram gazetesine dayanarak açıklayarak, El-Ahram gazetesindeki haberde bu bilginin Kral tarafından Mısırlı General Sadık ile paylaşıldığı ve Sadık'ın Kral'a Irak'ın benzeri bir sözü Filistinli gerillalara verdiğini söyleyerek Bağdat'a güvenilmemesi gerektiğini telkin ettiği bilgisi yer almaktaydı.⁷³⁷ Iraklı yetkililerin Irak kuvvetlerinin ne Suriye ne de Ürdün lehine savaşa girmeye niyetli

⁷³³ "Suriye Kuvvetleri Ürdün'den Çekildi", *Tercüman*, 25 Eylül 1970, s.7.

⁷³⁴ Şükrü Baban, "Suriye Topraklarında Irak Askeri", *Tercüman*, 17 Mart 1969, s.2.

⁷³⁵ "Ürdün Amerika'dan Yardım İstedi", *Tercüman*, 23 Eylül 1970, s.7.

⁷³⁶ "400 Suriye Tankı Amman Önünde", *Hürriyet*, 23 Eylül 1970, s.9.

⁷³⁷ Cahit Güçbilmez, "Buhran Her Alanda Hızla Gelişiyor", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1970, s.7.

olduğu sadece "*tampon bölge*" oluşturmayı amaçladığı Hürriyet gazetesinin ajanslardan derlediği haberinde belirtilmekteydi.⁷³⁸

Hürriyet gazetesine göre, Amerikan Dışişleri Bakanı William P. Rogers, Sovyetler Birliği'ni, "*Suriye'nin geri çekilmesi hususunda çaba sarfetmesi için ikaz etmişti*".⁷³⁹ Sovyetler Birliği, ABD'nin Akdeniz'deki 6. Filosunun hareketlerinden endişelenerek, Ürdün meselesinde tansiyonu düşürmeye davet edici açıklamalarda bulunmaktaydı.⁷⁴⁰ Sovyet Rusya aynı zamanda Suriye'yi "*ihtiyatlı hareket etmesi*" noktasında uyardı.⁷⁴¹ Hürriyet gazetesinin ajanslardan derlediği haberinde, Tokyo'da duyurulan bir haberde Çin'nin Suriye ve gerillaları destekleyeceğini ifade ettiği belirtilmekle beraber Pekin Radyosu'nda yayınlanan bir açıklamada Çin'in Sovyet Rusya'yı, Batılılar ile işbirliği yapmakla suçladığı ifade edilmekteydi.⁷⁴² Suriye'nin Komünist Çin ile daha sıkı ilişkileri olması sebebiyle Sovyetlerin Suriye üzerinde etkisiz kalacağı Hürriyet gazetesi tarafından yorumlandı.⁷⁴³

Suriye'nin, Ürdün'deki Filistinli direnişçilerin yanında yer aldığı ancak hem ABD'nin Ürdün Kralı Hüseyin'in yardımına geleceğini belirtmesi hem de SSCB bu yönde Kral'dan yana beyanlarda bulunması Şükrü Baban tarafından öne çıkarılmaktaydı. Diğer taraftan Sovyet Rusya kastedilerek "*bir sosyalist ve komünist rejimin tutucu bir kralı korumasının tuhaf*" bir gelişme olarak niteleyen Baban konunun tartışmaya açık olduğunu kaleme almaktaydı.⁷⁴⁴

⁷³⁸ "Irak Ordusu'da Ürdün'deki İç Savaşa Karıştı", *Hürriyet*, 24 Eylül 1970, s.9.

⁷³⁹ "Suriye Ordusu Ammana Yürüyor", *Hürriyet*, 22 Eylül 1970, s.9.

⁷⁴⁰ "Suriye, Ürdün Topraklarına Girdi-İsrail Kral Hüseyin'e Yardıma Koştı", *Hürriyet*, 21 Eylül 1970, s.9.

⁷⁴¹ "Irak Ordusu'da Ürdün'deki İç Savaşa Karıştı", *Hürriyet*, 24 Eylül 1970, s.9.

⁷⁴² "400 Suriye Tankı Amman Önünde", *Hürriyet*, 23 Eylül 1970, s.9.

⁷⁴³ "Suriye Ordusu Ammana Yürüyor", *Hürriyet*, 22 Eylül 1970, s.9.

⁷⁴⁴ Şükrü Baban, "Şam'daki Askerî Beyaz Darbe", *Tercüman*, 18 Kasım 1970, s.2.

Ürdün, Filistinli fedailerin saldırıları sonucu 19 Eylül 1970 tarihinde uygulanmaya başlanan ateşkesin son bulunduğunu bildirdi.⁷⁴⁵ Cumhuriyet gazetesi Dış Haberler Servisi'nin aktardığına göre, Mısır'da yayımlanan yarı resmî El Ahrâm gazetesi, Ürdün ve Filistinli gerillalar arasındaki ateşkesin bozulmasına Irak'ın sebep olduğunu iddia etmekteydi.⁷⁴⁶ Cumhuriyet gazetesine göre Kahire Radyosu da BAC ile Ürdün arasında hava köprüsü kurulduğunu açıkladı.⁷⁴⁷ Nasır, Filistin Direnmesi Merkez Komitesi'nin ateşkesi kabul etmeye hazır olduğunu belirterek Kral Hüseyin'i ateşkese uymaya davet etti.⁷⁴⁸

Filistin Kurtuluş Ordusu'nun ateşkes çağrısını kabul etmeyen Ürdün Kralı Hüseyin, Arap Birliği Konseyi'ni acil toplantıya çağırdı.⁷⁴⁹ Cumhuriyet gazetesinin Dış Haberler Servisi'ne göre, Tunus Başkanı Habib Burbiga'nın daveti üzerine, Ürdün'deki gelişmeleri konuşmak amacıyla, Arap Zirvesi'nin Kahire'de toplandığı Tunus-Afrika Basın Ajansı tarafından bildirilmekteydi.⁷⁵⁰ Kahire'de bir araya gelen Arap liderleri toplantısını El Fetih Gerilla lideri Yaser Arafat boykot ederken Irak, Cezayir ve Fas bu toplantıya katılmayacaklarını açıkladı.⁷⁵¹

Arap liderleri toplantısı ardından, Ürdün silahlı kuvvetleri karşı atağa geçti ve Suriye kuvvetleri geri çekildi.⁷⁵² Ancak, Hürriyet gazetesinin ajanslardan derlediği haberine göre, Ürdün ile gerillalar arasındaki çatışmalar daha da şiddetlendi. Bu şiddetli çatışmaların ardından, Hürriyet gazetesinin aktardığına göre, Kral Hüseyin ile Ürdün

⁷⁴⁵ "Suriye Tankları Ürdün Topraklarında", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1970, s.7.

⁷⁴⁶ "ABD ve İngiltere İhtarda Bulundu", *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1970, s.7.

⁷⁴⁷ "Ürdün Kuvvetleri İki Ateş Arasında Kaldı", *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1970, s.7.

⁷⁴⁸ "Suriye Tankları Ürdün Topraklarında", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1970, s.7.

⁷⁴⁹ "Suriye, Ürdün Topraklarına Girdi-İsrail Kral Hüseyin'e Yardıma Koştı", *Hürriyet*, 21 Eylül 1970, s.1 ve "Suriye Tankları Ürdün Topraklarında", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1970, s.7.

⁷⁵⁰ "ABD ve İngiltere İhtarda Bulundu", *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1970, s.7.

⁷⁵¹ "400 Suriye Tankı Amman Önünde", *Hürriyet*, 23 Eylül 1970, s.9.

⁷⁵² "Suriyeliler Geri Çekiliyor", *Hürriyet*, 24 Eylül 1970, s.1.

kuvvetleri tarafından esir alınan El Fetih'in iki numaralı lideri Abu Ayad, Amman radyosundan ateşkes çağrısında bulundu, Kral Hüseyin ise 4 maddelik bir barış planı teklif etti. Bu teklif şehirlerde bulunan gerillaların İsrail sınırına gitmesini ve Ürdün Devleti ile yalnız Filistin Kurtuluş Teşkilatı'nın temasa geçmesini öngörmekteydi. Haberde Yaser Arafat'ın bu teklifi reddettiği yazılmaktaydı.⁷⁵³

Cahit Güçbilmez, Suriye'nin geri çekilmesinden sonra Ürdün kuvvetlerinin müdahalelerinin arttığını ve gerillaların "ölüm-kalım" savaşı vermeye başladığı bilgisini aktarmaktaydı.⁷⁵⁴ Mehmet Barlas, bu geri çekilmeyi Filistinli "fedailerin feda mı ediliyor?" sorusunu sorarak yorumlamakta ancak Filistinli gerillaların sadece bir savaşı kaybettiği davanın halen sürdüğünün altını çizmekteydi. Barlas, Ürdün Kralı Hüseyin'in ise bedevî generallerle olan emir-komuta sorununu hatırlatmakta ve Hüseyin'in problemlerini çözemediğini belirtmekteydi.⁷⁵⁵

Cumhuriyet gazetesi yazarı Cahit Güçbilmez'in aktardığına göre 24 Eylül tarihinde Amman Radyosu aracılığıyla,⁷⁵⁶ Arap Zirvesi tarafından arabuluculukla görevlendirilen Sudan İhtilal Komitesi Başkanı Cafer Muhammed en-Numeyri'nin yürüttüğü görüşmelerin neticesinde, Kral Hüseyin ile gerilla lideri Arafat arasında ateşkes anlaşması imzalandığını duyuruldu.⁷⁵⁷ Nasır'ın büyük çabası sonucu varılan anlaşmanın birinci aşamasında fedailer silahlarını bırakacak ve Ürdün birlikleri Amman'ı boşaltacak, ikinci aşamada bütün kuvvetler üslerine geri dönecek ve gerillalar köy ve şehirlerden çıkarılarak İsrail ile ateşkes hattına yakın bölgelere

⁷⁵³ "Irak Ordusu'da Ürdün'deki İç Savaşa Karıştı", *Hürriyet*, 24 Eylül 1970, s.1-9.

⁷⁵⁴ Cahit Güçbilmez, "Amman'da Ordu ile Gerillaların Çarpışması Devam Ediyor", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1970, s.1.

⁷⁵⁵ Mehmet Barlas, "Fedailer Feda mı Ediliyor?", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1970, s.3.

⁷⁵⁶ Cahit Güçbilmez, "Nimeyri Kralla Ateş-kes İçin Anlaşmaya Vardı", *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1970, s.1.

⁷⁵⁷ "Ürdün Savaşı Sona Erdi", *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1970, s.1.

konuŖlanacaklardı.⁷⁵⁸ Arafat'ın, gerilla liderleri ve Ürdün Hükümeti arasında imzalanan ateşkesin tutsak alınan liderlere zorla imzalatıldığı iddiası Hürriyet gazetesinin ajanslardan derlediğı haberinde okuyucuları ile paylaşılmaktaydı.⁷⁵⁹ Ancak sonuç olarak Sudan Lideri General Numeyri'nin arabuluculuğı ile Kral Hüseyin ve Yaser Arafat, mutabık kalarak Ürdün İç Savaşı'na son verilmesine karar verdiler.⁷⁶⁰

25 Eylül tarihinde daha önceden kendi vatandaşlarının can emniyetini sağlamak için Ürdün'e fiilî müdahalede bulunabileceğini açıklayan ABD'nin bu kararından İngiltere Dışışleri Bakanı Alec Douglas Home'un da girişimleri sonucu vaz geçtiğı Tercüman gazetesinin Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberde not edilmekteydi.⁷⁶¹ Bu bağlamda ABD'nin vatandaşlarını Ürdün'den tahliye etmeye başladığı Cumhuriyet gazetesini Dış Haberler Servisi'nin manşete taşıdığı haberinde aktarılmaktaydı. Habere göre, ABD Dışışleri Bakanlığı sözcüsü Suriye'nin askerlerini Ürdün'den geri çektiğini açıklarken Fransız Le Figaro gazetesi bu geri çekilmenin ardında Sovyetlerin baskısının olduğunu kaydetmekteydi.⁷⁶²

24 Eylül ateşkesinden sonra Sovyetler Birliğı, Suriye tarafına Suriye askerlerinin Ürdün'den geri çekilmemeleri durumunda muhtemel bir İsrail veya ABD müdahalesi olması halinde kendilerinin bir yaptırımında bulunamayacaklarını bildirdi. Bunun üzerine Suriye, Ürdün'deki güçlerini geri çekti ancak gerillaları desteklemeye devam ettiklerini açıkladı.⁷⁶³

⁷⁵⁸ Cahit Güçbilmez, "Amman Boşaltıldı Fakat Durum Çok Gergin", *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1970, s.3.

⁷⁵⁹ "Kral Hüseyin: 'Yeni Bir Ürdün Kuracağız' Dedi", *Hürriyet*, 25 Eylül 1970, s.9.

⁷⁶⁰ "Ürdün'de İç Savaş Şimdilik Sona Erdi", *Hürriyet*, 26 Eylül 1970, s.1.

⁷⁶¹ "Suriye Kuvvetleri Ürdün'den Çekildi", *Tercüman*, 25 Eylül 1970, s.7.

⁷⁶² "Müdahale Tehlikesi Ortadan Kalktı", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1970, s.1.

⁷⁶³ "Suriye Kuvvetleri Ürdün'den Çekildi", *Tercüman*, 25 Eylül 1970, s.7.

Esat'ın Ürdün müdahalesini desteklemeyen tutumuna rağmen Baas Partisinin sivil kanadının baskısı sonucu gerçekleştirilen askerî harekâtın ülke içerisinde bir bunalıma dönüştüğü Baban tarafından aktarılmaktaydı.⁷⁶⁴ Cumhuriyet gazetesinin haberine göre, Doğu adındaki bir gazete, Baas Partisi'nin Suriye yöneticileri tarafından alınan Ürdün müdahalesi kararına Savunma Bakan Yardımcısı ve Kurmay Başkanı Tlas'ın desteğini alan Savunma Bakanı Esat'ın karşı çıktığını aktararak Suriye Baas Partisi içinde yaşanan buhranı açıklamaya çalıştı.⁷⁶⁵ Şükrü Baban, Esat'ın İsrail ile uzlaşmacı, Irak Baas'ı ile ilişkilerini yeniden canlandırmayı hedefleyen ve SSCB ile bağlarını muhafaza etmek isteyen bir politika izlemesini beklediğini dile getirmekteydi.⁷⁶⁶

Ürdün'de 12 bin kişilik bir kuvveti bulunan Irak'ın, Ürdün'ün Filistinli fedailere karşı başlattığı askerî operasyon karşısında sessiz kalmıştı.⁷⁶⁷ Bu sessizliğin Irak'ı Arap âleminde itibarını kaybetmesine yol açtığı ve Başkan Yardımcısı Hava Mareşalı Hardan Abdülgaffar Takriti'nin askerî ve sivil görevlerinden uzaklaştırılarak bir "zekât

⁷⁶⁴ Şükrü Baban, "Şam'daki Askerî Beyaz Darbe", *Tercüman*, 18 Kasım 1970, s.2.

⁷⁶⁵ "Attasi İstifa Etti", *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1970, s.3; 20 Ekim 1970'de Devlet Başkanı Dr. Nureddin el-Atasi'nin devlet başkanlığı görevinden ayrılarak Baas Partisi genel sekreterliği pozisyonunu koruyacağı haberleri El Nehar gazetesi tarafından yazılmaktaydı. Orta Doğu Dergisine göre bu gelişmenin altında yatan sebep Suriye'nin Ürdün krizinde başarısız olmasıydı. "Ve Suriye'de de Aynı Cinsten Bir İktidar Kavgası", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.41-42. Ancak daha sonra Dr. Atasi, Devlet ve Hükümet Başkanlıkları görevlerinden istifasını geri çekerek, Pan-Arab Kongresi'nin 26 Ekim'de toplantısına katılım sağlamıştı. "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Ondördüncü Darbe ve ötesi", *Orta Doğu*, Kasım 1970, S.103, s.19.

⁷⁶⁶ Şükrü Baban, "Şam'daki Askerî Beyaz Darbe", *Tercüman*, 18 Kasım 1970, s.2.

⁷⁶⁷ Şükrü Baban, "Suriye ve Irak Kaynayan Kazan Halinde", *Tercüman*, 22 Ekim 1970, s.2.

keçisi" haline getirildiği Orta Doğu dergisi tarafından bir Beyrut kaynağına dayanılarak aktarılmaktaydı. Takriti daha sonra büyükelçilik görevine getirilerek pasifize edildi.⁷⁶⁸

Mehmet Barlas, Irak'ta Hardan Takriti'nin görevinden uzaklaştırılmasının Ürdün olaylarına seyirci kalınmasından kaynaklı tepkili sivilleri yatıştırma amacıyla yapıldığını, Suriye'de ise geri çekilme hamlesinin Baas'ın askerî kanadında başarısızlık olarak yorumlanması sonucu Atasi'nin görevinden olduğu yorumunu yapmaktaydı.⁷⁶⁹

Kara Eylül Olayları olarak da bilinen Ürdün'de 1970 yılının son aylarında yaşanan çatışmaların başlangıcında hem Irak hem de Suriye Filistinli gerillaların yanında yer aldı.

İlerleyen süreçte Suriye'nin Ürdün'e müdahale ettiği söylentileri dolaşmaya başladı. Suriye ve Sovyet Rusya ise ABD'nin Akdeniz'de konuşlandığı 6.Filosu'nun varlığından rahatsızlık duyduklarını dile getirmekteydi. İngiltere ise Kıbrıs ve Malta'dan bölgeye sevk ettiği gemiler ile ABD'ye destek olmaktaydı. Daha sonra ABD'nin kendi vatandaşlarını kurtarmak için operasyon yürüttüğü haberleri basına yansdı.

Diğer taraftan bölgede artan tansiyon karşısında Sovyetler Birliği'nin Suriye'yi daha temkinli davranmaya davet ettiği basında yer alırken Filistinli fedailere yönelik sağladığı destek ise sorgulanmaktaydı.

Irak'ın Ürdün İç Savaşı sürecinde değişim gösteren dış politikası dikkat çekiciydi. Başlangıçta Suriye ile fedailerin yanında yer alan Bağdat, daha sonra Suriye'nin konuya etkin şekilde müdahil olması sonucu Şam'ın Ürdün'e karşı girişeceği

⁷⁶⁸ "Irak'da İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.37-38; İsrail karşısında Arap "*şahin*"lerinden olan Hardan Takriti'nin pasifize edilmesinin altında ayrıca kendisinin 1963 olaylarında Abdüsselam Arif'in safında yer aldığı şüphesi yatmaktaydı.

⁷⁶⁹ Mehmet Barlas, "Takriti, Attasi, Nato, Afyon", *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1970, s.3.

muhtemel bir askerî müdahale karşısında Ürdün Kralı Hüseyin'i destekleyeceğini açıkladı.

Suriye'nin Ürdün İç Savaşı'na beklenenden fazla müdahil olması ve bölgedeki askerî varlığını arttıran hamlelerde bulunması hem Sovyet Rusya hem de Irak tarafından tepkiyle karşılandı ve bu devletler Suriye'yi desteklemeyip bir anlamda yanında yer almayarak bu yönde politikalar geliştirdiler.

Nasır'ın büyük çabası sonucu varılan uzlaşma ile Kral Hüseyin ve gerilla lideri Arafat arasında ateşkes sağlandı ancak Baas Partisi'nin sivil kanadının baskısı sonucu başlatılan Suriye'nin askerî harekâtı başından beri Esat tarafından destek görmedi. Hem savaş esnasında olayların Suriye'nin beklediği gibi gitmemesi ve sahada başarısızlıkla karşılaşması hem de uluslararası desteğin kaybedilmesi, Nureddin el-Atasi yönetiminin sarsılmasına ve buna bağlı olarak Esat'ın eleştirilerine maruz kalmasına sebep oldu.

Diğer taraftan Irak ve Suriye Baas Partilerinin ayrışmasının özellikle başlangıçta, mezhepsel temelde bir ayrışma olmaktan ziyade, esasen Baas'ın iki farklı kanadından gelen karar vericilerin savundukları ekonomi politikaları, sosyalizm algısı, Filistin Meselesi ve İsrail üzerine yaklaşımları ve Sovyetler Birliği'ne bakış açıları bağlamında ideolojik ve uygulama yöntemlerinden kaynaklandığı söylenebilirdi.

Yine de 1967 Savaşı'ndan sonra Şam idaresinin İsrail'e karşı sert politikalar uygulanması taraftarı haline gelmesi, Tel Aviv'e karşı Bağdat'la ortaklık yürütmesine imkân sağladı. Aynı şekilde bu ortaklığın Suudi Arabistan-İran yakınlaşmasını bölgede dengeleyebilmek için de sürdürüldüğü görülmekteydi. Mısır'ın ise ABD tarafından sunulan Rogers Planı'nı kabul etmesi Arap devletleri arasındaki bölünmüşlüğü daha da derinleştirdi. Altı Gün Savaşı, hem ABD hem de Sovyetler Birliği'nin bölgeye daha fazla etki etmesinin altyapısını hazırladı.

Kara Eylöl Olayları süresinde Nureddin el-Atasi'nin gelişmelere oldukça fazla müdahil olması Hafız Esat tarafından destek görmedi ve Suriye'nin hem sahada yenilgiye uğraması hem de Irak ve Sovyetler Birliği'nin Nureddin el-Atasi'nin takip ettiği politikalardan rahatsız olmaları sonucu Suriye'ye verdikleri desteklerini çekmeleri, genel anlamda Şam yönetimini uluslararası platformda yalnızlaştı. Bu gelişmelere ek olarak, Hafız Esat'ın Nureddin el-Atasi ve Salah Cedid tarafından Baas Partisi'nin olağanüstü toplantısında alınan kararlar ile etkisizleştirilmesi girişimi sonucunda Suriye'deki iç gerginlik en üst noktaya ulaştı.

Böylece Esat, hem kendi konumunu aşırı Baasçılar karşısında güvence altına almak hem de kendi hizbinin hakimiyetini tesis etmek güdüsüyle hareket etmeye başladı.

ALTINCI BÖLÜM: SURİYE'DE 1970 ESAT DARBESİ VE DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİ

Suriye'de Esat, iktidardaki aşırı Baasçıların uygulamalarına yönelik ilk rahatsızlığını Suriye Arap Sosyalist Baas Partisi'nin 1968 Eylül ayındaki liderler toplantısı sonrasındaki hamleleri ile göstermesinin ardından 1969 yılının Şubat ayında gerçekleştirdiği askerî müdahale ile aşırı Baasçıların dış politika uygulamalarından rahatsızlığını açıkça dile getirdi. 1969 yılındaki gelişmeler ışığında Esat'ın ülke yönetiminde etkinliği ve Suriye dış politikasını şekillendirme arayışları gittikçe yoğunlaşmıştı. 1970 yılındaki gelişmeler ile, Esat'ın Suriye'de artan etkinliğinin yanı sıra Şam yönetiminin Sovyet Rusya'ya alternatif olarak görülen Çin ile yakınlaşması yaşanmaktaydı. Hatay Meselesi kapsamında ise Suriye-Türkiye ilişkilerindeki hareketlilik dikkate değerdi. Suriye'nin, Orta Doğu bölgesinde etkinliğini arttırmak için bir yol olarak gördüğü Mısır-Sudan-Libya Üçlü Federasyonu'na katılma girişimleri ve Osmanlı Devleti yönetimi altında ortak tarihsel ve siyasal geçmişi paylaştığı Lübnan ile ilişkileri öne çıkmaktaydı.

6.1. 13 Kasım Darbesi ve Esat'ın İktidarının Başlaması

Ürdün İç Savaşı'ndan sonra tekrardan hareketlenen Suriye iç politikası ile karşı karşıya kalınmıştı. Ürdün İç Savaşı esnasında yönetimdeki aşırı Baasçılar ile farklı görüşleri olduğu iyiden iyiye belirginleşen Esat 1969 yılında iktidar yolunda ilk adımını attığı süreci 1970 yılında tamamlamayı arzu etmekteydi. Bu çerçevede Suriye'de 1970 yılında yaşanan olaylar ve bu olayların sebepleri ile birlikte Esat'ın İsrail'e yönelik politikası süreç içerisinde öne çıkmaktaydı.

Milliyet gazetes yazarı İsmet Giritli'nin belirttiği üzere, Suriye'de nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünni aileler genellikle ticaret ve iş hayatına yönelmiş, bunun neticesinde de nüfusun sadece %10'nu oluşturan Nusayriilerin Suriye Ordusu'ndaki payı %70 olmuştur. 1963 darbesini Suriye nüfusunun %3'nü oluşturan Dürzî subaylar gerçekleştirmiş olmakla beraber Sünni olan General Emin el Hafız kamuoyunun desteğini kazanmak için ön plana çıkarılmıştı. Şubat 1966'da ise Salah Cedit, Emin el Hafız'ı düşürmüş ve Nusayri subaylar ilk defa ordu ve hükümetin kontrolünü ellerine almıştı. Yazara göre, bu subayların Suriye'nin orta sınıfına mensup fakir ve alt tabaka ailelerden gelmeleri, onların Baas'ın sosyal reformlarını savunmalarını ve hatta aşırılıklara gitmelerine yol açmıştı.⁷⁷⁰ Buradan anlaşılan ekonomik açıdan gelir seviyesi düşük olan toplumsal tabakalarda Baas ideolojisi daha fazla yayılma alanı bulabilmekteydi.

1966'dan sonra Cedit, Suriye'nin kontrolünü eline almış, Nusayri cemaatinin temsilcisi konumuna gelmiş, Baas'ın sol kanadı ile işbirliği yapmış, ordunun tekrar Sünnilerin kontrolüne geçmesinden çekinerek Mısır ile ilişkilerde mesafeli olmuş ve Sovyet Rusya ile yakın işbirliği kurmuştu.⁷⁷¹

1967 Savaşı ve sonrasında İsrail karşısında alınan askerî başarısızlıklar sonrası Hafız Esat, aşırı solcu Nureddin el-Atasi ve arkadaşlarını toprak kayıplarından sorumlu tutmuş ve "*Rus Ayısı*"na gittikçe bağımlı hale gelinmesini eleştirmişti.⁷⁷²

Diğer taraftan Nusayri asıllı Orgeneral Hafız Esat, bir yandan orduyu Baas politikacılarının etkisi dışında tutmak için çaba sarf ederken, diğer taraftan Es-Saika teşkilatının başkumandanı konumundaki rakibi General Salah Cedit'in etkisini azaltarak Es-Saika komandolarını eğitim, silah ve harekât planlaması alanlarında

⁷⁷⁰ İsmet Giritli, "Suriye'de Yeni Darbe", *Milliyet*, 21 Kasım 1970, s.2.

⁷⁷¹ İsmet Giritli, "Suriye'de Yeni Darbe", *Milliyet*, 21 Kasım 1970, s.2.

⁷⁷² "Suriye'nin Harp Kabiliyeti Artıyor mu?", *Orta Doğu*, Nisan 1970, S.96, s.27-28.

yardımcısı General Tlas'a bağlamayı başardı.⁷⁷³ Burada dikkat çeken husus, Atası yönetimine karşı yapılacak muhtemel darbeleri önlemek amacıyla kurulan silahlı komando birliğini, Esat, kendi politikası yararına yönlendirecek şekilde tedbirler almaya başlamıştı.

1970 yılının Kasım ayında, Suriye'de iktidardaki askerler ve siviller arasındaki anlaşmazlığa son vermek için düzenlenen Baas Partisinin olağanüstü toplantısının gergin bir şekilde son bulduğu ve ardından Esat'ın orduyu alarma geçirilerek partinin bazı üyelerini tutukladığı Tercüman gazetesinin bir diplomatik kaynağa dayanarak aktardığı haberinde belirtilmekteydi. Haberin devamında, Cedid'in, yönetimindeki sivillerin toplantıda çoğunluğu elde ederek, ekonominin liberalleşmesini, ilerici kuvvetlerin yönetimde söz sahibi olmasını ve İsrail'e karşı daha yumuşak bir politika takip edilmesini arzu eden Esat liderliğindeki askerlerin isteklerinin reddedilmesini sağladığı dile getirilmekteydi.⁷⁷⁴

Baas Partisi kongresinde, Salah Cedid'in Esat'ın bütün görevlerinden atılması kararını aldırması üzerine, Baas'ın aşırı solcu yöneticilerine karşı çıkan Hafız Esat,⁷⁷⁵ 13 Kasım 1970 tarihinde emrindeki subaylar vasıtasıyla parti içi bir darbe yaparak yönetime el koydu.⁷⁷⁶ Milliyet gazetesinin Associated Press, Anadolu Ajansı ve Türk

⁷⁷³ "Suriye'nin Harp Kabiliyeti Artıyor mu?", *Orta Doğu*, Nisan 1970, S.96, s.29; Yazarsız bu makalenin bir Beyrut kaynağına dayanarak aktardığına göre, Suriye'nin savunma yapısı Muntazam Ordu Kuvvetleri, Halk Ordusu, Es-Saika Komando Teşkilatı ve Doğu Cephesi İşbirliği olmak üzere dört ayağa dayanmaktaydı.

⁷⁷⁴ "Suriye'de Hafız Esat İdareye El Koydu", *Tercüman*, 14 Kasım 1970, s.7.

⁷⁷⁵ "Suriye'de Gn. Hafız İktidarı Ele Geçirdi", *Milliyet*, 15 Kasım 1970, s.1.

⁷⁷⁶ "Sivil Baasçılar Direniyor", *Akşam*, 15 Kasım, 1970, s.1. Ayrıca, Hafız Esat'ın 13 Kasım 1970 tarihli darbesi için bkz. Wilhelm Körber, "Die neuen Machthaber in Syrien schweigen über ihre Ziele", *die Welt*, 20 Kasım 1970, s.1. Ayrıca basında yer alan diğer habelerde de farklı bir yorum yapılmadan 13 Kasım 1970 darbesine dair bilgiler paylaşılmaktaydı; "Suriye'de İktidar El Değiştirdi", *Adalet*, 15 Kasım 1970, s.1-7, "Suriye'de Askerî Darbe", *Ulus*, 14 Kasım

Haberler Ajansı'na dayanarak yayımladığı haberinde, bu gelişme, Esat'ın "*Baas Partisinde yenilgiye uğrarken askerî darbe ile yönetimi ele geçirmesi*" olarak yorumlanmaktaydı.⁷⁷⁷

Esat'ı harekete geçiren gelişmeler ise Ürdün müdahalesinin kongre delegeleri tarafından onaylanması ve Es-Saika komando teşkilatı ile lideri Salah Cedid'in saygınlık ve güç kazanması tehlikesinin ortaya çıkması oldu.⁷⁷⁸

Esat ile Baas yönetimi arasında anlaşmazlık Esat'ın Ürdün müdahalesine destek vermeyeceğini açıklamasıyla en üst noktaya tırmanmış ve Esat, Suriye zırhlı birliklerine havadan destek vermeyi kabul etmemişti.⁷⁷⁹ Ürdün Savaşı'nda Suriye ordusunun uğramış olduğu ağır kayıplara ek olarak,⁷⁸⁰ sahada yaşanan "*fiyasko*" ve Es-Saika'nın Baas Partisi'nin desteğiyle güçlenmesinden rahatsız olan Esat, darbe yapmak için uygun bir ortam yakalamıştı.⁷⁸¹

Suriye'de darbeye giden süreci Pan-Arabizm akımının başarısızlığı, İsrail'den ağır darbe alınması ve içeride köklü reformların gerçekleştirilememiş olması başlattı ve parti içi huzursuzluk arttı.⁷⁸² Darbenin altında yatan nedenlerden birincisi Baas Partisi Kongresi'nde Parti'nin sivil kanadının hâkim kılınması arayışları olmakla beraber bu Kongre'de iç ve dış politikaya yönelik "*ilerici ve olumlu*" kararlar alındığı Akşam

1970, s.1, "Suriye'de Askerî Darbe Oldu", *Vatan*, 15 Kasım 1970, s.1-5, "Suriye'de İhtilâl", *Günaydın*, 14 Kasım 1970, s.1, "Suriye'de İlimliler İktidarı Ele Geçirdi", *Yeni Gazete*, 15 Kasım 1970, s.1-7, "Suriye'de İhtilal", *Yeni Asır*, 14 Kasım 1970, s.1 ve "Suriye'de İktidar Değişikliği", *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Kasım 1970, s.22.

⁷⁷⁷ "Suriye'de Gn. Hafız İktidarı Ele Geçirdi", *Milliyet*, 15 Kasım 1970, s.1.

⁷⁷⁸ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Ondördüncü Darbe ve ötesi", *Orta Doğu*, Kasım 1970, S.103, s.21.

⁷⁷⁹ "Suriye'de Gn. Hafız İktidarı Ele Geçirdi", *Milliyet*, 15 Kasım 1970, s.9.

⁷⁸⁰ "Suriye'de Hükümet Darbesi Oldu", *Hürriyet*, 20 Ekim 1970, s.9.

⁷⁸¹ Ergun Balcı, "Suriye ve Baas", *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1970, s.3.

⁷⁸² Ergun Balcı, "Suriye ve Baas", *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1970, s.3.

gazetesi yazarı Ali Sirmen tarafından yazılmaktaydı. Söz konusu kararlar arasında; ekonomik durumun düzeltilmesi için rasyonel tedbirlerin alınması, ilk aşamada bir Halk Konseyi kurularak Suriye'nin bir halk demokrasisine dönüştürülmesi, Filistin davasının onuruna ters düşen çözüm yollarına girmeme ve İsrail ile varılacak anlaşmanın Filistinlilerin çıkarlarına ters düşmemesi gerektiğinin bulunduğu yazının devamında paylaşılmaktaydı.⁷⁸³

Hafız Esat'ı darbe yapmaya iten asıl karar ise, Akşam gazetesinden Ali Sirmen'e göre, partinin sağ kanadını teşkil eden ve sağ bir askerî "*dikta*" kurma isteği bulunan ve bu yönde çalışmalara devam eden Hafız Esat ve Genel Kurmay Başkanı Mustafa Tlas'a hükümette yer verilmemesiydi.⁷⁸⁴

Cumhuriyet gazetesi Dış Haberler Servisi tarafından aktarılan Le Jour gazetesi haberine göre, gelecek dönemdeki zorluklarla mücadele etmek için parti içindeki meşru unsurlar ve diğer ilerici grupları kapsayacak yeni bir hükümet kurulması, Esat ve Tlas'ın başka görevlere atanması, alınan kararlara uymanın zorunlu olması, yolsuzluk yaparak servet kazanan ve nüfuz ticaretinde bulunanların yargılanması ve İsrail ile siyasi çözüme karşı çıkılması gibi kararların siviller tarafından alınmasını Esat'ın darbe yapma nedenleri olarak yorumlanmaktaydı.⁷⁸⁵

⁷⁸³ Ali Sirmen, "Şam'da Darbe", *Akşam*, 15 Kasım 1970, s.2. Cumhuriyet gazetesi tarafından Türk Haberler Ajansına dayanılarak aktarılan haberde, Şam Radyosu, Suriye Baas Partisi Kongresi'nde Filistin ihtilalinin desteklenmesi kararı ile beraber askerî kuvvetlerin savaşta geniş çapta rol oynayabilmesi için toplanması ve direnen halk topluluklarına katılım sağlanması kararları alındığını duyurmaktaydı. "Suriye Baas Paartisi Mısır ile İyi İlişkiler İstiyor", *Cumhuriyet*, 8 Kasım 1970, s.3.

⁷⁸⁴ Ali Sirmen, "Şam'da Darbe", *Akşam*, 15 Kasım 1970, s.2.

⁷⁸⁵ "Suriye'de Darbenin Nedeni Ordunun Daha Yumuşak Politika İstemesi", *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1970, s.7.

Hafız Esat'ın bu müdahalesine sessiz kalmamak için Suriye Baas Partisi'nin sivil kanadının kaçtıkları ve Suriye'nin çeşitli bölgelerinde direnmeye hazırlandıkları Akşam gazetesi Dış Haberler Servisi tarafından okuyucularla paylaşıldı.⁷⁸⁶ Cumhuriyet gazetesi Dış Haberler Servisi'nin aktardığına göre, Beyrut'taki Baasçı kaynaklardan gelen haberlerde, Cedid taraftarlarının, tutuklular arasında bulunan Zuayen'in başkomutanlığını yaptığı Filistin Es-Saika gerillalarından destek sağlayarak karşı darbe hazırlıkları içinde olduğu bildirilmekteydi.⁷⁸⁷ Sivil Baasçılar, aynı zamanda *El-Assafia* adı verilen komando birlikleri ile işbirliği girişimlerinde bulunmaya çalışmaktaydı.⁷⁸⁸

Suriye Baas partisinin sivil kanadının görüşlerini yansıtan ve Beyrut'ta çıkan El-Reaya gazetesinin, askerî darbenin devrim ve kurtuluş hareketine zarar verdiğini söyleyerek, Suriye'nin Orta Doğu'da ABD planını kabul edeceği, emperyalizmin ülkeye gireceği ve kalkınma projelerinin sabote edileceği iddiaları Anadolu Ajansı'na dayanılarak Cumhuriyet gazetesi tarafından okuyucularına aktarılmaktaydı.⁷⁸⁹

Suriye Savunma Bakanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı General Hafız Esat darbe yapmak suretiyle iktidarı ele geçirdiğinin Beyrut'taki Baas Partisi Araplararası Komutanlığı tarafından da doğrulandığı Anadolu Ajansı'ndan aktarılacak Tercüman gazetesindeki haberde belirtilmekteydi.⁷⁹⁰ Baas Partisi Genel Sekreter yardımcısı

⁷⁸⁶ "Sivil Baasçılar Direniyor", *Akşam*, 15 Kasım, 1970, s.7.

⁷⁸⁷ "Suriye'de Darbenin Nedeni Ordunun Daha Yumuşak Politka İstemesi", *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1970, s.7.

⁷⁸⁸ "Sivil Baasçılar Direniyor", *Akşam*, 15 Kasım, 1970, s.7.

⁷⁸⁹ "Suriye'de Darbe Karşı Devrimci", *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1970, s.3. Ulus gazetesinin Pravda gazetesinden aktardığı yoruma göre, bazı Arap gazetelerinin Suriye'deki olayları Şam'ın emperyalist aleyhtar politikasından vazgeçtiği şeklinde gösterdiği ancak bu beklentilerin karşılıksız kaldığı değerlendirilmekteydi. "Pravda'ya Suriye olayları yanlış olarak aksettirildi", *Ulus*, 1 Aralık 1970, s.3.

⁷⁹⁰ "Suriye'de Baas'a Karşı Darbe Oldu", *Milliyet*, 14 Kasım 1970, s.1 ve "Suriye'de Hafız Esat İdareye El Koydu", *Tercüman*, 14 Kasım 1970, s.1.

General Salah Cedid ve Filistin direniş örgütü Es-Saika'nın lideri ve eski Başbakan Yusuf Zuayen tutuklanmıştı.⁷⁹¹ Görevinden istifa etmiş olan Cumhurbaşkanı Nureddin el-Atasi ise gözaltına alınmakla birlikte,⁷⁹² Baas Partisi'nin Genel Sekreterlik işlerini idare edeceği açıklandı.⁷⁹³

Orta Doğu dergisine göre, bu darbe sonucunda Esat'ın, yeni bir rejim kurmak amacı gütmeye, sadece kendi hizbinin hâkimiyetini sağlamayı hedeflediği anlaşılmaktaydı.⁷⁹⁴ Buna rağmen Cumhuriyet gazetesi yazarı Mehmet Barlas, Esat darbesini Suriye yönetimini değiştirici nitelikte görmekteydi.⁷⁹⁵ Oysa Esat'ın ağırlıklı olarak Nureddin el-Atasi'ye yönelttiği eleştiriler, onun dış politikasından duyduğu rahatsızlığa, özellikle de Filistin meselesindeki yanlış gördüğü uygulamalarına ve Sovyet Rusya ile çok yakın ilişkiler geliştirilmesine yönelikti. En azından görünürde Esat, Nureddin el-Atasi rejimine büyük çaplı bir idarî ve ideolojik bir eleştiri yöneltmemişti.

Esat'ın Halk Konseylerine karşı durması, liberal ekonomi taraftarlığı, İsrail ile barış yoluyla çözüm yanlısı olması ve Filistinlileri bu doğrultuda göz ardı etmeye razı olmasını, Esat ile parti kongresi arasındaki siyasî görüş zıtlığına işaret ettiği Akşam

⁷⁹¹ "Suriye'de Baas'a Karşı Darbe Oldu", *Milliyet*, 14 Kasım 1970, s.1, "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Ondördüncü Darbe ve ötesi", *Orta Doğu*, Kasım 1970, S.103, s.20, "Suriye'de Hafız Esat İdareye El Koydu", *Tercüman*, 14 Kasım 1970, s.1. Hürriyet gazetesinin Ajanslara dayanarak aktardığı haberinde ise Nureddin el-Atasi'nin doğduğu şehir olan Homs'a gönderilip göz hapsine alındığı Salah Cedid'in ise ülkeden kaçmayı başardığı belirtilmekteydi. "Suriye'de Hükümet Darbesi Oldu", *Hürriyet*, 20 Ekim 1970, s.9

⁷⁹² "Suriye'de Baas'a Karşı Darbe Oldu", *Milliyet*, 14 Kasım 1970, s.1.

⁷⁹³ Şükrü Baban, "Suriye ve Irak Kaynayan Kazan Halinde", *Tercüman*, 22 Ekim 1970, s.2.

⁷⁹⁴ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Ondördüncü Darbe ve ötesi", *Orta Doğu*, Kasım 1970, S.103, s.20.

⁷⁹⁵ Mehmet Barlas, "Değişik Bir Askerî Yönetim", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971, s.3.

gazetesi yazarı Ali Sirmen tarafından ileri sürülmekteydi.⁷⁹⁶ Esat'ın aynı zamanda Mısır ile yakın ilişkiler kurma arayışında olduğu Milliyet gazetesi tarafından not edilmekteydi.⁷⁹⁷ Esat'ın Mısır ile yakınlaşma arayışında olmasına ek olarak, Bağdat ile uzlaşma sağlamak, Moskova'nın Suriye iç politikasındaki etkisini hafifletmek ve askerî harcamalar ile ekonomik kalkınma arasında bir denge sağlamak için çaba sarf ettiği die Zeit gazetesinden Dietrich Strithmann tarafından belirtilmekteydi.⁷⁹⁸

Esat da yaptığı konuşmalarda Sovyetler Birliğine yönelik dostane mesajlar göndermekten çekinmemekteydi. Nureddin el-Atasi'nin uluslararası arenada desteğini kaybetmesi ve Ürdün müdahalesi sebebiyle Nureddin el-Atasi yönetiminin ABD'nin askerî müdahalede bulunma tehditine maruz kalması, Şükrü Baban tarafından, Hafız Esat'ın darbe yapmasını kolaylaştıran etkenler olarak değerlendirilmekteydi.⁷⁹⁹ Baban ayrıca Esat'ın yönetimi ele geçirmesinin ardından Atasi döneminin sola açık politikasında bir değişiklik yapılmasını beklememekteydi.⁸⁰⁰ Diğer taraftan iyi

⁷⁹⁶ Ali Sirmen, "Şam'da Darbe", *Akşam*, 15 Kasım 1970, s.2.

⁷⁹⁷ "Suriye'de Gn. Hafız İktidarı Ele Geçirdi", *Milliyet*, 15 Kasım 1970, s.9. İttihad gazetesinde Abdurrahman Nuri tarafından 16 Kasım 1970 tarihli Frankfurter Allgemeine gazetesinden tercüme edilen yazıda da Esat idaresinde yeni Şam yönetiminin hem Mısır hem de "komünistlere yanaşma faaliyetleri" içine girebileceğine işaret edilmekteydi. Abdurrahman Nuri, "Suriye'deki son durum", *İttihad*, 24 Kasım 1970, s.3.

⁷⁹⁸ Dietrich Strothmann, "Der Löwe von Damaskus", *die Zeit*, 27 Kasım 1970, s.2. The Observer gazetesinden Colin Legum ise, Suriye'nin Mısır ve Irak ile yakınlaşma arayışının altında İsrail'e karşı daha birleşmiş bir Doğu Cehesi'nin oluşturulması amacının olduğunu ileri sürmekteydi. Colin Legum, "Syrian army coup alters Arab line-up", *the Observer*, 15 Kasım 1970, s.1.

⁷⁹⁹ Şükrü Baban, "Suriye'de General Esat Yararına Büyük Gösteriler", *Tercüman*, 10 Aralık 1970, s.2.

⁸⁰⁰ Şükrü Baban, "Sovyet Başbakanı General Esat'ı Tebrik Etti", *Tercüman*, 1 Aralık 1970, s.2.

tertiplenmiş halk gösterileri ile Esat'a destek verilmeye ve geniş kitlelerde yönetimin meşruluk seviyesi arttırılmaya çalışıldığı Şükrü Baban tarafından not edilmekteydi.⁸⁰¹

Darbe sonrasında Esat, Golan Tepeleri'nin İsrail'e kaybedilmesinden solcuları sorumlu tuttu ve Es-Saika adlı Filistin Gerilla Teşkilatını kapattırdı.⁸⁰² Dikkat çeken bir başka nokta ise Baas Partisi'nin kararlarının kendi aleyhine sonuçlar doğurması ile karşı karşıya kalan Hafız Esat'ın darbeyi sadece istihbarat subaylarının yardımını alarak piyade ve zırhlı birliklerin destekleri olmadan yapmasıdır.⁸⁰³ Esat darbeden sonra ilerleyen zamanda istihbarat kuruluşuna büyük önem verdi ve kendisine karşı darbe girişimlerini önlemek amacıyla kendi aile ve aşiretinden kişileri kilit görevlere atadı ve askerî yapının diğer unsurlarına da nüfuz etmeyi başardı.

Birleşmiş Milletler'deki Arap gözlemcilerin açıklamaları ise oldukça ilginçti. Bu gözlemcilerin, bu darbeyi bekledikleri ve Hafız Esat'ın iktidara gelmesinin öngörülen bir gelişme olduğunu dile getirdikleri Akşam gazetesi tarafından aktarılmaktaydı.⁸⁰⁴

Akşam gazetesi yazarı Ali Sirmen, Kasım 1970'te yaşananları sağcı bir darbe olarak değerlendirmekte ve Esat'ın Sünni olmaması sebebiyle Cumhurbaşkanı olamayacağını ancak Esat iktidarının Irak ile kötü olan ilişkileri düzeltereğini ileri sürmekteydi. Sirmen bu görüşünü, Irak Baas Partisi'nin Arap dünyasını birleştirme idealini gerçekleştirecek ve Kahire'ye karşı yürüttüğü mücadelede yeni bir cephe kazanacak olması üzerinden temellendirmekteydi.⁸⁰⁵

⁸⁰¹ Şükrü Baban, "Suriye'de General Esat Yararına Büyük Gösteriler", *Tercüman*, 10 Aralık 1970, s.2.

⁸⁰² "Suriye'de Hükümet Darbesi Oldu", *Hürriyet*, 20 Ekim 1970, s.9.

⁸⁰³ "Sivil Baasçılar Direniyor", *Akşam*, 15 Kasım, 1970, s.7.

⁸⁰⁴ "Sivil Baasçılar Direniyor", *Akşam*, 15 Kasım, 1970, s.7.

⁸⁰⁵ Ali Sirmen, "Şam'da Darbe", *Akşam*, 15 Kasım 1970, s.2.

Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı ve Türk Haberler Ajansı'ndan aktardığına göre El Nehar gazetesi, Nureddin el-Atasi'nin daha 1970 yılının Ekim ayında istifa ettiğini ve yerine en güçlü adayın Hafız Esat'ın sağ kolu General Mustafa Tlas ile birlikte İktisat Bakanı Abdülhalim Haddam'ın isimlerinin geçtiğini bildirmekteydi.⁸⁰⁶ Ancak Baas Partisi Geçici Başkanlığı tarafından yapılan açıklamada, daha önce Öğretmenler Birliği Başkanlığı yapmış eski bir okul öğretmeni olan ve Sünni eğilimli Ahmet Hatib Devlet Başkanlığına, Hafız Esat ise Başbakanlık görevine getirildiği bilgisi Türk Haberler Ajansı'ndan aktarılarak Cumhuriyet gazetesinde yer almaktaydı.⁸⁰⁷ Esat'ın aynı zamanda Baas Partisi liderliği görevini de üstüne aldığı Milliyet gazetesinin Türk Haberler Ajansı'na, Cumhuriyet gazetesinin hem Anadolu Ajansı hem de Türk Haberler Ajansı'na dayandırdığı haberlerinde bildirilmekteydi.⁸⁰⁸ Böylece Esat'ın elinde tuttuğu politik gücün bir noktada onaylandığı International Herald Tribune gazetesinin United Press International haber ajansına dayandırdığı yazısında aktarılmaktaydı.⁸⁰⁹

Hatib'in Esat rejimi için görünürdeki isim olacağı ancak Esat'ın ülkeyi yönetmeye devam edeceği International Herald Tribune'de yer alan yazının devamında belirtilmekteydi. Aynı yöntemin, Nureddin el-Atasi'nin Devlet Başkanlığı döneminde de uygulandığı ve söz konusu dönemde ipleri elinde tutan isimin, partinin sivil kanadının lideri Salah Cedid olduğu yazının devamında hatırlatılmaktaydı.⁸¹⁰

Cumhuriyet gazetesinde sunulan yazısında Guardian yazarı Anthony McDermott, Savunma Bakanı General Hafız Esat'ı gerektiğinde "*İktisadî kalkınmayı*

⁸⁰⁶ "Attasi İstifa Etti", *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1970, s.3.

⁸⁰⁷ "Eski Bir Öğretmen, Suriye'ye Başkan Oldu", *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1970, s.3.

⁸⁰⁸ "Esat Başbakan ve Baas Lideri Oldu", *Milliyet*, 20 Kasım 1970, s.3 ve "Esat, Suriye'ye Tamamen Hakim Oldu", *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1970, s.3.

⁸⁰⁹ "Assad Names Himself Party Boss, Premier", *International Herald Tribune*, 19 Kasım 1970.

⁸¹⁰ "Assad Names Himself Party Boss, Premier", *International Herald Tribune*, 19 Kasım 1970.

bile feda etmeyi göze alarak, İsrail'e karşı savaşın sürdürülmesini" destekleyen "*militan grubun*" öncüsü olarak göstermekteydi.⁸¹¹ Ancak International Herald Tribune tarafından New York Times gazetesinden aktarılan yorumda Esat'ın pragmatist ve ayakları yere basan politikalar takip etme isteğine atıf yapılarak Suriye'nin Orta Doğu barışı sürecinde Mısır'ı desteklemesi ve Ürdün ve Lübnan üzerindeki baskısını kaldırması durumunda Orta Doğu barışına hizmet edeceğinin altı çizilmekteydi.⁸¹²

Hürriyet gazetesindeki haberde belirtildiği üzere, Mısır eski Başkanı Nâsır'ın desteğini alan Esat'ın İsrail'le barış konusunda yeni Başkan Enver Sedat ile de ortak çalışacağı düşünülmekteydi.⁸¹³

Esat'ın, 26 Kasım 1970 tarihinden başlamak üzere BAC yetkilileri ile Mısır-Sudan-Libya Üçlü federasyonuna katılma görüşmeleri gerçekleştirmek üzere Kahire'ye gideceği Kahire'deki Orta Doğu Haberler Ajansı'na dayanarak Orta Doğu dergisi tarafından bildirilmekteydi.⁸¹⁴

Diğer taraftan Cumhuriyet gazetesinin Türk Haberler Ajansı'na dayanarak yayımladığı haberinde, Arap devletleri ile yakınlaşma arayışında olan Esat için Libya İhtilal Konseyi'nin Sudan, Libya ve Mısır arasında kurulması planlanan federasyona Suriye'nin de kabul edilmesi kararı almış olması, Suriye adına olumlu bir gelişmeydi. Ancak Sudan'ın, Küçük Arap Zirve toplantısında federasyon kurulması fikri masaya geldiğinde, öne sürmüştüğü federasyonun kademeli gerçekleştirilmesi ve federasyonun Sudan, Mısır ve Libya ile sınırlı olması koşulları, Suriye'nin kurulması düşünülen federasyonda yer alması önündeki engellerden olduğu haberin devamında yer

⁸¹¹ "Suriye'nin Tutumu", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1970, s.3.

⁸¹² "...And Syria Gets a New Leader", *International Herald Tribune*, 1970.

⁸¹³ "Suriye'de Hükümet Darbesi Oldu", *Hürriyet*, 20 Ekim 1970, s.9.

⁸¹⁴ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Ondördüncü Darbe ve ötesi", *Orta Doğu*, Kasım 1970, S.103, s.21.

almaktaydı. Esat'ın, Kaddafi'ye federasyona girme isteğini iletmediği haberde yer alan bilgiler arasındaydı.⁸¹⁵

Esat'ın diğere Arap devletleri ile yakınlaşma yönünde atmış olduğu adımlardan farklı olarak darbeden sonra Suriye'nin Türkiye sınırında geniş güvenlik önlemleri alarak, Türkiye ile olan sınır giriş çıkışlarını kapattığı Tercüman gazetesi Dış Haberler Servisi tarafından hazırlanan haberde bildirilmekteydi.⁸¹⁶

Esat, 1970'in Kasım ayında 3 aylık geçici görevle Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturtulan Hatib'in görev süresinin sona ermesi üzerine yürüttüğü Başbakanlık ve Savunma Bakanlığı vazifelerine ilaveten Cumhurbaşkanlığı yetkilerini de kendi elinde topladı ve yönetimi kendine bağladı.⁸¹⁷

Suriye'de 13 yıl aradan sonra ilk defa yapılan referandumla Esat, tek aday olarak çıktığı seçimde,⁸¹⁸ %75'den fazla oyla,⁸¹⁹ Cumhurbaşkanı seçildi. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ilk defa eğitim şartı aranmaksızın her tabakadan kadınlar oy kullandı.⁸²⁰ Bir askerî yönetimin tüm halka dayanma çabasını Cumhuriyet gazetesi yazarı Mehmet Barlas, "*çok önemli bir deney*" olarak değerlendirmekteydi.⁸²¹

Esat özellikle Suriye'yi dış politikada yalnızlıktan kurtardığı ve temel ekonomik reformların uygulamasına geçtiği için, Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı ve Türk

⁸¹⁵ "Libya, Suriye'nin Üçlü Federasyona Katılmasını Kabul Etti", *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1970, s.3.

⁸¹⁶ "Türkiye Suriye Sınır Kapatıldı", *Tercüman*, 17 Kasım, 1970, s.1.

⁸¹⁷ Şükrü Baban, "Aynı Zamanda Cumhurbaşkanı, Başvekil ve Savunma Bakanı", *Tercüman*, 28 Şubat 1971, s.2.

⁸¹⁸ "Suriye'de 13 Yıldır İlk Kez Referandum Yapıldı", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971, s.3.

⁸¹⁹ Şükrü Baban, "Orta Doğu'da 3 Önemli Olay", *Tercüman*, 15 Mart 1971, s.2.

⁸²⁰ "Hafız Esat Ezici Çoğunlukla Cumhurbaşkanı Oldu", *Cumhuriyet*, 14 Mart 1971, s.3.

⁸²¹ Mehmet Barlas, "Değişik Bir Askerî Yönetim", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971, s.3.

Haberler Ajansına dayandırdığı haberine göre, halk desteğini sağladı.⁸²² Mehmet Barlas, özellikle Esat'ın kurucu meclis niteliğinde Baasçıları, Nasırcıları ve Komünistleri kapsayan bir Halk Konseyi kurmasını ve Devlet Başkanlığı seçiminde halka danışmasını önemli işaretler olarak görmekteydi.⁸²³

Esat, Suriye dış politikasında değişiklik yaparak kendinden önceki sertlik yanlısı politikacıların sebep olduğu Arap dünyası ve diğer ülkelerden soyutlanma durumunu sona erdirmek için Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler tesis etmek ve Amerika ve Batılı devletler ile iletişime geçmek için irade sergilemekteydi.⁸²⁴

Ayrıca Esat'ın, Mısır ile yakın ilişkiler kurarak Mısır, Libya ve Sudan'dan oluşan üçlü ittifakta yer alma isteğini açıkladığı ve ileride bu ittifakta yer alınması noktasında ülkeyi yönetsel olarak federatif birliğe hazır hale getirmek ve iç politikada bu ülkelerle uyum sağlamak için Anayasa yapımında Mısır uygulamasını örnek aldığı Tercüman gazetesi yazarı Şükrü Baban tarafından okuyucularına sunulmaktaydı.⁸²⁵

Petrol boru hattının tamiri ve yeniden işlerlik kazandırılması konusunda işbirliği yapmak suretiyle Esat, Suudi Arabistan'la da ilişkilerini düzeltti. Buna ek olarak, Baban'ın belirttiği üzere, Esat ayrıca Fransa ve Sovyetler Birliği ile de yakın bağlar kurdu.⁸²⁶ Bu noktada özellikle Atasi yönetimini Suriye'nin Sovyet Rusya'ya bağlı hale getirilmesi üzerinden eleştiren Esat'ın, Sovyetler ile ilişkilerinde daha dikkatli ve seçici olacağı beklenebilirdi.

⁸²² "Hafız Esat Ezici Çoğunlukla Cumhurbaşkanı Oldu", *Cumhuriyet*, 14 Mart 1971, s.3.

⁸²³ Mehmet Barlas, "Değişik Bir Askerî Yönetim", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971, s.3.

⁸²⁴ Şükrü Baban, "Orta Doğu'da 3 Önemli Olay", *Tercüman*, 15 Mart 1971, s.2.

⁸²⁵ Şükrü Baban, "Orta Doğu'da 3 Önemli Olay", *Tercüman*, 15 Mart 1971, s.2 ve "Syria Chief Legitimizing His Powers", *International Herald Tribune*, 18 Şubat 1971, s.2.

⁸²⁶ Şükrü Baban, "Orta Doğu'da 3 Önemli Olay", *Tercüman*, 15 Mart 1971, s.2.

Cumhuriyet gazetesinin Mısır'da yayımlanan yarı resmî El Ahbar gazetesinden aktardığı bilgiye göre ise Esat, Mısır'ın Arap dünyasındaki liderliğini kabul ettiğini belirterek, Suriye'nin BM arabulucusu Jarring'in girişimlerine karşı durmayacağını belirtmekteydi. Gazetede yer alan haberin devamında El Ahbar gazetesinin, Suriye-Mısır yakınlaşmasından Bağdat'ın rahatsız olabileceğinden ve İsrail'e karşı Irak'la ortak politika geliştirilmesinde sorun yaşanabileceğinden bahsettiği yazılmaktaydı.⁸²⁷

Esat, Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan aktardığı haberine göre, Arap Avukatları Daimi Bürosu yeni toplantı dönemi açılış konuşmasında, Filistinli fedailer arasında birlik sağlanması için çaba sarf edeceğini açıkladı.⁸²⁸ Ayrıca Cumhuriyet gazetesinin Türk Haberler Ajansı'ndan aktarımıyla Beyrut'ta yayınlanan En Nahar gazetesine yaptığı açıklamada Esat, Filistin sorununa siyasî çözüm çabalarını hoş karşılamadığını ancak böyle bir çözümün kazanç olabileceğini belirtmekteydi.⁸²⁹

Resmî Şam Radyosu'nun paylaştığı, Halkların Konseyi olarak adlandırılan parlamentonun ilk toplantısının 22 Şubat 1971 tarihinde yapılacağı bilgisi Cumhuriyet gazetesinin Türk Haberler Ajansı'na dayanarak yayımladığı haberinde yer almaktaydı.⁸³⁰ 22 Şubat 1971'de Nasırcılar, komünistler, ilerici bağımsızlar, bağımsız Baasçılar, Arap sosyalistleri ve Genel Köylüler Birliği temsilcilerinin de yer aldığı Halk Konseyi, altı yıl aradan sonra ilk toplantısını gerçekleştirdi. Esat yaptığı konuşmada BM'nin 1967 kararına karşı olduğunu yineleyerek siyasî mücadelenin önemini vurgulamakla beraber Filistin'de çözüm için askerî metotlara işaret etti.⁸³¹

⁸²⁷ "Esat, Suriye'ye Tamamen Hakim Oldu", *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1970, s.3.

⁸²⁸ "Gnl. Esat: 'Filistin İhtilalini Destekleyecek ve Savunacağız'", *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1971, s.3.

⁸²⁹ "Esat 'Filistin Sorunu Çözülmedikçe Savaşa Devam Edeceğiz'", *Cumhuriyet*, 18 Mart 1971, s.3.

⁸³⁰ "Suriye'de 5 Yıldanberi İlk Kez Parlamento Kuruldu", *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1971, s.3.

⁸³¹ "Suriye'de Gündümlü Demokrasi", *Orta Doğu*, Mart 1971, S.107, s.41-43.

Hafız Esat, yeni mecliste yaptığı konuşmada Arap dayanışmasının zorunlu olduğunu vurguladı ve Suriye'nin İsrail'le hiçbir şekilde anlaşmaya varmayacağını belirtti. Mısır ve Ürdün'ün, arabulucu Jarring'e İsrail'in işgal ettiği topraklardan çıkması durumunda barış görüşmelerine katılabileceklerini belirttikleri açıklamalarının aksine Hafız Esat, BM Güvenlik Kurulunun 1967 kararını reddederek, silahlı mücadelenin devam ettirilmesi yönünde beyanlarda bulundu. Bu noktada Şükrü Baban, Suriye'nin Mısır ile İsrail'e yönelik politikalarında ayrıştıklarına işaret etmekteydi.⁸³² Böylece Esat'ın, İsrail karşısında sahada başarısızlığa uğrayan Nureddin el-Atasi'ye yönelttiği eleştirilerinin aksine, kendisinin de başlangıçta İsrail'e karşı sertlik politikasından vaz geçmediği anlaşılmaktaydı.

Orta Doğu dergisindeki yazıda belirtildiği üzere, Suriye'nin ekonomi politikasına bakıldığında ise döviz kazançları ile dış ödeme taahhütleri arasındaki dengeyi sağlamak, döviz gelirleri ile ülkenin savunma ve ekonomik kalkınmasının yanısıra yurt içi tüketimin teşvik edilmesi yer alırken, dış ticarete ihracatı artırarak üretimi çoğaltmak, ithalatı asgari seviyeye indirmek ve kamu tasarruflarını teşvik etmek yer almaktaydı. Ekonomide öncelikli alanlar savunma ve kalkınma ihtiyaçları olarak belirlendi. Bu amaçla temel ihtiyaç ürünlerinin sağlanması, dış ticaret açığının dengelenmesi, döviz kazancı sağlanması ve lüks tüketim malzemelerinin ithalatının kontrol edilmesi hedeflendi. Yazının devamında da, Arap ekonomik birliğini hedef edinen Suriye'nin içeride de sosyalist inşa ve İsrail'e karşı harp ekonomisi üzerine bir ekonomik yapılanma oluşturulması için çaba sarf ettiğine dikkat çekilmekteydi.⁸³³

Kasım 1970 tarihinde Baas Partisinin olağanüstü toplantısında Dr. Atasi ve Salah Cedit, General Hafız'ı etkisizleştirmek istemesi üzerine bir süredir birbirinden

⁸³² Şükrü Baban, "Aynı Zamanda Cumhurbaşkanı, Başvekil ve Savunma Bakanı", *Tercüman*, 28 Şubat 1971, s.2.

⁸³³ "Suriye Ekonomisinde Gelişme", Ekim 1970, *Orta Doğu*, S.102, s.6-7.

ayrı düşün Suriye Baas Partisi içindeki iki hizbin sağ kanadını temsil eden Esat 1968 ve sonrasında 1969 yılında Nureddin el-Atasi yönetimine karşı başlattığı süreci tamamlama fırsatı bularak 13 Kasım 1970 tarihinde bir askerî darbe gerçekleştirdi. Böylece Esat rejim değişikliği yerine kendi hizbinin hâkimiyetini sağlama imkânı buldu.

Bu süreci takiben Esat, Suriye dış politikasında yeni bir bakış açısıyla hareket etti ve aşırı Baasçıların sertlik politikalarından uzaklaşarak diğer Arap devletleri ve Batılı ülkeler ile bağlantı kurmayı amaçladı. Bu yakınlaşma girişimlerinin somut örneği olarak Mısır-Libya-Sudan Üçlü federasyonuna katılma girişimiydi. Böylece Esat, diplomatik arenada kuracağı bağlarla içeriye dönük rejimin güçlenmesini sağlamayı hedeflemekteydi.

Esat'ın İsrail konusunda ise birbiriyle tutarlılık göstermeyen açıklamaları dikkat çekmekteydi. Genel anlamda İsrail'e yönelik bazı yumuşama ve müzakere yönteminin de yararlı olabileceğine dair açıklamalarda bulunmakla birlikte Esat, halen silahlı mücadelenin merkezî rolüne vurgu yapılmaktan geri durmamaktaydı. Atasi yönetimine karşı İsrail üzerinden geliştirilen argümanların ise Atasi idaresini zayıflatma ve meşruiyetini sarsma amacı güttüğü çıkarımında bulunulabilirdi.

Esat, 1971 yılında ise kendi mezhepsel kökeninin siyasal arenada oluşturabileceği dezavantajın üzerinden gelmek için cumhurbaşkanlığı seçimleri düzenleyerek yeni görevini meşru bir temele oturttu ve yine aynı yıl iktidarını geniş bir koalisyon temelinde inşa etme arayışı sonucu Halk Konseyi'ni kuracağını açıkladı. 1969'dan 1971 yılına kadar gerçekleşen bu girişimler Esat'ın, muhtemel karşı darbe girişimlerine karşı kendi rejimini güçlendirme çabaları olarak değerlendirilebilirdi.⁸³⁴

⁸³⁴ Suriye'de 1966 sonrasında rejimin darbelere karşı güçlendirilmesi faaliyetleri Sünni Müslümanlar arasında zaman içersinde tepkiyle karşılanmış ve Müslüman Kardeşler teşkilatının

6.2. Suriye'nin Çin ile Artan Yakınlaşması

Esat'ın Suriye'de, iç politika ile birlikte dış politika yapımında etkin konuma gelmesi Çin ile yakınlaşma stratejisini beraberinde getirdi. Bu yakınlaşma, Suriye-Sovyet Rusya ilişkilerine de etki etmekteydi.

Uzun yıllardan beri Sovyetlerin koruması ve desteğine sahip olan Suriye iktidarı ve Baas Partisi'nin, Sovyetlerden talep etmiş oldukları askerî malzeme isteklerinin geri çevrilmesinin altında yatan neden hem Suriye'nin İsrail'e yönelik politikasında hem de Sovyetlerin Orta Doğu politikasındaki yeni düzenlemelerinde aranması gerektiği Tercüman gazetesi yazarı Şükrü Baban tarafından dile getirilmekteydi.⁸³⁵

Esat'ın iktidara el koymasından önce Suriye'nin, İsrail ile silahlı mücadeleyi sonuna kadar götürmek istemesinin ve uzlaşmaya yanaşmaz tavrının bilindiği Baban tarafından kaydedilmekteydi. Sovyetlerin ise başlangıçta bu siyasal görüşü desteklediği Baban tarafından vurgulanmaktaydı. 1967 Savaşı'ndan sonra İsrail'in işgal ettiği toprakları terk etmesi için büyük çaba sarf eden Sovyetler, de Gaulle'nin teklifi üzerine Amerika, İngiltere ve Fransa ile New York'da bir araya geldi ancak görüşmeler ABD-SSCB müzakeresine döndü. Uzlaşma zemini bulmak için her iki süper gücün bazı tavizlerde bulunma eğiliminde olması⁸³⁶ hem İsrail'i tedirgin etti hem de Suriye'nin uzlaşma yanlısı olmayan saldırgan politikası SSCB'nin planları önünde engel teşkil eden bir hal aldı. Bu sebeple Suriye'nin daha fazla askerî olarak güçlenmesini önlemek için Şam'ın yeni isteklerini reddeden SSCB'nin, bir noktada Şam Hükümeti'ni Çin ile

hükümet karşıtı eylemlere girşimesine yol açmıştı. Daniel Pipes, "The Alawi capture of power in Syria", *Middle Eastern Studies*, 1989, 25.4, s.429-450.

⁸³⁵ Şükrü Baban, "Suriye Komünist Çin İle Flörtte", *Tercüman*, 25 Mayıs 1969, s.2.

⁸³⁶ Orta Doğu'da yüzleşilen gergin atmosfer karşısında iki süper gücün işbirliğine yönelmesinin aslında Soğuk Savaş konjontrü içerisinde ortaya çıkan Yumuşama (*détente*) döneminin getirmiş olduğu beraber çalışma eğiliminden kaynaklandığı ileri sürülebilirdi. sf 152-153.

anlaşma yapmaya ittiği yazının devamında belirtilmekteydi. İsrail'in ise bu durumu kendi lehine kullanmak için Arapların, SSCB'nin arkasından dolaşarak Çin ile yakınlaştığı ve güvenilmez bir politika takip ettikleri algısı oluşturmaya çalıştığı Şükrü Baban tarafından Tercüman gazetesindeki köşesinde not edilmekteydi.⁸³⁷

12 Mayıs 1969 tarihinde Suriye Ordusu Kurmay Başkanı Korgeneral Mustafa Tlas başkanlığında Suriye'den bir heyet, Çin'e bir ziyaret gerçekleştirdi.⁸³⁸ Bu ziyaret ile Şam, Sovyetler Birliği'den olumsuz cevap aldığı silah ve kısa menzilli füze talebini Pekin'den temin etmek için girişimlerde bulundu.⁸³⁹ Orta Doğu dergisinde aktarıldığı üzere, Çin Ordusu Kurmay Başkanı, Suriye'nin İsrail'e karşı mücadelesini destekleyen ve Filistinli direnişçileri öven bir açıklama yayımladı. Çinli yetkili, Sovyetleri emperyalist Amerika ile iş birliği yaparak, Arapları "köleleştirmek amacı" gütmekle suçladı.⁸⁴⁰

Bu açıklamaların Çin-Sovyet ilişkilerinin oldukça gergin olduğu bir dönemde yapıldığı unutulmamalıdır. Özellikle Üçüncü Dünya, Çin-Sovyet ayrılığının ana rekabet alanı haline gelmesi ile ön plana çıkmaktaydı.⁸⁴¹ Bu çerçevede Çin Halk Cumhuriyeti karar vericileri, Üçüncü Dünya ülkeleri arasında Sovyetler Birliği'nin gücünü azaltacak herhangi bir gelişmeyi değerlendirme ve destek sağlamayı amaçlamaktaydı.⁸⁴²

⁸³⁷ Şükrü Baban, "Suriye Komünist Çin İle Flörtte", *Tercüman*, 25 Mayıs 1969, s.2.

⁸³⁸ "Irak-İran Anlaşmazlığı Derinleşirken", *Orta Doğu*, Mayıs 1969, S.85, s.35.

⁸³⁹ Şükrü Baban, "Suriye Komünist Çin İle Flörtte", *Tercüman*, 25 Mayıs 1969, s.2.

⁸⁴⁰ "Irak-İran Anlaşmazlığı Derinleşirken", *Orta Doğu*, Mayıs 1969, S.85, s.35.

⁸⁴¹ Svetlana Savranskaya ve William Taubman, "Soviet Foreign Policy 1962-1975", (Ed. Melvyn P. Lefler ve Odd Arne Westad), *The Cambridge History of the Cold War*, Vol. 2, Cambridge University Press, 2010, s.147.

⁸⁴² Michael E. Latham, "The Cold War in the Third World, 1963-1975", (Ed. Melvyn P. Lefler ve Odd Arne Westad), *The Cambridge History of the Cold War*, Vol. 2, Cambridge University Press, 2010, s.260.

Suriye aşırı Baasçıları ise Orta Doğu'da emperyalist, Siyonist ve gerici hareketlere Çin tarzı bir halk ihtilali ve savaşı ile son verilebileceğine inandığından bir noktada bu durumun Suriye ile Çin arasında yakınlaşma sağlanmasına zemin hazırladığı Orta Doğu dergisindeki yazıdan anlaşılmaktaydı.⁸⁴³ Suriye'deki komünistler ile Baasçıların arasının bozulması ile birlikte Şam Hükümeti Pekin'le yakın ilişkiler geliştirdi.⁸⁴⁴

Hafız Esat'ın Çin'le yakınlaşılmasında hesapladığı bir başka amaç ise, Orta Doğu dergisine göre, askerî ve ekonomik yardımların Sovyetler tarafından siyasî bir baskı aracı olarak kullanılmasının önüne geçebilmek için alternatif yaratılmasıydı.⁸⁴⁵ Ayrıca Gavin Young, Sovyetler ile kurulan yakın ilişkiler sonucunda Sovyet cephesinde Suriye'nin işbirliğinin garanti altına alındığı izlenimini vermemek için Çin ile temasa geçildiğini Observer gazetesindeki yazısında okuyucularına aktarmaktaydı.⁸⁴⁶

Son dönemde Sovyetlerin Esat'ın görüşleri aksine, Arap-İsrail uyuşmazlığında siyasi müzakere sürecini desteklemesinin ve Moskova'dan destek alan Suriye Komünist Partisi'nin Nureddin el-Atasi hizbinin tarafını tutarken Esat'a uzak durmasının, Orta Doğu dergisinde Esat'ı Çin'e yakınlaştıran etkenler olarak ele alınmaktaydı.⁸⁴⁷ Esat kendilerinin sosyalist olduğunu belirterek, Sovyetlerin İsrail'i tanıdığını, barış anlaşmasına taraftar olduğunu ve Suriye'de bir komünist partisi görmeyi istediğini

⁸⁴³ "Irak-İran Anlaşmazlığı Derinleşirken", *Orta Doğu*, Mayıs 1969, S.85, s.35.

⁸⁴⁴ "Suriye-deki Siyasî Durum", *Orta Doğu*, Temmuz 1970, S.99, s.26.

⁸⁴⁵ "Irak-İran Anlaşmazlığı Derinleşirken", *Orta Doğu*, Mayıs 1969, S.85, s.36.

⁸⁴⁶ Gavin Young, "Syria complicates the Chinese puzzle", *Observer*, 15 Haziran 1969.

⁸⁴⁷ "Irak-İran Anlaşmazlığı Derinleşirken", *Orta Doğu*, Mayıs 1969, S.85, s.36.

ancak Baas Partisi'nin buna karşı olduğunu Gavin Young'a söyleyerek Sovyet Rusya ile aralarındaki farklı noktalara işaret etmekteydi.⁸⁴⁸

Hafız Esat, Çin ile iyi ilişkiler geliştirilmesini Sovyet Rusya'nın Suriye'ye ve İsrail karşısında Arap davasına samimi yaklaşmamasını ve Şam'ın Moskova'ya desteğinin koşulsuz şartsız olmadığını hatırlatmak için bir fırsat olarak görmekteydi. Esat'ın beklediği hamleyi yapma imkânı ise, Sovyetlerin Suriye'nin askerî mühimmat isteklerini geri çevirmesi üzerine geldi. Ayrıca Suriye Baas hareketi belirli noktalarda Çin modelini kendine örnek alarak bu yakınlaşmaya bir ideolojik zemin de kazandırmaktaydı.

6.3. Hatay Meselesi ve Suriye-Türkiye Arasında Yaşananlar

Suriye dış politikasında Hatay'a atfedilen önem ve Hatay'ın Suriyeli karar vericiler tarafından iç politikayı harekete geçirmek ve yönlendirmek için bir araç olarak nasıl kullanıldığının değerlendirilmesi bir bakıma Suriye-Türkiye ilişkilerinin kapsamlı boyuttuna da ışık tutmaktaydı.

İsrail'e karşı Türkiye'nin desteğini isteyerek dost görünmeye çalışan Suriye'nin, Hatay üzerindeki emellerinden vaz geçmediği gibi aynı zamanda Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eder şekilde politikalar uygulamaktan da geri durmadığı Akşam gazetesinden Hulûsi Turgut tarafından değerlendirilmekteydi.⁸⁴⁹ Hatay'ın Türkiye'ye iltihak etmesini, Turgut'un değerlendirmesiyle, Suriye'de "*emperyalist oyunu*" olarak

⁸⁴⁸ Gavin Young, "Syria complicates the Chinese puzzle", *Observer*, 15 Haziran 1969. Ayrıca Arap coğrafyasındaki Komünist Partiler için bkz. Wolfnag Berner, "Kommunistische Parteien im arabischen Raum", *Aussen Politik*, Nisan 1969, s.241-252.

⁸⁴⁹ Hulûsi Turgut, "Dost Görünen Düşmanlar", *Akşam*, 2 Ocak 1970, s.7.

algılandığına dikkat çekilmekteydi.⁸⁵⁰ Sivil giydirilmiş Suriye askerlerinin 29 Kasım 1969'da başta Halep ve Şam olmak üzere Suriye'nin büyük kentlerinde sokak gösterileri düzenlendiği Turgut tarafından okuyuculara aktarılmaktaydı. 1967'de Arap-İsrail Savaşı'nın hemen sonrasında da buna benzer sokak gösterileri Halep'te tertiplendiğine Turgut dikkat çekmekteydi.⁸⁵¹

Bu gösterilerin amacı, ilk olarak, İsrail karşısında alınan yenilginin hemen unutulmasını sağlayarak ilgiyi başka yöne çekmek ve bu gayeye hizmet için yeni bir düşman olarak iç politikaya sunulan Türkiye üzerinden yenilginin yarattığı iç huzursuzluğun üstesinden gelerek, bu yapay düşmanın iç siyasette birleştirici bir unsur olarak kullanılması olabilirdi. İkinci olarak bu tip kitle hareketleri Baas'ın Arap milliyetçiliğini ön plana çıkaran politikaları üzerinde tetikleyici rol oynaması beklenerek tertip edilmiş olabilirdi.

Nitekim 19 Aralık 1960 günü İskenderun'da Atatürk büstünün fitilli bomba ile patlatılması eyleminin arkasında da Suriye'nin olduğu ve İskenderun halkının Atatürk karşısı böyle bir eyleme nasıl tepki vereceğinin ölçülmek istendiği daha sonra yapılan araştırma ve kovuşturma ile ortaya çıkarıldığı Hulûsi Turgut tarafından belirtilmekteydi.⁸⁵²

Ayrıca Türkiye aleyhine Suriye'de faaliyet gösteren birçok cemiyetin bulunduğu Hulûsi Turgut tarafından iletilen bilgiler arasındaydı. Söz konusu cemiyetler arasında ön plana çıkanlardan biri Suriye Hükümeti'nin de desteğini alan "*İskenderun Sancağını Kurtarma Cemiyeti*"ydi. Yazının devamında, Suriye'de Türkiye aleyhine faaliyet

⁸⁵⁰ Hulûsi Turgut, "Dost Görünen Düşmanlar", *Akşam*, 4 Ocak 1970, s.1.

⁸⁵¹ Hulûsi Turgut, "Dost Görünen Düşmanlar", *Akşam*, 3 Ocak 1970, s.7.

⁸⁵² Hulûsi Turgut, "Dost Görünen Düşmanlar", *Akşam*, 4 Ocak 1970, s.7 ve Hulûsi Turgut, "Dost Görünen Düşmanlar", *Akşam*, 5 Ocak 1970, s.7.

gösteren diğer oluşumlar olarak "*Kürt Teali, Kürt Hoybon, Ermeni Taşnak ve Ermeni Hınçak Cemiyetleri*" belirtilmekteydi.⁸⁵³

Turgut'a göre, Suriye'de yaratılmak istenen Türk düşmanlığının ögesi olarak Hatay kullanılmakta ve Suriye'nin yakın ilişkiler kurduğu Sovyetler bu konuda Suriye'ye yardımcı da olmaktaydı. Suriye'de faaliyet alanı bulan çeşitli Kürt ve Ermeni cemiyetlerinin de Türkiye'nin varlığına yönelik tehdit oluşturduğu yazının devamında not edilmekteydi. Ayrıca Hatay'ın Suriye iç politikasında seçim malzemesi yapıldığı ve siyasiler tarafından bu hassas konunun suistimal edildiği belirtilmekteydi.⁸⁵⁴

Hatay Meselesi, Suriye'deki karar vericiler için Suriye halkının rejime desteğinin sağlanması, milliyetçi duyguların harekete geçirilerek rejime karşı faaliyetlere girişmesini önlemek ve dışarda bir düşman yaratarak dış politikada yüzleşilen başarısızlıklar karşısında, örneğin 1967 Arap-İsrail Savaşı'daki mağlubiyet gibi, iç politikada yoğunlaşan dikkatleri dağıtmak için kullanılan bir araç haline geldi. Ancak Hatay Meselesi sadece Suriye'nin bir politika malzemesi olmakla kalmayarak Suriye-Türkiye ilişkilerinin samimi bir temelde ilerlemesini de engellemekteydi. Hatta Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden farklı grupların oluşturduğu cemiyetlerin faaliyetlerinin Suriye topraklarında yürütüldüğü yönünde derin şüpheler mevcuttu.

6.4. Suriye'nin Mısır-Sudan-Libya Üçlü Federasyonuna Dahil Olma Çabası

Mısır-Sudan-Libya arasında hayata geçirilmek istenen Üçlü Federasyon Orta Doğu'da önemli bir gelişme oldu. Federasyonun resmî olarak ilan edilmesinin ardından Suriye federasyonda yer alma isteğini belirtti.

⁸⁵³ Hulûsi Turgut, "Dost Görünen Düşmanlar", *Akşam*, 6 Ocak 1970, s.1-7.

⁸⁵⁴ Hulûsi Turgut, "Dost Görünen Düşmanlar", *Akşam*, 6 Ocak 1970, s.7.

1969 yılının Aralık ayında ortak dış politika takip etmeyi, diğer alanlarda yakın işbirliği yürütmeyi taahhüt ettikleri ve sonuç olarak birleşmeyi hedeflediklerini açıkladıkları Trablus Antlaşmasının imzalanmasının ardından 1970 yılının Kasım ayının ilk haftası Mısır Başkanı Enver Sedat'ın, Sudan Başbakanı Numeyri'nin ve Libya Başbakanı Kaddafi'nin Nasır'ın bayrağını daha da ileri taşımak için üç ülke arasında bir birlik kurulduğu açıklaması International Herald Tribune gazetesinin United Press International haber ajansından aktardığı haberinde açıklanmaktaydı.⁸⁵⁵ Bu birliğin kurulması yönünde ülkeler niyetlerini beyan ettikten sonra ise Arap âlemindeki bölünmüşlüğe bir son getirmesi ve Almanya veya İtalya örneklerinde olduğu gibi sağlanan birliğin bölgede barışın tesis edilmesine yardımcı olması beklentisinden International Herald Tribune gazetesinde bahsedilmekteydi.⁸⁵⁶ En azından söz konusu birliğin Arap ulusunun istikrarına hizmet edeceği beklentisi International Herald Tribune gazetesinin bir başka yazısında mevcuttu.⁸⁵⁷

Ancak der Spiegel dergisinde yer alan yazıda, 33 milyon nüfuslu Mısır'ın, 2 milyon nüfuslu Libya ve 15 milyonluk Sudan'ı korkuttuğu kaydedilmekteydi. Diğer taraftan Mısırlıların Libya'da önemli mevkilerde bulunması ve binlerce Mısırlı'nın Libya'da çalışması Mısır'ın Libya'yı istila (*ägyptische Invasion*) olarak değerlendirilmekteydi. Hem Mısır'ın Libya'daki etkin rolü hem de Mısır ve Sudan arasındaki tarihsel arka planın sonucu olarak Mısır'ın tekrardan Sudan'da dominant konuma gelmeye başladığı yorumu yazının devamında yer almaktaydı.⁸⁵⁸

Suriye'yi yakından takip eden siyasi gözlemcilerin Esat'ın Mısır ile yakın ilişkiler kurmak isteğine işaret ettiği ve Esat ile Enver Sedat'ın bir araya gelerek Mısır,

⁸⁵⁵ "Egypt, Libya, Sudan Agree To Move Toward a Merger", *International Herald Tribune*, 8 Kasım 1970.

⁸⁵⁶ "Toward an Arab Federation", *International Herald Tribune*, 10 Kasım 1970.

⁸⁵⁷ "Spreading Arab Unity", *International Herald Tribune*, 30 Kasım 1970.

⁸⁵⁸ "Ägyptische Invasion", *der Spiegel*, 16 Kasım 1970.

Libya ve Sudan'dan oluşan üçlü federasyona Suriye'nin de katılmak için hazırlıklara başladığı Akşam gazetesinin Türk Haberler Ajansı'na dayandırdığı haberinde aktarılmaktaydı.⁸⁵⁹ Esat bu isteğini dile getirmek için şahsen Kahire'ye gitti.⁸⁶⁰ Esat'ın bu isteğini iktidara geldikten hemen sonra açıkladığı, die Welt gazetesi tarafından Deutsche Welle haber ajansına dayanılarak paylaşılmaktaydı.⁸⁶¹ Esat'ın Kahire ziyareti sonucu Üçlü Federasyona katılma talebinin, Kaddafi tarafından, ki Kaddafi Sudan ile birlikte topyekün halk mücadelesine karşı sadece Filistin'in bağımsızlığı görüşünü savunan ve bu noktada Suriye'nin aşırı Baasçılarından ayrı düşen bir tutumuna sahipti, onaylandığı Orta Doğu dergisindeki yazıda belirtilmekteydi.⁸⁶² Böylece her üç devlette Suriye'nin bu isteğini sıcak karşılamış oldu.⁸⁶³

Suriye Komünist Partisi Politbürosu ise yaptığı açıklamada bu gelişmeyi desteklediği Orta Doğu dergisindeki yazıda açıklanmaktaydı. Esat'ın bu federasyona girme yönünde adımlar atmasının altında, Dr. Nureddin el-Atasi ve arkadaşları karşısında kendi konumunu sağlamlaştırma ve komünistleri zararsız hale getirirken Nasırcı milliyetçi unsurlara dayanma arayışı olduğu yazının devamında savunulmaktaydı.⁸⁶⁴ Görülüyordu ki, Kaddafi, Atasi döneminde Suriye ile yakınlaşmaya Filistin Meselesi üzerine ortaya çıkan fikir ayrılığı sebebiyle olumsuz bakmış ancak Esat yönetimindeki Suriye'den rahatsızlık duymamıştı.⁸⁶⁵

⁸⁵⁹ "Suriye Mısır ile Zirve Toplantısına Hazırlanıyor", *Akşam*, 25 Kasım, 1970, s.3.

⁸⁶⁰ Şükrü Baban, "Sovyet Başbakanı General Esat'ı Tebrik Etti", *Tercüman*, 1 Aralık 1970, s.2.

⁸⁶¹ "Syrien will sich an Araber-Föderation beteiligen", *die Welt*, 16 Kasım, 1970.

⁸⁶² "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'nin Mısır-Libya-Sudan Federasyonu Üyeliği ve Bunu Zorlayan Faktörler", *Orta Doğu*, Aralık 1970, S.104, s.23.

⁸⁶³ Şükrü Baban, "Sovyet Başbakanı General Esat'ı Tebrik Etti", *Tercüman*, 1 Aralık 1970, s.2.

⁸⁶⁴ "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'nin Mısır-Libya-Sudan Federasyonu Üyeliği ve Bunu Zorlayan Faktörler", *Orta Doğu*, Aralık 1970, S.104, s.25-26.

⁸⁶⁵ Esat'ın 1970 yılında gerçekleştirdiği askerî darbe, Libya, Sudan ve Mısır tarafından memnuniyetle karşılandı ve Libya Devlet Başkanı Kaddafi İsrail'e karşı doğu cephesinin

Birleşik Arap Cumhuriyeti tecrübesinden sonra Suriye'nin bu kez daha gevşek bir birliğe girme fikrine sahip olduğu Tercüman gazetesi yazarı Şükrü Baban tarafından not edilmekteydi.⁸⁶⁶ Suriye bu birliğe emperyalizm ve siyonizme karşı ortak mücadele yürütebilmek için girmeyi tasarlamakla birlikte,⁸⁶⁷ yeni yönetim aynı zamanda Suriye'nin uluslararası arenada yalnızlaşmasının önüne geçmeye çalışmaktaydı.⁸⁶⁸

Not edilmesi gerekmektedir ki 1970 yılının Ocak ayında Şam'da bulunan Pan-Arab Liderliğini temsilen Dr. Yusuf Zuayen'in başkanlığındaki Suriye heyeti ve Arap Sosyalist Birliği Yürütme Komitesi üyesi Ziyaeddin Davud'un başkanlığındaki Mısır heyeti arasındaki görüşmeler sonucunda yayımlanan ortak bildiride, BAC, Libya ve Sudan arasında muhtemel bir birliğe doğru evrilen gelişmeler sonucu Suriye'nin bu yapılanmanın bütün Arap ülkelerini kapsayacak şekilde Arap Birliği idealine hizmet etmesi temennisinde bulunduğu Celâl Tefvik Karasapan tarafından aktarıldı. Karasapan ayrıca, bu yönde atılacak adımlara ideolojik bir kimlik kazandırılmasının zor olacağına işaret ederek 1970 yılının Ocak ayında Bağdat'ta ortaya çıkarılan darbe teşebbüsünün ardından Suriye'nin Irak Baasçılarıyla aralarının oldukça açılması sonucu Irak'ın bu yakınlaşma çabaları dahilinde dışarıda bırakıldığına dikkat çekmekteydi.⁸⁶⁹

güçlendirilmesi için Suriye'nin Mısır-Sudan-Libya Üçlü Federasyonu'nda yer alması için hazır olduklarını açıkladı. "Mısır, Libya ve Sudan Hafız Esad'ı Destekliyor", *Vatan*, 19 Kasım 1970, s.5-6, "Mısır, Libya ve Sudan Hafız Esad'ı Destekliyor", *Yeni Gün*, 19 Kasım 1970, s.3.

⁸⁶⁶ Şükrü Baban, "Sovyet Başbakanı General Esat'ı Tebrik Etti", *Tercüman*, 1 Aralık 1970, s.2.

⁸⁶⁷ Şükrü Baban, "Sovyet Başbakanı General Esat'ı Tebrik Etti", *Tercüman*, 1 Aralık 1970, s.2.

⁸⁶⁸ Şükrü Baban, "Suriye'de General Esat Yararına Büyük Gösteriler", *Tercüman*, 10 Aralık 1970, s.2.

⁸⁶⁹ Celâl Tefvik Karasapan, "Üçlü İşbirliği ve İlerici Arap Memleketleri Konferansı", *Orta Doğu*, Ocak 1970, S.93, s.3.

27 Kasım 1970 tarihinde ise Suriye'nin Kahire Deklerasyonu'na katıldığı açıklanarak dörtlü birlik oluşturulduğu bilgisi United Press International haber ajansından aktararak International Herald Tribune gazetesinde okurlarla paylaşıldı.⁸⁷⁰

Suriye'nin etkisiyle, gelişmelerin dışında kalmak istemeyen Ürdün'ün de bu birlikte yer alma eğilimi gösterebileceği die Welt gazetesi yazarı Wilhelm Körber ve Tercüman gazetesi yazarı Şükrü Baban tarafından not edilmekteydi.⁸⁷¹ Hatta gerilla lideri Yaser Arafat'ın da bu birlik içinde yer alma yönündeki isteği yazının devamında dile getirilmekteydi.⁸⁷² Ancak Esat'ın, bir tarafta sosyalist yolu benimsemiş Suriye, Mısır, Sudan ve Libya diğer tarafta Batı'ya meğilli bir Ürdün'ün olması dolayısıyla, söz konusu federasyonun Ürdün'ü kapsayacak şekilde genişlemesini beklemediğini belirttiği Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı'ndan aktardığı haberinde yer almaktaydı.⁸⁷³

El Ahram gazetesinde, dört ülkenin ortak rızalarını açıklayarak bir araya geldikleri bu birliğin çatısı altında oluşturulmuş Dörtlü Arap Birliği Yüksek Planlama Komitesi'nin Kahire'de Mısır, Libya, Sudan ve Suriye temsilcilerinin katılımı ile siyasi, iktisadî ve kültürel konuları konuşmak üzere toplantı yapması planlandığının bildirildiği

⁸⁷⁰ "Syria Joins Federation of Three Nations", *International Herald Tribune*, 28 Kasım 1970. Ayrıca basında Suriye'nin Mısır-Sudan-Libya Üçlü Birliğine katıldığına dair haberler yorum yapılmadan yer almaktaydı; "Üçlü Arap Birliğine dün Suriye de katıldı", *Bugün*, 28 Kasım 1970, s.1, "Mısır-Sudan-Libya birliğine Suriye resmen katıldı", *Vatan*, 29 Kasım 1970, s.5-6 ve "Suriye Üçlü Federasyona Katılacak", *Hakikat*, 22 Kasım 1970, s.3-5.

Diğer taraftan söz konusu birliğin, devlet başkanları tarafından askerî bir kimliğe sahip olarak değerlendirildiği ve birliğin bu yönünün ön plana çıkarılmaya çalışıldığı açıklamalara yer verilen haberler de basında yer almaktaydı; "<<Geçmişteki hata tekrar edilmeyecektir >> diyen General Hafız Esad Dörtlü Federasyonu, savaşın belkemiği olarak niteliyor!..", *Bugün*, 16 Aralık 1970, s.3 ve "Libya Devlet Başkanı Kaddafi'ye göre, Suriyenin Federasyona girmesi ile İsrail, bir kıskaca alınmış oldu", *Vatan*, 1 Aralık 1970, s.6.

⁸⁷¹ Wilhelm Körber, "Araber-Bund - mehr Schwäche als Stärker", *die Welt*, 1 Aralık 1970 ve Şükrü Baban, "Sovyet Başbakanı General Esat'ı Tebrik Etti", *Tercüman*, 1 Aralık 1970, s.2.

⁸⁷² Wilhelm Körber, "Araber-Bund - mehr Schwäche als Stärker", *die Welt*, 1 Aralık 1970.

⁸⁷³ "Suriye 'Bağımsız Filistin Devleti' Fikrine Karşı", *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1970, s.3.

Cumhuriyet gazetesinin Anadolu Ajansı ve Türk Haberler Ajansı'na dayanarak hazırladığı haberinde paylaşılmaktaydı.⁸⁷⁴

Kahire Bildirisi'nde, bu birliğin de sembolü hâline gelen Nasır'ın ölümünden sonra, birliğin Pan-Arabizm düşüncesi üzerinde yükselerek Nasır'ın bıraktığı boşluğun doldurulması noktasında önemli bir görevi devraldığının belirtilmesi die Welt gazetesindeki yazıda dikkat çeken bir nokta oldu.⁸⁷⁵

Hafız Esat söz konusu Üçlü Federasyonu Suriye'nin de katılımıyla dörtlü bir yapı haline getirmek için girişimde bulunmasının ardından Mısır, Sudan ve Libya'dan olumlu sinyaller gelmekteydi. Esat bu hamle ile Suriye içinde Atasi ve onun destekçileri karşısında kendi konumu güçlendirmeyi ve ülke içindeki komünistleri etkisiz hale getirmeyi amaçlamaktaydı. Aynı zamanda Esat Suriye'nin Sovyetler Birliği'ne aşırı bağımlı hale gelmesinden rahatsızlık duyarak Suriye dış politikasında yeni arayışlar içine girdi. Bu arayışların başında Çin ile kurulan yakınlaşma gelmekteydi. Yine de Batılı devletlerle ilişkileri sınırlı, Suudi Arabistan gibi diğer Arap monarşilerine karşı temkinli ve Sovyet Rusya ile arasına mesafe koymak isteyen Suriye'nin uluslararası arenada yalnızlaşmasını önlemek için Çin ile geliştirilecek ilişkilere ilaveten diğer sosyalist Arap devletleri ile dörtlü bir platformda yakınlaşma sağlanması Esat için değerli bir fırsat haline geldi.

6.5. Suriye-Lübnan İlişkileri

1967 Savaşı'ndan sonra durgunlaşan Orta Doğu, Irak'ta gerçekleşen darbeyi takiben tekrar hareketlenmişti. Suriye Başvekili Yusuf'un 30 Temmuz 1968 tarihli darbe

⁸⁷⁴ "Arap Birliği Yüksek Planlama Komitesi Kahire'de Toplanıyor", *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1970, s.3.

⁸⁷⁵ "Die neue arabische Staatunion soll das Machtvakuum füllen", *die Welt*, 9 Kasım 1970.

girişiminin Şam'da ortaya çıkarıldığını belirterek darbe tezgâhının Beyrut'ta planlandığı ve oradaki siyasi mültecilerin ateşi körüklediğini ileri sürdüğü iddalar Şükrü Baban'ın köşesine taşındı.⁸⁷⁶ Bir diğer deyişle Suriye iç siyaseti ve çekişmeleri sebebiyle bozulan Suriye-Lübnan ilişkileri, Suriye'nin Lübnan'a yönelik ekonomik yaptırımlarına kadar uzanan bir gerginlik dönemine işaret etmekteydi.

Baban'ın yazısının devamında aktarıldığı üzere, Suriye Başvekili Yusuf'un açıklamalarına göre, bu planın arkasında Selahattin Bitar, Mağrûfûl Devalibi ve Sosyalist Parti Şefi Ekrem Havrani bulunmakta ve Şam Hükümeti bu kişilerin Lübnan tarafından iade edilmesini istemekteydi. Lübnan'ın, fiilen siyasi tahrikler yaptığı ortaya çıkarılmadığı sürece kimseyi ülkesinden çıkarma geleneği olmadığı Baban tarafından dile getirilerek Suriye'nin bu isteğinin kabul edilmesinin zor olduğu öngörülmekteydi.⁸⁷⁷

Lübnan devletini zor durumda bırakmayı amaçlayan siyasi girişimlerine ilaveten Suriye Baas yönetimi, Sovyet Rusya ve Doğu Bloku ülkeleri tarafından da uygulanan resim ücreti yönteminin fiyatını arttırarak Lübnan'a ekonomik ve malî baskı oluşturmayı amaçladı.⁸⁷⁸ Suriye böylece Lübnan'dan gelip ülkesinden geçen transit araçların hepsine resim uygulaması getirdi. Suriye tarafından uygulanan söz konusu resim ücreti Lübnan'ın, Irak, Ürdün, Kuveyt ve Hicaz ile ticaretini olumsuz etkiledi.⁸⁷⁹

Lübnan da aynı şekilde resim ücretlerini arttırarak Suriye'ye cevap vermek istedi.⁸⁸⁰ Lübnan Hükümeti'nin bu konuda meclisten yetki istediği ancak meclisin bu

⁸⁷⁶ Şükrü Baban, "Bu Defa da Şam ile Beyrut'un Arası Açıldı", *Tercüman*, 8 Ağustos 1968, s.2.

⁸⁷⁷ Şükrü Baban, "Bu Defa da Şam ile Beyrut'un Arası Açıldı", *Tercüman*, 8 Ağustos 1968, s.2.

⁸⁷⁸ "Suriye'nin Lübnan'a Baskısı", *Orta Doğu*, Ağustos 1968, S.76, s.51-52.

⁸⁷⁹ Şükrü Baban, "Bu Defa da Şam ile Beyrut'un Arası Açıldı", *Tercüman*, 8 Ağustos 1968, s.7.

⁸⁸⁰ "Suriye'nin Lübnan'a Baskısı", *Orta Doğu*, Ağustos 1968, S.76, s.52.

yetkiyi vermemesi sonucu Lübnan'ın bir hükümet krizi ile karşı karşıya kaldığı Baban tarafından bildirilmekteydi.⁸⁸¹

Cezair ve Sudan ise İsrail'in bu iki sınır komşusu arasındaki anlaşmazlığı bir an önce çözmek ve İsrail'in durumdan yararlanmasını engellemek için arabuluculuk girişimlerine başladı.⁸⁸² Fakat Cezayir ve Sudan'ın arabuluculuk girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.⁸⁸³

1968'in Eylül ayına gelindiğinde ise Suriye ve Lübnan arasında karşılıklı olarak resim ücretlerinin kaldırılması ve transit ticarete uygulanan vergilerin düşürülmesi için anlaşma sağlandığı Orta Doğu dergisi sayfalarında yer almaktaydı. Irak ve Suudi Arabistan üzerinden gelen petrol boru hatlarından doğan aidat gelirlerinin paylaşılması için ortak komisyon kurulması da alınan kararlar arasındaydı. Sorunun çözümünde Baasçı Suriye iktidarının Lübnan'da bulunan muhaliflerin faaliyetlerinin kontrol altına alınması yönündeki baskıları sonucu Lübnanlı yetkililerin bu siyasetleri sıkı takibe almaya ikna olması etkili olduğu yazının devamında belirtilmekteydi.⁸⁸⁴

30 Temmuz 1968 tarihli darbe girişiminden Lübnan'da bulunan siyasî mültecilerin sorumlu tutulması sonucu Lübnan'dan bu mültecilerin iadesinin istenmesi ve bunun Lübnanlı yetkililer tarafından kabul edilmemesi Suriye ve Lübnan arasında krizin başlamasına sebep oldu ve Lübnan Suriye ekonomik yaptırımlarına maruz kaldı. Suriye'ye aynı şekilde cevap vermek isteyen Lübnan'da ise meclisin bu kararı

⁸⁸¹ Şükrü Baban, "Irak, Suriye ve Lübnan", *Tercüman*, 13 Ağustos 1968, s.7.

⁸⁸² Şükrü Baban, "Irak, Suriye ve Lübnan", *Tercüman*, 13 Ağustos 1968, s.7. Lübnan Dışişleri Bakanı Badrus ise Avrupa ve Amerika'ya resmi ziyaretlerde bulunarak, İsrail'den beklenen yeni saldırılara karşı bu ülkelerin devlet adamlarını ikna etmeye çalıştığı Şükrü Baban tarafından aktarılmaktaydı. Şükrü Baban, "Bu Defa da Şam ile Beyrut'un Arası Açıldı", *Tercüman*, 8 Ağustos 1968, s.7.

⁸⁸³ "Suriye'nin Lübnan'a Baskısı", *Orta Doğu*, Ağustos 1968, S.76, s.53.

⁸⁸⁴ "Lübnan-Suriye Anlaşması", *Orta Doğu*, Ekim 1968, S.78, s.28.

onaylamaması üzerine siyasi kriz yaşandı. Bunun üzerine Suriye ile anlaşmaya varmak durumunda kalan Lübnanlı yetkililer söz konusu kişilerin yakından takip edilmesine karar verdi.

Kısacası, Esat iktidara geldikten sonra Suriye'nin uluslararası arenada yalnızlaşmasının önüne geçmek ve Sovyet Rusya ile ilişkilere alternatif yaratmak için Çin ile yakın ilişkiler geliştirmeyi hedefledi. Aynı şekilde Mısır-Libya-Sudan Üçlü Federasyonuna katılma yönünde irade sergiledi ve bu da diğer Arap devletleri ile tekrardan Suriye'nin bağlarının güçlendirilmesine hizmet etti. Diğer taraftan Nureddin el-Atasi döneminde Lübnan ile yaşanan siyasî mülteciler krizi Suriye'nin etkili politikası ile Şam yönetimi lehine bir gidişat gösterdi.

İç politikada çalkantılı bir dönemden geçen Suriye'de Esat'ın Atasi yönetimine karşı adımlarını gittikçe daha sert ve belirgin atmasıyla beraber Hatay Meselesi'nin tekrardan canlandırılması, dikkatleri iç politikadaki değişimden uzaklaştırmak ve dışardaki gündeme odaklanmasını sağlayarak halk desteğinin elde edilmesine yönelik başlatılan bir kampanya haline geldi.

Dönemin iç politika boyutuna da kısaca bakılırsa, 1967 Savaşı ve sonrasında Nureddin el-Atasi ve arkadaşlarının İsrail karşısında aldıkları askerî yenilgiler ve toprak kayıpları ile birlikte Sovyet Rusya ile yürütülen yakın ilişkiler Hafız Esat'ın Atasi yönetimine karşı eleştirilerini beraberinde getirdi ve Esat Ürdün İç Savaşı sonrasında Kasım 1970 tarihinde bir askerî darbe ile yönetimi ele geçirdi.

Esat, Suriye dış politikasında diğer Arap devletleri ve Batılı ülkeler ile ilişkileri yeniden göz geçirmeyi amaçlayarak Sovyet Rusya'ya alternatif olarak Çin ile yakınlaşma politikasını benimsedi. Bir yandan İsrail politikasında yumuşama sinyalleri veren Esat öte yandan İsrail'e karşı silahlı mücadelenin merkezî rolünün altını çizmekteydi. Mısır-Sudan-Libya Üçlü Federasyonuna katılma girişimleri üzerinden

diğer Arap ülkeleri ile ilişkileri onarmak isteyen Esat yönetimindeki Suriye'nin Bağdat ile rekabeti dikkat çekiciydi.

SONUÇ

Çalışılan konuya ilişkin olarak Türk ve yabancı gazete ve dergiler değerlendirildiğinde, gazete ve dergilerin siyasal eğilimlerine bağlı olarak kendi görüşlerinin yabancı gazetelere kıyasla Türk gazetelerinde daha açık olarak yansıtıldığı gözlemlenmekte, farklı görüşleri yansıtan haber ve yorumlarda daha net okunmaktadır. Yabancı gazeteler çoğunlukla olayları yorum yapmadan bilgilendirme kapsamında vermiş ve İngiltere'nin çekilmesi ve buna bağlı olarak Basra Körfez'inde ortaya çıkan yeni konjonktür ile birlikte bölge ve bölge dışı aktörlerin bu güç boşluğunu doldurma arayışları, Mısır-Sudan-Libya'nın birleşme yönünde hayata geçirdikleri birlik ve Arap-İsrail çekişmesi gibi uluslararası gündemde yer tutan olaylar haberlerde ön plana çıkmıştı.

Türk basınında ise bu haber başlıklarına ek olarak Irak'ın Kürt hareketi ile tecrübe ettiği süreç, Irak ve Suriye'nin Türkiye ile ilişkileri ve Irak'taki Türkmenlerin durumu gibi uluslararası olmakla birlikte ulusal boyutta da yansımaları bulunan olaylara yer verilmiştir.

Çalışmanın esasını oluşturan dönem içindeki gelişmeler göz önünde bulundurularak 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın hem Irak'ta rejim değişikliğine hem de Suriye'de yönetici kadroların değişmesi ile sonuçlanacak sürece olan etkisi gözlemlenmiştir. Irak özelinde Altı Gün Savaşı'nda Abdurrahman Arif'in pasif tutumu, Suriye'de Nureddin el-Atasi yönetiminin ise sahadaki askerî başarısızlığı, söz konusu idarecilerin rakipleri tarafından eleştirilerek kamuoyundaki genel desteklerini kaybetmelerine yönelik argümanların geliştirilmesini ve özellikle Irak'ta darbenin bir sebebi olarak sunulmasını Suriye'de ise Nureddin el-Atasi yönetiminin ülke

içerisindeki muhalifleri karşısında elini zayıflatan bir gerekçe olarak ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum, Marcum ve Brown'ın makalelerinde ileri sürdüğü, savaş durumunda sergilenen yetersiz ve zayıf performansın yönetimdeki liderin değiştirilmesine yönelik harekete geçirici bir etkiye neden olduğu savını destekler niteliktedir. Diğer taraftan Irak'ta görüldüğü üzere, savaşta yer alınmaması durumunun da yönetimdeki lidere karşı muhalifleri harekete geçirmeye yönelik bir etki yarattığı değerlendirilebilir.

Her iki ülkenin Türkiye ile ilişkileri incelendiğinde Irak-Türkiye ilişkilerinin sosyalist ideolojiye yakınlığı ile bilinen Baas Partisi iktidarının başlangıç yıllarında bir bozulma gözlemlenmemiş ve hatta Iraklı yöneticilerin Şattularap Meselesi'nde Türkiye'nin arabulucuk rolü oynamasını istedikleri bile görülmüştür. Diğer taraftan, Baas Partisi'nin Kürtlere siyasal haklar tanınması Türk basınında sıklıkla işlenmiş ve Türkiye'nin Irak'taki gelişmeleri yakından takip etmesi yönünde artan bir eğilim belirmeye başlamıştı.

Suriye'de ise Türkiye ile ilişkilerde tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlara ilişkin vurgu arttırılmakla birlikte, özellikle Nureddin el-Atasi döneminde Suriye'de Hatay meselesi ülke içinde bütünlük sağlayabilmek ve dikkatleri dışardaki gelişmelere çekebilmek amacıyla iç politika malzemesi olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Bu sebeple Suriye-Türkiye ilişkilerinin süreç içinde mesafeli olduğu görülmüştür.

Diğer taraftan her iki Baas Partisi arasındaki ayrışmanın başlangıçta mezhepsel temele dayanmaktan çok ideolojik arka plana sahip olduğu anlaşılmıştır. Suriye'de 1970'li yıllara doğru yükselişe geçen Nusayri akımın varlığı yadsınamamakla birlikte, her iki Baas Partisi arasındaki farklılık ve uyuşmazlığın ortaya çıkması, genellikle lider kadrolarının Partinin ılımlı, sağcı veya aşırı kanatlarından gelmeleriyle bağlantılı olmuştur. Bu ayrışmanın temelinde; Irak ve Suriye Baas Partisi kadrolarının kendilerine

özgü dış politika önceliklerinin olması, Sovyet Rusya'ya ilişkin farklılaşan ve yakınlık seviyelerinin değiştiği politikalar takip etme arayışında olmaları, Filistin Meselesine yaklaşımları ve İsrail üzerine ayrışan politikalar benimsemeleri, farklı sosyalizm alguları ve ekonomik kalkınma modelleri benimsemeleri gibi nedenlerin olduğu görülmüştür. Ayrıca her iki Baas Partisi kadrolarının Baas Partisi'nin kurucusu Mişel Eflak'a yakınlık derecesi bu ayrışmaya işaret etmektedir.

1967 Savaşı'nın Irak ve Suriye'deki etkisi, Baas kadrolarının Türkiye ile ilişkileri ve Irak ve Suriye Baas kadroları arasındaki ayrışmanın nedenleri kapsamındaki üç temel başlığa ek olarak mevcut tez çalışması, söz konusu döneme ait önemli gelişmelere de işaret etmiştir. Irak ve Suriye bu dönemde birbirleri ile karşılaştırıldığında darbe önleyici tedbirler olarak Irak'ta daha çok idam etme, hapis cezası verme, sürgüne gönderme ve bu yöntemlerle muhalif kesimleri baskı altına alma politikalarının benimsendiği, Suriye'de Nureddin el-Atasi döneminde askerî birlikleri dengeleyebilmek amacıyla ordudan başka Halk Ordusu, Es-Saika ve El-Assafia komandoları ve El-Futuvva teşkilatının kurulduğu görülmüş ancak kurulan alternatif silahlı kuvvetlerin Esat'ın askerî darbe yapmasının önüne geçemediği saptanmıştır. Esat, 1969 yılında gerçekleştirdiği askerî müdahalesi sonrası yönetimde etki sahibi olabilmek için eski idarecileri mevkilerinde tutmuş, ancak 1970 yılında gerçekleştirdiği darbeyi takiben halk kitlelerinin katılım sağladığı gösteriler tertiplemiş ve ülkedeki dengeleri gözeterek Sünni bir cumhurbaşkanını göreve getirmiştir. Bu iki ülkede izlenen farklı yöntemlerin nedeni olarak, Irak'ta gerçekleşen darbenin doğrudan iktidar değişikliğini beraberinde getirmesi sebebiyle daha sert uygulamalara baş vurulması, Suriye'de ise darbenin Baas Partisi içindeki yöneticilerin değişmesine yol açması ve genel olarak Esat'ın kendi Partisi'nin bir süredir iktidarı elinde tutması sonucu daha yumuşak uygulamalar benimsemesinin olduğu ileri sürülebilir. Diğer taraftan hem El-Bekr hem de Hafız Esat istihbarat ağını etkin bir şekilde kullanmış, dönem dönem yeni ve değişen ittifak

ilişkileri kurmuş olsalar da tabanda rejime destek sağlamak amacıyla geniş koalisyon arayışları içine girmiş ve özellikle idarî kadrolara Parti'ye yakın kişileri görevlendirmişlerdir.

Buna ilaveten Atasi döneminde Suriye, Irak'a kıyasla, Sovyetler Birliği ve Mısır'a yönelik daha yakın bir dış politika takip etmiş, Esat ise Nureddin el-Atasi yönetiminin aksine Çin'i ve hatta Mısır-Sudan-Libya Üçlü Federasyonu ile yakınlaşılmasını bir alternatif olarak kullanarak Sovyetler Birliğine mesafeli yaklaşmıştır. Ancak Suriye'de rüzgarın Esat lehine esmeye başlaması sonucu Moskova'nın gittikçe Bağdat ile daha yakın ilişkiler geliştirdiği görülmüştür. Esat ayrıca İsrail'e yönelik olarak Nureddin el-Atasi iktidarının sert askerî çözüm yanlısı politikasının aksine gerçekçi ve diplomasi yöntemini yok saymayan bir politika geliştirmiştir. Her iki dönemde de Suriye'nin İran ile bir yakınlık kurduğuna dair haber yapılmamıştır. Nureddin el-Atasi döneminden farklı olarak Esat kendi iktidarına meşruiyet sağlayabilmek için seçimler düzenlemiş ve geniş bir koalisyon temelinde iktidarını sağlamlaştırmak için Meclis kurmuştur.

Abdurrahman Arif döneminin aksine El-Bekr yönetimi altında Irak, İran ile hem Basra Körfezi'nde etkin olabilmek hem de Kürtler ile var olan sorunlar sebebiyle çekişme içine girmiştir. Irak ayrıca darbeden sonra Mısır'a yönelik oldukça mesafeli bir politika takip etmiştir. Sovyet Rusya, Komünist Çin ve Fransa ile iyi ilişkiler kurmayı amaçlayan El-Bekr liderliğinde Baas iktidarı İsrail'e karşı askerî anlamda daha aktif bir siyaset izlenmesi gerektiğini ileri sürmüştü ve Irak askerî kuvvetlerini diğer Arap devletlerini desteklemek amacıyla bölgede konuşlandırmıştır. Baas kadroları Kürtler ile sağlanacak çözüme yönelik daha etkin davranmıştır.

Irak'ta Barzani'ye bağlı Kürtler ile var olan sorunların yaratmış olduğu iç politikadaki dengesiz yapı ve enerji kaybının dışında bu durumun Orta Doğu

coğrafyasına da önemli etkileri olmuştur. Özellikle Irak, Kürtler ile süregelen sorunlar dolayısıyla dış politikada hem komşuları ile arasında tam bir güven ortamı kuramamış hem de İsrail'e karşı etkin bir politika takip edememiştir. Bu noktada Irak'taki Barzani'ye bağlı Kürt hareketi, belki de bir açıdan, Irak'ın Arap-İsrail çatışmasında - kendi iç güvenliğini sağlamayı önceleyerek- pasif kalmasını sonucunu doğurmuştur. Diğer taraftan bu dönemde Irak'ın kuzeyindeki zengin petrol kaynaklarının kimin yöneteceği ve nasıl dünya pazarlarına ulaştırılacağı hesapları dahilinde Kürtler bir aktör olarak belirmiştir.

Bir diğer önemli nokta, bu dönemde Suriye biraz daha bu denklemin dışında kalmakla beraber, Barzani'nin Kürt hareketi dolayısıyla Irak, İran ve Türkiye arasında güven ve istikrar ortamının teşkil edilerek işbirliğine dayalı ilişkilerin geliştirilmesi zorlaşmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada incelenen dönem ışığında hem Irak'taki Türkmenlerin siyasal, sosyal ve kültürel açıdan içinde buldukları durumun ortaya çıkarılması hem de Batı Bloku içerisinde yer alan Fransa ile yakın ilişkiler geliştiren her iki Baas iktidarının bu yakınlaşmanın bir sonucu olarak pragmatist dış politika anlayışlarını yansıtmaları bağlamında çalışma önemli noktaları gün yüzüne çıkarmıştır.

Soğuk Savaş faktörüne bakıldığında, Akdeniz ve Orta Doğu coğrafyasında hissedilen ABD liderliğinde Batı Bloku ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabetin Arap ülkelerine yansması, Arap ülkeleri arasında ortak hareket edilememesi şeklinde ortaya çıkmıştır. İngiltere'nin Süveyş'in doğusuna ilişkin tahahhütlerinde yaptığı değişikliklere bağlı olarak Basra Körfezi'nde birlik arayışları ve ortaya çıkan güç boşluğunun Irak, İran, ABD ve özellikle Sovyetler Birliği gibi ülkeler tarafından doldurulması ve pozisyon alma arayışları ilerleyen yıllarda hem Orta Doğu hem de Basra Körfezi'ndeki siyasal, ekonomik, askerî ve toplumsal gelişmelerin kaderini belirleyecek bir sürecin başlangıcına işaret etmiştir.

Tez çalışması kapsamında incelenen gazetelerin ve dergilerin ve söz konusu kaynaklarda öne çıkan yazarların Irak ve Suriye'deki gelişmelere yönelik genel yaklaşımlarına bakılmasında fayda bulunmaktadır. Örneğin Tercüman gazetesinde yer alan haberler genellikle objektif şekilde ve yorum yapılmadan olduğu gibi aktarılmıştı.

Dış politika konularında yazar Şükrü Baban ön plana çıkmış, bölgenin istikrarı ve karışık yapısına dikkat çekerek, takip edilecek gelişmelere yönelik belirsizlik ve hatta tedirginliğini zaman zaman dile getirmekten çekinmemişti.

Şükrü Baban yazılarında, Irak'ın Fransa'ya yakınlaşarak silah yardımı elde etme girişimi ve bu girişim karşısında Barzani'nin de Gaulle'ye yazdığı mektubuna da yer vermişti. 1968'de yaşanan darbeden sonra ise iktidara gelen siyasi kastın, parlamenter yapıya karşı tutumundan ve bunun iç politikadaki etkilerinden bahsetmişti. Darbe yönetiminin İhtilal Kumanda Konseyi kurma planlarını Sovyetler Birliği ile Baasçılar arasındaki siyasi benzerlik olarak değerlendirmişti. Diğer taraftan Baasçıların darbe yapma sebeplerini genel anlamda haklı bulmuştu. 1970 yılına gelindiğinde ortaya çıkan Barzani ve Irak Hükümeti arasındaki yakınlaşmaya ise temkinli yaklaşmıştı. Şattularap üzerinde gözlemlenen Irak-İran gerginliğinin analizinde Baban, bu gelişmenin Irak yönetiminin Kürtler ile yakınlaşmasını beraberinde getirdiğini aktarmış ve bu yakınlaşmanın da Türkiye'nin sınır güvenliği için önemli bir gelişme olduğunu değerlendirmişti. İsrail tehdidinin Esat yönetimindeki Suriye ile Iraklı Baasçılar arasında işbirliğini tetikleyen etken olduğunu not etmişti.

Tercüman gazetesinden bir diğer yazar Tarık Buğra ise, Suriye-Türkiye ilişkilerini etkileyen faktörlere değinmiş ve Irak Baas'ının Türkiye nezdinde destek arayışlarından bahsetmişti.

Orta Doğu dergisi, bölgenin istikrara kavuşmasını, Türkiye'nin de arzu ettiğini söyleyerek bu yönde bir gelişmenin Türkiye'nin lehine olacağını düşünmekte, Orta

Doğu'da artan Sovyet Rusya etkinliğini bir tehdit algısıyla değerlendirmekte ve Irak'ın kuzeyinde vuku bulan Barzani'ye bağlı Kürtlere ilişkin gelişmeleri Akşam ve Tercüman gazeteleri gibi yakından takip etmekteydi. Barzani hareketini, Irak'ın milli egemenliği ve toprak bütünlüğünü tehdit eden bir girişim olarak yorumlamaktaydı. Dergi, Irak konusunda ise tarihsel bağlara, kültürel benzerliklere vurgu yapmıştı. Dergiyi diğer gazetelerden ayıran özellik ise birinci elden Arap gazetelerine atıf yapması ve ele alınan konuya bağlı olarak ilgili devletlerin resmî kaynaklarını kullanması olmuştu.

Orta Doğu dergisinde çalışma konusu bağlamında yazılarıyla ön plana çıkan isim aynı zamanda derginin başyazarı da olan Celâl Tefik Karasapan'dır. Karasapan, bölgede vuku bulan hemen her konuda yazı kaleme almıştı. Kasım iktidarına karşı mesafeli yorumlar yapan Karasapan, Abdüsselam Arif yönetimini milliyetçi ve vatanperver olarak tanımlayarak beğenisini dile getirmişti.

Karasapan, 1967 yılında gerçekleşen Irak-Türkiye görüşmelerinde Irak'ın Kıbrıs konusunda Türk tezlerine yakın açıklamalarına yazılarında yer vermişti. 17 Temmuz 1968 darbesi çerçevesinde hem Başkanlık Sarayı'nda vuku bulan gelişmelere hem de sonrasında Arif'in ülkeden ayrılması süreçlerine yazılarında yer vermişti. 1968 darbesinden sonra kısaca El-Bekr hakkında bilgiler vermiş, 17 Temmuz tutuklamaları ve Irak'ta kurulan kabineler ve kabine değişikliklerini doğrudan aktarmıştı. 1967 Savaşı'nda İsrail karşısında alınan mağlubiyetten dolayı Arif'in sorumlu tutulmasının darbe sebepleri arasında yer almasını ise Arif'e yönelik ağır bir eleştiri olarak görmüştü. 1968 darbesinin sebeplerini, sonrasında kurulan hükümetlerin amaçlarını ve Irak'ın petrol politikasını da ele almıştı. Irak ekonomisinin ise petrole bağımlı bir hale geldiğine dikkat çekmişti.

Karasapan, Irak'ta Kürtlere siyasal ve kültürel haklar tanınırken Türkmenlere aynı hakların verilmemesine eleştirel bir yaklaşım takınmıştı. Kerkük'te yapılması

planlanan plebisitin Türkmenler üzerinde yaratacağı etkileri analiz etmişti. Kürtlerin ise muhtemel bağımsızlık arayışlarından bahsetmişti. Şattülarap gerginliğinin yaşandığı dönemde doğrudan Irak ve İran Büyükelçilikleri tarafından yayınlanan dökümanlar üzerinden ülkelerin savlarını incelemişti. Yazılarında Mısır-Sudan-Libya-Suriye yakınlaşmasına ve bu yakınlaşmanın Irak'ı dışarda bırakmasına da değinmişti.

Milliyet gazetesi, genelde, haberleri fazla yorum yapmadan sunmuştu. Ancak yine de, örneğin Kürtlere muhtariyet verilmesini Irak Hükümeti'nin bir yenilgisi olarak yorumlayan birtakım haberler de sayfalarında yer bulmuştu. Çalışma kapsamında incelenen konular üzerine sürekli yazan yazarları olmamış, sadece dönem dönem bazı öğretim üyelerinin konuk yazar olarak gazetede yer bulması ile olayların gidişatına yer verilmişti.

Gazetede yazılarıyla dikkat çeken İsmet Giritli, Nusayrilerin Suriye'deki demografik yapısını göstermekte, Nusayri kökenli kişilerin Suriye ordusunda etkin konumda bulunmaları ve bunun arkasında yatan sosyolojik arka planı açıklamakta ve Nusayrilerin Suriye dış politikasına etkisini incelemekteydi. Milliyet gazetesindeki köşesinde Tefik Rüştü Aras, Irak devletinin istikrarsız yapısının tarihsel geçmişe dayanarak analizini yapmış, İngiltere'nin Irak üzerindeki etkisine değinmiş ve petrolün Irak'taki yönetim değişikliklerindeki rolüne dikkat çekmişti.

Milliyet gazetesi yazarı Abdi İpekçi, Irak Kültür Yardımlaşma Cemiyeti Başkanı Remzi Doğuelli ile mülakat gerçekleştirmiş ve 1970 bildirisinin içeriği, niçin uygulanmadığı ve Türkmenlerin Kürtlere tanınan hakların kendilerine de tanınması arzuları üzerine konuşmuşlardı.

Milliyet gazetesinden M. Ali Birand, 5. Arap Zirvesi üzerine yorumlarını paylaşmış ve alınan kararları aktarmıştı. İslam Zirvesi Konferansı'nda ise Türkiye'nin

Arap devletlerine sempatik görünme arayışını eleştiren Birand, yine Türkiye'nin bu konferanstaki diplomatik hatalarının üzerinde durmuştu.

Milliyet gazetesindeki yazısında Candan Selek Ataöv, Barzani ile mülakat gerçekleştirmiş ve Barzani'nin Türkiye'deki Kürtler ile bir ilişkilerinin olmadığı ve Irak'taki Türkmenlerin haklarını kazanmaları yolunda onları desteklediği açıklamalarını okuyucularıyla paylaşmıştı.

Milliyet gazetesi yazarı Metin Toker, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin Arap yöneticileri nezdinde azalan etkisine ve Sovyetlerin bunu telafi etme girişimlerine değinmiş, bu girişimin Arap devletleri tarafından nasıl karşılandığı ve Sovyetlerin ABD'yi Akdeniz'de dengeleme arayışlarını ele almıştı.

Hürriyet gazetesi, dış güçlerin bölge üzerindeki hesaplarına değinmiş ve Irak'ta Türkmenler ve Kürtler arasındaki çekişme ve hoşnutsuzluğun üzerinde durması ve Kürtlerin muhtemel bağımsızlığı durumunda bu gelişmenin Türkiye'nin de toprak bütünlüğüne yönelik tehdit oluşturduğunu dile getirmesi ile dikkat çekmişti.

Hürriyet gazetesi yazarı Yılmaz Çetiner, Kürtlerin aksine Türkmenlerin Irak'ta siyasî haklar elde edememesinde, yabancı petrol şirketlerinin Irak'taki Barzani hareketi kapsamındaki tutumuna ve Kürtlerin Türkmenlere yönelik yakınlaşma arayışlarına köşesinde yer vermişti.

Hürriyet gazetesinden Doğan Uluç, Abdurrahman Arif ile İngiltere'ye gittikten sonra bir mülakat gerçekleştirmişti. Arif bu mülakatında Irak üzerindeki ABD, İngiltere ve Sovyet Rusya çıkarlarından bahsetmiş, Kürt sorununa ise bu çerçevede bakılması gerektiğini söylemişti.

Hürriyet yazarı Cüneyit Arcayürek, Barzani'nin Kürt hareketinin Sovyetler ile ilişkilerine ve İran ve İsrail'in, Irak'ın kuzeyindeki gelişmeler çerçevesindeki yerine,

Irak'ın Sovyet Rusya, Kürtler'in de ABD ile yakınlaşmasına, Irak'ın kuzeyinde bir Kürt idaresinin tesis edilmesi durumunun iki süper gücün bölge petrolünün işletilmesi hesapları çerçevesinde oynayacağı role, Irak'taki Barzani'ye bağlı Kürtler ile var olan sorunların Türkiye üzerinde yaratması muhtemel etkilerine, yurt dışında etkinlik gösteren Türk Öğrenci birliklerindeki Kürtçü faaliyetlere ve Ermeni meselesine değinmişti.

Aynı gazeteden Celalettin Çetin, Arap Kurtuluş Cephesi lideri Dr. Münir Kabaras ile görüşmüş ve köşesinde Kabaras liderliğindeki cephenin amaçlarından bahsetmişti.

Cumhuriyet Gazetesi, haberleri genel olarak tarafsız bir şekilde aktarıırken, bazı durumlarda; örneğin, İsrail'in Filistinli Araplara yönelik askerî müdahaleleri ve Filistinli komandoların rolü gibi konularda olayların içine daha fazla müdahil olan yorumlar yaptığı görülmüştü.

Mehmet Barlas, gazetenin Orta Doğu'daki gelişmeleri ele alan yazarlarından biri olarak ön plana çıkmaktaydı. 24 Ocak 1970 tarihinde yayımlanan Türkmenlerin kültürel haklarını tanıyan bildiriye, Kerkük plebisitinin Iraklı Türkmenlere etkisini, Ürdün İç Savaşı'nın Suriye iç politikasında sebep olduğu gelişmeleri ve Kasım 1970 Esat darbesinin Suriye'de ortaya çıkarmasını beklediği değişimleri köşesinde ele almıştı.

Gazetenin bir başka yazarı Nadir Nadi, Ürdün Savaşı'ndaki ABD ve Sovyetlerin politikalarına dikkat çekmiş, Rogers Planı ve kimi Arap devletlerinin İsrail ile ateşkes anlaşmasında bu iki devletin rolüne değinmişti.

Cumhuriyet gazatesi yazarı Cahit Güçbilmez, 1968 darbesinin kim tarafından yapıldığı, El-Bekr'in siyasi yönelimleri, Ürdün Savaşı'nın ABD ve İsrail üzerine etkileri, muhtemel bir ABD askerî müdahalesinin Araplar devletleri politikalarında sebep

olacağı değişimleri, Ürdün Savaşı özelinde İsrail'in askerî planları, Irak'ın uyguladığı politikaları ve Suriye'nin geri çekilmesinin Filistinli gerillalar üzerindeki etkisini yazılarında işlemiştir.

Yine aynı gazetede Ergun Balcı, Arap devletlerinin kendi aralarındaki ilişkilerde İsrail'in rolüne ve bu devletlerin Filistin üzerinden liderlik mücadelelerine değinmiş, 1967 Savaşı'ndan bölgede artan ABD ve SSCB etkinliğine, İsrail Hükümeti içindeki fikir farklılaşmasına ve Esat'ın 1970 darbesinin sebeplerine yazılarında yer vermiştir.

Aynı gazete yazarı Ecvet Güresin ise, Sovyetlerin İsrail karşısında Arap devletleri ile ilişkilerinden ve ABD Demokratlarının ve Başkan Nixon'ın İsrail'e yönelik politikalarından bahsetmiştir.

Cumhuriyet gazetesini yazarı Özgen Acar, İran ve Irak arasında yaşanan Şattülarap gerginliği ve Türkiye'nin süreç içindeki rolüne değinmiştir.

Aynı gazetede Kayhan Sağlamer, Abdurrahman Arif'in Mısır modeli ile siyasi birlik kurma hedefinden bahsetmiş, Irak ve Suriye arasındaki ideolojik farklılıklara değinmiştir.

Akşam gazetesi, Baas Hareketinin siyasal yelpazedeki yeri üzerine değerlendirmede bulunmuş, Türkiye'nin Türkmenler dolayısıyla bölge politikasına müdahil olmasından bahsetmiştir. Haberlerde Irak'ın siyonizm ve emperyalizm karşıtı duruşuna dikkati çekmekteydi. 17 Temmuz 1968 darbesinden sonra Irak'ta gerçekleşen idamlar gazete haberlerinde sık sık yer almıştı.

Bir açıdan Akşam gazetesinin incelenen konulara ilişkin genel profiline bakıldığında, Suriye'de Esat darbesinin Baas partisi içindeki sağ akımdan gelen bir hareket olarak görüldüğü, Esat'ın başta geniş bir desteğe sahip olmadığı ancak bu tabanı yıllar içerisinde genişlettiği yorumu hakim olmuştu. Hatay meselesinin ise canlı bir

sorun olduğu değerlendirilmişti. Bunlara ek olarak her iki Baas Partisi arasındaki çekişmenin genel olarak ideolojik, uygulama farklılıkları ve karşılıklı güven ortamının olmaması temelinde yükseldiği aktarılmıştı.

Yazar Hulûsi Turgut Akşam gazetesinde, özellikle *Kürdistan Dosyası* adlı yazı dizisiyle ön plana çıkmıştı. Genellikle Irak'ın kuzeyine yaptığı geziyi aktardığı yazılarında Turgut, Kürt hareketinin yerel özerklik arayışını ve kendi hikayesini dünyaya ve Türkiye'ye duyurma amacını taşıdığını söylemekteydi.

Yazı dizisinde, Barzani'nin her devletten destek arayışında olduğunu ve aynı zamanda Kürt hareketinin Irak dışında girişimlerde bulunarak birçok kıtada örgütlendiği ve parasal veya lojistik destek sağlamaya çalıştığı aktarılmıştı. Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında İngiltere faktörüne değinen Turgut, Barzani hareketinin başlangıcından bahsetmiş, Barzani'nin biyografisini okuyucuları ile paylaşmış ve Barzani-Talabani rekabetine yazı dizisinde yer vermişti. Ayrıca Barzani hareketinin önemli kişilerini tanıtan Turgut, hareketin organizasyon yapısını da okuyucularına sunmuştu.

Turgut yazı dizisinde ayrıca Irak ordusunun Irak yönetimi üzerinde kurduğu baskıya yer vererek ihtilallerin ülkede yarattığı olumsuz etkilere değinmişti. Son olarak Turgut, Barzani'nin Cumhurbaşkanı Sunay ve Başbakan Demirel'e yazdığı mektuplara yer vermişti. Bu yazı dizisinin sonunda bir de çıkarımda bulunan yazar, Iraklı Kürtlerin Türkiye'ye özlem beslediğinden ve Türkiye'nin desteğini sağlamaya çalıştıklarından bahsetmişti.

Turgut, söz konusu yazı dizisi dışında Akşam gazetesi için başka yazılar da kaleme almıştı. Tugut, Irak'ın Türkmenlere uyguladığı baskı ve sindirme politikalarına, Irak'taki Türkmenlerin demografik yapısı ve Türkmenlerin örgütlenmesi gibi Türkmenlerle ilgili konulara, Irak'ın Fransa ile silah anlaşmasına ve Barzani'nin bu

anlaşma karşısında göstermiş olduğu tepkiye, Arap-İsrail çatışmasının bölgedeki artan Sovyet etkinliği üzerindeki etkisine ve Suriye-Türkiye ilişkilerine değinmişti.

Akşam gazetesi yazarlarından Ali Sirmen, Irak'ta 1968 darbesinin sebeplerini incelemiş ve darbe sebepleri ve darbeye meşruiyet kazandırılması çabalarını birlikte ele almış, Irak'ta darbe sonrası kabine değişiklikleri ve bu değişikliklerin nedenlerini irdelenmişti.

Sirmen ayrıca, Irak Hükümeti ve Barzani arasındaki yakınlaşma ve bu yakınlaşmanın Irak'a komşu diğer ülkeler tarafından dikkatle izlendiğini belirtmişti.

Bunlara ek olarak Sirmen yazılarında, Kerkük meselesine, Barzani ve Irak Hükümeti'nin yurt dışından destek arayışlarına, Orta Doğu'da Sovyet politikalarına, Irak'ta 1970 yılında ortaya çıkarılan karşı darbe girişimine, Kasım 1970 Esat darbesine ve Irak ve Suriye Baas Partileri arasındaki farklılıklara değinmişti.

Akşam gazetesinden İlhami Soysal ise yazılarında 1968 darbesindeki hizipleşmeye, ekonomik açıdan Suriye ve Irak arasındaki farklı uygulamalara, emperyal güçlerin bölgedeki petrol hesaplarına ve 1970 tarihinde Kürtlere otonomi verilmesine kadar geniş bir yelpazede konulara dikkat çekmekteydi.

Ertan Ünal, Kasım hakkında bilgiler vermekte, gerçekleştirdiği ve gitmesine sebep olan darbelerin üzerinde durmaktaydı. Albay Rezzak'ın, Abdüsselam Arife yönelik başarısız darbe girişimine değinmiş diğer taraftan Abdurrahman Arif'in Cumhurbaşkanı oluşu sürecini anlatmıştı.

Sıtkı Ulay, bir yandan İngiltere'nin bölgeden çekilmesi ve artan ABD ve SSCB'nin etkisinden söz etmiş ve Irak'taki kişisel temaslarına dayanarak 1968 Baas darbesinin sebeplerini tespit etmeye çalışmıştı.

Yabancı basında the Times gazetesi, Orta Doğu'da yaşanan petrol hesapları üzerinde durmuş ve Suriye'nin petrol üzerinden Suudi Arabistan'ı zor durumda bırakma arayışları ile birlikte İran ve Türkiye'nin bir petrol boru hattı inşa etme tasarılarına yer vermişti. Ayrıca Türkiye'nin, Irak ile İran arasında Şattularap Meselesi sebebiyle ortaya çıkan gerginlikte oynadığı *de facto* arabulucu rolünden bahsetmişti. Ayrıca Suriye'nin Doğu Almanya'yı tanınmasının ardında Batı Almanya ile ilişkileri ile beraber İngiltere'nin Süveyş'in Doğusu politikasında gerçekleşen değişimi takiben ABD'nin bölgede nabız yoklama faaliyetlerine değinilmişti.

The Times gazetesi yazarı Nicholas Herbert, özellikle İngiltere'nin Körfez'de ilişkilerini devam ettirmesi noktasında önerilerde bulunmuş, bölge ülkelerinin etkin olma arayışları ile birlikte Arap ülkelerinin farklılaşan politikaları ve İran'a karşı ortak hareket edememe sebeplerini incelemişti. Yine İngiltere'nin değişen Süveyş'in Doğusu politikası çerçevesinde ABD, SSCB ve Fransa'nın Orta Doğu'ya müdahil olması üzerine değerlendirmeler yapmıştı.

The Times için kaleme aldığı yazılarında Winston S. Churchill de İngiltere'nin değişen Süveyş'in Doğusu politikası üzerine eğilmiş ve bu değişikliğin Körfez ülkelerinde ulusal güvenlikleri anlamında hangi yönde yeni değişiklikler yaratacağı hakkında değerlendirmelerde bulunmuştu.

The Times gazetesinden A. M. Rendel, yazılarında, değişen İngiliz politikası Arap-İsrail çekişmesi ve büyük devletlerin politikalarını ele almıştı.

Aynı gazetede yazar Paul Martin, Irak'ta meydana gelen Baas darbesini incelemiş ve Bazzaz'ın yargılanma sürecine değinerek Irak Hükümeti ve Barzani'nin Kürt hareketi arasında ortaya çıkan gelişmelerden bahsetmişti. Diğer taraftan Suriye ve Suudi Arabistan arasındaki petrol borusu anlaşmazlığına değinen Martin bunun Suriye-Mısır ilişkilerine nasıl yansıdığına değinmişti.

Observer gazetesinde öne çıkan yazarlardan biri Givan Young olmuştur. Young, Esat ile görüşme şansı bulmuş ve bu görüşmesi sonucunda Esat'ın İsrail, Batı ve SSCB hakkındaki görüşlerini okuyucularıyla paylaşmıştı. Ayrıca Young, Esat yönetiminde Suriye'nin Çin ile yakınlaşma arayışını, İngiltere'nin Körfez'den çekilirken Irak'ın bu boşluğu doldurma isteğini, Barzani'ye bağlı Kürt hareketinin Kerkük'ü ele geçirme girişimlerini ve Baas Partisi'nin Kürtler ile barış yapma girişiminin altında yatan nedenleri ele almıştı.

Observer gazetesinden Robert Stephens ve E. F. Pensore ise Baas Partisi'nin Irak kanadının 1968 yılında gerçekleştirdiği darbe üzerine değerlendirme yapmışlar ve Irak'ta yaşanan önceki darbeler ile özellikle 1963 darbesinin 1968 darbesi üzerine etkisinden söz etmişlerdi.

Time dergisinde, Irak'ta yaşanan daha önceki askerî darbeler hakkında kısaca bilgi verilmiş ve 1963'te Abdüsselam Arif'in temizlik hareketi ile yönetimden uzaklaştırdığı Baasçıların, Temmuz 1968 darbesinden sonra bir daha bu yönde bir temizlikle karşılaşmamak için nasıl adımlar attığından bahsedilmişti.

Der Spiegel dergisinde büyük oranda Irak üzerine haberlere yer verilmiş, 1968 darbesinin nasıl gerçekleştiği ve yeni Baas iktidarının Kürtlere yönelik nasıl bir yöntem izleyeceği üzerine haberler yapılmıştı.

Der Spiegel muhabiri, Temmuz 1968 darbeden sonra El-Bekr ile mülakat gerçekleştirerek El-Bekr ile Irak'ın Almanya ilişkileri üzerine konuşmuş ayrıca El-Bekr'in Mısır'a yönelik yaklaşımı ile birlikte Baas ideolojisi hakkında Irak Cumhurbaşkanı'nın görüşlerini almıştı.

Aussen Politik dergisi'nden Fritz Wirth, İngiltere'nin niçin kademeli bir şekilde okyanus ötesi politikalarında değişiklik yaptığı ve tahahüttlere vazgeçtiğinin nedenlerini incelemiştir.

Aynı dergi yazarı Peter Meyer-Ranke de İngiltere'nin bıraktığı boşluk karşısında İran'ın politikalarından bahsederek İran'ın kendine güvenmesinin altında yatan nedenleri araştırmıştır. Ayrıca Baas Partisi'nin kuruluş ve ideolojisini inceleyen Meyer-Ranke Suriye ve Irak'ta iktidarda olan Baas Partilerinin ortak özelliklerine dikkat çekmiştir.

1968 Irak darbesinin nasıl gerçekleştiği, darbeden sonra diğer Arap devletlerinde yayınlanan gazetelerde nasıl yorumlandığı ve darbeden sonra Irak-ABD ilişkilerinin belirsizliği International Herald Tribune gazetesinde yer alan konular olmuştur. Ayrıca Esat'ın Suriye'de artan siyasal etkisine değinilmiş ve Esat'ın Atasi yönetimine son vermesinin ardından Suriye'nin Mısır-Libya-Sudan'dan oluşan birliğe katılma girişimleri ile birlikte bu birliğin oluşum sürecine gazete haberlerinde yer verilmiştir.

International Herald Tribune gazetesi yazarı Jesse Lewis, Suudi Arabistan ve Suriye arasında gerginliğe sebep olan petrol boru hattı meselesine yazılarında yer vermiştir.

Aynı gazeteden Anthony Lewis, İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekilmesini incelemiş ve İngiltere'nin Körfez ile bağlarını korumasının yollarını araştırmıştır.

International Herald Tribune gazetesinden Jonathan C. Randal ise değişen İngiliz politikasına bağlı olarak ortaya çıkan İran-İsrail yakınlaşmasına dikkat çekmiştir.

Newsweek dergisinde, Arap-İsrail Meselesi çerçevesinde İsrail Lobisi'nin Amerikan dış politikası üzerine etkileri ve etkileme becerisine ilişkin analizler yapılmış, İsrail Lobisi ve Filistin Meselesi üzerine Demokratlar ve Cumhuriyetçilerin tutumları

incelenmişti. Ayrıca ABD-Arap ülkeleri ilişkileri ile birlikte SSCB'nin Orta Doğu barış sürecindeki rolüne değinilmişti.

Newsweek dergisi yazarı Loreen Jenkin, Irak'ın kuzeyine giderek burada gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda Kürt hareketini incelemişti.

Newsweek için kaleme aldığı yazılarında Zbigniew Brzezinski ise Arap-İsrail sorunu üzerine değerlendirmelerde bulunarak konunun taraflarını analiz etmiş ve bu aktörlerin konuya yönelik politikalarını mercek altına almıştı.

Kısacası Irak ve Suriye bağlamında 1968-1970 sürecinin Baas eksenli gelişmelerini ele alırken derin politik ilişkiler, değişken terminoloji kullanımı, konulara atfedilen önem, tarihsel dönüm noktalarına ilişkin değerlendirmeler doğal olarak farklılıklar göstermekteydi.

Bir diğer deyişle Türk basını, Türkiye'nin komşusu olan bu iki ülkenin geçirdiği siyasal değişimleri, incelenen Batılı basının konuya yaklaşımının -yani konu sadece uluslararası siyasetin bir parçası olduğunda derinlemesine incelenmesi anlayışının- ötesinde, bu iki ülkenin siyasî ve toplumsal varlığının geleceği, bu ülkelerdeki yönetimlerin ve ideolojilerin bölgesel etki alanlarının sınırları ve tüm bu geniş bakış açısının ulusal ve uluslararası boyutlarıyla kapsamlı olarak ele alınması eğilimini göstermekteydi.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Doğan Şentürk, *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003.

Eberhard Kienle, *Ba'th v. Ba'th: the conflict between Syria and Iraq, 1968-1989*, IB Tauris, 1990.

Edward Luttwak, *Coup d'etat*, Penguin Press, 1968.

Elyas Farah, *Arabische Sozialistische Ba'th Partei: Entwicklung Arabischer Revolutionärer Ideologie*, 1978.

John F. Devlin, *The Bath Party: a history from its origins to 1966*, Hoover Institution Press, 1976.

Kamel Abu Jaber, *Arap Baas Sosyalist Partisi*, Çev. Ahmet Ersoy, Altınok Matbaası, Ankara, 1970.

Nikolaos van Dam, *The Struggle for Power in Syria: Politics and Society under Asad and the Ba'th Party*, IB Tauris, 2011.

Özge Özkoç, *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara, 2008.

William L. Cleveland, ve Martin Button, *A History of the Modern Middle East*, Westview Press, 2009.

Melvyn P. Lefler ve Odd Arne Westad, *The Cambridge History of the Cold War*, Vol. 2, Cambridge University Press, 2010.

Makaleler

Anthony S.Marcum ve Jonathan N. Brown, "Overthrowing the 'Loyalty Norm' The Prevalence and Success of Coups in Small-coalition Systems, 1950 to 1999", *Journal of Conflict Resolution*, 2016, 60.2, s.256-282.

Daniel Pipes, "The Alawi capture of power in Syria", *Middle Eastern Studies*, 1989, 25.4, s.429-450.

Desha M. Girod, "Reducing postconflict coup risk: The low windfall coup-proofing hypothesis", *Conflict Management and Peace Science*, 2015, 32.2, s.153-174.

Geraint Hughes, "Coup-Proofing, Insurgencies and Militias, 2015", Erişim: <http://defenceindepth.co/2015/08/24/coup-proofing-insurgencies-and-militias/>.

Holger Albrecht, "Does coup-proofing work? Political–military relations in authoritarian regimes amid the Arab uprisings", *Mediterranean Politics*, 2015, 20.1, s.36-54.

James T. Quinlivan, "Coup-proofing: Its practice and consequences in the Middle East", *International Security*, 1999, 24.2, s.131-165.

Jenkins, J. Craig, ve Augustine J. Kposowa. "Explaining Military Coups D'etat: Black Africa, 1957-1984." *American Sociological Review*, 1990, 861-875.

Jonathan M. Powell ve Clayton L. Thyne, "Global instances of coups from 1950 to 2010 a new dataset", *Journal of Peace Research*, 2011, 48.2, s.249-259.

Jonathan Powell, "Determinants of the attempting and outcome of coups d'état", *Journal of Conflict Resolution*, 2012, 56.6, s.1017-1040.

Mehran Kamrava, "Military Professionalization and Civil-Military Relations in the Middle East", *Political Science Quarterly*, 2000, 115.1, s.67-92.

Robert N. Berki, "On Marxian thought and the problem of international relations", *World Politics*, 1971, 24.01, s.80-105.

Ulrich Pilster ve Tobias Böhmelt, "Coup-proofing and military effectiveness in interstate wars, 1967–99", *Conflict Management and Peace Science*, 2011, 28.4, s.331-350.

Dergiler ve Ansiklopediler

Aussen Politik

Aydınlık

Encyclopedia Britannica

der Spiegel

Dışışleri Bakanlığı Belleteni

Newsweek

Orta Doğu

Times

Gazeteler

Adalet

Akşam

Babıalide Sabah

Başkent

Bugün

Cumhuriyet

die Zeit

die Welt

Günaydın

Hakikat

Hürriyet

International Herald Tribune

İttihad

Milliyet

Son Havadis

Tercüman

the Observer

the Times

Ulus

Vatan

Yeni Asır

Yeni Gazete

Yeni Gün

Yeni Tanin

Zafer

Tezler

Göktuğ Kıprızlı, "The Role of the Montreux Convention Regarding the Regime of the Straits in the Security and Cooperation Environment", (University of Essex Department of Government International Relations Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İngiltere, 2014.

EKLER

Ek-1: 1968-1970 Irakve Suriye'deki Baas Gelişmelerine İlişkin Gazete/Dergi Haber ve Makaleleri

"ABD Askerî Müdahalesi Diplomatik Gelişmelerin Sonucuna Bağlı", *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1970, s.7.

"ABD ve İngiltere İhtarda Bulundu", *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1970, s.7.

"Abd Al-Salam 'Arif | President Of Iraq.", *Encyclopedia Britannica*, 2014, Web. 4 Eylül 2017.

"Abd Al-Rahman Al-Bazzaz | Iraqi Leader." *Encyclopedia Britannica*, 2002, Web. 4 Eylül 2017.

"ABD'nin Denetçilik Teklifi Reddedildi", *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1970, s.3.

"Abdel Razzal al-Nayef", *die Zeit*, 2 Ağustos 1968.

Abdi İpekçi, "Irak Türkleri", *Milliyet*, 12 Ekim 1970, s.9.

Abdurrahman Nuri, "Suriye'deki son durum", *İttihad*, 24 Kasım 1970, s.3.

"Ägyptisce Invasion", *der Spiegel*, 16 Kasım 1970.

"Albay Cundi Samimiyetini İspat Etmek İçin İntihar Etmiş", *Tercüman*, 4 Mart 1969, s.1-7.

Ali Sirmen, "Haftanın Ardından", *Akşam*, 22 Temmuz 1968, s.2.

Ali Sirmen, "Haftanın Ardından", *Akşam*, 5 Ağustos 1968, s.2.

Ali Sirmen, "Orta Doğu Gene Karıştı", *Akşam*, 23 Ocak 1970, s.2.

Ali Sirmen, "Irak'dan Gelen Olumlu Haberler", *Akşam*, 26 Ocak 1970, s.2.

Ali Sirmen, "Barzani ve Kerkük", *Akşam*, 21 Temmuz 1970, s.2.

Ali Sirmen, "Şam'da Darbe", *Akşam*, 15 Kasım 1970, s.2.

"Amman'da Sokaklar Bomboş... Dükkânlar Kapalı... Bazı Yerler Komandoların İşgalinde...", *Milliyet*, 4 Eylül 1970, s.3.

A. M. Rendel, "Reversal of British Policy not wanted in Gulf", *the Times*, 8 Nisan 1969.

A.M. Rendel, "Moscow hint of new arms for Arabs", *the Times*, 4 Şubat 1970.

"...And Syria Gets a New Leader", *International Herald Tribune*, 1970.

"Another Coup in Iraq", *International Herald Tribune*, 22 Temmuz 1968.

Anthony Lewis, "Britain to End Persian Gulf Role This Year", *International Herald Tribune*, 1 Mart 1971.

"Arab leaders' threat to US oil", *the Times*, 10 Şubat 1970, s.1.

"Arap Memleketlerinde Demokrasiye Doğru Yöneliş", *Orta Doğu*, Şubat 1971, S.106, s.20-25.

"'Arap Zirvesi' Askerî Sırları Ele Aldı", *Milliyet*, 4 Eylül 1969, s.3.

"Arap Liderleri Seferberlik için Çağrıda Bulundu", *Milliyet*, 5 Eylül 1969, s.1.

"Arap Basını Türk-Irak Dostluğunu Övüyor", *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1970, s.3.

"Arap Birliği Yüksek Planlama Komitesi Kahire'de Toplanıyor", *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1970, s.3.

"Assad Names Himself Party Boss, Premier", *International Herald Tribune*, 19 Kasım 1970.

"Attasi İstifa Etti", *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1970, s.3.

- "Baas Partileri Arasında Anlaşmazlık Çıktı", *Akşam*, 8 Mayıs, 1970, s.2.
- "Bağdat, Rogers Planını Kabul Etmedi", *Akşam*, 28 Temmuz 1970, s.2.
- "Bağdat'ta 7 Casus İdam Edildi", *Tercüman*, 21 Şubat 1969, s.1.
- "Bağdat'ta 15 İsrail Casusu İdam Edildi", *Hürriyet*, 26 Ağustos 1969, s.7.
- "Barut Fıçısı Orta Doğu'nun İçyüzü", *Akşam*, 15 Ekim, 1969, 5.
- "Barut Fıçısı Orta Doğu'nun İçyüzü", *Akşam*, 17 Ekim, 1969, 5.
- "Barut Fıçısı Orta Doğu'nun İçyüzü", *Akşam*, 18 Ekim, 1969, 5.
- "Barut Fıçısı Orta Doğu'nun İçyüzü", *Akşam*, 19 Ekim, 1969, 5.
- "Barzani Meselesi", *Akşam*, 12 Eylül 1968, 1-7.
- "Barzani'nin Sunay ve Demirel'e Yazdığı Mektupları Açıkıyoruz", *Akşam*, 12 Eylül 1968, 1-7.
- "Barzani ile Irak Anlaşmaya Vardı", *Yeni Tanin*, 13 Mart 1970, s.3.
- "Barzani ile Irak Arasında Anlaşmaya Varılamadı", *Akşam*, 24 Şubat, 1970, 2.
- "Barzani ile Irak Kuvvetleri Çatıştı. Barzani 10 Hükümet Kuvvetleri 4 Ölü Verdi", *Tercüman*, 29 Temmuz 1969, s.1-7.
- "Barzani, Araplara ve Baas Partisine Sadakat Sözü Verdi", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1970, s.3.
- "Barzani, İran'daki Kürtler İçin Konuştu", *Cumhuriyet*, 17 Mart 1970, s.3.
- "Barzani Kerkük'ü İstiyor", *Milliyet*, 18 Temmuz 1970, s.3.
- "Basra Körfezindeki Kararsızlık", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.45-47.

"Beş Kürt, Irak Kabinesine Atandı", *Milliyet*, 31 Mart 1970, s.3.

"Bonn trotz Annäherung des Irak an "DDR" weiter um Araber bemüht", *die Welt*, 3 Mayıs 1969, s.1.

Cahit Güçbilmez, "Dindar Bir Cumhurbaşkanı: Hasan El-Bekr", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.7.

Cahit Güçbilmez, "Buhran Her Alanda Hızla Gelişiyor", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1970, s.1-7.

Cahit Güçbilmez, "Nimeyri Kralla Ateş-kes İçin Anlaşmaya Vardı", *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1970, s.1.

Cahit Güçbilmez, "Amman'da Ordu ile Gerillaların Çarpışması Devam Ediyor", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1970, s.1.

Cahit Güçbilmez, "Amman Boşaltıldı Fakat Durum Çok Gergin", *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1970, s.3.

Candan Selek Ataöv, "Türkiye Kürtleriyle İlgimiz Yok...", *Milliyet*, 30 Temmuz 1970, s.1.

Celalettin Çetin, "Arap Kurtuluş Cephesi Lideri Münif Konuştu: 'Türkiye Yanımızda Olmalı'", *Hürriyet*, 18 Eylül 1970, s.1.

Celâl Tevfik Karasapan, "Irak Cumhurbaşkanı Memleketinizde Selâmlarken", *Orta Doğu*, Şubat 1967, S.58, s.4-6.

Celâl Tevfik Karasapan, "Irak'daki Askeri Darbe", *Orta Doğu*, Temmuz 1968, S.75, s.2-7.

Celâl Tefvik Karasapan, "Kâmuran Bedirhan Irak Sahnesinde", *Orta Doğu*, Aralık 1968, S.80, s.2.

Celâl Tefvik Karasapan, "Irak Dışışleri Bakanının Memleketimizi Ziyareti", *Orta Doğu*, Şubat 1969, S.82, s.3-4.

Celâl Tefvik Karasapan, "Suriye'deki Son Olayların Anlamı", *Zafer*, 3 Mart 1969, s.3-7.

Celâl Tefvik Karasapan, "Şat-tul-Arap Anlaşmazlığı", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.2-9.

Celâl Tefvik Karasapan, "Üçlü İşbirliği ve İlerici Arap Memleketleri Konferansı", *Orta Doğu*, Ocak 1970, S.93, s.3.

Celâl Tefvik Karasapan, "Türkiye-Irak Münasebetleri ve Kürt Meselesi", *Orta Doğu*, Haziran 1970, S.98, s.3-4.

Christop von Imhoff, "Neue Orient-Politik des Generals de Gaulle", *Aussen Politik*, Ocak 1968, s.29-36.

Colin Legum, "Syrian army coup alters Arab line-up", *the Observer*, 15 Kasım 1970, s.1.

Cüneyt Arcayürek, "Doğu'da Kürt Devleti Kurmak İçin Çalışılıyor", *Hürriyet*, 16 Haziran 1970, s.1-9.

Cüneyt Arcayürek, "Irak Kerkük Türklerine Muhtariyet Verilmesini Reddetti", *Tercüman*, 27 Ekim 1970, s.1-7.

"Çağlayangil Bağdat'ta 'Arapların Meşru Menfaatleri İçin Uğraşıyoruz'", *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1970, s.3.

"Darbeciler Hükümetle Pazarlıkta", *Cumhuriyet*, 4 Mart 1969, s.7.

- "Das Gewächs Israel Entfernen", *der Spiegel*, 30 Eylül 1968, s.122
- "Die neue arabische Staatunion soll das Machtvakuum füllen", *die Welt*, 9 Kasım 1970.
- Dietrich Strothmann, "Der Löwe von Damaskus", *die Zeit*, 27 Kasım 1970, s.2.
- Doğan Uluç, "Sevdiğim Türkiye'de 3-4 Ay Kalacağım", *Hürriyet*, 9 Ağustos 1968, s.1-7.
- "Dr. Nureddin Atasi'nin Moskova Ziyareti", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.30-32.
- "Dün de Suriye Ürdün'ü Tehdit Etti", *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1970, s.3.
- Ecvet Güresin, "Ortadoğu ve Sovyet İhtarı", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1970, s.1.
- "Eflak, <İran Devrime Karşı Çalışıyor>", *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1969, s.3.
- "El-Bekr 'Irak Ordusu Arap Ulusunun Hizmetindedir", *Cumhuriyet*, 30 Mart 1970, s.3.
- "Eralp, Irak Elçisine Bilgi Verdi", *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1970, s.1.
- Ergun Balcı, "Çözümün Tek Engeli: Şahinler!...", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1969, s.3.
- Ergun Balcı, "Suriye ve Baas", *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1970, s.3.
- Ertan Ünal, "Irak 10 Yıldır İhtilal Ülkesi Oldu", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.1-7.
- "Esat Başbakan ve Baas Lideri Oldu", *Milliyet*, 20 Kasım 1970, s.3.
- "Esat, Suriye'ye Tamamen Hakim Oldu", *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1970, s.3.
- "Esat 'Filistin Sorunu Çözülmedikçe Savaşa Devam Edeceğiz", *Cumhuriyet*, 18 Mart 1971, s.3.
- "Eski Bir Öğretmen, Suriye'ye Başkan Oldu", *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1970, s.3.
- "Eski Irak Başbakanı Bazzaz Hapishane'de Öldü", *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1969, s.3.

"Esrarlı Bir Olay: Suriye Üzerinden Uçmak 40 Dakika Yasaklandı", *Babialide Sabah*, 21 Eylül 1968, s.3.

"Egypt and Iraq split near", *the Observer*, 23 Ağustos 1970, s.4.

"Eygpt, Libya, Sudan Agree To Move Toward a Merger", *International Herald Tribune*, 8 Kasım 1970.

"Fransa'nın Doğuya Dönmek Eğilimi", *Orta Doğu*, Ocak 1970, S.93, s.27-28.

Franz Dülk, "Golf-Föderation auf schwachen Füßen", *Aussen Politik*, Haziran 1969, s.346-353.

Fritz Wirth, "London begradigt die Front seiner Aussenpolitik", *die Welt*, 13 Ağustos 1968.

Gavin Young, "Heath embarrassed in Gulf", *Observer*, 6 Nisan 1969.

Gavin Young, "Syria complicates the Chinese puzzle", *Observer*, 15 Haziran 1969.

Gavin Young, "Kurds to take over oil field", *Observer*, 15 Mart 1970.

"<<Geçmişteki hata tekrar edilmeyecektir>> diyen General Hafız Esad Dörtlü Federasyonu, savaşın belkemiği olarak niteliyor!..", *Bugün*, 16 Aralık 1970, s.3.

Geoffrey Summer, "Syria draws closer to Egypt", *the Times*, 18 Ağustos 1969, s.4.

George Brown, "Ortadoğu İçin Ümitlerim...", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1970, s.3.

"Gnl. Esat: 'Filistin İhtilalini Destekleyecek ve Savunacağız'", *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1971, s.3.

Günther Wagenlehner, "Russlands Politik und Strategie im Mittelmeerraum", *Aussen Politik*, Mayıs 1969, s.287-299.

"Hafız Esat Ezici oğunlukla Cumhurbaşkanı Oldu", *Cumhuriyet*, 14 Mart 1971, s.3.

Hermann Schäfer, "Iran will das britische Erbe am Persischen Golf antreten", *die Welt*, 1970.

Hulûsi Turgut, "Darbeye Sebep , İsrail Yenilgisi", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.1-7.

Hulûsi Turgut, "İrak'taki Yakınlarımız", *Akşam*, 14 Ağustos 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam* 15 Eylül 1968, s.7.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Eylül 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 17 Eylül 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 18 Eylül 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 19 Eylül 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 20 Eylül 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 23 Eylül 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 24 Eylül 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 28 Eylül 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 29 Eylül 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 3 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 7 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 8 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 10 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 11 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 12 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 13 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 14 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 15 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 16 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 17 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 19 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Kürdistan Dosyası", *Akşam*, 20 Ekim 1968, s.5.

Hulûsi Turgut, "Dost Görünen Düşmanlar", *Akşam*, 2 Ocak 1970, s.7.

Hulûsi Turgut, "Dost Görünen Düşmanlar", *Akşam*, 3 Ocak 1970, s.7.

Hulûsi Turgut, "Dost Görünen Düşmanlar", *Akşam*, 4 Ocak 1970, s.1-7.

Hulûsi Turgut, "Dost Görünen Düşmanlar", *Akşam*, 5 Ocak 1970, s.7.

Hulûsi Turgut, "Dost Görünen Düşmanlar", *Akşam*, 6 Ocak 1970, s.1-7.

"Irak", *Orta Doğu*, Mayıs 1970, S.97, s.16.

"Irak, Amman'a Müdahale Tehdidinde Bulundu", *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1970, s.3.

"Irak, Ankara ile Önemli Temaslar Yaptı", *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1970, s.7.

"Irak Askerleri ile Barzani Kuvvetleri Çarpışıyor", *Akşam*, 20 Temmuz 1968, s.1-7.

"Irak, Arapların İsrail'i Tanımalarına Karşı", *Cumhuriyet*, 22 Mart 1971, s.3.

"Irak - Bac Siyasî Liderliği Toplantısı", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.32-34.

- "Irak Birlikleri Suriye'ye Girdi", *Cumhuriyet*, 16 Mart 1969, s.1-7.
- "Irak Cumhurbaşkanı Bekr Türk-Irak İlişkilerini Övdü", *Akşam*, 19 Temmuz, 1970, s.2.
- "Irak Cumhurbaşkanı, Bumedyen gibi <El Feth>i Destekliyor", *Milliyet*, 2 Nisan 1969, s.1.
- "Irak Devlet Başkanı Anlaşma Hükümlerini İlan Etti", *Akşam*,13 Mart 1970, s.2.
- "Irak Doğu Almanya Devletini Tanıdı", *Orta Doğu*, Mayıs 1969, S.85, s.4.
- "Irakın Durumu", *Orta Doğu*, Temmuz 1969, S.87, s.38.
- "Irak - Fransız ve Irak - Sovyet Petrol İşbirliği", *Orta Doğu*, Mart 1968, S.71, s.32-33.
- "Irak Gazı Türkiye'de", *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1968, s.3.
- "Irak Hükümeti Barzani'ye 'Evet' Dedi Kürtlere Muhtariyet Verildi", *Milliyet*, 13 Mart 1970, s.3.
- "Irak Hükümeti Türklere yeni haklar tanıdı", *Bugün*, 26 Ocak 1970, s.1-7.
- "Irak İsrail'in Varlığını Reddediyor", *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1969, s.3.
- "Irak-İran Anlaşmazlığı Derinleşirken", *Orta Doğu*, Mayıs 1969, S.85, s.33-36.
- "Irak-İran Arasında Anlaşmazlık ve Türkiye", *Orta Doğu*, Nisan 1969, S.84, s.47.
- "Irak, İran'la Savaşma Niyetinde Değil", *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1969, s.3.
- "Irak ile İran'ın Buhranı Bekleme Safhasında", *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1969, s.3.
- "Iraklı Kürtler İstiklal İçin B.M'lere Başvurdu", *Hürriyet*, 22 Kasım 1968, s.1.
- "Irak Kürtlerinin Kendi Dilleri ile Eğitim Yapması Serbest Bırakıldı", *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1969, s.3.

"Irak Kürtlerine Tanınan Haklar", *Orta Doğu*, Mart 1970, S.95, s.24-29.

"Irak Kürtleri Taviz Kopardı", *Akşam*, 11 Ekim 1969.

"Irak-Kürt anlaşması bir kısım maddeleri açıklandı", *Bugün*, 14 Mart 1970, s.3.

"Irak, Kürtlerle anlaşmaya vardı", *Yeni Gün*, 13 Mart 1969, s.1-5.

"Irak-Kürt Anlaşması", *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Mart 1970, s.21.

"Irak Ordusu ile Kürtler Çarpışıyor", *Hürriyet*, 20 Aralık 1968, s.8.

"Irak Ordusu'da Ürdün'deki İç Savaşa Karıştı", *Hürriyet*, 24 Eylül 1970, s.1-9.

"Irak Petrolleri Üzerinde Fransız ve Sovyet İlgisi", *Orta Doğu*, Ocak 1968, s.37.

"Irak, Petrol Şirketlerine Bazı İsteklerini Kabul Ettirdi", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1970, s.3.

"Irak Petrol Kumpanyası Üzerinde Baskı Tehlikesi", *Orta Doğu*, Temmuz 1970, S.99, s.3.

"Irak'ın Problemi", *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1970, s.1-7.

"Irak Rejimi, Türkiye ile 'Özel İlişkilerini' Sürdürmek İstiyor", *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1968, s.1-7.

"Irak, Türkiye'den Nüfuzunu Kullanmasını İstedi", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1970, s.1-7.

"Irak Türklerine Kültürel Bazı Haklar Tanındı", *Milliyet*, 26 Ocak 1970, s.3.

"Irak ve Suriye Barışçı Plana Karşı Yeni Bir Plan Hazırlamış", *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1970, s.3.

"Irak'ın eski Başbakanı Nayef Amerikan firması ile anlaşmak istediği için devrildi", *Ulus*, 11 Eylül 1968, s.3.

"Iraq: The Kurdish Truce", *Newsweek*, 7 Aralık 1970.

"Iraq", *Time*, 26 Temmuz 1968.

"Iraqi Regime Won't Renew Ties With U.S.", *International Herald Tribune*, 22 Temmuz 1969.

"Irak'da Durum", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.29-31.

"Irak'da İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.37-41.

"Irak'da 'Temizlik' Devam Ediyor", *Milliyet*, 24 Ocak 1970, s.3.

"Irakda 5 Subay İdam Edildi", *Akşam*, 22 Ocak 1970, s.1-7.

"Irak'daki Kabine Değişikliği", *Orta Doğu*, Nisan 1970, S.96, s.26-27.

"Irak'daki Nazik Durum", *Orta Doğu*, Ocak 1970, S.70, s.30-32.

"Irak'daki Türkler'in Azınlık Hakları Tanındı", *Akşam*, 26 Ocak 1970, s.2.

"Irak'ın Dış Siyaset Programı İle İlgili Bir Açıklama", *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Temmuz 1968, s.24.

"Irak'ın eski Başbakanı bir maden yüzünden devrilmiş", *Yeni Gazete*, 11 Eylül 1968, s.3.

"Irak'ın Fırtınalı Son 10 Yılı", *Hürriyet*, 18 Temmuz 1968, s.9.

"Irak'ın Harp ve Kurtuluş Kabinesi", *Orta Doğu*, Temmuz 1967, S.63, s.43-44.

"Irak'ın Yeni Anayasası", *Orta Doğu*, Eylül 1968, S.77, s.4-5.

"Irakla Mısır Arasındaki Gerginlik Artıyor", *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1970, s.3.

"Irak'ta", *Aydınlık*, Ağustos 1969, s.260.

- "Irak'ta Askerî Darbe: Arif Devrildi", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1968, s.7.
- "Irak'ta Bakanların Mallarına El Kondu", *Akşam*, 19 Temmuz 1968, s.1.
- "Irak'ta Basın Kamulaştırıldı", *Orta Doğu*, Aralık 1967, S.68, s.12.
- "Irak'ta Bir 'Ulusal Konsey' Kuruldu", *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1968, s.3.
- "Irak'ta Bu Sabah Generaller Kanlı Bir İhtilal Yaptı", *Başkent*, 17 Temmuz 1968, s.1-5.
- "Irak'ta Casus Avı ve İhbar Fırtınası Başladı", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1970, s.3.
- "Irak'ta Darbe", *Yeni Gazete*, 18 Temmuz 1968, s.1-7.
- "Irak'ta Darbe", *Yeni Asır*, 18 Temmuz 1968, s.1-2.
- "Irak'ta Darbe Sırasında 5 Subay Öldürülmüş", *Tercüman*, 19 Temmuz 1968, s.7.
- "Irak'taki Darbe Teşebbüsünün Sebepleri ve Kurbanları", *Orta Doğu*, Şubat 1970, S.94, s.25-29.
- "Irak'ta Darbe Yapan Başkan Başkanlığı da Üzerine Aldı", *Milliyet*, 1 Ağustos, 1968, s.1-7.
- "Irak'ta Darbe Yapıldı", *Akşam*, 18 Temmuz 1968, s.1-7.
- "Irak'ta İktidar Değişikliği Bekleniyor", *Başkent*, 17 Kasım 1970, s.1-5.
- "Irak'ta Durum Normale Döndü", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.1-7.
- "Irak'ta Geçici Anayasa Değişikliği", *Orta Doğu*, Kasım 1969, S.91, s.32-33.
- "Irak'ta Hava Gergin: 22'lerin Muhtırası", *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1968, s.3.
- "Irak'ta Hayat Normale Döndü", *Milliyet*, 19 Temmuz 1968, s.1.
- "Irak'ta Hükümet Darbesi", *Bugün*, 18 Temmuz 1968, s.1-7.

- "Irak'ta Hükümet Darbesi", *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Temmuz 1968, s.20.
- "Irak'ta Hükümet Darbesi Teşebbüsü Bastırıldı", *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1970, s.3.
- "Irak'ta Hükümet Kuruldu", *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1968, s.3.
- "Irak'ta Hükümeti Devirmek İstediler", *Milliyet*, 22 Ocak 1970, s.3.
- "Irak'ta İçsavaş Türk Sınırına Dayandı", *Akşam*, 29 Temmuz 1969, s.1.
- "Irak'ta İdam Edilenlerin Sayısı 36 Kişiyeye Yükseldi", *Hürriyet*, 23 Ocak 1970, s.1-7.
- "Irak'ta İdam Edilenlerin Sayısı 54'e Yükseldi", *Milliyet*, 9 Eylül 1969, s.3.
- "Irak'ta İdamlar Yeniden Başladı", *Hürriyet*, 25 Ocak 1970, s.1.
- "Irak'ta İktidar Havacılar", *Hürriyet*, 18 Temmuz 1968, s.1-9.
- "Irak'ta İhtilal", *Adalet*, 18 Temmuz 1968, s.1-7.
- "Irak'ta İhtilâl", *Ulus*, 18 Temmuz 1968, s.1-7.
- "Irak'ta İhtilâl", *Son Havadis*, 18 Temmuz 1968, s.1-7.
- "Irak'ta <<İhtilal>> Dün Tekrarlandı", *Yeni Tanin*, 18 Temmuz 1968, s.1-5.
- "Irak'ta İhtilali Geri Hizmete Alınan Hür Subaylar Yapmış", *Tercüman*, 20 Temmuz 1968, s.1-7.
- "Irak'ta İhtilâl Oldu", *Tercüman*, 18 Temmuz 1968, s.7.
- "Irak'ta İstikrar'a Doğru", *Orta Doğu*, Nisan 1967, S.60, s.27-28.
- "Irakta Kanlı Çarpışmalar Başladı", *Tercüman*, 20 Aralık 1968, s.1.
- "Irak'ta Kürt İsyanına Katılanlar İçin Genel Af Çıktı", *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1970, s.3.

"Irak'ta 'Kürt Bilim Akademisi' Kurulması Kararlaştırıldı", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1970, s.3.

"Irak'ta 'Kürtler Sorunu' Görüşülüyor", *Milliyet*, 4 Şubat 1970, s.3.

"Irak'ta Kürtlere Milliyet Hakkı Veren Yeni Anayasa Açıklandı", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1970, s.3.

"Irak'ta Normale Döndü", *Milliyet*, 23 Temmuz, 1968, s.1.

"Irak'ta Türklere Muhtariyet Veriliyor", *Akşam*, 13 Temmuz 1970, s.1-7.

"Irak'ta Temizlik Var", *Milliyet*, 23 Ocak 1970, s.3.

"Irak'ta Yahudilere Kısıtlamalar Azalıyor", *Cumhuriyet*, 6 Mart 1970, s.3.

"Irak'ta Yeni Bir Değişiklik Daha", *Orta Doğu*, Ağustos 1968, S.76, s.45-47.

"Irak'ta Yeni İdamlar Bekleniyor", *Tercüman*, 29 Ocak 1969, s.1-7.

"Irak'ta Yine İhtilal Oldu, Arif Sürüldü", *Milliyet*, 18 Temmuz 1968, s.1-7.

"Irak'ta 3 Kişi Daha İdam Edildi", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1970, s.3.

"Irak'taki 7 Casus Daha İdam Edildi", *Milliyet*, 21 Şubat 1969, s.1.

"Irak'ta 14 Casusu Dün İdam Edildi", *Milliyet*, 28 Ocak 1969, s.3.

"Irak'ta 15 kişi casus diye asıldı", *Akşam*, 28 Ocak 1969, s.1.

"Irak'ta 15 <Casus> Dün İdam Edildi", *Milliyet*, 26 Ağustos 1969, s.3.

"Irak'ta 15 Casus İdam Edildi", *Tercüman*, 26 Ağustos 1969, s.1-7.

"Irak'taki İdamlar Tepki Yaptı", *Milliyet*, 29 Ocak 1969, s.1-7.

"Irak'taki Rejim Kendini Halka Sevdirmeye Çalışıyor", *Orta Doğu*, Aralık 1970, S.104, s.29-32.

"Iraktaki Türkler Sayımda 'Türküm' Diyemeyecek", *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1970, s.1.

"Irak'taki Türklere bazı yeni haklar tanındı", *Yeni Gazete*, 26 Ocak 1970, s.5

"Iraktaki Türklere Baskı Arttı", *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1970, s.3.

"Irak'taki Türklere Baskı Yapılıyor", *Tercüman*, 3 Ekim 1970, s.1-7.

"Irak'taki Türklerin Kültürel Hakları", *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Ocak 1970, s.19.

"Irak'taki Türklerin Azınlık Hakları Tanındı", *Vatan*, 26 Ocak 1970, s.1.

"Irak'taki Türkmenlerin azınlık hakları tanındı", *Babıalide Sabah*, 27 Ocak 1970, s.3.

"Iran budgets for Gulf without Britain", *the Times*, 9 Şubat 1970.

"Iranian refugees tell of Iraq brutalities", *the Times*, 19 Mayıs 1969, s.4.

"Iran's smallest party champions Kurds", *the Times*, 19 Eylül 1969, s.6.

"Irak'ın izleyeceği politika açıklandı", *Vatan*, 23 Temmuz 1968, s.6.

"Irak Türklerinin azınlık hakları Devrim konseyi kararında tanındı", *Başkent*, 25 Ocak 1970, s.1.

"Irak'ın Siyasi Tutumunu Dışişleri Bakanı Nasır El-Hani Açıkladı", *Başkent*, 22 Temmuz 1968, s.1-5.

"Irak'ın yeni Dışişleri Bakanı hükümetin siyasetini açıkladı", *Babıalide Sabah*, 23 Temmuz 1968, s.3.

"Iraq agreement with Kurds reported", *the Times*, 5 Şubat, 1970, s.6.

"Iraq Mission to Tehran", *the Times*, 24 Haziran 1968, s.5.

"Iraq Pardons All Participants In Kurd Rebellion", *International Herald Tribune*, 6 Ağustos 1968, s.5.

"Iraq under fire at home and abroad", *the Observer*, 25 Mayıs 1969, s.4.

İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Irak'ta sıkı bir asker yönetimi var", *Akşam*, 17 Haziran 1970, s.5.

İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Arap-Kürt savaşı Irak'a 21 milyar liraya maloldu", *Akşam*, 18 Haziran 1970, s.5.

İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Petrol olmasa Irak sefalet içinde sürünür", *Akşam*, 20 Haziran 1970, s.5.

İlhami Soysal, "Orta Doğu ve Balkanlarda Kalkınmanın Neresindeyiz: Biz kalkınma çabasında değil edebiyatındayız", *Akşam*, 21 Haziran 1970, s.5.

"İngiltere'nin Orta Doğu'da Bıraktığı Boşluk", *Orta Doğu*, Şubat 1968, S.70, s.35-39.

"İran, Irak'a Karşı Askerî Tedbir Aldı", *Hürriyet*, 21 Nisan 1969, s.1.

"İran ve Irak Yığınak Yapıyor", *Milliyet*, 10 Şubat 1970, s.3.

"İran, Irak'ın Sınırdaki Askeri Birliklerini Geri Çekmesini İstiyor", *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1969, s.3.

"İran-İrak Sınırı Kapandı Ordular Alarm Durumunda", *Tercüman*, 22 Nisan 1969, s.1.

İsmet Giritli, "Suriye'de Yeni Darbe", *Milliyet*, 21 Kasım 1970, s.2.

"İsrail Geri Çekilmezse Savaş Sürecektir", *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1970, s.3.

"İsrail Lübnan'a Tekrar Girdi", *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1970, s.1.

- "İsrail Uçaklarının Ürdün'ü Desteklediği Öne Sürüldü", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1970, s.7.
- "İsrail'e göre darbeyi Baas Partisinin sağcı bölümü düzenledi", *Hürriyet*, 18 Temmuz 1968, s.9.
- Jesse Lewis, "Arabian Pipeline Resumes Oil Flow to Mediterranean", *International Herald Tribune*, 29 Ocak 1971.
- Jonathan C. Randal, "Tempest in the Persian Gulf Brewing Between U.K., Iran", *International Herald Tribune*, 16 Şubat 1971.
- Karl-Heinz Wocker, "Englands Abzug >>east of Suez<<", *Aussen Politik*, Temmuz 1968, s.400-411.
- Kayhan Sağlamer, "Dünyada Bugün", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1968, s.3-7.
- "Kerkük'te Durumu Türkler Tayin Edecek", *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1970, s.3.
- "Kerkük'teki Plesibit Ertelendi", *Milliyet*, 14 Ekim 1970, s.1.
- "Kızılay Ürdün'e Doktor ve Hemşire Gönderecek", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1970, s.7.
- "Komandolar İsrail Mevzilerini Bombaladı", *Cumhuriyet*, 30 Mart 1970, s.3.
- "Komşumuz Irak", *Akşam*, 22 Temmuz 1968, s.1.
- "Kral Hüseyin: 'Yeni Bir Ürdün Kuracağız' Dedi", *Hürriyet*, 25 Eylül 1970, s.9.
- "Krallığın devrilmesinden sonra 10 yıl içinde 4. kere Irak'ta Askeri Darbe", *Yeni Gün*, 18 Temmuz 1968, s.1-5.
- "Krallığın devrilmesinden 10 yıl sonra Irak'ta İhtilâl", *Vatan*, 18 Temmuz 1968, s.1-5.
- "Kuzey Irak'ta Kürtlerle Arap Aşiretleri Dün de Savaştı", *Akşam*, 9 Mayıs 1969, s.3.
- "Küçük Arap Zirvesi Kahire'de Toplanıyor", *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1969, s.3.

"Kürt Anlaşması Bazı Araplarca Beğenilmedi", *Cumhuriyet*, 15 Mart 1970, s.3.

"Kürt Devleti Konusu B. Milletlere Gidecek", *Cumhuriyet*, 21 Mart 1970, s.3.

"Libya Devlet Başkanı Kaddafi'ye göre, Suriyenin Federasyona girmesi ile İsrail, bir kısıka alınmış oldu", *Vatan*, 1 Aralık 1970, s.6.

"Libya, Suriye'nin Üçlü Federasyona Katılmasını Kabul Etti", *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1970, s.3.

"Lübnan-Suriye Anlaşması", *Orta Doğu*, Ekim 1968, S.78, s.28.

Manfred v. Juterczenka, "Bagdad steuert auf Distanz von Kairo", *die Welt*, 23 Mayıs 1968.

Manfred v. Juterczenka, "Auch Bagdad setz neue Akzente", *die Welt*, 19 Eylül 1968.

M. Ali Birand, "Amerikan Planı Reddedildi", *Milliyet*, 23 Aralık 1969, s.3.

M. Ali Birand, "Türkiye Yine Kurtuluş Savaşının Karşısındaydı", *Milliyet*, 1 Ekim 1969, s.3.

Mehmet Barlas, "Irak'lı Türkler", *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1970, s.3.

Mehmet Barlas, "Kabineye Beş Kürt Bakan Girdi", *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1970, s.3.

Mehmet Barlas, "Mısır'ın Savunma Meselesi", *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1970, s.3.

Mehmet Barlas, "Fedailer Feda mı Ediliyor?", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1970, s.3.

Mehmet Barlas, "Takriti, Attasi, Nato, Afyon", *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1970, s.3.

Mehmet Barlas, "Değişik Bir Askerî Yönetim", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971, s.3.

Metin Toker, "El İştirakiyyâ veya Sosyalizmin Arapçası", *Milliyet*, 5 Haziran 1969, s.7.

- "Mısır'da Iraklıların Tutuklanması Devam Ediyor", *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1970, s.3.
- "Mısır, Irak'taki Uluslararası Fuara Katılmayacak", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1970, s.3.
- "Mısır, Libya ve Sudan Hafız Esad'ı Destekliyor", *Vatan*, 19 Kasım 1970, s.5-6.
- "Mısır, Libya ve Sudan Hafız Esad'ı Destekliyor", *Yeni Gün*, 19 Kasım 1970, s.3.
- "Mısır-Sudan-Libya birliğine Suriye resmen katıldı", *Vatan*, 29 Kasım 1970, s.5-6.
- "Middle East: Arms for Embracing", *Time*, 19 Ocak 1968, s.16.
- "Moskova Dış Müdahaleye Karşı Sert İhtarda Bulundu", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1970, s.7.
- "Müdahale Tehlikesi Ortadan Kalktı", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1970, s.1.
- Nadir Nadi, "Bir Oyun ki...", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1970, s.1.
- 'New Generation Officers' Had Chief Role in Iraq Coup, *International Herald Tribune*, 20-21 Temmuz 1968, s.2.
- Nicholas Herbert, "Iraq Relations may be resumed", *the Times*, 4 Şubat 1968.
- Nicholas Herbert, "France's New Role in Middle East", *the Times*, 6 Şubat 1968.
- Nicholas Herbert, "Iraq Seeks British Friendship Again", *the Times*, 8 Mart 1968, s.5.
- Nicholas Herbert, "Visit to Gulf by Soviet Navy", *the Times*, 13 Mayıs 1968.
- "Nixon and the Mideast", *Newsweek*, 5 Ocak 1970.
- "Orta-doğu'da 'Suriye Cephesi' Açıldı", *Milliyet*, 3 Şubat 1970, s.3.
- "Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'daki Hadiseler", *Orta Doğu*, Ekim 1971, S.114, s.26.

"Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'ın Yeni Rejimi ve Sovyetler", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.32-35.

"Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irakta Başkanlık Kabinesi", *Orta Doğu*, Mayıs 1967, S.61, s.32-33.

"Orta Doğu ve Magrib Olayları: Irak'taki 8 Şubat 1963 İhtilâlinin Yıldönümü Birbirinden Farklı İki Anılış", *Orta Doğu*, Şubat 1967, s.21-23.

"Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye IPC Anlaşması", Mart 1967, *Orta Doğu*, S.59, s.31-32.

"Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Garip İktidar Mücadelesi", *Orta Doğu*, Mart 1969, S.83, s.26-32.

"Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'deki Ondördüncü Darbe ve ötesi", *Orta Doğu*, Kasım 1970, S.103, s.19-21.

"Orta Doğu ve Magrib Olayları: Suriye'nin Mısır-Libya-Sudan Federasyonu Üyeliği ve Bunu Zorlayan Faktörler", *Orta Doğu*, Aralık 1970, S.104, s.23-29.

Özgen Acar, "Irak-İran Arasında Türkiye'ye Arabuluculuk Teklif Edildi", *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1969, s.1-7.

Paul Martin, "Iraq rulers use spy charges to discredit opposition", *the Times*, 4 Haziran 1969.

Paul Martin, "Kurdish challenge to Iraq", *the Times*, 15 Temmuz 1969.

Paul Martin, "Trial of Dr Bazzaz to be held in secret", *the Times*, 29 Temmuz 1969.

Paul Martin, "Iraq eyes on Persian Gulf", *the Times*, 28 Nisan 1970.

Paul Martin, "Syrians delay repairs to oil pipeline", *the Times*, 7 Mayıs 1970.

- Paul Martin, "Saudis order Syrians to reopen pipeline", *the Times*, 11 Mayıs 1970.
- Peter Baruschke, "Rückzug Grossbritanniens fordert Asian heraus", *die Welt*, 31 Ocak 1968.
- Peter Meyer-Ranke, "Irans neue Rolle: Ordnungsmacht in Mittelost", *Aussen Politik*, Mayıs 1968.
- Peter Meyer-Ranke, "Arabiens Baath-Partei: Die Macht der Unzufriedenen", *die Welt*, 2 Nisan 1969.
- Peter Meyer-Ranke, "Der Streit über die Mausefalle des Schatt el Arab", *die Welt*, 22 Nisan 1969, s.2.
- "Pravda'ya Suriye olayları yanlış olarak aksettirildi", *Ulus*, 1 Aralık 1970, s.3.
- "Präsident Aref verspielte die Macht", *die Zeit*, 26 Temmuz 1968, s.8.
- "Progress on Iran's dam project", *the Times*, 17 Eylül 1968.
- Robert Stephens ve E. F. Pensore, "The roots of Iraq violance", *Observer*, 2 Şubat 1969.
- "Ruslar, Akdenize İyice Yerleşti", *Hürriyet*, 24 Ekim 1968, s.1-7.
- "Rusya Batıyı (Orta-Doğu Konusunda) Uyardı", *Milliyet*, 4 Şubat 1970, s.3.
- "Salah Al-Din Bitar | Syrian Politician." *Encyclopedia Britannica*, 2015, Web. 4 Eylül 2017.
- Sıtkı Ulay, "Irak İhtilalinin Gerçek Sebebi", *Akşam*, 21 Temmuz 1968, s.2.
- Sıtkı Ulay, "Vietnam'ın Düşündürdükleri", *Akşam*, 6 Şubat 1968.
- "Sivil Baasçılar Direniyor", *Akşam*, 15 Kasım, 1970, s.1-7.
- "Spreading Arab Unity", *International Herald Tribune*, 30 Kasım 1970.

"Strom in the Gulf", *the Times*, 21 Nisan 1969, s.9.

"Strom in the Gulf: Dispute Between Iran and Iraq", *the Times*, 28 Nisan 1969, s.9.

"Sunay Bağdat'tan Kâbil'e Gitti", *Milliyet*, 2 Mayıs 1968, s.1-7.

"Sunay ve Demirele Yazdığı Mektupla Barzani Türkiye'den Yardım İstedi", *Akşam*, 11 Eylül 1968, 1.

"Suriye Baas Paartisi Mısır ile İyi İlişkiler İstiyor", *Cumhuriyet*, 8 Kasım 1970, s.3.

"Suriye Baas Partisinin Olağanüstü Kongresi", *Orta Doğu*, Nisan 1969, S.84, s.28-31.

"Suriye 'Bağımsız Filistin Devleti' Fikrine Karşı", *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1970, s.3.

"Suriye Birlikleri Ürdün'e Girdi", *Tercüman*, 21 Eylül 1970, s.7.

"Suriye Cezire-Tartus Petrol Borusunu Açtı", *Orta Doğu*, Mayıs 1968, S.73, s.35.

"Suriye Devlet Başkanının Uyarması", *Orta Doğu*, Mart 1968, S.71, s.33-34.

"Suriye Ekonomisinde Gelişme", Ekim 1970, *Orta Doğu*, S.102, s.6-7.

"Suriye ve İsrail Arasındaki Son Büyük Çarpışma ve Tepkileri", *Orta Doğu*, Nisan 1967, s.24-26.

"Suriye, İsrail'e Baskın Yaptı!..", *Cumhuriyet*, 29 Mart 1970, s.3.

"Suriye ve İsrail Birlikleri Şiddetli Bir Çatışmaya Tutuştu", *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1970, s.1.

"Suriye Kuvvetleri Ürdün'den Çekildi", *Tercüman*, 25 Eylül 1970, s.7.

"Suriye Kuzey Ürdün'de Duruma Hâkim", *Tercüman*, 22 Eylül 1970, s.7.

"Suriye Mısır ile Zirve Toplantısına Hazırlanıyor", *Akşam*, 25 Kasım, 1970, s.3.

- "Suriye Ordusu Ammana Yürüyor", *Hürriyet*, 22 Eylül 1970, s.9.
- "Suriye Tankları Ürdün Topraklarında", *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1970, s.7.
- "Suriye Üçlü Federasyona Katılacak", *Hakikat*, 22 Kasım 1970, s.3-5.
- "Suriye, Ürdün Topraklarına Girdi-İsrail Kral Hüseyin'e Yardıma Koştı", *Hürriyet*, 21 Eylül 1970, s.1-9.
- "Suriye üzerinden uçmak 40 dakika için yasaklandı", *Yeni Tanin*, 21 Eylül 1968, s.3.
- "Suriyede Neler Oluyor?", Eylül 1967, *Orta Doğu*, S.65, s.40.
- "Suriye'de Askerî Darbe", *Ulus*, 14 Kasım 1970, s.1, "Suriye'de Askerî Darbe Oldu", *Vatan*, 15 Kasım 1970, s.1-5.
- "Suriye'de aşırı solcular iktidardan düşürüldü", *Zafer*, 3 Mart 1969, s.1-4.
- "Suriye'de Aşırı Solcuların Tevkifine Başlandı", *Yeni Gazete*, 3 Mart 1969, s.1-7.
- "Suriye'de Baas'a Karşı Darbe Oldu", *Milliyet*, 14 Kasım 1970, s.1.
- "Suriye'de Baas Partisi Büroları İşgal Edildi", *Hürriyet*, 5 Mart 1969, s.7.
- "Suriye'de C, Başkanı Başbakan ve 11 Bakan göz hapsinde", *Bugün*, 3 Mart 1969, s.1-7.
- "Suriye'de darbe Attasî rejimi dün devrildi", *Bayram Gazetesi*, 2 Mart 1969, s.1-11.
- "Suriye'de Darbe Aşırı Solcular Tasfiye Ediliyor", *Son Havadis*, 3 Mart 1969, s.1-7.
- "Suriye'de Darbe Karşı Devrimci", *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1970, s.3.
- "Suriye'de Darbenin Nedeni Ordunun Daha Yumuşak Politka İstemesi", *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1970, s.7.
- "Suriye'de Darbe Oldu", *Tercüman*, 3 Mart 1969, s.1-7.

- "Suriye'de Darbe Yapan General Esad Duruma Hakim", *Milliyet*, 3 Mart 1969, s.1.
- "Suriye Devlet Başkanının Görevine Devamı", *Dışışleri Bakanlığı Belleteni*, Nisan 1969, s.13.
- "Suriye'de Dini Galayan", *Orta Doğu*, Mayıs 1967, s.29-31.
- "Suriye'de General Hafız El Esat'ın Hareketi", *Dışışleri Bakanlığı Belleteni*, Şubat 1969, s.25.
- "Suriye'de Gn. Hafız İktidarı Ele Geçirdi", *Milliyet*, 15 Kasım 1970, s.1-9.
- "Suriye'de GÜdümlü Demokrasi", *Orta Doğu*, Mart 1971, S.107, s.41-43.
- "Suriye'de Hafız Esat İdareye El Koydu", *Tercüman*, 14 Kasım 1970, s.1-7.
- "Suriye'de Hükümet Darbesi Oldu", *Hürriyet*, 20 Ekim 1970, s.9.
- "Suriye'de İhtilâl", *Bayram Gazetesi*, 2 Mart 1969, s.1-7.
- "Suriye'de İhtilâl", *Yeni Tanin*, 3 Mart 1969, s.1-5.
- "Suriye'de İhtilâl", *Günaydın*, 14 Kasım 1970, s.1.
- "Suriye'de İhtilâl", *Yeni Asır*, 14 Kasım 1970, s.1.
- "Suriye'de ihtilal havası esiyor", *Başkent*, 28 Ekim 1968, s.3-5.
- "Suriye'deki İhtilâlin Sebepleri Açıklandı", *Ulus*, 3 Mart 1969, s.3-7.
- "Suriye'de İktidar El Değiştirdi", *Adalet*, 3 Mart 1969, s.1-7.
- "Suriye'de İktidar El Değiştirdi", *Adalet*, 15 Kasım 1970, s.1-7.
- "Suriye'de İktidar Değişikliği", *Dışışleri Bakanlığı Belleteni*, Kasım 1970, s.22.
- "Suriye'de İlimliler İktidarı Ele Geçirdi", *Yeni Gazete*, 15 Kasım 1970, s.1-7.

- "Suriye'de Kanlı Darbe Oldu", *Babialide Sabah*, 3 Mart 1969, s.1-7.
- "Suriye'de kansız bir ihtilal oldu", *Yeni Gün*, 3 Mart 1969, s.1-4.
- "Suriye'de Rejim Değişikliği Yok", *Aydınlık*, Nisan 1969, s.436.
- "Suriye'de Irak Tarafından Düzenlenen Bir Darbe Teşebbüsü Bastırılmış", *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1970, s.3.
- "Suriye'de Mişel Eflak Gıyapta İdama Mahküm Oldu", *Orta Doğu*, Ağustos 1971, S.112, s.33.
- "Suriye'de 5 Yıldanberi İlk Kez Parlamento Kuruldu", *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1971, s.3.
- "Suriye'de 13 Yıldır İlk Kez Referandum Yapıldı", *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971, s.3.
- "Suriye'de 8 Mart 1963 Darbesinin 4. Yıldönümü Törenleri", *Orta Doğu*, Mart 1967, S.59, s.29-30.
- "Suriye'deki Darbe ile Aşırı Solcu Baasçılar İşbaşından Uzaklaştırıldı", *Cumhuriyet*, 3 Mart 1969, s.1-7.
- "Suriye'deki Gelişmeler", *Orta Doğu*, Nisan 1971, S.108, s.35.
- "Suriye'deki Fırat Barajı Projesi", *Orta Doğu*, Ekim 1969, S.90, s.18-20.
- "Suriye'deki İç Buhran İşaretleri", *Orta Doğu*, Ağustos 1970, S.100, s.7.
- "Suriye'deki İktidar Mücadelesinin Galibi Yok", *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1969, s.3.
- "Suriye-deki Siyasî Durum", *Orta Doğu*, Temmuz 1970, S.99, s.26.
- "Suriye'deki Son Gelişmeler", *Orta Doğu*, Kasım 1968, S.79, s.35-37.
- "Suriyeli Eski Bir Lider İntihar Etti", *Hürriyet*, 3 Mart 1969, s.9.

- "Suriyeliler Geri Çekiliyor", *Hürriyet*, 24 Eylül 1970, s.1.
- "Suriye'nin Geçici Anayasası", *Orta Doğu*, Haziran 1969, S.86, s.12-22.
- "Suriye'nin Harp Kabiliyeti Artıyor mu?", *Orta Doğu*, Nisan 1970, S.96, s.27-29.
- "Suriye'nin Lübnan'a Baskısı", *Orta Doğu*, Ağustos 1968, S.76, s.51-55.
- "Suriye'nin Tutumu", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1970, s.3.
- "Suriye'nin Yeni Tutumu İsrail İçin Tehlikeli Görülüyor", *Akşam*, 27 Kasım 1970, s.3.
- "Sola Fazla Taviz Veren Arif Devrildi", *Babıalide Sabah*, 18 Temmuz 1968, s.1-7.
- "Son 10 yılda dördüncü defa Irak'ta Askeri Darbe!", *Zafer*, 18 Temmuz 1968, 1-7.
- "Soviet Power in the Middle East", *Newsweek*, 17 Şubat 1969, s.21-27
- "Sovyetler İsrail'in Dostlarını Uyardı", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1970, s.7.
- "Syria Joins Federation of Three Nations", *International Herald Tribune*, 28 Kasım 1970.
- "Sovyet Savunma Bakanı Suriye'de", *Orta Doğu*, Nisan 1968, S.72, s.36.
- "Syria Chief Legitimizing His Powers", *International Herald Tribune*, 18 Şubat 1971, s.2.
- "Syria: Debate, Damascus Style", *Time*, 14 Mart 1969, s.33.
- "Syrian Cabinet Replaced", *the Times*, 30 Kasım 1968, s.4.
- "Syrians now give offence to Bonn", *the Times*, 6 Haziran 1969.
- "Syrien will sich an Araber-Föderation beteiligen", *die Welt*, 16 Kasım, 1970.
- Şükrü Baban, "Suriye'nin <Hayır> Kesin", *Tercüman*, 1 Ocak 1968, s.2.

Şükrü Baban, "Fransa'nın Irak'a Silah Vermesi Meselesi", *Tercüman*, 12 Şubat 1968, s.2-7.

Şükrü Baban, "Irak, Fransız Uçaklarını Alacak Fakat Petrolünü Kendi İşletecek", *Tercüman*, 16 Nisan 1968, s.2-7.

Şükrü Baban, "İstikrarsızlık Diyarı", *Tercüman*, 19 Temmuz 1968, s.2-7.

Şükrü Baban, "Bu Defa da Şam ile Beyrut'un Arası Açıldı", *Tercüman*, 8 Ağustos 1968, s.2-7.

Şükrü Baban, "Irak, Suriye ve Lübnan", *Tercüman*, 13 Ağustos 1968, s.2-7.

Şükrü Baban, "Süprizleri Bir Türlü Bitmeyen Memleket", *Tercüman*, 14 Ağustos 1968, s.2-7.

Şükrü Baban, "Yunanistan ve Irak'ta Yeni Anayasa", *Tercüman*, 2 Ekim 1968, s.2.

Şükrü Baban, "Tunus ve Mısır da Bağdat İdamlarına Karşı", *Tercüman*, 3 Şubat 1969, s.2.

Şükrü Baban, "Suriye Topraklarında Irak Askeri", *Tercüman*, 17 Mart 1969, s.2-7.

Şükrü Baban, "General Esad'ın Zaferi Kongre'de Perçinleşecek", *Tercüman*, 22 Mart 1969, s.2-7.

Şükrü Baban, "Suriye Komünist Çin İle Flörtte", *Tercüman*, 25 Mayıs 1969, s.2.

Şükrü Baban, "Tahran Büyük Siyaset Merkezi Oldu", *Tercüman*, 29 Mayıs 1969, s.2.

Şükrü Baban, "Tahran Bütün Cephelerde Galip", *Tercüman*, 1 Haziran 1969, s.2.

Şükrü Baban, "Casusluk Bu Kadar Yüksekçe Sıçramışsa", *Tercüman*, 18 Haziran 1969, s.2.

- Şükrü Baban, "Irak Devlet Reisinin Sert Çıkışı", *Tercüman*, 20 Temmuz 1969, s.2.
- Şükrü Baban, "Irak'ın Hiç Beklenmedik Bir Kararı", *Tercüman*, 1 Eylül 1969, s.2.
- Şükrü Baban, "Kaynayan Kazan: Orta Doğu", *Tercüman*, 23 Ocak 1970, s.2.
- Şükrü Baban, "Bağdat Komplosu Dışarıya da Sıçırıyor", *Tercüman*, 26 Ocak 1970, s.2.
- Şükrü Baban, "Biz Onları Öldürmesek Onlar Bizi Öldürecek", *Tercüman*, 28 Ocak 1970, s.2-7.
- Şükrü Baban, "Meğer Abdülnasır Gizlice Moskova'ya Gitmiş", *Tercüman*, 6 Şubat 1970, s.2-7.
- Şükrü Baban, "Büyüğünden Hayır Gelmedi Küçüğüne Bakalım", *Tercüman*, 9 Şubat 1970, s.2-7.
- Şükrü Baban, "Molla Barzani Amaçlarına Ulaştı", *Tercüman*, 13 Mart 1970, s.2-7.
- Şükrü Baban, "20 Bin Irak Askeri Serbest Kalıyormuş", *Tercüman*, 15 Mart 1970, s.2.
- Şükrü Baban, "Arap Kürt Anlaşmasının Tepkileri", *Tercüman*, 19 Mart 1970, s.2-7.
- Şükrü Baban, "Barzani-Irak Anlaşmasının Tatbikine Başlandı", *Tercüman*, 31 Mart 1970, s.2.
- Şükrü Baban, "Irak'ın Mısır'la Arası Açılıyor", *Tercüman*, 7 Ağustos 1970, s.2.
- Şükrü Baban, "Suriye ve Irak Kaynayan Kazan Halinde", *Tercüman*, 22 Ekim 1970, s.2.
- Şükrü Baban, "Şam'daki Askerî Beyaz Darbe", *Tercüman*, 18 Kasım 1970, s.2.
- Şükrü Baban, "Sovyet Başbakanı General Esat'ı Tebrik Etti", *Tercüman*, 1 Aralık 1970, s.2.

Şükrü Baban, "Suriye'de General Esat Yararına Büyük Gösteriler", *Tercüman*, 10 Aralık 1970, s.2.

Şükrü Baban, "Petrol Konuşmalarına <Politika> Kokusu da Karışıyor", *Tercüman*, 5 Şubat 1971, s.2.

Şükrü Baban, "Aynı Zamanda Cumhurbaşkanı, Başvekil ve Savunma Bakanı", *Tercüman*, 28 Şubat 1971, s.2.

Şükrü Baban, "Orta Doğu'da 3 Önemli Olay", *Tercüman*, 15 Mart 1971, s.2.

Şükrü Baban, "Bağdat Darbesinden İsrail Memnun Görünüyor", *Tercüman*, 22 Temmuz 1968, s.2-7.

"Takriti'nin Bütün Görevleri Alındı", *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1970, s.3.

Tarık Buğra, "Suriye ve Irak", *Tercüman*, 24 Temmuz 1970, s.3.

Tevfik Rüştü Aras, "Irak Olayları", *Milliyet*, 25 Temmuz 1968, s.2.

"The Times Dairy: Kurdish split not what it seems", *the Times*, 17 Ağustos 1968, s.6.

"Toward an Arab Federation", *International Herald Tribune*, 10 Kasım 1970.

Tuğrul Kalem, "Başkan Arif Yeşilköy'de", *Milliyet*, 18 Temmuz 1968, s.1-7.

"Turkey intervenes in Iraq-Iran dispute", *the Times*, 9 Şubat 1970.

"Türkiye Suriye Sınır Kapatıldı", *Tercüman*, 17 Kasım, 1970, s.1.

"US future role in Persian Gulf", *the Times*, 23 Nisan 1970.

"Üçlü Arap Birliğine dün Suriye de katıldı", *Bugün*, 28 Kasım 1970, s.1.

"Ürdün Amerika'dan Yardım İstedi", *Tercüman*, 23 Eylül 1970, s.7.

"Ürdün'de İç Savaş Başladı", *Hürriyet*, 18 Eylül 1970, s.1.

"Ürdün'de İç Savaş Şimdilik Sona Erdi", *Hürriyet*, 26 Eylül 1970, s.1.

"Ürdün Kuvvetleri İki Ateş Arasında Kaldı", *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1970, s.7.

"Ürdün Savaşı Sona Erdi", *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1970, s.1.

"Ve Iraktaki Hadiseler", *Orta Doğu*, Şubat 1969, S.82, s.20-22.

"Ve Suriye'de de Aynı Cinsten Bir İktidar Kavgası", *Orta Doğu*, Ekim 1970, S.102, s.41-42.

Vecdi Bürün, "Irak'ta olup Bitenler ve İran", *Babialide Sabah*, 24 Ocak 1970, s.3.

Wilhelm Körber, "Die neuen Machthaber in Syrien schweigen über ihre Ziele", *die Welt*, 20 Kasım 1970, s.1.

Wilhelm Körber, "Araber-Bund - mehr Schwäche als Stärker", *die Welt*, 1 Aralık 1970.

William Tuohy, "Arab Anti-Americanism", *International Herald Tribune*, 11 Kasım 1969, s.4.

Winston S.Churchill, "Iran's Search for Gulf Security When Britain Withdraws", *the Times*, 10 Haziran 1969.

Winston S.Churchill, "Setting the stage for disaster in the Gulf?", *the Times*, 12 Haziran 1969.

Wolfngag Berner, "Kommunistische Parteien im arabischen Raum", *Aussen Politik*, Nisan 1969, s.241-252.

"Yeni Irak Rejimi Destek Buluyor", *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1968, s.3.

"Yeni Suriye-İsrail Çatışması ve Varılan Şüpheli Sonucu", *Orta Doğu*, Ocak 1967, s.26-34.

Yılmaz Altuğ, "Suriye Olayları, Ordu ve Çok Partili Düzen", *Milliyet*, 15 Mart 1969, s.2.

Yılmaz Çetiner, "1 Milyon Irak Türk'ü Ölüm Korkusu İçinde", *Hürriyet*, 10 Kasım 1970, s.1-9.

Yılmaz Çetiner, "Irak Devlet Başkan Yardımcısı Konuştu: 'Kerkük Türkleri İçin Fazla Hak İstemeyin'", *Hürriyet*, 16 Kasım 1970, s.9.

Yılmaz Çetiner, "Kerkük Türkleri'nin Lideri Ömer Ali Paşa Konuştu: 'Irakta Kürtlere Verilen Haklar Türkler İçin de Uygulanmalı'", *Hürriyet*, 17 Kasım 1970, s.9.

Zbigniew Brzezinski, "Risking Peace in the Middle East", *Newsweek*, 15 Haziran 1970.

"8 Eylül Darbecilerinin Yargılanması ve Yeni Komplo İddiası", *Orta Doğu*, Mart 1967, S.59, s.33.

"400 Suriye Tankı Amman Önünde", *Hürriyet*, 23 Eylül 1970, s.9.

EK-2: Irak ve Suriye'de Önemli Gelişmelere Dair Kronolojik Sıralama

- 1931: Şeyh Ahmet ve kardeşi Mustafa Barzani, Irak Hükümeti'ne karşı ayaklandı
- 1943: Arap Baas Sosyalist Partisi kuruldu
- 1946: Suriye Fransa'dan Bağımsızlığını kazandı
- 19 Mayıs-18 Haziran 1947: Barzani'nin Sovyetler Birliği'ne kaçıışı
- 1949: Suriye'de Albay Hüsnü Zaim askerî darbe yaptı
- Aralık 1951: Suriye'de Edip Çiçekli askerî darbe yaptı
- 1958: Birleşik Arap Cumhuriyeti kuruldu
- 1958: Barzani Irak'a geri döndü
- 14 Temmuz 1958: Irak'da General Abdülkerim Kasım askerî darbe yaptı
- Temmuz 1959: Kerkük Irak'da 25 Türkme katledildi ve Iraklı Türkmenlerinin sindirilmesine yönelik politikalar başladı
- 1961: Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrıldı
- 13 Eylül 1961: Iraklı Kürtler ve Araplar arasında büyük çaplı silahlı çatışmalar başladı
- 8 Şubat 1963: Abdülkerim Kasım iktidardan düştü ve Irak Baas Partisi yönetime geldi
- 9 Şubat 1963: General Kasım öldürüldü
- 8 Mart 1963: Suriye'de Baas Partisi'nden isimler askerî darbe yaptı

- 13 Kasım 1963: Abdüsselam Arif'e karşı Baasçılar, başarısız bir darbe girişiminde bulundu
- 18 Kasım 1963: Abdüsselam Arif, yönetimdeki Baasçıları tasfiye eden karşı bir darbe gerçekleştirdi
- 10 Şubat 1964: Kürtler ve Araplar arasında ateşkes hayata geçirildi
- Ekim 1964: Irak-BAC Siyasî Liderliği kuruldu
- 17 Eylül 1965: Irak'ta Hava Tuğgeneralı Arif Abdürrezzak, Nasırcı Subaylarla işbirliği yaparak başarısızlık ile sonuçlanan bir darbe girişiminde bulundu
- 23 Şubat 1966: Suriye'de Emin-el-Hafız ve İlmî Baasçılar iktidardan düşmesinin ardından Aşırı Baasçıların yönetime el koydu
- 2 Mart 1966: Suriye ve Irak Petrol Kumpanyası arasında anlaşmazlık yaşandı
- 14 Nisan 1966: Abdüsselam Arif helikopter kazasında hayatını kaybetti
- 17 Nisan 1966: Abdülrahman Arif, Ulusal Savunma Bakanlığı tarafından cumhurbaşkanı seçilerek yönetimi devraldı
- 29 Haziran 1966: Abdurrahman, El Bazzaz'ın hazırladığı ateşkes anlaşmasını imzaladı
- 30 Haziran 1966: Hava Tuğgeneralı Arif Abdürrezzak, Abdurrahman Arif'e yönelik başarısız bir darbe girişiminde bulundu
- 6-8 Eylül 1966: Suriye'de aşırı Baas yönetimine karşı darbe girişimi

yaşandı

- 17 Ocak 1967: İsrail ve Suriye arasında çift sürme ve hudut sızıntıları üzerine anlaşmaya varıldı
- 25 Ocak 1967: 7 yıl aradan sonra İsrail ve Suriye arasında Mütarekeyi Kontrol Komisyonu'nu tekrardan toplandı
- 27-31 Aralık 1967: Avrupa Kürt Talebe Birliği 12. Toplantısı'nı düzenlendi
- Ağustos 1967: 4. Arap Doruk Toplantısı Hartum'da gerçekleştirildi
- 24 Aralık 1967: Irak ve SSCB arasında petrol antlaşması imzalandı
- 4 Ocak 1968: INOC-ERAP arasında antlaşma imzalandı
- Ocak 1968 İngiltere'nin Süveyş'in Doğusu'na ilişkin taahhütlerindeki değişiklikleri içeren Beyaz Rapor yayımlandı
- Ocak 1968: Rabat'ta Arap Devlet Başkanları Konferansı düzenlendi
- Şubat 1968: Körfez Birliği Fikri ortaya çıktı
- 16 Temmuz 1968: Özgür Subaylar Grubu, Abdurrahman Arif ile görüştü ve Tahir Yahya Kabinesinin azli istendi
- 17 Temmuz 1968: Irak askerî darbe gerçekleşti ve Ahmed Hasan El Bekr yönetime geldi
- 18 Temmuz 1968: Devrik Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif Yeşilköy Havalimanına geldi ve daha sonra Londra'ya devam etti
- 20 Temmuz 1968: Abdülrezzak El-Naif Başkanlığın'da yeni kabine kuruldu

- Temmuz 1968: Barzani silahlı grupları ile Irak Ordusu arasında çatışmalar yeniden başladı ve 1966 Ateşkesinin sona erdi
- 30 Temmuz 1968: Şam'da askerî darbe girişimi ortaya çıkarıldı
- 2 Ağustos 1968: Başbakan Abdülrezzak el-Naif ve Millî Savunma Bakanı Davud görevden uzaklaştırıldı
- 8 Ağustos 1968: Suriye Lübnan'dan gelen araçlardan resim ücreti almaya başladı
- 14 Ağustos 1968: Abdülrezzak el-Naif ve Abdulrahman Davud, elçilik payesi ile ödüllendirilerek yönetimden uzaklaştırıldı
- Eylül 1968 Esat'ın baskısı ile Suriye Başbakanı Yusuf Zuaeyn görevden uzaklaştırıldı
- 1 Mart 1969: Barzani'ye bağlı silahlı gruplar Kerkük Petrol Tesislerine saldırdı
- 1 Mart 1969: Esat'ın Suriye'de yönetimde bulunan aşırı solcuları devlet idaresinden uzaklaştırdı ve daha ılımlı bir yapı tesis etti
- 16 Mart 1969: Irak Birlikleri, Suriye ile varılan askerî anlaşma sonucu Beraa bölgesinde üstlendi
- 30 Nisan 1969 Irak, Doğu Almanya'yı tanıdı
- Nisan 1969: İran 1937 Antlaşmasını tek taraflı feshetti ve Irak-İran gerginliği ortaya çıktı
- 1 Mayıs 1969: Suriye'de Geçici Anayasa kabul edildi

- Mayıs 1969: Hartum Zirve Konferansı gerçekleşti ve Sudan-Libya-BAC arasına birlik kurulması için faaliyetler başladı
- Haziran 1969: Suriye, Doğu Almanya'yı tanıdı
- 3-11 Temmuz 1969: Attasi ve Esat Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştirdi
- 4 Eylül 1969: Kahire'de Küçük Arap Zirvesi düzenlendi
- 1 Ekim 1969: Fas Başkenti Rabat'ta İslam Zirve Konferansı düzenlendi
- Aralık 1969: Rabat'ta 5. Arap Zirvesi Konferansı düzenlendi
- Aralık 1969: Mısır-Libya-Sudan arasında Trablus Antlaşması imzalandı
- 20-21 Ocak 1970: Irak'ta karşı darbe girişimi önlendi
- 24 Ocak 1970: Irak ve İran elçileri karşılıklı olarak ülke dışına çıkartıldı
- 24 Ocak 1970: Irak Devrim Konseyi tarafından Türkmenlere Bazı Kültürel Haklar tanındığı ilan edildi
- 26 Ocak 1970: Irak Hükümeti tarafından Kürt isyanına katılanlara genel af çıktı
- 11 Mart 1970: Kürtlere muhtariyet verilmesi kararı alındı ve taraflar arasında antlaşma imzalandı
- 29 Mart 1970: Suriye İsrail'e karşı sınır hattında baskın gerçekleştirdi
- Haziran 1970: Suriye'de, Irak tarafından deteklendiği iddia edilen, başarısız darbe teşebbüsü ortaya çıkarıldı

- 17 Temmuz 1970: Irak'ta yeni anayasa ilan edildi
- 21 Ağustos 1970: Irak ve Mısır arasındaki gerginlik ortaya çıktı
- 17 Eylül 1970: Ürdün ve Filistinli gerillalar arasındaki silahlı çatışmalar tekrar başladı
- 20 Eylül 1970: Filistinli gerillalar ile Ürdün arasında ateşkes imzalandı
- 22 Eylül 1970: Tunus Başkanı Burbiga'nın çağrısı üzerine Ürdün'deki gelişmeleri konuşmak amacıyla Arap Zirvesi Kahire'de toplandı
- 24 Eylül 1970: Kral Hüseyin, Arap Zirvesi tarafından arabuluculukla görevlendirilen Sudan Devlet Başkanı Numeyri ile ateşkes üzerine anlaştı
- 25 Eylül 1970: Ürdün'de, Yaser Arafat'ın iddiasına göre tutsak edilmiş gerilla liderlerine, ateşkes imzalatıldı
- 28 Eylül 1970: Cemal Abdülnasır hayatını kaybetti
- 20 Ekim 1970: Nureddin el-Attasi istifa etti
- 30 Ekim 1970: 11 Mart 1970 tarihli Beyanname'de Kerkük'te yapılmasına karar verilen nüfus sayımı için belirlenen tarih 30 Ekim'di ancak nüfus sayımı daha sonra süresiz olarak ertelendi
- 13 Kasım 1970: Suriye'de Hafız Esat askerî darbe yaptı
- 18 Kasım 1970: Esat kendini, hem Başbakan hem de Baas Partisi Genel

Sekreteri olarak ilan etti

27 Kasım 1970: Mısır-Libya-Sudan-Suriye arasında Suriye'nin Kahire Deklerasyonu'na katıldığı duyuruldu

Aralık 1970: Mısır-Libya-Sudan-Suriye arasında federasyon görüşmeleri başladı

22 Şubat 1971: Suriye'de 6 yıl aradan sonra Halk Konseyi toplandı

6 Mart 1971: Esat yapılan referandum sonucu devlet başkanı oldu

3 Ağustos 1971: Mişel Eflak ve Suriye Baas Partisinin diğer 4 lideri hakkında Suriye'de gıyaplarında idam kararı verildi

ADRES : Cemal Nadeh Sok. No. 13
KADIKÖY - İSTANBUL
Sak. Tel: 29231-29232
ANKARA : Kızılay Meydanı 410
17798 - 177971 171600
T. 42 - T. 43
İZMİR : Şehit Fethi Paşa Bulvarı
No. 42 - Telefon: 23234
ADANA : Çarşak Çiftliği No. 29
Telefon: 2864 - 2911
Başlık P. Yeri: Çarşak Meydanı 2. A. B.

AKSAM

TÜRKİYE NİN EN İZLENİCİ GAZETESİ

AKSAM'ın İhtisas Gazetesi
İSTANBUL 127 70 54
ANKARA 12 00 86
İZMİR 12 72 88
ADANA 12 50 09
PERSEMBE

18
1968
PERSEMBE

Gençler tarafından Dolmabahçe'de denize atılan Amerikan denizci kruaziyer el uzatma resmi olduğu zabta kuvvetleri tarafından artilerle karaya çıkarıldı.

MAALESEF KAH DÖKÜLDÜ

Sık sık İstanbul limanını ziyaret eden Amerikan filosu protesto edilirken

POLİSLERLE GENÇLER DÖVÜŞTÜLER

Gençler gece saatlarında bir grup 100 kişilik grupla Dolmabahçe limanında protesto gösterisi düzenledi. Polisler gençleri zor kullanarak dağıttı. Birçok kişi yaralandı. (Devranı Sa. 7. S. 6. de)

Elinde tutulan gençler aramız katibine karşı tutuklandı.

Milletvekili Borçlarının affı veto edildi

13 ve 14 ünlü devlet DP ve CHP Milletvekillerinin borçlarına ve Zinai Barankaya olan borçlarına, bir komisyonun önerdiği tasarıya göre affına, bir komisyonun önerdiği tasarıya göre affına, bir komisyonun önerdiği tasarıya göre affına...

Parlamentonun başkanlığına Abdülkadir Arif seçildi.

İngiltere'ye sığınan C. Başkan Arif dün Yeşilköyden geçti

IRAK'TA DARBE YAPILDI

Süleymaniye'de bir güzel

Audrey Hepburn gazetecilerden kaçtı

"Darbeye sebep, israil yenilgi"

Bahçe serinin bir ay önce kapandı. İsrail'in yenilgiye uğradığı, darbeye sebep olduğu...

Amerikalıların bir gruplu gençler denize atıldı.

Vali olaylar hakkında konuştu:

"Polise aşırı tahrik ve tecavüzler yapılmaktadır"

İstanbul Valisi Yücel Fırtın olaylarla ilgili olarak bir basın toplantısında yaptığı konuşmada...

20 yıllık cambaz telden düşüp ödü

YORUM

Üzücü olaylar

DÜNYANIN en çok üzüldüğü olayları, Türkiye'de de Amerika emperyalizminin kazık kazık bir çipi var. Üzülüyor. Çünkü Amerika emperyalizmi...

Bu işin sonu

ÖZGÜRLÜKÜNün saygınlık koruması, zayıflık ve emperyalizm karşıtı hareketin, saygınlık koruması...

Mustafa Kemal anlamak

Herhalde hatırlanacakları, gazeteler de uzan uzan yadılar. Mustafa Kemal Atatürk...

GÖRÜNÜŞ

Mustafa Kemal anlamak

36,5 vlt mahkûm oldu

İZMİR, Fethiye'de çıkan bir grup...

Bu hafta
AKBANK
haftasıdır

60 okuyucusuna okuyucusuna
AKBANK'ta 1000'er liralık hesap

Tafsilat ve kupon 3. sayfa da
AKBANK ilamında

ADRES: Nuruosmaniye Caddesi
No: 65 İSTANBUL
TELEFON: MİLLİYET, İstanbul
POSTA KİTİPLİ: 4924, İstanbul
TELEFON: 22 44 10 (Santral)

BUGÜN
8
SAYFA
25
KURUŞ

Milliyet
Halk Gazetesi

Yıl: 19, Sayı: 7609

44
Formül
44
BESLİK SÜRÜDÜ

Irak'taki idamlar tepki yaptı

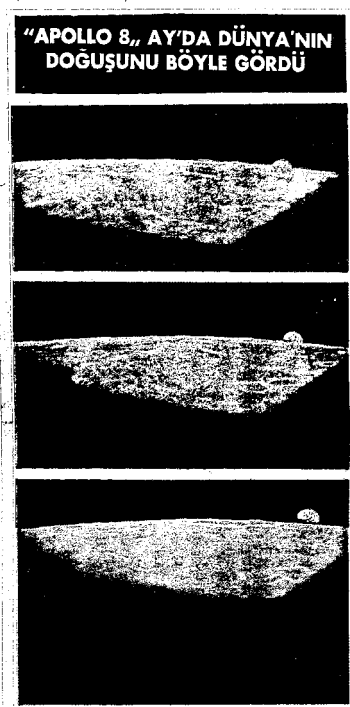
Orta Doğu'da durum gerginleşti. Nixon bülgedeki parlamanın «iki nükleer devleti karşı karşıya getireceğinin» söyledi...

BEYRUT, 27 Ocak - Irak'ta yapılan idamların, Ortadoğu'da durum gerginleşti. Nixon bülgedeki parlamanın «iki nükleer devleti karşı karşıya getireceğinin» söyledi...

Gösterilerin kanlı bir şekilde gelişmesi üzerine Sıkı Yönetim bekleniyor

PAKİSTAN'DAKİ KARIŞIKLIĞA ORDU EL KOYDU

Dün de çeşitli şehirlerdeki gösterilerde 7 kişi öldürüldü. Çok sayıda yaralı var...

"APOLLO 8, AY'DA DÜNYA'NIN DOĞUŞUNU BÖYLE GÖRDÜ"

AY'dan DÖNEN ASTRONOTLAR ANLATIYOR

"Apollo 8, e güvenimiz sonsuzdu..."

Yazan: **Frank BORMAN**

G ENELİKLE, bir çok kişi, yolumuzun bu boyuna benim işi pek hafiften aldığını düşünürken, bu anlamda da kalıyıp ayrıca arkadaşlarımızı da ciddiye alan tavırlarında bulunmaktadırlar.

DIKKAT "APOLLO 8, AY'DA İLK KÖNİŞİYOR"

Astronotlar, ay yüzeyinde yaptıkları gözlemleri, ayın atmosferi ve ayın ışıklandırılması hakkında çok önemli bilgiler veriyorlar. Bu bilgiler, ayın atmosferi hakkında çok önemli bilgiler veriyorlar.

BU YIL YARIŞMAYI EBCİOĞLU SUNACAK

YERİLERARASI HANIF YERİLERARASI HANIF YERİLERARASI HANIF

Koçtaş «Amerika'daki Türk elçisinin ofesi da yakılmış»

ANKARA, 27 Ocak - Koçtaş'ta bulunan Amerika elçiliğinin ofisi yakılmıştır. Ofis, bir hafta önce Amerika elçiliğinin ofisi olarak kullanılmaya başlanmıştı. Ofis, bir hafta önce Amerika elçiliğinin ofisi olarak kullanılmaya başlanmıştı.

ÜÇ FABRİKA DAHA GREVE HAZIR

TEKSİF, fabrikalarda işgal olduğunu açıkladı. Grevler olaysız devam ediyor...

TÜTÜN PİYASASININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ...

TÜTÜN EKİCİLERİNE BAĞLY BAŞINA 20 LİR: AVANS VERİLECEK

YERİLERARASI HANIF YERİLERARASI HANIF YERİLERARASI HANIF

Alanya'ya 100 yıl sonra ilk karyagdı

İstanbul'da okullar «şimdiki» iki gün kapandı.

DUVARLARA 6. FİRO ALEYHİNE BOYALARI YAZILDI!

Kaynak: "Irak'taki İdamlar Tepki Yaptı", Milliyet, 29 Ocak 1969, s. 1.

PAZARTESİ - 16 Kasım 1970
Hürriyet
GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE
Müessesî: SEDAT SİMAVİ

Irak Devlet Başkan Yardımcısı konuştu:
"Kerkük Türkleri için fazla hak istemeyin,,

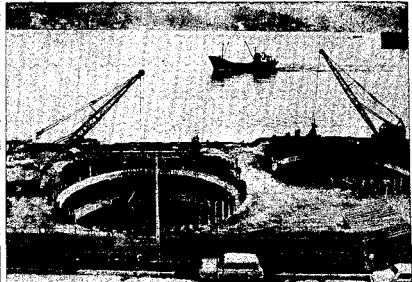

Irak Devlet Başkanı İsmail Hakkı İnan, Iraklı Türkmenler sorununu 1. defa ele alarak, 150 bin kişilik Türkmenlerin Iraklı vatandaşlar olarak kabul edilmesini istediğini belirtti. İnan, Iraklı Türkmenlerin Iraklı vatandaşlar olarak kabul edilmesini istediğini belirtti.

Ankara'da uyuşuk salgını baş gösterdi

ANKARA (HA) — Son günlerde Ankara'da uyuşuk salgını baş gösterdi. Hastanelerde uyuşuk salgını baş gösterdi. Hastanelerde uyuşuk salgını baş gösterdi.

Hâlâ yüksekte atıyorlar

BİRKEZ üstüne taşınan büyük taşın kaldırılması için kullanılan kranın fotoğrafı. (FOTO: İSTANBUL)

İstanbulda taş üstünde taş kalmasa bile asma köprü ayakta kalmış

Zeynep AVCI VANLARININ botaçları su güdükleri için İstanbul'da taş üstünde taş kalmasa bile asma köprü ayakta kalmış. Zeynep AVCI VANLARININ botaçları su güdükleri için İstanbul'da taş üstünde taş kalmasa bile asma köprü ayakta kalmış.

Evreni izim'de 19. Ağustos'ta toplandı

Evreni izim'de 19. Ağustos'ta toplandı. Evreni izim'de 19. Ağustos'ta toplandı. Evreni izim'de 19. Ağustos'ta toplandı.

KRAL HÜSEYİN'İN ESKİ EŞİ DİNA, BİR BERKİLAYLA EVLENDİ

KRAL HÜSEYİN'İN ESKİ EŞİ DİNA, BİR BERKİLAYLA EVLENDİ. KRAL HÜSEYİN'İN ESKİ EŞİ DİNA, BİR BERKİLAYLA EVLENDİ.

BİR AVUÇ KÖMÜR İÇİN ÇINAYET İŞLENDİ

BİR AVUÇ KÖMÜR İÇİN ÇINAYET İŞLENDİ. BİR AVUÇ KÖMÜR İÇİN ÇINAYET İŞLENDİ.

Çöken köprüyü inşa edenler: "Her şey planı hazırlayanların kendini beğenmişliği ve bize bilgi vermemesinden oldu,, diyor

Çöken köprüyü inşa edenler: "Her şey planı hazırlayanların kendini beğenmişliği ve bize bilgi vermemesinden oldu,, diyor. Çöken köprüyü inşa edenler: "Her şey planı hazırlayanların kendini beğenmişliği ve bize bilgi vermemesinden oldu,, diyor.

MELOUBOURNE (AANSALAR) — Avustralya, Melbourne'de...

MELOUBOURNE (AANSALAR) — Avustralya, Melbourne'de... MELOUBOURNE (AANSALAR) — Avustralya, Melbourne'de...

YILMAZ ÇETİNER YAZIYOR

IRAK'ın kuvvetli adamı ve Devlet Başkanı Yardımcısı Amman, HÜRRIYET'e özel bir demeç verdi ve Türkler için fazla hak istenmemelidir tavsiye etti.

Amman'la görüşmek için tepeden tırnağa kaşır sırtlı Arap askerlerinin ağız bükülür arzusuna bir izahınla başlayıp grip mermir kurtulduklarını yitirmeye başladık. Herkes bilirdi ki bu arada yolda. Irak'ın kuvvetli adamı ve Devlet Başkanı Yardımcısı Amman, HÜRRIYET'e özel bir demeç verdi ve Türkler için fazla hak istenmemelidir tavsiye etti.

SOSYAL SİGORTA DOKTORLARI DA DİRENİŞ İÇİN HAZIRLANIYOR

Sosyal Sigortalar Kurumu'na bağlı olan ve İstanbul'da bulunan doktora ve uzmanlara karşı yapılan saldırılara karşı hazırlanan bir direniş planı. SOSYAL SİGORTA DOKTORLARI DA DİRENİŞ İÇİN HAZIRLANIYOR.

300 BEKEDONDUCU ASKERE LİMAN ARAZİSİNİ İSGAL ETTİ

300 BEKEDONDUCU ASKERE LİMAN ARAZİSİNİ İSGAL ETTİ. 300 BEKEDONDUCU ASKERE LİMAN ARAZİSİNİ İSGAL ETTİ.

Kahraman Mecit'e Almanlar üç ay paşalar gibi tatil yaptıracaktı

Kahraman Mecit'e Almanlar üç ay paşalar gibi tatil yaptıracaktı. Kahraman Mecit'e Almanlar üç ay paşalar gibi tatil yaptıracaktı.

Hürriyet diyor ki:

- Medeniyet yolunda sesten hızlı gidiyoruz. 8. SAYFADA
• ORTA GAZETE
• Ne olmak istiyorlardı, ne oldular
• Amerikalı kocalarını Müslüman yapan Türk kadınları. 8. SAYFADA

Çocuğunuzun Hangi mesleğe Kabiliyeti var? İKİNCİ TEST 8'İNCİ SAYFADA

Bir turistin 150 bin lira değerinde otomobilini uçuruma attılar

Bir turistin 150 bin lira değerinde otomobilini uçuruma attılar. Bir turistin 150 bin lira değerinde otomobilini uçuruma attılar.

UZUN SAÇLI

UZUN SAÇLI. Uzun saçlı bir kadın, uzun saçlı bir kadın, uzun saçlı bir kadın.

TRAMPOLİN marka son model otomobil, kendiliğinden uçuruma atıldı

TRAMPOLİN marka son model otomobil, kendiliğinden uçuruma atıldı. TRAMPOLİN marka son model otomobil, kendiliğinden uçuruma atıldı.

TRAMPOLİN marka son model otomobil, kendiliğinden uçuruma atıldı

TRAMPOLİN marka son model otomobil, kendiliğinden uçuruma atıldı. TRAMPOLİN marka son model otomobil, kendiliğinden uçuruma atıldı.

Kaynak: Yılmaz Çetiner, "Irak Devlet Başkan Yardımcısı Konuştu: 'Kerkük Türkleri İçin Fazla Hak İstemeyin'", Hürriyet, 16 Kasım 1970, s. 9.

İNCİYİ İSTEYİNİZ

GARŞAMBA
23
EYLÜL 1970

Halk'a ve olaylara
Tercüman
BİR SABAH DÜNYA YENİDEN KURULUR HER SABAH TAZİ BİR BAŞLANGIÇDIR

MÜJDE ÇIKTI
Son arın en büyük tetizi
FİZİLAL İL KUR'AN
YAZAN: Prof. Seyyid KUTUP
HİKMET MATEMATİK Beyazıt No: 12 SEYAZID
EMİMİ DİĞİTİMİ BAHAR YAYINEVİ Beyazıt Zemin Kat
No: 25 Tel: 77 60 05 SEYAZIT - İSTANBUL
ANKARA BAĞIŞTİMİ: Musa Çelik Turizm Pansiyası
Kızılay - ANKARA
İÇİN BEĞİLEMEK 1 - 000

BUGÜN

ATA SPORUMUZ GÜREŞTE, ORHAN AYHANIN İLGA ÇEKİLDİ HABERİ... VE VERİŞİ İSMİNİN YAKINIMIZI AYDINLATAN YAZI... SI... AYRICA MEYİN OKTAYIN GÖZÜ İLE BERBERSON - GALATASARAY MAÇI...

SPOR'DA

Robert Kennedy'nin son elbisesi Kumkapı terzi Karik'in dükkânında sahîpliz kaldı.

İNCİ'DE

Gerillalar, Ürdün'de idareyi ele alana kadar savaşa devam edeceklerini açıkladılar

Nixon, ordu birliklerine 'Hazırol' emrini verdi

Ölü sayısı 10 binin üzerinde

ÜRDÜN, AMERİKA'DAN YARDIM İSTEDİ

Demirel: "Geri kalma sebebi, birbirimize düşmüş olmamızdır"

DIŞ HABERLER SERVİSİ
Ürdün'de gerilla saldırıları, güdülmeye geçilmiştir. İsa'nın oğlu olduğu, buharca kışın da parlatıldığı açıklanmıştır. İsa'nın oğlu olduğu, buharca kışın da parlatıldığı açıklanmıştır. İsa'nın oğlu olduğu, buharca kışın da parlatıldığı açıklanmıştır.

Lokomotif hurdahaş oldu
12 DDY işçisi ağır yaralandı
HALKALI-HADIMKÖY TRENİ RAYDAN ÇIKIP HENDEGE YUVARLANDI, 1 KİŞİ ÖLDÜ

Köylülerin yüzde 43'ü Radyodaki Türkçe'yi anlamıyor

SINOP
Erişilme Çarşın'ın illatları... Baha Sarıca'nın illatları... Baha Sarıca'nın illatları... Baha Sarıca'nın illatları...

6 kişi erkek arkadaşını ağaca bağladıkları genç kıza sıra ile tecavüz ettiler

GONG
Yedekçi!
Dünya bir kez ayrılır... Dünya bir kez ayrılır... Dünya bir kez ayrılır...

Berberler ve sekereler işletme vergisine tabi olmayacaklar

Amerika Yunanistan'a ağır silah sevkine başladı

1950'den önce Emekli Sandığına tabi olmayan hizmetler infibakca nazara alınmayacak

ANAHİTAR DELİĞİNİN SUND SAN CEMAL AĞA

Yapı-İş kongresi olayın devam ediyor

AP

İlaç ihtiyacının sadece üçte biri karşılanıyor...

İlk - Sen, Pazar günü miting yapacak

ANKARA
İnfibakçılar ilga olarak... İnfibakçılar ilga olarak... İnfibakçılar ilga olarak...

ANKARA
Yapı-İş kongresi... Yapı-İş kongresi... Yapı-İş kongresi...

ANKARA
Yapı-İş kongresi... Yapı-İş kongresi... Yapı-İş kongresi...

ANKARA
Yapı-İş kongresi... Yapı-İş kongresi... Yapı-İş kongresi...

ANKARA
Yapı-İş kongresi... Yapı-İş kongresi... Yapı-İş kongresi...

ANKARA
Yapı-İş kongresi... Yapı-İş kongresi... Yapı-İş kongresi...

RAY Yatırımları Sınarı:

EL PATEN (Röportaj)	10 TL
Yılmaz Çetiner	
YUSUF GÖLGE (Roman)	20 TL
Kemal Hüseyin	
ACI PARA (Roman)	10 TL
Edip Tay	
AYATÇILIK ve KOMÜNİZM	10 TL
(R. İzzet Hür)	
RAY YATIRIMLARI Kredi Fonu	
Çapalıoğlu - İst.	
Baskınohuru: 238/1970	

Cumhuriyet

Kurucusu: YUNUS NADI

Ticaret ve mülkiyet defteri: Cumhuriyet İstanbul - Posta Kutusu: İstanbul No 248
Telefonlar: 22 42 90 - 22 43 90 - 22 43 97 - 22 42 08 - 22 43 80

TRAS... TRAS... TRAS...
EMERSON
BİR SAKLAMA
Kİ İL...
ATOM
TRAS DİCARLILAR
MILLİMİN
İÇİ DEKALİSA
TRASOĞ
KİMLİ MİSİN

47. yıl, sayı: 16584

26 Eylül Cumartesi 1970

Keskin ve 10 arkadaşı açlık grevine başladı

Hür Berlin Üniversitesi Rektörü ve Profesörleri bugün öğrencileriyle birlikte protesto yürüyüşü yapacaklar

Rıza TAŞOL bildiriyor

BERLİN — Yabancılar hakkındaki Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan Almanya Türk Okunu Fikrîyatına Bakarak İhtika Gözetimi, 10 arkadaşla birlikte açlık grevine başladılar. Bu amaçla Hür Berlin Üniversitesi Rektörü, Profesörleri ve öğrencileri bir arada sokağa çıkarak protesto yürüyüşü yapacaklar.

Doğru Yolda

Başbakanın 20 Eylül'de yaptığı konuşması, Türkiye'nin doğru yolda olduğunu göstermektedir. Başbakanın konuşmasında, Türkiye'nin doğru yolda olduğunu göstermektedir. Başbakanın konuşmasında, Türkiye'nin doğru yolda olduğunu göstermektedir.

7. Türk Tarih Kongresi başladı

ANKARA (Cumhuriyet Haberi) — VII. Türk Tarih Kongresi, dün saat 10.30'da Cumhurbaşkanlığı Konferans Salonu'nda başladı.

İlde darlığı artıyor

ANKARA, Cumhurbaşkanlığı İktisat Komisyonu Başkanı'nın, ilde darlığı artıyor. İktisat Komisyonu Başkanı'nın, ilde darlığı artıyor.

Deniz Yolları'nda anlaşmaya varılmadı

ANKARA, Deniz Yolları'nda anlaşmaya varılmadı. Deniz Yolları'nda anlaşmaya varılmadı.

MAASLARIYLA AÇ KALAN ÖĞRETMENLER...

Öğretmenlerin maaşları, öğretmenlerin maaşları, öğretmenlerin maaşları.

Önce hamal sonra işportacı

Sadun TANJU

Arafat ve Hüseyin ateş-kes'i imzaladı

Ürdün savaşı sona erdi

Yüksek ordu ve güvenlik kuvvetleri arasında kati kararla ateş kesildi. Amman şehri dumanlar içinde.

BEKİRUT — Arap silvresi tarafından arabuluculukla gerçekleştirilen Sünni İslami Komünist Rejimin Nimsiyi, dün savaşı sona erdirmesi ve gerilla lideri Arafat ile Kral Hüseyin tarafından kabul edilen bir ateşkes anlaşmasının imzalanmasıyla gerçekleşti. Arafat ile Hüseyin arasında imzalanan ateşkes anlaşması, Ürdün iç savaşını sona erdirmiş olmaktadır.

Amman'da adım başında bir

Amman'da adım başında bir. Amman'da adım başında bir.

facia ile karşılaşılıyor

facia ile karşılaşılıyor. facia ile karşılaşılıyor.

Le Monde Amerika'nın yardım sebebi Ankara'nın hevessizliği

Le Monde Amerika'nın yardım sebebi Ankara'nın hevessizliği. Le Monde Amerika'nın yardım sebebi Ankara'nın hevessizliği.

41'ler yeni parti kurulmasına karar verdi

41'ler yeni parti kurulmasına karar verdi. 41'ler yeni parti kurulmasına karar verdi.

Demirel: "Ekonomimizde sıhhatlilik yok,, dedi

Demirel: "Ekonomimizde sıhhatlilik yok,, dedi. Demirel: "Ekonomimizde sıhhatlilik yok,, dedi.

Bir taktik ise...

Bir taktik ise... Bir taktik ise...

AST grevi sona erdi

AST grevi sona erdi. AST grevi sona erdi.

BİR

BUHRANIN ANATOMİSİ

Hüseyin BAŞ

BUGÜN 4 ÜNCÜ SAYFADA

İlk-Sen mitingleri yarın ilde başlıyor

İlçeli emekli cehdini özel kurulelere yolladı

OLAYLARIN ARDINDAKİ GERÇEK

BİR

BUHRANIN ANATOMİSİ

Hüseyin BAŞ

BUGÜN 4 ÜNCÜ SAYFADA

İlk-Sen mitingleri yarın ilde başlıyor

İlçeli emekli cehdini özel kurulelere yolladı

OLAYLARIN ARDINDAKİ GERÇEK

BİR

BUHRANIN ANATOMİSİ

Hüseyin BAŞ

BUGÜN 4 ÜNCÜ SAYFADA

İlk-Sen mitingleri yarın ilde başlıyor

İlçeli emekli cehdini özel kurulelere yolladı

OLAYLARIN ARDINDAKİ GERÇEK

BİR

BUHRANIN ANATOMİSİ

Hüseyin BAŞ

BUGÜN 4 ÜNCÜ SAYFADA

İlk-Sen mitingleri yarın ilde başlıyor

İlçeli emekli cehdini özel kurulelere yolladı

OLAYLARIN ARDINDAKİ GERÇEK

BİR

BUHRANIN ANATOMİSİ

Hüseyin BAŞ

BUGÜN 4 ÜNCÜ SAYFADA

İlk-Sen mitingleri yarın ilde başlıyor

İlçeli emekli cehdini özel kurulelere yolladı

OLAYLARIN ARDINDAKİ GERÇEK

Kaynak: "Ürdün savaşı sona erdi", Cumhuriyet, 24 Eylül 1970, s. 1.

Kaynak: "Toward an Arab Federation", *International Herald Tribune*, 10 Kasım 1970.

EK-9: Irak'ta Yönetim Değişikliği ile Sonuçlanan Askerî Darbeler

THE OBSERVER 2 FEBRUARY 1969

Last week's executions in Baghdad cast dark shadows over the Middle East. But they also emphasised the deep divisions—within Iraq itself. Here, the country's turbulent origins are considered, together with the remarkable past

The roots of Iraq violence

by ROBERT STEPHENS and E. F. PENROSE

Mexico, under external pressures.

As a state, Iraq rested—and rests—on a fragile basis.

**King Faisal II
murdered 1958**

**Nuri Said
murdered 1958**

**Gen. Kasim
murdered 1963**

**Man killed in
plane crash, 1963**

**Man ousted
1968, now in jail**

JOHN CROSBY

The best is silence

Letters

Kaynak: Robert Stephens ve E. F. Pensore, "The roots of Iraq violence", *Observer*, 2 Şubat 1969.

Kaynak: Dietrich Strothmann, "Der Löwe von Damaskus", *die Zeit*, 27 Kasım 1970, s.2.

1968-1970 YILLARI ARASINDA IRAK VE SURIYE'DE BAAS İKTİDARI

(Türk Basını ve Seçilmiş Dış Basın Ekseninde)

Göktuğ Kıprızlı

ÖZET

1963 askerî darbesi sonrası Suriye'de iktidarı ele geçiren Baas Partisi, parti içerisindeki hizipleşmenin sonucu olarak 1968 ve 1970 yılları arasında bir değişim süreci yaşamaktayken, Irak Baas Partisi 1968 yılında bir askerî darbe yaparak iktidarı ele geçirdi. Aynı zamanda meydana gelen Irak ve Suriye'deki bu değişim ve dönüşüm süreçleri göz önünde bulundurarak çalışma, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın Irak ve Suriye'de ortaya çıkan iktidar mücadeleleri üzerindeki etkisini, gerçekleşen darbeler ve siyasal çalkantıların her iki ülkenin Türkiye ile ilişkilerine yansımaları ve iktidarda buldukları dönemde her iki Baas Partisi arasındaki ayrışmanın başlangıçtaki karakteristiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Türk basınından *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Tercüman*, *Milliyet*, *Hürriyet* gazeteleri ve *Orta Doğu* dergisi, İngiliz basınından *the Observer* ve *the Times* gazeteleri, Amerikan basınından *International Herald Tribune* gazetesi ve *Times* ve *Newsweek* dergileri ve Batı Alman basınından *die Welt* ve *die Zeit* gazeteleri ve *Aussen Politik* ve *der Spiegel* dergileri taranarak Irak ve Suriye'de ortaya çıkan gelişmelerin etkilerinin gün ışığına çıkarılması ve bu gelişmelerin dönemin yerli ve yabancı gazete ve dergilerinde nasıl haber olarak aktarıldığı, yorumlandığı ve değerlendirildiğinin ortaya koyulması hedeflenmektedir. Ek olarak, Irak ve Suriye'de önemli dönüm noktalarında farklı basın organlarının bakış

açılarını aksettirmek amacıyla *Adalet, Babıalide Sabah, Ulus, Bugün, Başkent, Vatan, Son Havadis, Günaydın, Yeni Gazete, Yeni Tanin, İttihad, Hakikat, Yeni Gün, Zafer* ve *Yeni Asır* gazeteleri ile birlikte *Aydınlık* dergisi ve Dışışleri Bakanlığı tarafından yayımlanan *Dışışleri Bakanlığı Belleteni*'nden istifade edilmiştir.

THE BA'TH RULE in IRAQ and SYRIA between 1968 and 1970

(In Turkish and Selected Foreign Print Media)

Göktuğ Kıprızlı

ABSTRACT

While the Syrian Regional Branch of the Ba'th Party, which came to power following February 1963 *coup d'état* in Syria, was experiencing a period of change as a result of schism within the Party between 1968 and 1970, the Iraqi Ba'th Party seized power in Iraq in 1968 by making a military coup. By considering these cocurrent transition and transformation processes witnessed in Iraq and Syria, this study aims to examine the effect of the 1967 Arab-Israeli War on power struggle both in Iraq and in Syria, the impact of the military coups and political turmoil on the relationship between Turkey and both countries, and the initial characteristic of the division between both of these Ba'th Party branches in the period when they were in power. Within this framework, it is aimed to uncover the effects of these events occurred in Iraq and Syria and to reveal how these developments were presented, interpreted, and assessed in Turkish and selected foreign print media by reviewing *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Tercüman*, *Milliyet*, *Hürriyet* newspapers and *Orta Doğu* magazine from the Turkish print media, *the Observer* and *the Times* from the British print media, *International Herald Tribune*, *Times* and *Newsweek* from the American print media, and *die Welt*, *die Zeit*, *Aussen Politik* and *der Spiegel* from the West German print media. Additionally, *Adalet*, *Babialide Sabah*, *Ulus*, *Bugün*, *Başkent*, *Vatan*, *Son Havadis*, *Günaydın*, *Yeni Gazete*,

Yeni Tanin, İttihad, Hakikat, Yeni Gün, Zafer and *Yeni Asır* newspapers, *Aydınlık* magazine, and *Dışışleri Bakanlığı Belleteni*, which is published by the Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, are also used in order to mirror these press organs' point of views regarding the decisive moments in Iraq and Syria.

